

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА ОБЛІКУ І АУДИТУ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

**Трансформація
обліково-інформаційної
політики та гармонізація
фінансової звітності, аналізу
і аудиту в умовах євроінтеграції**

Монографія

Запоріжжя • 2015

УДК 657-044.247(4):141.311(063)
ББК 65.052.9(4Укр)2в01я431
Т65

Рекомендовано до друку Вченою радою Запорізького національного
технічного університету (протокол № 13 від 07.07.2015 р.)

Редакційна колегія:

В. Г. Прушківський – д.е.н., професор;
П. В. Гудзь – д.е.н., професор;
Н. М. Левченко – д.держ.упр., професор;
Ж. К. Нестеренко – к.е.н., професор;
В. В. Корольков – к.е.н., доцент;
О. Г. Лищенко – к.е.н., доцент;
Л. М. Очеретько – к.е.н., доцент;
С. В. Візіренко – к.е.н., доцент;
О. М. Панченко – к.е.н., доцент;
О. П. Зоря – к.с.н., доцент;
М. І. Жадан – к.е.н., доцент.

Наукові редактори:

Н. М. Левченко – д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Запорізького національного технічного університету;
Ж. К. Нестеренко – к.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Запорізького національного технічного університету.

Рецензенти:

О. І. Дацій – д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України, в.о. ректора Академії мініципального управління (м. Київ);
Н. М. Шмиголь – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Запорізького національного університету

Авторський колектив:

В. Г. Бабенко-Левада, М. С. Бородіна, С. В. Візіренко, М. П. Войнаренко, Л. В. Джулій, Л. В. Ємчук, М. І. Жадан, О. В. Жовтівська, О. П. Зоря, К. П. Кондратенко, Ю. К. Кравчук, Г. М. Кукоба, О. І. Кулинич, Р. О. Кулинич, Н. М. Левченко, О. Г. Лищенко, В. Г. Лопатовський, І. Я. Максименко, Ж. К. Нестеренко, М. В. Островський, Л. М. Очеретько, О. М. Панченко, В. М. Помулева, Н. А. Пономарьова, В. В. Пухальський, С. П. Ремига, О. М. Самойлова, А. В. Хмелевська, О. С. Черкасова.

Т65 Трансформація обліково-інформаційної політики та гармонізація фінансової звітності, аналізу і аудиту в умовах євроінтеграції : монографія / за ред. Н. М. Левченко, Ж. К. Нестеренко ; М-во освіти і науки України ; Запор. нац. техн. ун-т. – Запоріжжя : Кругозір, 2015. – 368 с.

ISBN 978-617-7353-08-VIII

Досліджено теоретичне підґрунття розбудови методології обліку, аналізу та аудиту в контексті динамічних євроінтеграційних процесів; запропоновано новітні підходи щодо формування обліково-інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в умовах євроінтеграції; висвітлено практичні рекомендації щодо удосконалення податкового обліку та контролю в умовах реформування податкової системи України у відповідності до європейських стандартів.

Рекомендовано для наукових працівників, аспірантів, фахівців-практиків і студентів вищих навчальних закладів економічного спрямування.

УДК 657-044.247(4):141.311(063)

ББК 65.052.9(4Укр)2в01я431

ISBN 978-617-7353-08-VIII

© Запорізький національний технічний університет, 2015
© Видавництво «Кругозір», 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ I	
ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ РОЗБУДОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ В КОНТЕКСТІ ДИНАМІЧНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	6
<i>Прушківський В. Г., Левченко Н. М., Кондратенко К. П.</i> Методичні аспекти аудиту забезпечень та умовних зобов'язань	7
<i>Лопатовський В. Г., Жовтівська О. В.</i> Сутність та значення звіту про фінансові результати в умо- вах трансформації фінансової звітності	21
<i>Панченко О. М.</i> Формування наказу про облікову політику підприємства: складові та основні вимоги	45
<i>Пономарьова Н. А.</i> Діагностика аудиторського ризику крізь призму підвищення якості аудиторських послуг	60
<i>Хмелевська А. В.</i> Підґрунтя розбудови концептуальних основ бухгалтерського обліку в умовах євроінтеграції	74
Розділ II	
ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	88
<i>Бабенко-Левада В. Г., Островський М. В.</i> Трансформація страхового ринку України шляхом реформу- вання в умовах фінансової нестабільності	89
<i>Войнаренко М. П., Ємчук Л. В.</i> Тенденції розвитку інформаційних систем та їх вплив на формування облікового-аналітичного забезпечення процесу управління підприємством	103
<i>Джулій Л. В.</i> Напрями удосконалення облікової політики банку за умов ін- теграційних процесів у фінансово-кредитній системі України	118
<i>Жадан М. І.</i> Факторний аналіз як підґрунтя планування витрат під- приємства	135

<i>Зоря О. П.</i>	
Особливості відображення в бухгалтерському обліку залучених та запозичених коштів банку	145
<i>Кулинич О. І.</i>	
Прикладні аспекти застосування методу статистичних рівнянь залежностей	159
<i>Кулинич Р. О.</i>	
Способи прогнозування макроекономічних показників	183
<i>Лищенко О. Г., Кукоба Г. М.</i>	
Обліково-інформаційне забезпечення аналізу доходів спеціального фонду бюджетної установи	198
<i>Максименко І. Я.</i>	
Особливості організації обліку в бюджетних установах у контексті модернізації обліку в державному секторі	212
<i>Помулева В. М.</i>	
Електронні гроші: сутність, облік та оподаткування	225
<i>Ремига С. П.</i>	
Вдосконалення системи організації та методики обліку в Н ПФ в умовах євроінтеграції	251
Розділ III	
ЗМІНА ПАРАДИГМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ В КОНТЕКСТІ УНІФІКАЦІЇ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ	278
<i>Візіренко С. В., Самойлова О. М.</i>	
Удосконалення обліку ПДВ в системі електронного адміністрування у роздрібній торгівлі лікарськими засобами	279
<i>Нестеренко Ж. К., Кравчук Ю. К.</i>	
Аналіз діючої системи пільгового оподаткування в Україні	294
<i>Очеретько Л. М., Бородіна М. С.</i>	
Вдосконалення системи податкового контролю за операціями «нетипового експорту»	308
<i>Пухальський В. В.</i>	
Податковий контроль в Україні	316
<i>Черкасова О. С.</i>	
Формування податкового потенціалу регіону	353

ВСТУП

Одним із шляхів перспективного розвитку національної економіки є вдосконалення обліково-інформаційного забезпечення процесу управління. Підґрунтям його формування загальноновизнано регульовані державою національні системи обліку, аналізу та аудиту. Вони є найвагомішими в економічній науці та господарській практиці. Незважаючи на достатньо високий рівень регулювання, що здійснюється на макро- та мікрорівнях, вирішити обліково-інформаційні проблеми національного господарства тільки законодавчими важелями досить складно. Необхідна опрацьована система методологія дослідження обліку, аналізу та аудиту, яка б враховувала економічні, фінансові й облікові механізми забезпечення управління господарською діяльністю.

Структурні зміни в економіці України та її орієнтація на європейську інтеграцію також активізують потребу в удосконаленні методології обліку, аналізу і аудиту відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), а отже і масштабного їх реформуванню, оскільки застосування МСФЗ сприятиме підвищенню прозорості, зрозумілості й порівнянню інформації щодо діяльності суб'єктів господарювання, надасть можливість об'єктивно розкривати й відображати результати діяльності та існуючі фінансові ризики підприємств з метою забезпечення можливості прийняття адекватних управлінських рішень.

Отже, метою написання монографії «Трансформація обліково-інформаційної політики та гармонізація фінансової звітності, аналізу і аудиту в умовах євроінтеграції» стало узагальнення досвіду, критичне осмислення й здійснення пошуку шляхів подальшого удосконалення методології обліку, аналізу та аудиту в умовах євроінтеграції.

*Завідувач кафедри обліку і аудиту ЗНТУ,
д.держ.упр., професор Н. М. Левченко*

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ РОЗБУДОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ В КОНТЕКСТІ ДИНАМІЧНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

В. Г. Прушківський,

доктор економічних наук, професор,
перший проректор

Н. М. Левченко,

доктор наук з державного
управління, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту

К. П. Кондратенко,

*Запорізький національний
технічний університет*

Перехід до складання фінансової звітності за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (далі – МСБО) вимагає на відображення у фінансовій звітності нових об'єктів бухгалтерського обліку, зокрема, забезпечень та умовних зобов'язань. Тож, нині існує нагальна потреба у вивченні специфіки аудиту правильності їх відображення у фінансовій звітності підприємства та примітках до неї.

Згідно з МСА 300 «Планування аудиту фінансових звітів» [2] аудитор повинен планувати і проводити аудиторську перевірку з професійним скептицизмом, усвідомлюючи, що можуть існувати обставини, які є причиною суттєвого викривлення у фінансових звітах.

Традиційно аудит фінансової звітності передбачає сукупність послідовних етапів, які за їх функціональним призначенням можна згрупувати на певні стадії: організаційну, методичну та результативну.

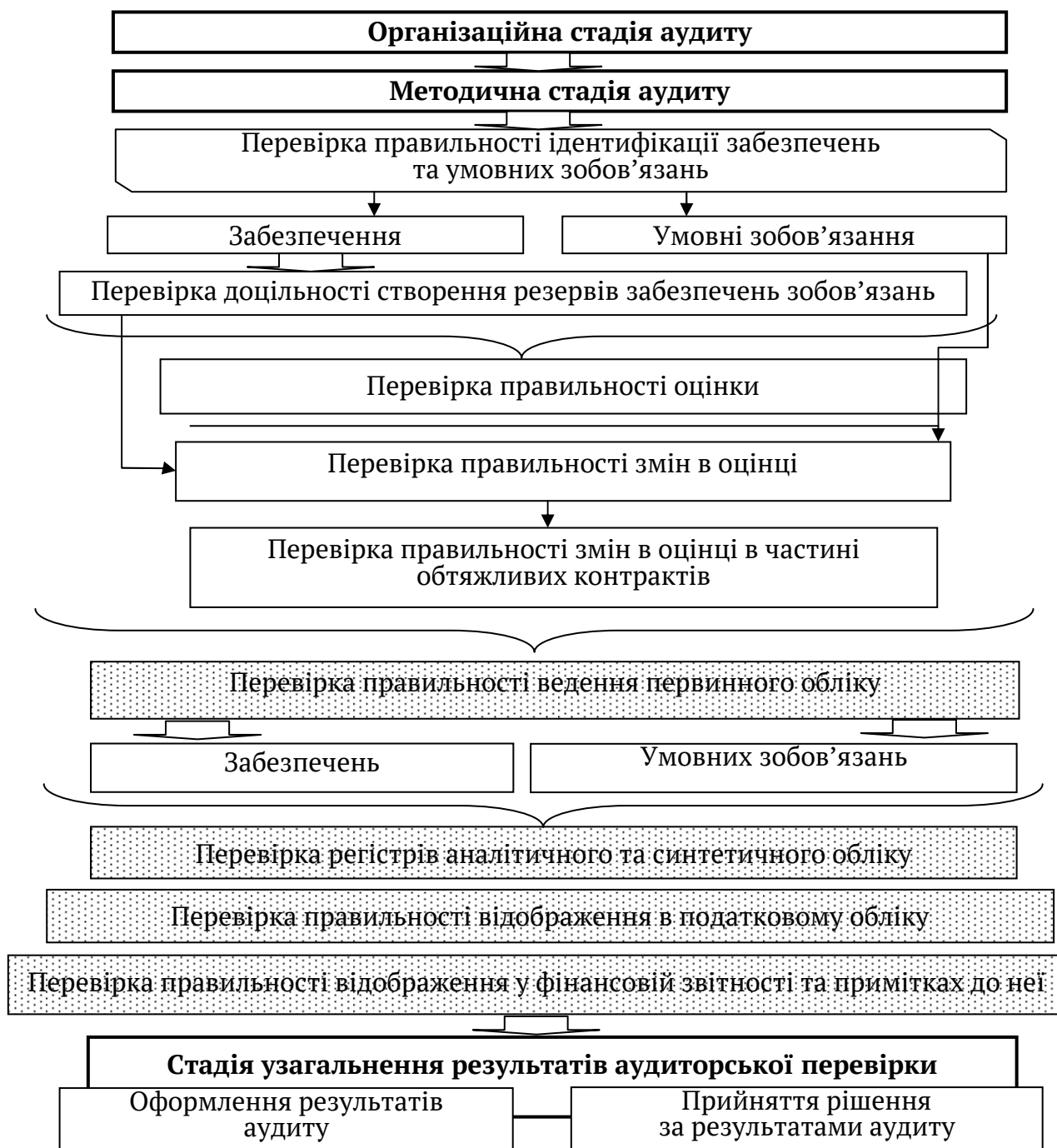
Організаційна стадія аудиту передбачає визначення стратегії і тактики аудиторської перевірки, завдань, які слід вирішити у ході проведення контролю, джерел інформації, необхідної для здійснення контролю, вибору прийомів аудиту, стоків проведення тощо.

Методична стадія аудиту полягає у безпосередній аудиторській перевірці правильності формування фінансової звітності підприємства.

Результативна стадія передбачає узагальнення результатів аудиторської перевірки [4, с. 21].

Коротко розкривши зміст кожної зі стадій аудиту, вважаємо за необхідне зупинитись на більш детальному розгляді методичної стадії (рис. 1). Дана стадія аудиту, як свідчить рис.1 включає кілька етапів перевірки.

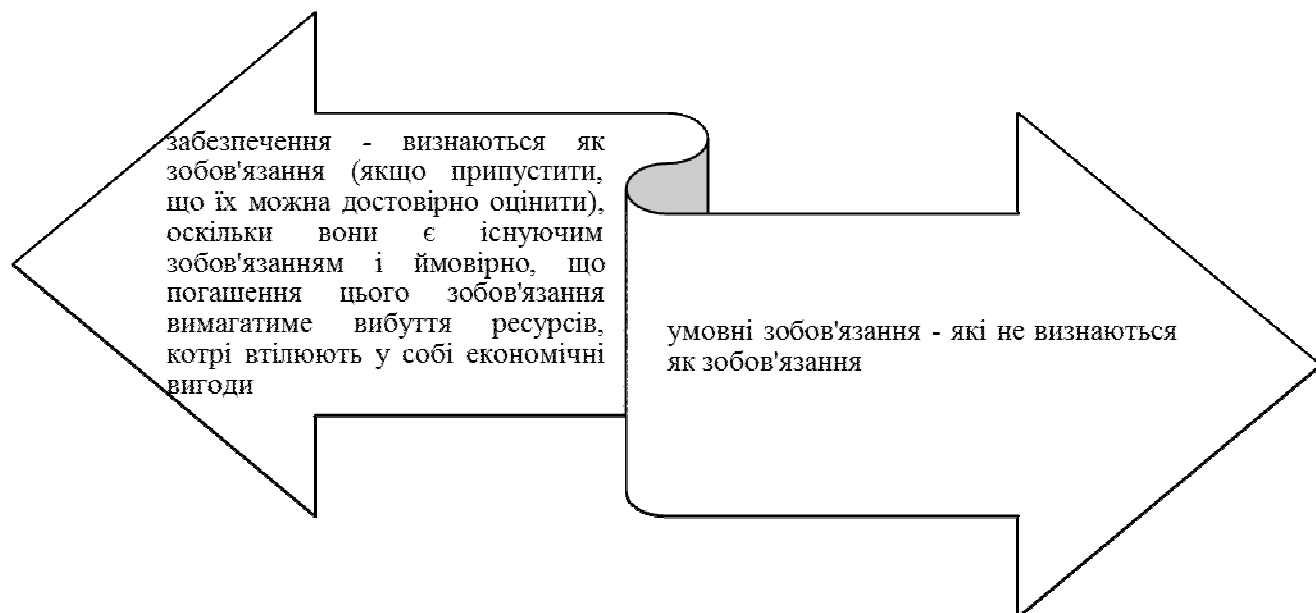
Першочерговим завданням аудиторської перевірки правильності відображення у фінансовій звітності забезпечень та умовних зобов'язань є перевірка правильності їх ідентифікації.

Рис. 1. Модель аудиту забезпечень та умовних зобов'язань
 Джерело: власна розробка

Так, згідно МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» (далі – МСБО 37) забезпечення – це зобов'язання з невизначеним строком або сумою. Водночас, умовні зобов'язання це: можливі зобов'язання, які виникають внаслідок минулих подій і існування яких підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання, або існуючі зобов'язання, які виникають внаслідок минулих подій, але не визнаються, оскільки немає ймовірності, що вибуття ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення зобов'язання, або суму зобов'язання не можна оцінити достатньо достовірно [3].

У загальному сенсі, всі забезпечення (зобов'язання) є умовними, оскільки вони не визначені за строками або сумою. Проте в МСБО 37 термін «умовний» застосовується лише до зобов'язань, які не визнаються, оскільки їх існування буде підтверджене тільки після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання. Тож, аудитору при перевірці правильності ідентифікації умовних зобов'язань в першу чергу слід впевнитися у правильному розмежуванні забезпечень та зобов'язань (рис. 2):

Рис. 2. Розмежування забезпечень та умовних зобов'язань за МСБО 37

Джерело: складено за [3]

Дані рис. 2 дають підстави стверджувати, що МСБО 37 розрізняє забезпечення, які як існуючі зобов'язання підлягають визнанню у звітності, та умовні зобов'язання, які не підлягають визнанню у звітності. Це відбувається тому, що умовні зобов'язання є лише можливими зобов'язаннями або теперішніми зобов'язаннями, що не відповідають критеріям визнання.

Отже, забезпечення мають відображатись у фінансовій звітності лише за наступних умов:

- у компанії є теперішнє зобов'язання (юридичне або конструктивне), що виникло в результаті минулої події;
- існує ймовірність, що для погашення зобов'язання буде потрібно вибуття ресурсів, що втілюють економічні вигоди;
- суму зобов'язань може бути надійно оцінено [4, с. 20].

Яскравим прикладом необхідності визнання забезпечення внаслідок наявності юридичного зобов'язання є забезпечення на виплату відпусток працівникам компанії, так званий резерв відпусток. В даному випадку наявні всі необхідні ознаки визнання забезпечення:

- у компанії є теперішнє юридичне зобов'язання, зокрема, передбачене ст. 6 Закону «Про відпустки» щодо щорічної основної відпустки, яка має надаватись всім працівникам не менш ніж на 24 календарні дні за відпрацьований рік;
- існує ймовірність, що для погашення зобов'язання потрібно вибуття ресурсів, що втілюють економічні вигоди: відпустки надаються зі збереженням на їх період заробітної плати (ст. 74 КЗпП).

Крім поточного юридичного зобов'язання, підставою визнання забезпечень може бути і наявність так званого фактичного або конструктивного зобов'язання.

Згідно МСБО 37 конструктивне зобов'язання – зобов'язання, яке є наслідком дій суб'єкта господарювання, коли:

- суб'єкт господарювання зазначив іншим сторонам, що він візьме на себе певну відповідальність згідно з порядком, установленим його минулою практикою, опублікованою політикою або досить конкретною поточною заявою;
- і як наслідок суб'єкт господарювання створив у інших сторін обґрунтоване очікування, що він виконає ці зобов'язання [3].

Прикладом такого зобов'язання є публічне визнання підприємством-товаровиробником політики гарантійних ремонтів або гарантійних замін протягом певного строку після продажу товару.

Слід наголосити, що відповідно до п. 19 МСБО 37 зобов'язання не створюється під майбутні операційні витрати, оскільки відсутнє теперішнє зобов'язання щодо цих майбутніх витрат.

Отже, забезпечення доцільно створювати якщо:

– подія на дату балансу відбулася (продано товар; подано позов; здійснено забруднення навколишнього середовища, за що передбачено штрафи; побудовано кар'єр, у проекті якого передбачено рекультивацію земель);

– існує подія, що зобов'язує, а саме – у компанії є юридичне зобов'язання чи публічна заява, що створює впевненість у оточення у виконанні зобов'язань (конструктивне зобов'язання);

– існує впевненість управлінського персоналу, що дана подія скоріше приведе до відтоку ресурсів, ніж не приведе.

Тож, наступним кроком аудитора має стати перевірка доцільності створення резервів забезпечень зобов'язань.

В подальшому аудитор має впевнитись в правильності оцінки умовних зобов'язань. Згідно п. 36-40 МСБО 37 найкращою оцінкою умовних зобов'язань є сума, яку суб'єкт господарювання обґрунтовано сплатив би для погашення зобов'язання або передав би його третій стороні на кінець звітного періоду. Часто неможливо або невиправдано дорого погасити зобов'язання або передати його на кінець звітного періоду. Проте наближена оцінка суми, яку суб'єкт господарювання обґрунтовано сплатив би, щоб погасити зобов'язання або передати його, дає найкращу оцінку видатків, потрібних для погашення існуючого умовного зобов'язання на кінець звітного періоду [3].

Аудитору слід пам'ятати, що у випадках, коли оцінюване забезпечення поширюється на велику кількість статей, умовні зобов'язання оцінюються зважуванням усіх можливих результатів за пов'язаними з ними ймовірностями, тобто за методом оцінки «очікуваної вартості». Отже, забезпечення можуть відрізнятися залежно від того, наприклад, чи сягає ймовірність втрати цієї суми 60 або 90 відсотків. У випадках, коли існує постійний діапазон можливих результатів і кожне значення в цьому діапазоні є так само ймовір-

ним, як будь-яке інше, МСБО 37 рекомендовано застосовувати середнє значення діапазону.

Якщо оцінюється окреме зобов'язання, один з найімовірніших результатів може бути найкращою оцінкою зобов'язання. Однак, навіть у такому випадку суб'єкт господарювання має право розглядати і інші можливі результати. У випадках, коли інші можливі результати є здебільшого вищими, або здебільшого нижчими, ніж найімовірніший результат, найкращою оцінкою вважатиметься вища або нижча сума [3].

Тож, виходячи з вищевикладеного приходимо до висновку, що МСБО 37 передбачає цілий ряд варіантів оцінки умовних зобов'язань, що насправді ускладнює перевірку правильності їх оцінки та відображення в фінансовій звітності. Ускладнюється перевірка правильності оцінки умовних зобов'язань і відсутністю чіткої методики їх оцінки в національних положеннях стандартах бухгалтерського обліку. До того ж пропозиції науковців з цього приводу до тепер також залишаються досить різноманітними. Так, зокрема, *Л. Ф. Маценко* пропонує оцінку забезпечень та умовних зобов'язань здійснювати, виходячи з бухгалтерського судження про ймовірність виникнення наслідку визначити ймовірність виникнення певного наслідку одним з трьох показників: ймовірність виникнення певного наслідку менше 50% (при існуванні сумніву бути здійсненим); ймовірність виникнення певного наслідку дорівнює 50% (коли є невизначеність в здійсненні та відсутні чіткі аргументи на користь не здійснення); ймовірність виникнення певного наслідку більше 50% (при відносній впевненості в здійсненні). Бухгалтер на підставі такої оцінки повинен, лише виходячи з критерію суттєвості, ймовірності виникнення факту та його віддаленості, вирішити питання балансового чи позабалансового відображення [1, с. 293].

Водночас *І. В. Орлов* з метою забезпечення достовірного визначення величини забезпечень та умовних зобов'язань пропонує застосовувати такі способи оцінки, як: 1) спосіб найкращих оцінок (оцінка витрат, необхідних для погашення теперішньої вартості зобов'язань на кінець звітного періоду); 2) спосіб визначеного набору інтервалів значень на основі розрахунку середньої арифметичної величини з найбільшого та найменшого значення інтервалів, які оцінюються з урахуванням ступеня імовірності прояву відповідного інтервалу значень. Використання запропонованих способів

оцінки умовних зобов'язань, на думку автора, забезпечить отримання релевантної інформації про величину умовних зобов'язань, їх стан та оцінку впливу на результати господарської діяльності [7, с. 110].

Г. В. Нашкерська наголошує, що оцінка умовних зобов'язань залежить від настання (ненастання) у майбутньому неконтрольованих або частково контрольованих підприємством подій. Залежно від можливості прогнозування цих подій та характеру їх впливу нею запропоновано умовні зобов'язання поділяють на дві групи: забезпечення та непередбачувані зобов'язання. При цьому оцінка поточних забезпечень має здійснюватись виходячи із суми витрат для проведення виплат у наступних (майбутніх) звітних періодах за призначенням, а довгострокові забезпечення повинні оцінюватись за теперішньою вартістю. Непередбачені зобов'язання мають відображатись на позабалансових рахунках підприємства за обліковою оцінкою [5, с. 144].

В П(С)БО 11 передбачено, що забезпечення створюються для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат на:

- виплату відпусток працівникам;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- виконання гарантійних зобов'язань;
- реструктуризацію, виконання зобов'язань при припиненні діяльності;
- виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо [6].

Тож, вважаємо, що і методика їх оцінки має передбачатись окремо для кожної з груп перелічених операційних витрат та чітко регламентуватись обліковою політикою підприємства. Отже, аудитор при перевірці правильності оцінки умовних зобов'язань має керуватись обліковою політикою та іншими нормативними актами локального характеру в частині обліку зобов'язань підприємства.

Слід наголосити, що під час перевірки правильності оцінки забезпечень та умовних зобов'язань аудитор має впевнитись не тільки в правильності застосування методу оцінки, передбаченого обліковою політикою підприємства, а також впевнитись чи було при оцінці даних об'єктів обліку взято до уваги ризику та невизначеності, неминуче пов'язані з багатьма подіями та обставинами

(аудитор має перевірити чи дотримувався при оцінці зобов'язань принцип обачності, чи не завищено суму забезпечення).

У разі якщо вплив вартості грошей протягом часу є суттєвим, аудитор має перевірити чи використовувались для оцінки суми забезпечення теперішня вартість очікуваних витрат, необхідних для погашення зобов'язання. Ставка дисконтування при цьому повинна бути ставкою оподаткування, що відображає поточні ринкові оцінки вартості коштів у часі та ризиків, властивих зобов'язанню. Аудитор також має впевнитись чи було взято до уваги майбутні події (зміни в законодавстві, технологіях), які можуть впливати на суму, необхідну для погашення зобов'язання, у випадку якщо є об'єктивне свідчення, що вони відбудуться.

Аудитору слід пам'ятати, що ризик та невизначеності впливають на непостійність суми витрат, які підприємство очікувано повинно здійснити у різних облікових періодах. Коригування на ризик може необґрунтовано завищити суму забезпечення, тоді як недостатнє врахування призведе до заниження можливого негативного ефекту у майбутньому. При формуванні резерву майбутніх витрат і платежів необхідно користуватись принципом обачності, але одночасно не слід брати за основу найбільш песимістичний прогноз (наприклад, ремонту чи заміні підлягатиме кожен проданий виріб).

Отже, основною підставою для визнання забезпечення за балансом є наявність теперішнього зобов'язання з визначеним діапазоном погашення (довгостроковий або поточний період), яке підлягає достатньо точному оцінюванню, що дозволяє підприємству визнати його за балансом.

Під час перевірки правильності оцінки забезпечень та зобов'язань аудитор має перевірити враховувались чи ні при оцінці умовних зобов'язань прибутки від очікуваного вибуття активів та компенсація від третьої сторони на покриття деяких або всіх видатків, необхідних для погашення забезпечення. Щодо компенсація від третьої сторони, то слід зазначити, що її слід визнавати лише тоді, коли існує повна впевненість, що компенсацію буде отримано, якщо компанія погасить зобов'язання.

Досить важливим моментом аудиторської перевірки забезпечень та умовних зобов'язань слід визнати перевірку змін в оцінках забезпечень. Згідно МСБО 37 забезпечення мають переглядатися на

кінець кожного звітного періоду і коригуватися для відображення поточної оцінки. Якщо немає ймовірності того, що вибуття ресурсів буде потрібно для погашення зобов'язань, то визнання зобов'язання повинно бути припинено. Водночас, там, де застосовується дисконтування, балансова сума забезпечення збільшується в кожному періоді внаслідок скорочення періодів дисконтування. При цьому це збільшення має визнаватись фінансовими витратами [2].

Особливій перевірці мають підлягати і зміни в оцінці забезпечень за обтяжливими контрактами.

Обтяжливими контрактами визнаються контракти, за якими неминучі витрати на погашення зобов'язання перевищуватимуть очікувані економічні вигоди від контракту. Отже, відмінністю обтяжливого контракту від звичайного є те, що для його виконання необхідно понести витрати, яких не можна уникнути (неминучі витрати), та те, що вони будуть більші, ніж економічні вигоди від виконання цього контракту. При цьому термін «неминучі витрати» виникає через те, що одна зі сторін не може в односторонньому порядку розірвати договір або у разі його розірвання (чи невиконання, неналежного виконання) несе витрати пов'язані зі сплатою неустойки (штрафів, пені), визначені у контракті чи на законодавчому рівні, які також є більшими ніж очікувані економічні вигоди від виконання контракту [8, с. 25].

Забезпечення за обтяжливими контрактами визнається «в сумі неминучих витрат, пов'язаних з його виконанням. Сума неминучих витрат, визначається за найменшою з двох величин: витрат на виконання контракту, або витрат на сплату неустойки (штрафів, пені) за невиконання контракту. Витрати на виконання обтяжливого контракту оцінюються за різницею між витратами на його виконання і доходами (втратами) від виконання іншого контракту, укладеного з метою мінімізації втрат від виконання обтяжливого контракту» [5, с. 145].

Багато контрактів (наприклад, на постачання) можуть бути анульовані без будь-яких наслідків для постачальника. Таким чином, зобов'язань для постачальника немає. Але існують контракти, які встановлюють права та обов'язки кожної зі сторін. І сторони у разі зриву контракту з тієї чи іншої причини (невиконання строків контракту, невідповідна якість товарів, робіт (послуг), відсут-

ність сертифікації, несвоєчасна оплата та ін.) сплачують суттєві штрафні санкції за контрактом. Якщо подальші події (після підписання контракту) роблять контракт обтяжливим для будь-якої зі сторін, на нього поширюється сфера застосування МСБО 37 і виникає зобов'язання, яке визнається умовним [3].

Наступними кроками аудитора є перевірка правильності відображення забезпечень та умовних зобов'язань в первинному обліку, реєстрах аналітичного і синтетичного обліку, а також відповідно в фінансовій звітності підприємства та примітках до неї. В п. 85 МСБО 37 зазначено, що кожен суб'єкт господарювання має розкривати наступну інформацію для кожного класу умовних зобов'язань:

а) стислий опис сутності зобов'язання і визначення очікуваного часу будь-якого відповідного вибуття економічних вигід;

б) інформацію про невизначеність щодо суми або часу такого вибуття. Там, де необхідно подати відповідну інформацію, суб'єктові господарювання слід розкривати основні припущення щодо майбутніх подій, як це зазначено у параграфі 48 МСБО 37;

в) суму будь-якої очікуваної компенсації із зазначенням суми будь-якого активу, визнаного для цієї очікуваної компенсації.

Якщо можливість будь-якого вибуття при погашенні не є віддаленою, суб'єктові господарювання слід розкривати для кожного класу умовного зобов'язання на кінець звітного періоду стислу інформацію про сутність умовного зобов'язання і, якщо можливо:

а) наближену оцінку його фінансового впливу, здійснену згідно з параграфами 36-52 МСБО 37;

б) інформацію про невизначеності щодо суми або часу будь-якого вибуття; та

в) можливість будь-якої компенсації.

Що стосується умовних зобов'язань, то в даному стандарті зазначено, що умовні (непередбачені) зобов'язання мають відображатись на позабалансових рахунках підприємства за обліковою оцінкою. Тож, відображення їх в р. 1660 в ф.1 Баланс недопустиме. Інформація про них має розкриватись у Примітках до фінансової звітності.

Проте коли мова йде про аудит фінансової звітності та реального фінансового стану виникає потреба у визначенні показника робочого капіталу (власного оборотного капіталу), оскільки саме рівнем забезпеченості запасів і затрат робочим капіталом визнача-

ється тип фінансової стійкості підприємства та перспектива його подальшого функціонування. Тож, виникає нагальна потреба у врахування при розрахунку власного оборотного капіталу умовних зобов'язань, виникає питання і про врахування умовних активів, тобто можливих активів, які виникли внаслідок минулих подій і існування яких підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання.

Аналіз літератури, в якій розглядаються питання щодо методики розрахунку власного оборотного капіталу, дозволяє зробити висновок, що серед фахівців в даний час існують різні точки зору з цього питання. У табл. 1 наведено існуючі моделі розрахунку власного оборотного капіталу.

Таблиця 1

Моделі розрахунку власного оборотного капіталу

Моделі	Формула розрахунку	Прихильники моделей
1	2	3
I модель	$ВOK = \sum(Ip.П) - \sum(Ip.A)$ де ВOK – величина власного оборотного капіталу; $\sum(Ip.П)$ – підсумок 1 розділу Пасиву балансу; $\sum(Ip.A)$ – підсумок 1 розділу Активу балансу	О. Стоянова, О. Бикова, ВOK = ЧOK
II модель	$ВOK = [\sum(IIp.A) + \sum(IIIp.A)] - \sum(IVp.П),$ де ВOK – величина власного оборотного капіталу; $\sum(IIp.A)$ – підсумок II розділу Активу балансу; $\sum(IIIp.A)$ – підсумок III розділу Активу балансу; $\sum(IVp.П)$ – підсумок IV розділу Пасиву балансу	В. Ковальов, О. Стоянова, О. Бикова, ВOK=ЧOK
III модель	$ВOK = \sum(Ip.П) + \sum(IIp.П) - \sum(Ip.A) - З + СП$ де ВOK – величина власного оборотного капіталу; $\sum(Ip.П)$ – підсумок 1 розділу Пасиву балансу; $\sum(IIp.П)$ – підсумок II розділу Пасиву балансу; $\sum(Ip.A)$ – підсумок 1 розділу Активу балансу; З – збитки; СП – статті пасиву, прирівняні до власних джерел формування засобів (рахунки до нарахування)	М. Літвін

1	2	3
IV модель	$\text{ВОК} = \text{Et}(\text{Ip.П}) - \text{I}(\text{Ip.А}) - \text{З} + \text{СП}$ де ВОК – величина власного оборотного капіталу; $\Sigma\text{т}(\text{Ip.П})$ – підсумок 1 розділу Пасиву балансу після трансформації; $\Sigma(\text{Ip.А})$ – підсумок 1 розділу Активу балансу; З – збитки; СП – статті пасиву, прирівняні до власних джерел формування засобів (рахунки до нарахування)	Т. Момот, В. Андрійчук, С. Галузінський

Джерело: [9, с. 187]

З перелічених в табл. 1 моделей розрахунку власного оборотного капіталу найбільшого поширення на практиці набули I та II модель. На перший погляд, з введенням в дію НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та нових форм звітності, суттєвих змін в методиці визначення власного оборотного капіталу не відбулось. Проте при детальному вивченні змін в активі та пасиві ф.1 Балансу (Звіті про фінансовий стан підприємства) (далі – ф.1 Баланс) варто зупинитись на окремих питаннях, зокрема, на розгляді II моделі розрахунку власного оборотного капіталу.

За даною моделлю ВОК визначався за формулою:

$$\text{ВОК} = \Sigma(\text{II p.А}) + \Sigma(\text{III p.А}) - \Sigma(\text{IV p.П}),$$

тобто, як сума рядків ф.1 Балансу:

$$\text{ВОК} = \text{p.260} + \text{p.270} - \text{p.620}.$$

З внесенням змін до побудови балансу, а саме з трансформацією «Витрат майбутніх періодів» з III до II розділу активів балансу та трансформацією IV розділу пасиву до III, ВОК за даною моделлю має визначатись, як:

$$\text{ВОК} = \Sigma(\text{II p.А}) - \Sigma(\text{III p.П}),$$

$$\text{ВОК} = \text{p.1195} - \text{p.1695}$$

Проте не зміна нумерації рядків є головним. Перехід до складання фінансової звітності за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (далі – МСБО) вимагає на відображення у фі-

нансовій звітності у складі поточних зобов'язань нових об'єктів бухгалтерського обліку, зокрема, забезпечень та умовних зобов'язань. На перший погляд з внесенням таких змін до фінансової звітності ніяких ускладнень не виникає, тобто до уваги просто має братись р.1695 підсумок розділу III пасиву Балансу, проте це помилкове враження.

при розрахунку власного оборотного капіталу, на нашу думку, мають враховуватись і забезпечення, і умовні зобов'язання (відображені у Примітках до фінансової звітності). Таким чином, формула визначення власного оборотного капіталу має набувати наступного вигляду:

$$\text{ВОК} = \sum(\text{II р.А}) - \sum((\text{III р.П}) + \text{УЗ ПФЗ}),$$

де УЗ ПФЗ – умовні зобов'язання за обліковою оцінкою, відображені у Примітках до фінансової звітності.

Проте коли мова йде про врахування при розрахунку власного оборотного капіталу умовних зобов'язань, виникає питання і про врахування умовних активів, тобто можливих активів, які виникли внаслідок минулих подій і існування яких підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання [7, с. 110].

Проте згідно параграфу 89 МСБО 37 умовні активи можуть відображатись в обліку лише за умови коли надходження економічних вигід є ймовірним. Якщо є цілковита впевненість у надходженні економічних вигід, актив і пов'язаний з ним дохід визнаються у фінансовій звітності того періоду, в якому відбувається зміна. Якщо надходження економічних вигід стало ймовірним, суб'єкт господарювання має розкривати інформацію про умовний актив (аналогічно як і про умовні зобов'язання) у Примітках до фінансової звітності.

Тож, формула визначення власного оборотного капіталу має набувати наступного вигляду:

$$\text{ВОК} = \sum((\text{II р.А}) + \text{УА ПФЗ}) - \sum((\text{III р.П}) + \text{УЗ ПФЗ}),$$

де УА ПФЗ – умовні активи за обліковою оцінкою, відображені у Примітках до фінансової звітності.

Запровадження на практиці запропонованої методики аудиту забезпечень та умовних зобов'язань в умовах внесення трансформаційних змін до побудови фінансової звітності підприємств у відповідності до вимог МСФЗ забезпечить, правильність відображення у фінансовій звітності забезпечень та умовних зобов'язань, а також забезпечить своєчасне реагування керівництва підприємства на зміни робочого капіталу та відповідно сприятиме посиленню фінансової міцності підприємства.

Список використаних джерел:

1. *Маценко Л. Ф.* Проблеми оцінки об'єктів умовних фактів господарського життя / *Л. Ф. Маценко* // Міжнародний збірник наукових праць. – Випуск 2 (20). – 2011. – С. 291–300.
2. МСА 300 «Планування аудиту фінансових звітів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mia.kiev.ua/ru/isa.html>, вільний. – Назва з екрану.
3. МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO.aspx>, вільний. – Назва з екрану.
4. *Мурашко Т.* Забезпечення: визнання та оцінка відповідно до МСФЗ / *Т. Мурашко* // Вісник Міністерства доходів і зборів України. – 2015. – № 1 (809). – С. 9–21.
5. *Нашкерська Г. В.* Особливості визнання та оцінювання умовних зобов'язань / *Г. В. Нашкерська* // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 141–150.
6. П(С)БО 11 «Зобов'язання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>, вільний. – Назва з екрану.
7. *Орлов І. В.* Відображення умовних зобов'язань у фінансовій звітності суб'єктів господарювання / *І. В. Орлов* // Вісник ЖДТУ. – Житомир, 2011. – № 3 (57). – С. 109–112.
8. *Сидоренко О. О.* Обтяжливі контракти: сутність, класифікація та окремі аспекти обліку / *О. О. Сидоренко* // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 10 (137). – С. 23–29.
9. *Цуркан Н. Г.* Аналіз і прогнозування інвестицій, їх взаємозв'язок з оцінкою бізнесу / *Н. Г. Цуркан* // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Випуск 2 (45). – С. 186–190.

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗВІТУ ПРО ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

В. Г. Лопатовський,

кандидат економічних наук, доцент

О. В. Жовтівська,

*Хмельницький національний
університет*

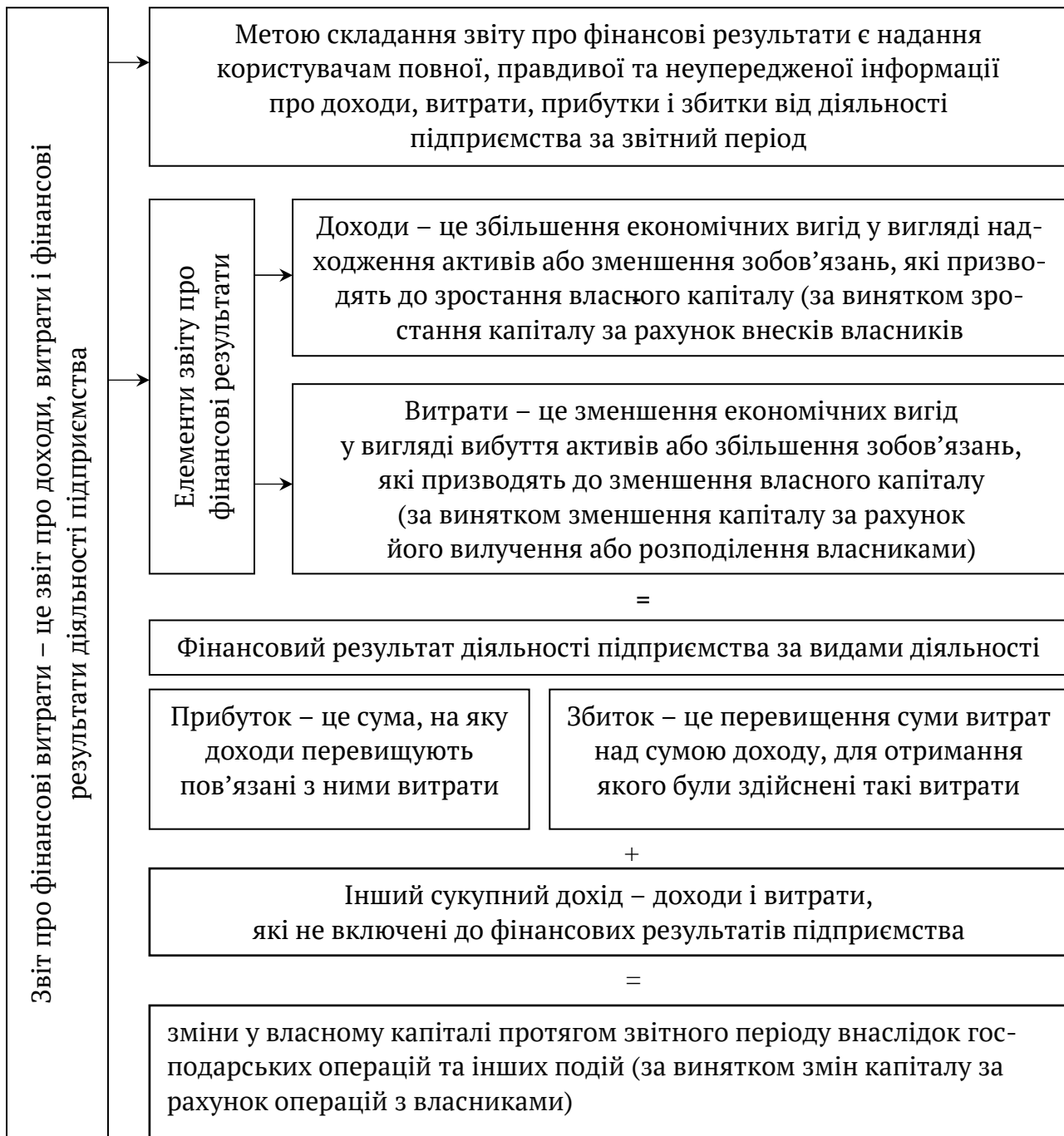
Політичні, економіко-правові та соціальні особливості кожної країни впливають на її облікову систему, зумовлюючи відмінності у веденні обліку та складанні звітності суб'єктів господарювання. Відмінності в підходах до змісту фінансових звітів значно ускладнюють аналіз інформації та прийняття рішень в умовах інтеграції в світовий економічний простір. Це привело до пошуку підходів, спрямованих на забезпечення зрозумілості фінансової звітності шляхом гармонізації ведення обліку та складання фінансової звітності відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

Поступовий перехід українських підприємств до ведення обліку згідно з міжнародними стандартами супроводжувався частими змінами законодавства, основною метою яких було, з одного боку – гармонізувати ведення обліку та складання фінансової звітності відповідно до МСФЗ, з іншого – скоротити розбіжності між бухгалтерським та податковим законодавством. З метою подальшої реалізації програми переходу національної системи обліку на міжнародну 7 лютого 2013 року було затверджено нову редакцію Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (далі НП(С)БО 1), яке відмінило дію П(С)БО 1–5. Тому, під час заповнення та перевірки правильності складання фінансової звітності, застосовують Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності № 433 [2] та Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності № 476 [3].

У 2013 році форми фінансової звітності зазнали суттєвих змін, не виключенням є і форма № 2 «Звіт про фінансові результати», яка отримала другу назву – «Звіт про сукупний дохід». Головним результатом процесу доведення звіту про фінансові результати до виду, що не суперечить МСФЗ, стало введення показника «сукупно-

го доходу» та виключення статей надзвичайних доходів і витрат [13, с. 149].

Загальні вимоги до розкриття статей звіту про фінансові результати визначені Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності. Порядок визнання доходів, витрат, фінансових результатів та їх відображення у звіті про фінансові результати зображено на рисунку 1.

Рис. 1. Мета складання та елементи звіту про фінансові результати (за НП(С)БО 1)

Затверджений Міністерством фінансів України НП(С)БО 1 не змінює назву і статус форм фінансової звітності, яка інформує про доходи, витрати, фінансові результати та сукупний дохід підприємства. Вона як і раніше має назву «Звіт про фінансові результати» і є обов'язковою у складі фінансової звітності, однак в дужках додатково наведено назву «Звіт про сукупний дохід». Щодо структури і змісту цієї форми, то до них внесено деякі зміни [10, с. 25]:

а) для юридичних осіб, які складають консолідовану фінансову звітність, передбачено окрему форму – Консолідований звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід – форма № 2-к);

б) оновлений звіт про фінансові результати містить не три, а чотири розділи, тому відтепер підприємства зобов'язані розкривати інформацію про сукупний дохід в розділі II Звіту. У цьому розділі наведено детальну інформацію про інший сукупний дохід та розраховано інший сукупний дохід підприємства, отриманий у звітному періоді. Показники цього розділу характеризують ті зміни в капіталі, що не пов'язані з визнанням доходів і витрат підприємства, а відображаються у складі додаткового капіталу;

в) зі структури звіту про фінансові результати виключено поділ статей доходів і витрат підприємства на доходи і витрати в результаті звичайної та надзвичайної діяльності.

Доходи і витрати, представлені в оновленій формі «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», розташовані у тому ж порядку, який мав місце у формі, регламентованій попереднім П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати». Проте у новому звіті дохід від основної діяльності відображено у нетто-величині (раніше у статті «Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів робіт, послуг)» відображувався загальний дохід без вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів та непрямих податків). Тобто дохід тепер відображається у чистому вигляді, що відповідає вимогам МСФЗ.

Як і раніше, витрати у новій формі наведено у розрізі їх функцій у розділі I «Фінансові результати» та елементів (характеру) у розділі III «Елементи операційних витрат». Розрахунок показників прибутковості акцій тепер здійснюється у розділі IV, але склад і зміст показників, які потребуватимуть розкриття, не змінилися [9, с. 107].

Незважаючи на те, що всі національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку ґрунтуються на Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, вони не тотожні. Застосування МСФЗ для суб'єктів господарювання характеризується можливістю отримання необхідної інформації для ухвалення управлінських рішень, залучення іноземних інвестицій та позик, надійністю та прозорістю інформації, що забезпечується шляхом дотримання правил її складання, а також численними поясненнями до звітності.

Аналізуючи порівняння вимог МСБО 1, US GAAP, GAAP Естонії та НП(С)БО 1 до формування звіту про фінансові результати, варто зазначити, що нові вимоги до складання Звіту про фінансові результати відповідно до НП(С)БО 1 забезпечили наближення цього звіту до складу Звіту про прибуток чи збиток та інший сукупний дохід. Насамперед це стосується вимоги наведення інформації про інший сукупний дохід. Не дивлячись на те, що МСБО 1 допускає альтернативи в поданні інформації про інший сукупний дохід, розробники вітчизняної звітності запропонували безальтернативний гібрид подання фінансових результатів – єдиний звіт із двох окремих розділів (один – для відображення фінансових результатів, інший – для формування іншого сукупного доходу) [16, с. 46].

Також в міжнародних стандартах не ставиться твердих вимог до форми Звіту про прибуток чи збиток та сукупний дохід: конкретну форму підприємство розробляє самостійно, не регламентовані назви статей звіту та їх розташування. Деякі статті, які вимагають національні стандарти, відсутні в звіті, регламентованому МСБО 1, і навпаки. При цьому різниця в назвах статей не відіграє принципового значення, оскільки МСБО 1 не містить їх жорсткої регламентації. Не суперечить міжнародним стандартам й великий ступінь деталізації статей Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід).

НП(С)БО 1 містить низку таких регламентацій щодо складання форми № 2, які не можна назвати такими, що відповідають МСБО 1 та Концептуальній основі МСФЗ. Зокрема, підхід до подання іншого сукупного доходу відповідно до НП(С)БО 1 не дає змогу виконати вимогу МСБО 1 щодо окремого подання статей іншого сукупного доходу, які в подальшому будуть трансформовані в прибуток або збиток за умови виконання певних умов та статей, які не підлягатимуть такій перекласифікації. Така ж невідповідність стосується

й відображення податку на прибуток з іншого сукупного доходу, який також підлягає окремому наведенню за тією самою ознакою [10, с. 31].

Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку формат Звіту не регламентується, що уможливорює застосування обох методів. Оскільки кожен метод подання має переваги для різних типів підприємств, норми МСБО 1 «Подання фінансових звітів» передбачають обрання такої класифікації, яка найдостовірніше відображатиме елементи результатів діяльності підприємства.

Тобто підприємства мають право обирати один з двох методів класифікації на свій розсуд. Вибір методу залежить від традицій, галузевих чинників та характеру підприємства. Натомість вітчизняною формою Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) для визначення прибутку (збитку) звітного періоду передбачено відображення витрат від операційної діяльності, якщо слідувати термінології МСФЗ, за методом характеру витрат. Відображення витрат за їх характером так само є обов'язковим згідно з НП(С)БО 1 у розділі III форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», однак перелік економічних елементів є жорстко регламентованим і не дає можливості висвітлити галузеві особливості підприємства [10, с. 32].

В процесі трансформування фінансової звітності українських підприємств слід врахувати існуючі відмінності між національними та міжнародними стандартами фінансової звітності, які подано у табл. 1.

Переваги складання фінансової звітності за міжнародними стандартами є беззаперечними для більшості користувачів фінансової звітності, оскільки МСФЗ можна розцінювати як інструмент глобалізації економіки і світових господарських зв'язків. Принципи, закладені в порядок формування звітності згідно МСФЗ, роблять її адекватнішою і здатною відобразити істинний майновий стан та результати діяльності організації. У зв'язку з цим цінність МСФЗ важлива не лише для іноземних, але й для національних інвесторів. Це неодноразово підтверджує необхідність і корисність процесу впровадження МСФЗ для всіх секторів економіки України.

Таблиця 1

Основні невідповідності складання та подання звіту про фінансові результати за П(С)БОЗ «Звіт про фінансові результати», НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та МСФЗ

Ознаки	П(С)БО	НП(С)БО	МСФЗ
1	2	3	4
Формат подання	Один звіт про фінансові результати	Один звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід)	Два варіанти: 1. Єдиний звіт про сукупний прибуток. 2. Два звіти: – звіт про прибуток та збитки; – звіт про сукупний прибуток та збитки
Деталізація інформації	Наведення додаткових рядків, заголовків або підсумків відсутнє (крім інших податків з обороту та частки меншості у консолідованому звіті)	Наведення додаткових рядків, заголовків або підсумків	Додаткові рядки, заголовки та проміжні підсумки слід подавати у звіті, коли таке подання є доречним для розуміння фінансового стану суб'єкта господарювання
Розкриття інформації, щодо видів діяльності	Звичайна (основна, операційна, фінансова, інша), надзвичайна	Операційна, фінансова, інша	Операційна, фінансова, інвестиційна
Класифікація доходів і витрат	Класифіковано поштатейно за критерієм операційності / неопераційності	Класифіковано поштатейно за критерієм операційності / неопераційності	Класифікація доходів і витрат поштатейно за критерієм їхньої операційності / неопераційності не обов'язкова

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Систематизація витрат	Систематизація постатейна та поелементна	Систематизація постатейна та поелементна	Є альтернатива: затрати можуть бути систематизовані постатейно (класифікація витрат за функцією) або поелементно (класифікація витрат за їх характером). У разі постатейного подання додатково в примітках мають бути розкриті дані про елементи (у т. ч. обов'язково про амортизацію та витрати працівникам)
Надзвичайні доходи та витрати	Наводяться окремими статтями	Не дозволено виділяти окремими статтями	Не дозволено виділяти окремими статтями
Дивіденди на акцію за звітний період	Наводяться окремою статтею	Наводиться окремою статтею	Мають наводитись або у звіті у власному капіталі або у примітках
Непрямі податки (ПДВ, акциз)	Відображаються у складі доходу, а потім вираховуються з нього для одержання показника «Чистий дохід»	Звіт починається з показника «Чистий дохід» без непрямих податків	Непрямі податки зазвичай не розглядаються як складова частина доходу
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності, від переоцінки груп вибуття за такою діяльністю (після оподаткування)	Наводяться у вписуваних рядках як «у тому числі» до статті «Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування»	Наводяться як єдина окрема стаття	Наводяться як єдина окрема стаття

1	2	3	4
Фінансовий ре- зультат від списання фінансових активів, відображених за амортизованою со- бівартістю	Не відображаються окремою статтею (вхо- дить до статті інших доходів / витрат)	Не відображаються окремою статтею (входить до статті ін- ших доходів / витрат)	Має бути наведений окремою статтею
Сукупний прибу- ток	Показники сукупного прибутку у звіті не на- водяться	Введено новий роз- діл «Сукупний дохід»	Мають бути наведені такі показники: - загальний сукупний прибуток; - кожний компонент іншого сукупного прибутку, класифікований за своїм харак- тером; - частка іншого сукупного прибутку асо- ційованих та спільних підприємств, що об- ліковуються за методом участі в капіталі

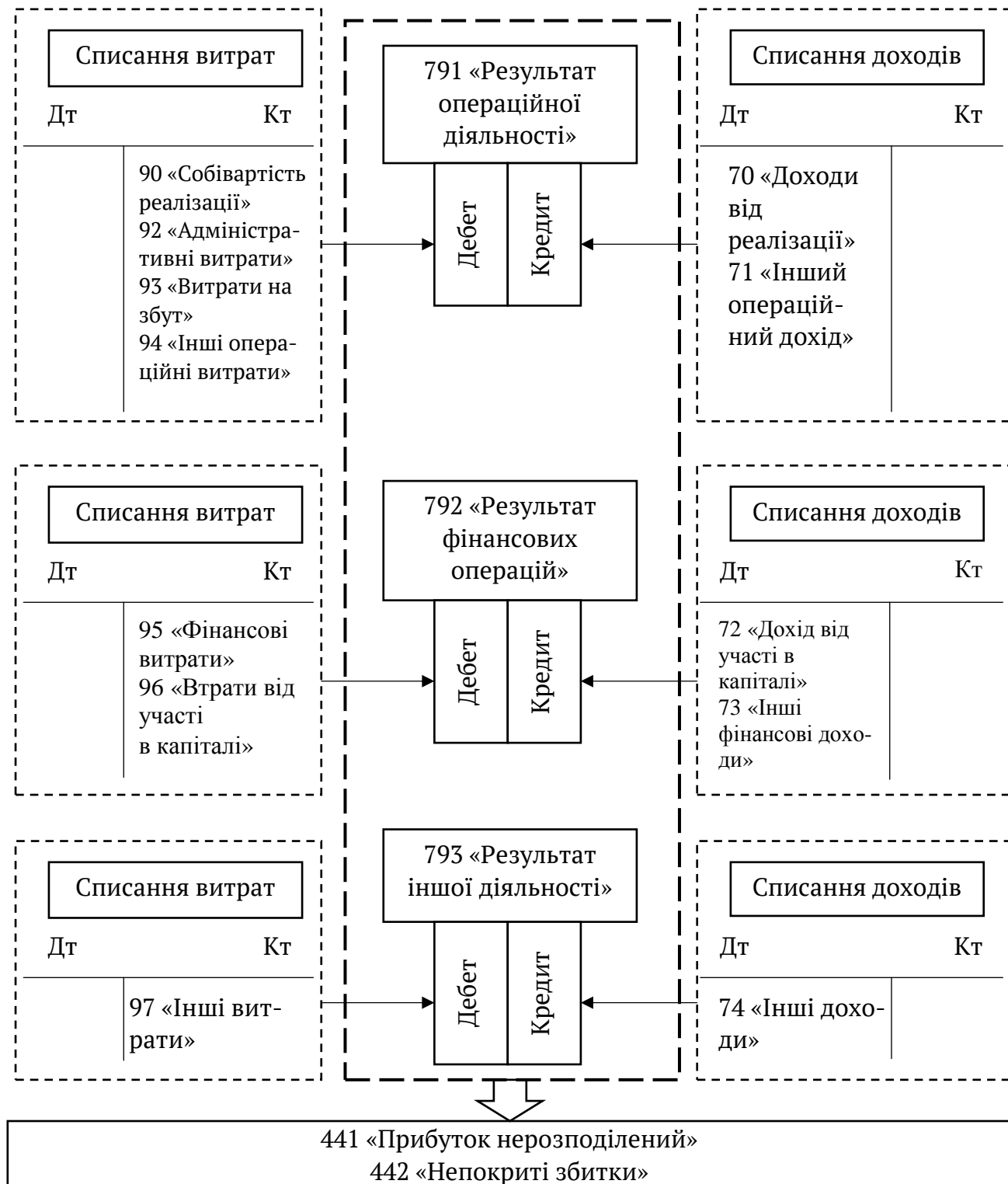
Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) містить інформацію про діяльність підприємства за певний період, що дозволяє розрахувати його рентабельність. Це є необхідним для оцінки потенційних змін у складі економічних ресурсів та прогнозування здатності підприємства генерувати грошові потоки від тієї ресурсної бази, що є в наявності. Також цей звіт дає змогу формувати судження про ефективність, з якою підприємство може використовувати додаткові ресурси. Тому перед розробниками облікових стандартів постає завдання у створенні такої моделі звіту, яка б найкращим чином задовольняла зазначені цілі. Важливими питаннями при цьому є: принципи визнання компонентів прибутку, структура звіту та порядок представлення його елементів. Оскільки звіт повинен бути легким для розуміння, а результати від усіх операцій мають бути розкриті, то він повинен забезпечити зрозумілу, доречну, достовірну та порівняну інформацію.

Проаналізувавши зміст НП(С)БО 1, додатків до нього та Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності № 433 слід зазначити, що при певному зближенні регламентацій щодо складання Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) з вимогами МСФЗ форма № 2 ще не повністю задовольняє їм. Зокрема, це стосується питань відображення інших операційних та інших доходів і витрат, класифікації видів діяльності, наведення компонентів іншого сукупного доходу, форматів представлення елементів операційних витрат. Позитивною новацією НП(С)БО 1 є обов'язкове звітування про інший сукупний дохід. Показник сукупного доходу як індикатор змін в активах компанії є дуже інформативним, оскільки лежить в основі прийняття рішень інвесторами та кредиторами.

Фінансовий результат діяльності вітчизняних підприємств щомісячно визначається на однойменному рахунку 79. Порядок формування фінансового результату на підприємстві зображено на рисунку 2.

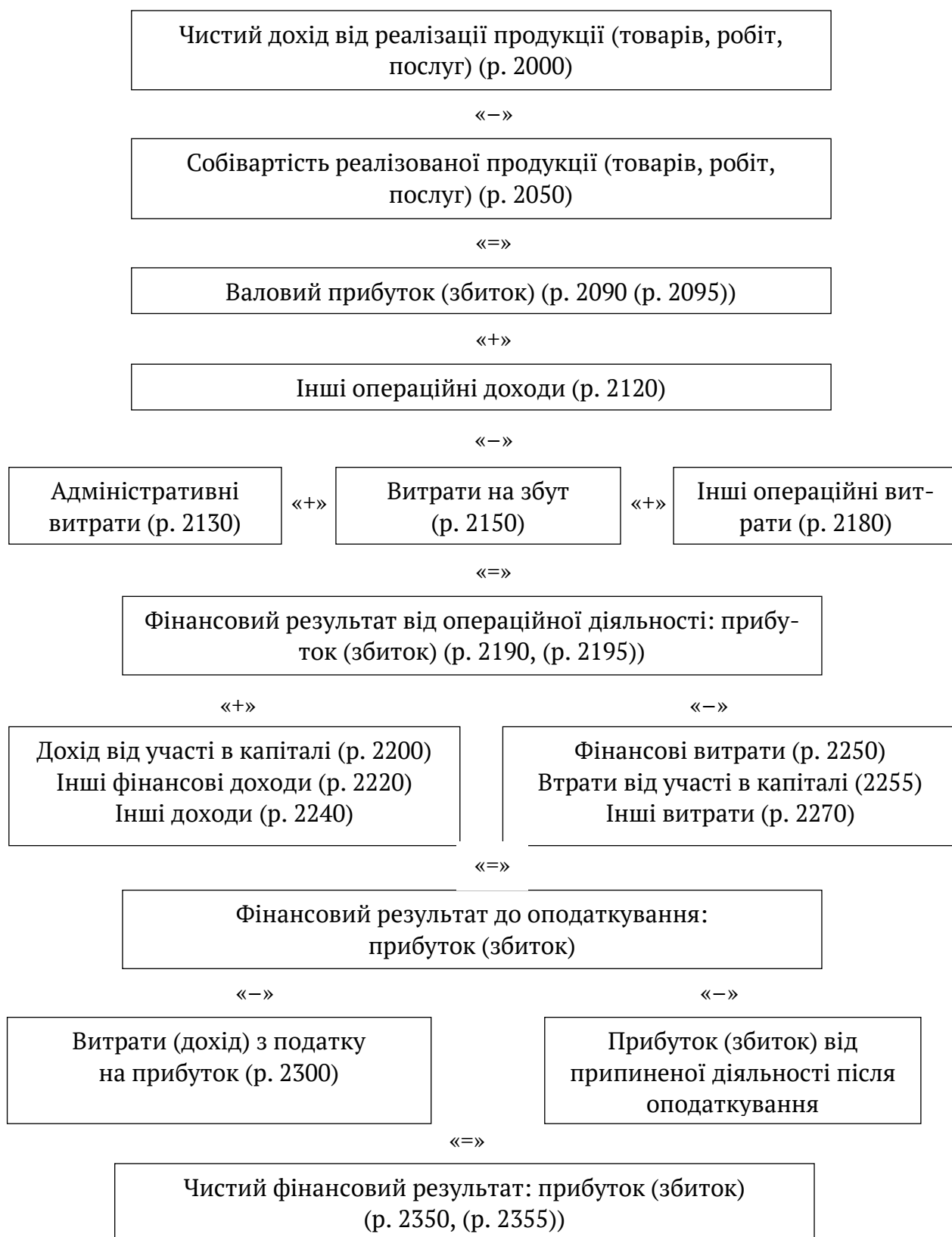
З кожним роком все більше підприємств складають фінансову звітність за МСФЗ. Використання МСФЗ супроводжується деякими труднощами, оскільки вони передбачають використання професійного судження для визнання, оцінки і розкриття інформації у фінансовій звітності. Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996 [1] для суб'єктів господарювання передбачена можливість самостійно встановлювати доці-

льність застосування міжнародних стандартів для складання фінансової звітності. Крім того, необхідність складання звітності за МСФЗ може бути обумовлена інвестором для суб'єктів господарювання з іноземними інвестиціями. У цих випадках без процедури трансформації фінансової звітності не обійтися.

Рис. 2. Формування кінцевого фінансового результату із використанням кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку
Джерело: власна розробка

Формування показників I розділу Звіту про сукупний дохід зображено на рисунку 3.

Рис. 3. Схема визначення чистого фінансового результату у першому розділі Звіту про сукупний дохід (за НП(С)БО 1)
Джерело: власна розробка

Трансформація – це процес перетворення фінансової звітності, складеної за національними стандартами, у фінансову звітність, яка б відповідала вимогам МСФЗ. Процедура трансформації полягає в тому, щоб виявити відмінності в обліку та звітності відповідно до П(С)БО та МСФЗ та врегулювати виявлені невідповідності через систему бухгалтерського обліку для отримання фінансової звітності за МСФЗ. Для правильного здійснення трансформації бухгалтеру слід вирішити ряд питань, які у подальшому впливають на її результати [11, с. 63].

На сьогодні основні розбіжності між МСФЗ та П(С)БО полягають у визнанні, оцінці та розкритті інформації, щодо активів, зобов'язань, доходів і витрат, які потрібно враховувати під час трансформації фінансових звітів.

Послідовність трансформації фінансової звітності наведено на рисунку 4.

Як видно з рисунка, першим кроком трансформації є збір необхідної інформації, до складових якої належать:

- 1) загальна інформація про підприємство;
- 2) фінансові звіти за періоди, які підлягають трансформації;
- 3) облікова політика підприємства;
- 4) оборотно-сальдова відомість (головна книга);
- 5) аналітична інформація про доходи і витрати (без рахунка 79).

Наступним кроком є вибір облікової політики, завдання якої:

- а) визначити відповідність політики за П(С)БО вимогам МСФЗ;
- б) зробити вибір з альтернатив за МСФЗ;
- в) проаналізувати вплив облікової політики за МСФЗ на фінансові звіти;
- г) врахувати специфічні галузеві особливості.

Трансформація фінансової звітності здійснюється з урахуванням вимог МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» та передбачає коригування статей звітності, складеної за національними стандартами, з метою доведення вартісної оцінки активів, капіталу та зобов'язань до вартості, за якою вони повинні бути відображені згідно з вимогами міжнародних стандартів.

Рис. 4. Методика трансформації фінансової звітності підприємства

Джерело: складено за [5, с. 163]

У частині трансформаційних процедур при переході на МСФЗ бухгалтеру необхідно [11, с. 63]:

1) підготувати оборотно-сальдову відомість за синтетичними і аналітичними рахунками, а також аналітичні відомості до кожної статті фінансової звітності для встановлення правильності перенесення залишків у відповідні статті звітності;

2) скласти фінансову або консолідовану фінансову звітність, яка б повністю відповідала нормам національних стандартів, станом на дату переходу на застосування МСФЗ, оскільки чітка відповідність фінансової звітності вимогам П(С)БО полегшить процес трансформації та дозволить уникнути помилок.

У разі порушення норм національних стандартів та виявлення відхилень у звітності необхідно здійснити коригування, пов'язані з виправленням помилок у фінансової звітності, у тому числі і за попередні звітні періоди.

3) розробити облікову політику підприємства відповідно до МСФЗ станом на дату переходу, проаналізувати її на предмет відповідності вимогам міжнародних стандартів.

4) провести детальний аналіз активів, капіталу та зобов'язань на предмет відповідності застосовуваних підходів до їх оцінки та визнання відповідності вимогам міжнародних стандартів;

5) підготувати аналітичну інформацію за рахунками бухгалтерського обліку в розрізі окремих об'єктів – активів, капіталу та зобов'язань, інформація про які підлягає трансформації в зв'язку з невідповідністю вимог національних стандартів вимогам міжнародних, щодо їх визнання та оцінки;

6) перегрупувати статті звітності, складеної відповідно до національних стандартів, у статті звітності, розкриття яких передбачене МСФЗ. Оскільки на сьогодні в Україні затверджено єдиний формат фінансової звітності як для суб'єктів, що складають звітність за національними стандартами, так і для суб'єктів, що складають звітність за МСФЗ, зауважимо, що цей етап буде доцільним, якщо формат звітності за МСФЗ буде відрізнятися від формату, установленого НП(С)БО 1. Така ситуація може виникнути у підприємства з іноземними інвестиціями, коли іноземний інвестор самостійно визначає формат фінансової звітності, яку слід подати за міжнародними стандартами, або вимагає її подання виходячи з мінімаль-

ного переліку статей, визначених МСБО 1 «Подання фінансової звітності».

7) скласти коригуючі записи у зв'язку з виявленими в процесі трансформації відмінностями між вимогами національних та міжнародних стандартів. Залежно від специфіки діяльності такі записи можуть бути пов'язані з необхідністю:

- а) припинення визнання окремих об'єктів бухгалтерського обліку, які не визнаються такими об'єктами відповідно до МСФЗ або не відповідають критеріям визнання за МСФЗ;
- б) визнання нових об'єктів бухгалтерського обліку, які відповідають критеріям визнання, встановлених МСФЗ;
- в) перекласифікації статей звітності – перенесення сум з однієї статті звітності до іншої через те, що окремі статті звітності, які визнаються за національними стандартами, інакше класифікуються за МСФЗ;
- г) застосування до оцінки вимог, передбачених МСФЗ (міжнародні стандарти на відміну від національних вимагають відображати кредиторську заборгованість у фінансовій звітності за теперішньою вартістю, що обумовлює необхідність приведення вартості, за якою обліковується така заборгованість у балансі, складеному за національними стандартами, до теперішньої вартості такої заборгованості.

Описані вище коригуючі записи підлягають відображенню у відповідному реєстрі трансформаційних коригувань шляхом складання бухгалтерських проведення трьох видів [11, с. 65]:

1) рекласифікаційні проведення, за допомогою яких вводяться нові об'єкти бухгалтерського обліку чи статті фінансової звітності або виключаються об'єкти (статті), які не відповідають вимогам МСФЗ;

2) перекласифікаційні проведення, за допомогою яких одні статті фінансової звітності перекласифікуються в інші або частково переносяться до складу інших статей;

3) оціночні проведення, пов'язані з коригуванням вартості елементів звітності, за допомогою яких оцінка об'єкта бухгалтерського обліку доводиться до вартості, яка визначена МСФЗ.

Оскільки у фінансових звітах слід наводити зіставну інформацію принаймні за один попередній період, за який надається така

зіставна інформація, необхідно відповідно перерахувати інформацію на початок року.

Трансформація включає аналіз балансу і звіту про фінансові результати, які відповідають вимогам національних стандартів, та внесення до них необхідних коригувань для забезпечення подання інформації у повній відповідності до МСФЗ.

Формування показників звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) за МСФЗ наведено на рисунку 5.

Трансформацію звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) слід провести таким чином [7; 14; 15]:

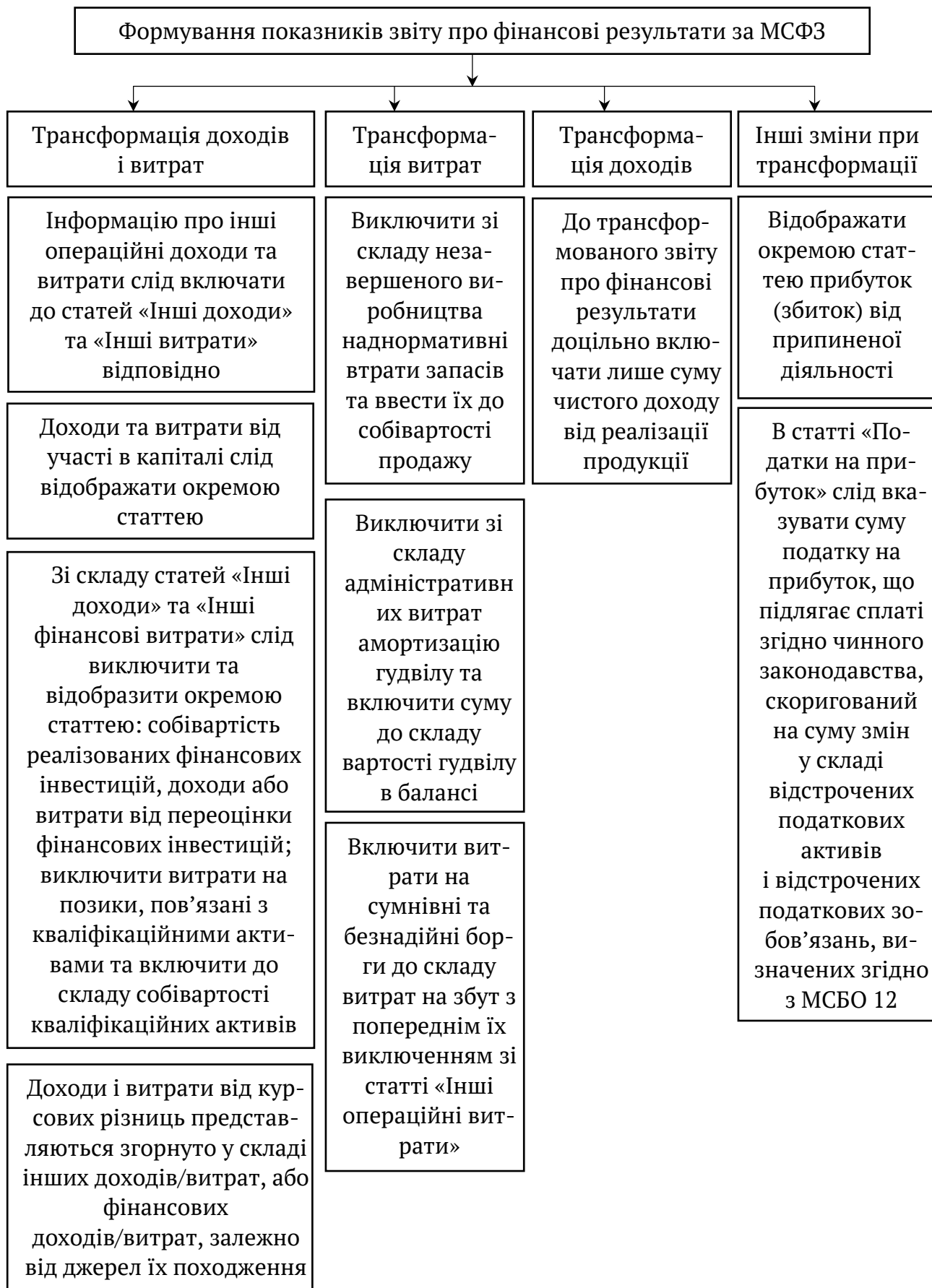
1) статті «Інші операційні доходи» (рядок 2120) та «Інші доходи» (рядок 2240), а також статті «Інші операційні витрати» (рядок 2180) та «Інші витрати» (рядок 2270) слід об'єднувати в статті – «Інші доходи» та «Інші витрати» відповідно;

2) у трансформованому звіті про фінансові результати, варто в окремому рядку відобразити дохід (витрати) від участі в капіталі, а також підприємство може відобразити окремо прибуток (збиток) від участі в капіталі: асоційованих підприємств; дочірніх підприємств; спільних підприємств виходячи з суттєвості даних статей;

3) зі складу статей «Інші доходи» та «Інші фінансові витрати» слід виключити та відобразити окремо статтею: собівартість реалізованих фінансових інвестицій, доходи або витрати від переоцінки фінансових інвестицій; також слід виключити витрати на позики, пов'язані з кваліфікаційними активами та включити до складу собівартості кваліфікаційних активів;

4) доходи і витрати від курсових різниць слід представляти згорнуто у складі інших доходів/витрат, або фінансових доходів/витрат (залежно від джерел їх походження), або окремою статтею звіту;

5) зі складу незавершеного виробництва слід виключити і включити до собівартості продажу наднормативні втрати запасів, оскільки згідно з МСБО 2 «Запаси» наднормативні виробничі витрати запасів мають бути відображені у статті «Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)», а згідно з П(С)БО 16 «Витрати», нестачі незавершеного виробництва, нестачі і витрати від псування цінностей відображаються в складі загальновиробничих витрат з наступним включенням до витрат на виробництво;

Рис. 5. Напрями формування показників при складанні звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) за МСФЗ
Джерело: власна розробка

6) витрати слід відображати за методом «функції витрат», оскільки такий підхід передбачає національна практика, а зі складу адміністративних витрат слід виключити амортизацію гудвілу, та відобразити її у складі вартості гудвілу в балансі;

7) зі складу інших операційних витрат слід виключити витрати на сумнівні та безнадійні борги та включити до складу витрат на збут;

8) до трансформованого звіту про фінансові результати доцільно включити лише суму чистого доходу від реалізації, також, згідно з МСБО 1, звіт має містити всі статті доходів та витрат, до яких непрямі податки та інші вирахування з доходу не відносяться;

9) прибуток або збиток від припинених видів діяльності слід відображати окремою статтею;

10) в статті «Податки на прибуток» слід показати суму податку на прибуток, що підлягає сплаті, скориговану на суму змін у складі відстрочених податкових активів і відстрочених податкових зобов'язань, визначених згідно з МСБО 12 «Податки на прибуток»;

11) у випадку, коли умови продажу товару включають певну суму за подальші послуги, яку можна достовірно оцінити, тоді варто у міжнародній звітності ту частину вартості договору, що буде виконано пізніше, відстрочити до періоду її фактичного надання (п. 13 МСБО 18 «Дохід»).

В результаті застосування вищенаведеного алгоритму трансформації звіту про фінансові результати, буде отримано звіт про фінансові результати, складений за міжнародними стандартами.

Одним із найважливіших джерел інформації для зовнішніх користувачів є звіт про фінансові результати, який надає інформацію про результати діяльності підприємства за певний період. Користувачам фінансової звітності необхідна інформація про те, як суб'єкт господарювання отримує свій прибуток, які види діяльності підприємства є рентабельними. Така інформація необхідна для прогнозування тенденцій розвитку, інвестиційної привабливості та прибутковості підприємства в майбутньому. Таким чином, Звіт про фінансові результати повинен містити важливу інформацію для прогнозування прибутковості підприємства, яка повинна бути більш розгорнутою, доречною, достовірною та надавати повну картину про результати діяльності підприємства.

Оцінка існуючого варіанту звіту про фінансові результати слід розпочинати з форми його подання, інакше кажучи, з формату, за

яким він складається. Це питання є важливим аспектом проблеми подання інформації у фінансовій звітності, оскільки, якщо формат відображення інформації в балансі не впливає на можливості фінансового аналізу, то формат Звіту про фінансові результати значною мірою визначає можливості та напрямки аналізу й прогнозування фінансових результатів.

Інформація, яка міститься у фінансовій звітності, повинна бути універсальною, щоб задовольнити потреби широкого кола користувачів без складання спеціальних звітів з конкретною вузькою інформацією. З прийняттям НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» до загального формату Звіту про фінансові результати було внесено принципово нову категорію – «сукупний дохід», яку запозичено із системи Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Отже, з 2013 року у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) (форма № 2) з'явилися особливі рядки (р. 2400 – 2600) для відповідних «сукупних» показників, наведені у другому розділі звіту. Із структури форми вбачається, що показник «сукупного доходу» дорівнює сумі «чистого прибутку» та «іншого сукупного доходу».

У вітчизняних бухгалтерів проблем із чистим прибутком зазвичай не виникає, а ось з іншим сукупним доходом ясності мало.

Інший сукупний дохід у міжнародній практиці – це показник, який може містити шість складових, наведених у параграфі 7 МСБО 1 «Подання фінансової звітності», а саме [4]:

а) зміни у надлишку переоцінки необоротних активів відповідно до МСБО 16 «Основні засоби» та МСБО 38 «Нематеріальні активи»;

б) актуарні прибутки та збитки за програмами з визначеними виплатами, визнаними відповідно до параграфа 93А МСБО 19 «Виплати працівникам»;

в) прибутки та збитки, що виникають внаслідок переведення фінансової звітності закордонної господарської одиниці згідно МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів»;

г) прибутки та збитки від інвестицій в інструменти власного капіталу, оцінені за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки в іншому сукупному прибутку відповідно до параграфа 5.7.5 МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»;

д) ефективна частка прибутків та збитків за інструментами хеджування при хеджуванні потоків грошових коштів згідно МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»;

е) для окремих зобов'язань, призначених як такі, що оцінюються за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки у прибутку або збитку, величина зміни справедливої вартості, що відноситься до змін кредитного ризику зобов'язання згідно параграфу 5.7.7 МСФЗ 9 «Фінансові інструменти».

У розділі II «Сукупний дохід» вітчизняної форми № 2 перелічено п'ять компонентів іншого сукупного доходу (рядки 2400-2445). При цьому п'ятий компонент (рядок 2445) має назву «Інший сукупний дохід». Зважаючи на те, що попередні чотири компоненти також належать до іншого сукупного доходу, назва п'ятого компонента є досить дивною. По суті, в рядку 2445 показують інші (стосовно тих компонентів, які зазначено в рядках 2400-2415) елементи іншого сукупного доходу. Інакше кажучи, рядок 2445 правильніше було б назвати «інший» сукупний дохід [17, с. 73].

Такі недоліки роблять очевидною раціональність підходу міжнародних стандартів, за якими у звіті просто перераховуються конкретні елементи іншого сукупного доходу. Тому нами було запропоновано у розділі II форми № 2 не наводити статтю «Інший сукупний дохід», а залишити рядок 2445 незаповненим, надавши тим самим можливість суб'єктам господарювання при необхідності самостійно його вписати із зазначенням конкретної інформації, яка відображається у цьому рядку.

В українських чиновників з показником сукупного доходу виникли проблеми при офіційному перекладі тексту МСБО 1. У оригіналі відповідна стаття має назву «comprehensive income». Спочатку в українському перекладі 2012 року її назвали «сукупний прибуток». Пізніше офіційний переклад було змінено, і в нинішньому тексті МСБО 1 ця стаття звітності має назву «сукупний дохід», хоча в офіційному тексті МСБО 1 нічого не змінилося.

Таким чином, англійське слово «income» спочатку перекладалося як «прибуток», а потім як «дохід». З точки зору перекладача, можливо, це несуттєво, а ось з бухгалтерської точки зору «дохід» і «прибуток» не є тотожними категоріями.

На основі досліджень можна зробити висновок про неоднозначне трактування поняття прибутку вітчизняними вченими, але серед наведених визначень можна виділити спільні риси:

- 1) прибуток зазвичай визначають як різницю між доходами і витратами;
- 2) джерелом прибутку є господарська діяльність підприємства;
- 3) прибуток – це один із найважливіших показників ефективності господарської діяльності підприємства.

На нашу думку, доцільно використовувати визначення прибутку як доходу, що залишається після вирахування витрат, пов'язаних з його господарською діяльністю.

Дохід – надзвичайно поширене, часто застосовуване та водночас надзвичайно багатозначне поняття, що вживається у різноманітних значеннях.

У сучасних умовах цей термін починає набувати ширшого значення і тлумачення: по-перше – як основне джерело прибутку (чистого доходу); по-друге – як складна за структурою категорія, що вимагає теоретичного й методологічного уточнення [12, с. 241].

Проведений аналіз підходів до трактування поняття «дохід» свідчить, що наведені визначення доходу підприємства в більшості випадків трактують його як суму коштів, що надійшли від суб'єкта господарювання в результаті здійснення господарської діяльності. Тобто дохід не є кінцевим результатом діяльності суб'єкта господарювання, тому не може бути остаточним показником форми № 2. Отже, узагальнюючим показником звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) повинен бути не «сукупний дохід», а «сукупний прибуток». Ще одним суттєвим аспектом є те, що в МСБО 1 за основу визначення сукупного прибутку беруться зміни у власному капіталі, тобто більш вдалим є переклад терміну «comprehensive income» саме як «сукупний прибуток», адже дохід, на відміну від прибутку, прямо не впливає на зміну власного капіталу. Тому в подальшому під словосполученням «comprehensive income» розумітимемо «сукупний прибуток», а звіт називатимемо Звітом про сукупний прибуток. Врахувавши вищенаведені дослідження, нами було запропоновано замінити визначення «інший сукупний дохід» на «інший сукупний прибуток». Унаслідок цього другий розділ звіту про фінансові результати матиме вигляд, представлений у таблиці 2.

Альтернативний варіант другого розділу звіту про фінансові результати

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400		
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405		
Накопичені курсові різниці	2410		
Частка іншого сукупного прибутку асоційованих та спільних підприємств	2415		
	2445		
Інший сукупний прибуток до оподаткування	2450		
Податок на інший сукупний прибуток	2455		
Інший сукупний прибуток після оподаткування	2460		
Сукупний прибуток (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465		

Отже, звіт про фінансові результати містить інформацію про діяльність підприємства за певний період, зокрема, про його рентабельність, що необхідно для оцінки потенційних змін у складі економічних ресурсів та прогнозування здатності підприємства генерувати грошові потоки від тієї ресурсної бази, що є в наявності. Крім того, цей звіт дає змогу формувати судження про ефективність, з якою підприємство може використовувати додаткові ресурси. Тому перед науковцями і розробниками облікових стандартів постає завдання у створенні такої моделі звіту, яка б найкращим чином задовольняла зазначеним цілям. З одного боку, звіт має бути легким для розуміння, а з іншого – результати від усіх операцій мають бути розкриті, адже він повинен забезпечити зрозумілу, доречну, достовірну та порівняну інформацію.

Оскільки показник сукупного доходу як індикатор змін в активах є дуже інформативним і лежить в основі прийняття рішень інвесторами і кредиторами, нами було вдосконалено понятійний апарат II розділу Звіту про фінансові результати, що, як очікується, полегшить роботу бухгалтерів підприємства, а форма № 2 стане більш інформативною і зрозумілою для її користувачів.

Список використаних джерел:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : закон (№ 1702-VII) : [прийнятий Верховною Радою України 24.10.2014] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
2. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності від 28 березня 2013 року № 433 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish>, вільний. – Назва з екрану.
3. Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності від 11 квітня 2013 року № 476 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF13022.html, вільний. – Назва з екрану.
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» від 1 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_013, вільний. – Назва з екрану.
5. Буравцова К. І. Трансформація української звітності відповідно до міжнародних стандартів / К. І. Буравцова // Управління розвитком. – 2013. – № 5 (145). – С. 162–164.
6. Валієва Е. А. Порівняльна характеристика обліку фінансового результату підприємства: НП(С)БО та МСБО / Е. А. Валієва // Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». – 2013. – С. 82–84.
7. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія / С. Ф. Голов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 307 с.

8. *Долюк А. В.* Порівняльна характеристика визнання, оцінки і відображення в обліку та звітності підприємств витрат діяльності за міжнародними та національними стандартами / *А. В. Долюк, А. З. Кургіян* // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 3 (24). – С. 145–153.
9. *Марчак Н. В.* Формування фінансової звітності підприємства в сучасних умовах / *Н. В. Марчак* // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2013. – № 2. – С. 104–110.
10. *Озеран А.* Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід): питання формування та співвідношення з МСФЗ / *А. Озеран* // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 6. – С. 25–34.
11. *Панченкова І.* Алгоритм переходу на МСФЗ : практичні рекомендації / *І. Панченкова* // Бібліотека-Баланс. – 2014. – № 1. – С. 63–66.
12. *Панченкова Ю. В.* Економічна сутність доходів основної діяльності промислового підприємства / *Ю. В. Панченкова, О. Г. Зеленська* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21 (10). – С. 239–248.
13. *Прокопенко Д. А.* Порівняння звіту про фінансові результати за П(С)БО та НП(С)БО 1 / *Д. А. Прокопенко* // Управління розвитком. – 2014. – № 15 (178). – С. 149–150.
14. *Рогозний С.* Звіт про результати діяльності за МСФЗ / *С. Рогозний* // Головбух. – 2014. – № 3. – С. 1–8.
15. *Сємаков О. О.* Порівняння складання звіту про фінансові результати за національними та міжнародними стандартами / *О. О. Сємаков* // Управління розвитком. – 2013. – № 11. – С. 136–139.
16. *Харламова О.* МСФЗ-звітність: новації в розкритті інформації / *О. Харламова* // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – № 33 (2013). – С. 42–47.
17. *Чалий І.* Новий бухгалтерський дохід – інший та сукупний / *І. Чалий* // Бухгалтерія. – 2014. – № 30. – С. 72–75.

ФОРМУВАННЯ НАКАЗУ ПРО ОБЛІКОВУ ПОЛІТИКУ ПІДПРИЄМСТВА: СКЛАДОВІ ТА ОСНОВНІ ВИМОГИ

О. М. Панченко,

кандидат економічних наук, доцент,
*Запорізький національний технічний
університет*

З прийняттям у 1999 р. Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [1] принципово змінилась концептуальна мета бухгалтерського обліку, відповідно до якої облікова система має надавати інформаційне супроводження управлінських рішень користувачів.

Проблеми формування облікової політики та складання наказу про облікову політику підприємства у своїх публікаціях розглядали: Г. Андрющенко [2], Т. Барановська [3], Т. Войтенко [4], П. Житний [5], Т. Кучеренко [6], Ю. Ночовна [7], М. Пушкар [8], І. Рузмайкіна [9], І. Стефанюк [10] та інші. Але, незважаючи на вагомий внесок дослідників, існує потреба у чіткому формулюванні ряду питань практичного характеру щодо формування розпорядчого документа стосовно облікової політики, його необхідних розділів та складових елементів, які повинні розкриватися. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Метою роботи є аналіз сучасних проблемних питань та розробка практичних рекомендацій з формування наказу про облікову політику підприємства.

Термін «облікова політика» (англ. – accounting policies) складається з двох понять «облік» та «політика». Облік – складова управління економічними процесами й об'єктами, яка полягає у фіксації їх стану та технічних параметрів, збору й накопиченню даних про економічні об'єкти і процеси, їх відображення у облікових відомостях [11, с. 607]. Термін політика введений в IV столітті до н. е. Аристотелем, означав мистецтво управління полісом (містом – державою) серед множини інтересів (де полі (поли) означає множину, а τόκος (тоκος) – інтерес). У сучасному розумінні політика – це загальне керівництво (керівний вплив) для дій і ухвалення рішень, що здійснюється на кількох рівнях управління,

та сприяє узгодженому досягненню цілей у сфері зовнішніх і внутрішніх відносин.

Виходячи з цього, облікова політика – це інструмент (мистецтво, майстерність) забезпечення найкращого реагування підприємства на внутрішні та зовнішні чинники в системі управління економічними процесами підприємства з використанням методів бухгалтерського обліку.

Основа концепції облікової політики у бухгалтерській теорії ґрунтується на ідеї впорядкування системи обліку таким чином, що б забезпечити реалізацію стратегії розвитку підприємства шляхом формування належного інформаційно-облікового забезпечення як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів. При цьому обов'язковим, нормативно встановленим завданням облікової політики є, насамперед, забезпечення якості підготовки та подання фінансових звітів для зовнішніх користувачів. Одночасно, все інші аспекти облікової політики: податкові, інвестиційні, організаційні тощо залишаються на розсуд керівництва підприємства та законодавчо не регламентуються.

Саме у пошуку оптимального (від лат. *optimus* – найкраще) рішення в узгодженні цих завдань, іноді суперечливих один до одного, і полягає найбільша складність у формуванні облікової політики.

Формування облікової політики базується на двох принципових моментах: з одного боку, облікова політика як спосіб дій підприємства суворо обмежується імперативними (тобто обов'язковими) нормами чинного законодавства, наприклад, підприємство може застосовувати тільки вказані у П(С)БО 9 «Запаси» методи вибуття запасів та не в змозі цей перелік якимось самостійно розширити. З іншого боку – законодавство не регламентує та не зобов'язує підприємство обирати який саме метод вибуття запасів доцільний у певній ситуації. Тобто для підприємства існують альтернативи, які дозволяють йому гнучко пристосовуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища. Образно кажучи, обрання альтернатив при формуванні облікової політики – це творче розміщення бухгалтеря у прокрустовому ложі законодавчих обмежень.

Саме необхідність вибору з альтернатив, запропонованих у нормативно-правових актах, обумовлює те, що облікова політика має бути чітко сформульована та обов'язково задокументована (формалізована) належним чином.

Для оформлення основних положень облікової політики передбачено складання спеціального розпорядчого документа. На практиці цей розпорядчий документ створюється у формі відповідного наказу, який, за потребою підприємства, супроводжується додатками.

Чинне законодавство не визначає типову форму наказу, встановлюючи лише опис складових елементів облікової політики, які підлягають розкриттю. Останні зміни у Податковому кодексі України щодо подальшого наближення податкового та бухгалтерського обліку, перехід до міжнародних стандартів обліку та звітності значно підвисили вимоги до якості облікової політики підприємства. Разом з тим, значне коло питань щодо формування облікової політики підприємства та складання відповідного наказу залишають не розкритими у діючих нормативно-правових актах. Все це зумовлює, що на сьогодні нез'ясовані проблемами документального оформлення облікової політики підприємства потребують розв'язання як на рівні методології так і на рівні практичних методичних рішень.

Наказ про облікову політику є основним внутрішнім організаційно-розпорядчим документом, яким регулюється організація облікового процесу на підприємстві та є обов'язковим для виконання всіма службами і працівниками підприємства. Типової форми Наказу про облікову політику немає, оскільки обсяг та порядок його формування не регламентований жодним нормативним документом. Тому при його складанні необхідно керуватися професійним судженням та вимогами законодавчих актів і нормативних документів. При цьому положення облікової політики можуть міститися як у тексті наказу, так і в додатках до наказу. Однак не слід включати до наказу про облікову політику норми, які визначені законодавчими актами та нормативними документами і не потребують вибору від підприємства, а також способи відображення об'єктів у бухгалтерському обліку [12].

Належний наказ про облікову політику формується як базова модель поведінки підприємства, засіб його стратегічного та тактичного реагування на фактори внутрішнього і зовнішнього середовища. Але слід зазначити, що багато підприємств, особливо середнього та малого бізнесу, недооцінюють важливість цього документу та майже не замислюються над відповідністю реальної облікової практики та норм, вказаних у наказі про облікову політику.

ку. З цього питання *Д. А. Гаркуша* та *О. М. Кондратюк* [13] вказують, що підприємства обмежуються абстрактним наказом, який не в змозі охопити всю багатогранність аспектів формування облікової політики. Причиною такого стану, на думку вказаних авторів, є розрив між теорією і практикою розвитку й формування облікової політики в Україні. Як наслідок, облікова політика не стала частиною культури вітчизняного бізнесу, а документу, що має бути обліковою Конституцією підприємства, інструментом реалізації стратегії його розвитку, не приділяється належної уваги.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовується підприємством для складання та подання фінансової звітності. Наведене лаконічне визначення не містить вказівок, як саме формувати облікову політику підприємства та розкривати її у розпорядчому документі. Докладніше це питання розкрито у «Методичних рекомендації щодо облікової політики підприємства» [14], які містять перелік обов'язкових до розкриття елементів облікової політики.

Вказані «Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства» мають рамковий характер. Вони не визначають структуру наказу, вимоги до його оформлення. Значне коло важливих питань, зокрема щодо організації обліку, управлінських та податкових аспектів обліку також не регулюються цими рекомендаціями. Отже, виникає питання доцільності включення вказаних елементів до наказу про облікову політику.

Науковці вирішують це питання по різному. У посібниках з теорії та організації обліку, чисельних статтях з питань облікової політики, публікаціях у періодичних спеціалізованих виданнях ведеться активна дискусія щодо структури наказу, його складових, інших документів, які необхідні для якісної формалізації та розкриття для користувачів облікової політики підприємства.

Найчастіше виділяють наступні елементи облікової політики, які мають бути у наказі: методологічну, методичну та організаційну [15, с. 190; 2, с. 11; 16, с. 97]. Методологічна складова містить положення, які регулюють методологію ведення бухгалтерського обліку, наприклад, визначення та застосування відповідних критеріїв суттєвості. Методична складова включатиме підходи до методів

ведення бухгалтерського обліку та складання звітності. Організаційна складова описує організацію системи бухгалтерського обліку.

І. В. Жолнер [17] та *Б. В. Мельничук* [18] виділяють дві складові облікової політики: організаційну та методичну. На думку *Б. В. Мельничука* більший вплив на формування інформації про витрати мають такі елементи методичної частини як застосовувані методи амортизації, методи оцінки вибуття запасів, перелік і склад статей калькулювання собівартості, вибір бази розподілу загально-виробничих витрат та ін. [18, с. 8].

Пропонують виділяти два блока: організацію управління бухгалтерським обліком (організаційний блок); організацію технології бухгалтерського обліку (методичний та технічний блок) [19, с. 385]. Технічна складова визначає технологічні прийоми обробки інформації, обрання форми обліку, створення системи документального оформлення, форм документів, автоматизацію, систему управління звітності, внутрішнього контролю та звітності.

М. С. Пушкар елементи облікової політики розглядає у розрізі теорії облікової політики, методології обліку, технології та організації обліку, відокремлюючи методичну, організаційну та технічну складові [8, с. 65].

Цієї ж думки дотримується *Ф. Ф. Бутинець*, який виділяє методологічний, технічний та організаційний напрям обліку. Перший методологічний напрям, визначає об'єкти та методи обліку, що використовуються для формування необхідної інформації; другий технічний напрям, відображає вибір форм реєстрів аналітичного і синтетичного обліку для внутрішньої звітності із зазначенням напрямків руху інформації у середині підприємства та для зовнішніх користувачів; третій організаційний напрям, передбачає розподіл обов'язків між працівниками в системі обліку на підприємстві [20].

Окремі автори стверджують, що при формуванні облікової політики необхідно відображати лише методичні аспекти ведення обліку, так як діючи «Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства» [14] не містять питання організації обліку, окрім визначення періодичності та об'єктів інвентаризації. Так *Ю. О. Ночовна* [21, с. 145] обґрунтовує думку, що у наказі про облікову політику має відображатися лише методичний аспект.

Вважаємо, що такий висновок є не досить коректним. «Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства» [14] не

містять твердження, що наведений у них перелік елементів облікової політики є вичерпаним і розширювати його на розсуд підприємства заборонено. Вони лише вказують, що розкриття наведених елементів у наказі про облікову політику є обов'язковим для складання та подання фінансової звітності. Тому склад наказу про облікову політику може обмежуватися обов'язковими елементами, а може бути розширеним до інших потреб керівництва підприємства.

Немає однастайності також щодо питання відображення у наказі про облікову політику податкових аспектів. Одні автори вважають за необхідне відокремлювати у наказі елементи організації та ведення податкового обліку, інші органічно включають податкові аспекти в загальні розділи. Так виділяти у наказі організаційні та методичні аспекти податкового обліку пропонує *О. С. Савченко* [22, с. 362–363]. На її думку у кожному з вказаних частин документу слід включити питання, пов'язані з оподаткуванням, наприклад, в організаційній частині відокремити розподіл службових обов'язків з ведення податкового обліку та складання податкової звітності, а у методичній – метод визначення звичайної ціни. Відокремлювати методичні та організаційні аспекти податкового обліку у спеціальний розділ пропонує *Л. Гордієнко* [23].

Щодо управлінських складових облікової політики, то їм майже не приділяють уваги. Між тим управлінський облік є важливою складовою облікової політики. Він забезпечує виявлення, вимірювання, збирання, аналіз, підготовку і прийомів інформації, необхідної для розробки бізнес-планів, фінансових бюджетів, і сприяє вирішенню поточних та довгострокових економічних завдань підприємства [24].

Недостатнє врахування управлінських аспектів облікової політики тягне за собою проблеми, пов'язані з її документальним оформленням. Багато фахівців-розробників облікової політики не звертають увагу на те, що до числа документів, якими повинна оформлятися облікова політика, необхідно відносити не тільки накази і розпорядження керівника організації, але і різноманітні внутрішні правила, інструкції, положення, регламенти і процедури, рішення власників (загальних зборів акціонерів та ін.) тощо, натомість експерти розробляють виключно наказ про облікову політику без будь-яких додатків, та інструкцій [25].

Між тим, політика управління документообігом – життєво необхідний елемент діяльності організації від якого залежить досягнення цілей підприємства. Грамотно розроблена політика у частині документального забезпечення обліку підвищує оперативність, якість контролю та забезпечує узгодженість дій керівництва та виконавців.

Доречною є думка *Н. О. Лінової* [26, с. 156], яка вважає, що при формування облікової політики необхідно відокремити питання ведення та організації обліку відповідно до підсистем: фінансовий, управлінський та податковий облік. Вважаємо, що у межах кожного з вказаних блоків, за потребою, доцільно відокремлювати методологічно-методичні, організаційні та технічні складові облікової політики.

Звертає на себе увагу, що у всіх вивчених працях науковцями практично не розглядається питання співвідношення та ефективного поєднання у наказі про облікову політику теоретичних здобутків та існуючих законодавчих вимог. Зазвичай, автор обмежується простим цитуванням нормативно-правових актів. Разом з тим, просте порівняння різноманітних пропозицій по формуванню облікової політики, які пропонують науковці, з чинними методичними рекомендаціями [14] доводить, що існує суттєвий розрив між розумінням облікової політики, її сутності, призначення, формування у теорії та нормативними вимогами. Розгляд наказів про облікову політику, що пропонують спеціалізовані періодичні видання, та до яких, на думку автора є багато зауважень, також є наочною ілюстрацією існування протиріч та складних проблем практичного характеру, з якими зіштовхуються бухгалтера під час роботи. Тому важливим науковим завдання є розробка науково-обґрунтованої концепції щодо структури та змісту наказу про облікову політику. Це питання потребує подальших наукових розвідок.

Отже, за результатами проведеного дослідження виявлено, що існують протиріччя у розумінні облікової політики та її складових на рівні теорії та методології бухгалтерського обліку, практики складання наказу про облікову політику діючими суб'єктами господарювання та вимогами чинного законодавства. На рівні теорії сформована думка, що облікова політика, як модель системи бухгалтерського обліку, має включати до себе всі аспекти (методологічну, методичну, організаційну, технічну) всіх підсистем обліку (фінансової, податкової, управлінської).

Наказ про облікову політику, відповідно до цього, є документом, за допомогою якого оформлюють розуміння керівництвом облікової системи як частини забезпечення загальної стратегії розвитку підприємства. Тому наказ повинен максимально докладно розкривати всю систему організації та ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Але чинне законодавство не встановлює такі вимоги, обмежуючись, в основному, питаннями методів ведення бухгалтерського обліку. Існування вказаного протиріччя створює багато складностей практичного характеру при формуванні та реалізації облікової політики на підприємстві.

Структура та зміст наказу про облікову політику залежить від багатьох умов та специфічних чинників, які необхідно врахувати при формуванні та опису системи обліку на конкретному підприємстві. Частина складових елементів має відображати вибір підприємства з імперативних альтернатив, передбачених чинним законодавством. Перелік обов'язкових складових облікової політики містять діючі «Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства». Підприємство повинно відобразити у наказі всі обов'язкові складові облікової політики.

Інша частина має відображати потреби керівництва у впорядкуванні облікової системи підприємства відповідно до завдань управління (планування, контролю, аналізу тощо). Склад елементів облікової політики другої частини законодавчо не регламентується. До складу таких вибіркових елементів, зокрема, відносяться питання організації обліку (крім питань проведення інвентаризації).

Особливе значення мають питання забезпечення безпеки інформації облікової системи підприємства, розробки та реалізації заходів з надійного захисту комерційної таємниці. Для свого розвитку підприємству важливо не тільки ефективно отримувати, а і зберігати інформацію. Саме цьому слугує впровадження в облікову політику підходів до збереження комерційної таємниці, дотримання конфіденційності.

Безпека як загальне поняття – це такі умови перебування складної системи, коли дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до наявних, на даному етапі, потреб, знань та уявлень.

Конфіденційність – це захист від несанкціонованого доступу до інформації. Важлива умова дотримання інформаційної безпеки, яка є однією з ключових складових загальної економічної безпеки.

Вимога щодо збереження конфіденційності облікової інформації стосується не лише технічних та організаційних питань забезпечення економічної безпеки підприємства. Здатність та зобов'язання дотримуватися конфіденційності щодо облікових даних – це один з ключових принципів професійної етики бухгалтера.

Для дотримання цього принципу бухгалтеру необхідно чітко розрізняти відкриту інформацію від інформації з закритим доступом; конфіденційну (таємну) інформацію від не конфіденційної, знати способи її ідентифікації. Тому так важливо формалізувати у наказі про облікову політику перелік облікової інформації, яка відноситься до конфіденційної.

Відповідно до ст. 29 Закону України «Про інформацію», відкрита інформація, окрім тієї, доступ до якої не може бути обмежено, здатна переходити до категорії конфіденційної (комерційної таємниці) за рішенням її власника або уповноваженої ним особи.

Комерційна таємниця – інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до законодавства не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Відомості, які можуть бути віднесені до комерційної таємниці підприємства, повинні мати такі ознаки:

- не містити державної таємниці;
- не наносити шкоди інтересам суспільства;
- відноситись до виробничої діяльності підприємства;
- мати дієву або потенційну комерційну цінність та створювати переваги в конкурентній боротьбі;
- мати обмеження у доступі тощо.

Разом з тим перелік інформації, яку відносять до конфіденційної не має бути надмірним. Адміністрування документації, яка відноситься до конфіденційної та містить комерційну таємницю, пов'язано із значними додатковими витратами. Співвідношення вигоди та витрат, пов'язаних із збереженням конфіденційності, має бути ефективним. У багатьох випадках відкритість підприємства та прозорість певної фінансової та іншої інформації щодо господарської інформації для зовнішніх користувачів надає йому додаткові конкурентні переваги за рахунок зниження репутаційних ризиків.

Також треба брати до уваги, що приховування її (або надання недостовірної інформації) у тих випадках, коли надання такої інформації передбачено законом, є правопорушенням.

Комерційна таємниця щодо певної облікової інформації забезпечує обмежений доступ до життєво необхідної інформації підприємства. Оскільки вона передбачає захист переважно бухгалтерської інформації і є організаційно-правовим заходом інформаційної безпеки, невід'ємною його складовою, основним елементом захисту комерційної таємниці від впливу негативних факторів слід вважати бухгалтерський облік, який є передумовою порядку та безпеки на підприємстві. Тобто організація бухгалтерського обліку на підприємстві є досить важливим і зваженим заходом, оскільки від нього в подальшому буде залежати ефективне функціонування підприємства та його безпека. Правильна організація бухгалтерського обліку є основою забезпечення захисту комерційної таємниці.

Наприклад, необхідність виділення даних управлінського обліку в самостійну систему багато в чому пов'язана з посиленням вимог до зберігання комерційної таємниці діяльності підприємства, обставин, за яких приймаються ті чи інші рішення. Дані управлінського обліку – комерційна таємниця, і не тільки для зовнішніх користувачів, а й для управлінського персоналу самого підприємства, що не має прямого відношення до вирішення даної проблеми.

За змістом, положення щодо збереження конфіденційності облікової інформації є невід'ємною складовою організаційно-управлінських аспектів облікової політики. Проте, враховуючи важливість, доцільно відділяти ці положення у окремий розділ.

Зважаючи на це, вважаємо за доцільне у наказі про облікову політику виділяти чотири основних розділи. Три з них формуються відповідно до підсистем бухгалтерського обліку: методичної

(фінансовий облік), управлінсько-організаційної, податкової. Четвертій має бути та спрямований на забезпечення дотримання конфіденційності облікової інформації та захист комерційної таємниці (табл. 1).

Таблиця 1

Структура наказу про облікову політику

Назва розділу	Зміст розділу
I. Методична частина	Розкриває методичні елементи облікової політики, передбачені чинним законодавством: методи визначення суттєвості облікової інформації; методи амортизації основних засобів; методи вибуття запасів; метод визначення резерву сумнівних боргів тощо
II. Організаційно-управлінські елементи облікової політики	Розкриває питання організації та ведення обліку з точки зору управлінських аспектів: питання проведення інвентаризації; вибір форми організації та форми ведення бухгалтерського обліку; управлінський план рахунків; форми внутрішньої звітності; форми первинних документів управлінського обліку; графіки документообігу, у тому числі електронного; підходи до автоматизації обліку тощо
III. Організація та ведення розрахунків з бюджетом за податками та зборами	Розкриває питання організації та ведення обліку розрахунків з бюджетом за податками і зборами: перелік пов'язаних осіб, відображення у звітності податкових різниць, розподіл обов'язків та графік документообігу щодо ведення податкового обліку, здійснення податкових платежів та подання звітності; перелік пов'язаних осіб, реєстри ведення обліку податкових різниць тощо
IV. Організація захисту облікової інформації та збереження комерційної таємниці	Розкриває питання конфіденційності та збереження комерційної таємниці: перелік інформації, яка вважається конфіденційною; перелік відомостей, які включені у комерційну таємницю, порядок та умови надання доступу до комерційної таємниці як працівникам підприємства так і стороннім особам, зокрема контролерам, перелік дій, які будуть вважатися розголошенням комерційної таємниці та порушенням режиму збереження конфіденційності тощо

Джерело: власна розробка

У методичній частині наказу слід розкрити вибір підприємства щодо обов'язкових елементів ведення фінансового обліку, які передбачені «Методичними рекомендаціями щодо облікової політики підприємства», крім питання проведення обов'язкової інвентаризації, який доцільніше описати у організаційно-управлінському розділі та питань, які стосуються податкових аспектів, які зручніше вказати у третьому розділі.

У другий розділ «Організаційно-управлінські елементи облікової політики» варто включити всі управлінські аспекти організації та ведення обліку й внутрішнього контролю на підприємстві. Склад цього розділу не законодавчо не регламентується, тому формується повністю на розсуд підприємства. Обов'язковим елементом цього розділу є опис питання організації проведення інвентаризацій на підприємстві.

У третьому розділі «Організація та ведення розрахунків з бюджетом за податками та зборами» слід зосередитися на питанні забезпечення належного ведення податкового обліку, складання та подання податкової звітності. У розділі мають бути розкриті наступні питання: розподіл обов'язків, графік документообігу щодо ведення податкового обліку, здійснення податкових платежів та подання звітності; перелік пов'язаних осіб, методи ведення податкового обліку, форми накопичувальних документів податкового обліку, зокрема, щодо формування податкових різниць тощо. На думку автора формування облікової політики за таким розділами найкраще відповідає чинному законодавству з питань бухгалтерського обліку, водночас, враховує здобутки вітчизняних науковців з теорії та методології формування облікової політики підприємства.

У четвертому розділі слід передбачити заходи щодо забезпечення збереження такого аспекту економічної безпеки як комерційна таємниця.

Запропонований підхід до удосконалення документального оформлення облікової політики підприємства дозволяє чітко відокремити обов'язкові (імперативні) норми від складових, потреба у яких визначається підприємством самостійно. Це зробить наказ про облікову політику більш структурованим, зрозумілим, гнучким.

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки.

1. Проведений аналіз чинного законодавства та наукових джерел з питань формування наказу про облікову політику доводить,

що серед науковців немає єдиної думки щодо структурних частин та елементів, які мають розкриватися у ньому. Автори недостатньо приділяють уваги визначенню елементів облікової політики за ознакою імперативності, тобто обов'язковості виконання, встановленої законодавством. Існує розрив та протиріччя між розумінням складових облікової політики на рівні теорії бухгалтерського обліку та вимогами чинного законодавства. У практичній площині це створює труднощі при складанні наказу про облікову політику.

2. Для усунення виявленого протиріччя вважаємо за доцільно формувати наказ про облікову політику з чотирьох розділів, у яких послідовно розкривати методичні, організаційно-управлінські, податкові складові, а також питання захисту облікової інформації щодо збереження конфіденційності та комерційної таємниці. Обов'язкові елементи облікової політики, передбачені законодавством, мають бути розкриті у методичному розділі. Інші питання, необхідні для рішення питань оперативного управління та стратегічного розвитку підприємства розкриваються у інших розділах на розсуд керівництва підприємства.

Список використаних джерел:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. No. 996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996>, вільний. – Назва з екрану.
2. Андрущенко Г. Актуальні питання формування облікової політики малих підприємств / Г. Андрущенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 11. – С. 10–14.
3. Барановська Т. В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика : Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. – К. : НАУ, 2012. – 21 с.
4. Войтенко Т. Елементи облікової політики [текст] / Т. Войтенко // Податки та бухгалтерський облік. – 2008. – № 3. – С. 14–35.
5. Житний П. Визначення впливу зовнішніх чинників на формування облікової політики [текст] / П. Житний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 2. – С. 19–25.
6. Кучеренко Т. Регламентация учетной политики финансовой отчетности [текст] / Т. Кучеренко // Бухгалтерский учет и аудит. – 2009. – № 5. – С. 24–34.

7. Облікова політика підприємства [текст]: навч. посіб. / Ю. А. Верша, В. А. Кулик, Ю. О. Ночовна, С. Ю. Іванюк. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 312 с.
8. Пушкар М. С. Теорія і практика формування облікової політики: [монографія] / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль: Карт бланш, 2010. – 260 с.
9. Рузмайкіна І. Облікова політика як складова загальної стратегії управління підприємством [текст] / І. Рузмайкіна // Економіст. – 2010. – № 5. – С. 36–41.
10. Стефанюк І. Про національну облікову політику України [текст] / І. Стефанюк, Л. Ловінська // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 22–29
11. Плахотнюк О. Облік. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – Т. 2. – 848 с.
12. Бондаренко Н. М. Особливості формування облікової політики на малих підприємствах [текст] / Н. М. Бондаренко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – № 6 (1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/49/6789-osoblivosti-formuvannya-oblikovo%D1%97-politiki-na-malix-pidpriyemstвах.html>, вільний. – Назва з екрану.
13. Гаркуша Д. А. Облікова політика як інструмент культури бізнесу [текст] [Електронний ресурс] / Д. А. Гаркуша, О. М. Кондратюк. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=21357>, вільний. – Назва з екрану.
14. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, наказ Міністерства фінансів України 27 червня 2013 р. № 635 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
15. Бойчук А. А., Бойчук В. О. Актуальні проблеми облікової політики підприємств / А. А. Бойчук, В. О. Бойчук // Сталий розвиток економіки. – 2010. – № 3. – С. 189–192.
16. Войнаренко М. П. Проблеми формування облікової політики підприємства [Текст] / М. П. Войнаренко, Т. М. Аксьонова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – С. 96–99

17. Жолнер І. В. Фінансовий облік за міжнародними і національними стандартами [Текст] : навчальний посібник / І. В. Жолнер. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 368 с.
18. Мельничук Б. В. Облікове забезпечення управління витратами в сільськогосподарських підприємствах : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Б. В. Мельничук. – К., 2008. – 20 с.
19. Черній М. Я. Формування облікової політики підприємств на основі організаційно-технологічних особливостей діяльності / М. Я. Черній [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/4182/1/381.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
20. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік в Україні. Міфологія [Текст] Частина 2 / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2013. – 524 с.
21. Ночовна Ю. О. Сучасний стан та проблеми формування облікової політики підприємства [Текст] / Ю. О. Ночовна, В. А. Кулик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 776. – С. 141–146.
22. Савченко О. С. Податковий аспект формування та застосування облікової політики сільськогосподарськими виробниками [Текст] / О. С. Савченко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22. Ч. II. – С. 360–365.
23. Гордієнко Л. Про облікову політику підприємства [Текст] / Л. Гордієнко // Головбух без бланків звітності. – 2006. – № 93. – С. 3–12.
24. Сторожук О. Тенденції розвитку і проблеми реформування облікової політики [Текст] / О. Сторожук // Вісник податкової служби України. – 2007. – № 26. – С. 58–62.
25. Гавалешко Л., Палагнюк А., Дячук В. Облікова політика підприємства, проблема її формування та документального оформлення [Текст] [Електронний ресурс] / Л. Гавалешко, А. Палагнюк, В. Дячук. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=33122>, вільний. – Назва з екрану.
26. Облікова політика : навч. посіб. / В. М. Савченко, О. В. Пальчук, Л. В. Саловська та ін. ; за ред. Г. М. Давидова. – К. : Знання, 2010. – 479 с.

ДІАГНОСТИКА АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

Н. А. Пономарьова,

кандидат економічних наук, доцент,
*Хмельницький національний
університет*

В сучасних умовах формування ринкової економіки та нестабільної фінансово-господарської ситуації, набуває актуальності питання процесу аналізу та оцінки існуючих ризиків фінансово-господарської діяльності підприємств. Така ситуація актуалізує необхідність неупередженого підтвердження достовірності фінансової звітності, яке може надати незалежний аудит.

Під час проведення аудиту фінансової звітності, пов'язаного з ризиком, метою аудитора є отримання достатньої впевненості у тому, що фінансова звітність у цілому не містить суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилок. Це в подальшому дасть можливість аудитору висловити думку, чи складена фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності.

Це визначає три ключові кроки:

- оцінка ризиків суттєвих викривлень;
- розробка й виконання відповідних аудиторських процедур у відповідь на оцінені ризики;
- підготовка аудиторського звіту, який ґрунтується на результатах аудиту.

Оцінка ризиків в аудиторській діяльності проводиться не в цілях його уникнення, така оцінка дозволяє аудитору передбачити імовірність його виникнення та завчасно здійснити заходи для зменшення ступеня ризику.

На думку *С. В. Рудницького*, про аудиторський ризик варто говорити тому, що висновки аудитора щодо достовірності фінансової звітності можуть бути помилковими¹.

---

¹ *Рудницький В. С.* Аудит [Електронний ресурс] / *В. С. Рудницький* // Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 196 с. – Режим доступу : http://buklib.net/index.php?option=com_ibook&task=view&Itemid=99999999&catid=96&id=1323, вільний. – Назва з екрану.

Л. А. Алборов, Л. І. Хорунжий та С. М. Концевая вважають, що аудиторський ризик – оцінка ризику неефективності перевірки аудитором, який в своєму висновку може висловити думку про те, що бухгалтерська звітність клієнта достовірна, коли в дійсності можливі суттєві помилки та пропуски, які не прийняті до уваги аудитором, або ж визнати, що звітність містить відхилення, тоді коли таких відхилень немає, або вони є несуттєвими².

Аудиторський ризик, з точки зору О. А. Петрик, – це побоювання того, що аудитор може висловити невідповідну думку про фінансову звітність, яка має суттєву недостовірну інформацію, і тим самим будуть введені в оману користувачі фінансової звітності³.

На думку А. Д. Шеремета та В. П. Суйца, аудиторський ризик – це підприємницький ризик аудитора (аудиторської фірми), який представляє собою оцінку ризику неефективності аудиторської перевірки. Аудиторський ризик базується на оцінці ризику неефективності системи обліку клієнта, ризику неефективності СВК клієнта, ризику невиявлення помилок клієнта аудиторами⁴.

На нашу думку, аудиторський ризик можна визначити як ризик того, що аудитор може висловити невірну думку, якщо у фінансовій звітності є суттєві помилки і пропуски.

Аудиторський ризик не слід ототожнювати з ризиком аудиторської фірми, який означає, що аудиторська фірма ризикує втратити або погіршити свою репутацію, імідж у разі низької якості проведення аудиту, що призводить до втрати потенційних клієнтів, а в гіршому випадку – до припинення її діяльності та позбавлення права проводити аудит.

Практично аудитор завжди прагне мінімізувати значення аудиторського ризику, оскільки високе значення цього показника загрожує фінансовими втратами у випадку конфлікту з клієнтом, а також втратою іміджу аудиторської фірми.

Щоб зменшити аудиторський ризик до прийнятно низького рівня, аудитор повинен оцінити ризики суттєвих викривлень

---

² Алборов Р. А. Основы аудита : учебное пособие / Р. А. Алборов, Л. И. Хорунжий, С. М. Концевая. – М. : Дело и сервис, 2001. – 224 с.

³ Петрик О. А. Аудит: методологія і організація : монографія / О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2003. – 260 с. – С. 144.

⁴ Шеремет А. Д. Аудит : ученик. – 2-е изд., доп. и перераб. / А. Д. Шеремет, В. П. Суйца. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 352 с. – С. 112, 120.

і обмежити ризик невиявлення за допомогою виконання процедур, як дії у відповідь на оцінені ризики як на рівні фінансової звітності, класу операцій, сальдо рахунків, так і на рівні тверджень.

Проблемними питаннями в оцінці ризиків в сфері аудиту залишаються наступні:

1) у вітчизняних наукових працях недостатньо уваги приділяється порядку оцінки ризику не виявлення (у тому числі його складовій – ризику вибіркової перевірки);

2) більшість авторів не розмежовує понять «ризик невиявлення» та «ризик вибіркового способу (вибіркової перевірки)» і розглядають їх як синонімічні;

3) у наукових працях, науково-методичних джерелах та нормативних документах відсутня єдина цілісна методика оцінки складових аудиторського ризику⁵.

Аудиторський ризик (*AR*) включає наступні компоненти: властивий ризик, ризик системи контролю і ризик невиявлення.

Властивий ризик (*IR*) – це схильність сальдо рахунків або класу операцій до викривлень, які можуть бути суттєвими окремо або в сукупності із викривленням інших сальдо рахунків або класів операцій за умови відсутності відповідних засобів внутрішнього контролю.

Ризик системи контролю (*CR*) – це ризик того, що викривлення сальдо рахунку або класу операцій, які можуть бути суттєвими окремо або в сукупності із викривленням інших сальдо рахунків або класів операцій, не будуть відвернені, виявлені або своєчасно виправлені за допомогою систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю.

Ризик невиявлення (*DR*) полягає в тому, що аудиторські процедури перевірки по суті не дозволяють виявити викривлень у сальдо рахунків або класу операцій, які можуть бути суттєвими окремо або в сукупності із викривленнями інших сальдо рахунків або класів операцій.

Зв'язок між трьома компонентами аудиторського ризику відображається у формулі:

$$AR = IR \cdot CR \cdot DR \quad (1)$$

---

⁵ Бондар В. П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація : монографія / В. П. Бондар. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 456 с. – С. 262.

Світова практика показує, що допустиме значення сукупного аудиторського ризику не повинне перевищувати 5%, тобто $AR < 5\%$. Аналогічне правило в професійному формулюванні звучить таким чином: рівень довіри або довірчий інтервал має бути не менше 95%. Величину $IR \cdot CR$ іноді називають ризиком бізнесу (незалежним від аудитора), тоді як DR – власне аудиторським ризиком.

Існує взаємозв'язок між компонентами аудиторського ризику. У таблиці 1 показано, яким чином прийнятний рівень ризику невиявлення може змінюватися в залежності від оцінок властивого ризику і ризику системи контролю.

Таблиця 1

Взаємозв'язок компонентів аудиторського ризику

Аудиторська оцінка властивого ризику	Аудиторська оцінка ризику системи контролю		
	Висока	Середня	Низька
Рівень ризику невиявлення, який повинен забезпечити аудитор в процесі аудиту			
Високий	Найнижча	Більш низька	Середня
Середній	Більш низька	Середня	Більш висока
Низький	Середня	Більш висока	Найвища

Як зазначають А. В. Газарян та Г. В. Соболева, при визначенні характеру ризику слід розглянути наступні питання: чи існує ризик недобросовісної поведінки, чи пов'язаний він зі змінами в економіці, в обліку та в інших сферах життя країни та самого суб'єкта господарювання, який рівень складності операцій замовника послуг; чи впливає ризик на важливі операції з партнерами, які виходять за рамки звичайної діяльності клієнта або здаються незвичайними; який ступінь суб'єктивності у вимірі фінансової інформації, пов'язаної з цим ризиком⁶.

Значення аудиторського ризику може змінюватися, коригуватися під час проведення аудиторської перевірки, тобто може збільшуватися кількість аудиторських процедур, змінюватися напрям аудиторської перевірки, коригуватися план роботи аудиторської групи.

⁶ Газарян А. В. Практика организации процесса аудита / А. В. Газарян, Г. В. Соболева. – М. : Бухгалтерский учёт, 2007. – 176 с. – С. 76.

При використанні автоматизованого методу ведення бухгалтерського обліку збільшується можливість значно знизити аудиторський ризик. Фактори зниження аудиторського ризику, відповідно до етапів проведення перевірки, наведено в таблиці 2.

Аудитори повинні розуміти предмет діяльності суб'єкта господарювання і його середовище. Фаза оцінки ризику аудиту має включати такі етапи:

- порядок процедур співпраці з новим клієнтом чи продовження роботи з існуючим;
- планування аудиту, виконання процедур з оцінки ризику для розуміння бізнесу та ідентифікації властивого ризику, а також ризику системи контролю;
- вибір відповідних процедур щодо оцінки внутрішнього контролю, їх організації та впровадження;
- оцінку ризиків суттєвих викривлень у фінансовій звітності;
- ідентифікацію значних ризиків, що вимагатимуть особливого розгляду аудитором;
- оцінку ризиків суттєвих викривлень на рівні фінансової звітності та на рівні суджень.

Таблиця 2

Фактори зниження аудиторського ризику⁷

Етап перевірки	Досліджуваний об'єкт		
	Ознайомлення з діяльністю господарюючого суб'єкта	Попереднє тестування програмного забезпечення	Тестування програмного забезпечення
1	2	3	4
Інформаційні технології	Програмне забезпечення є ліцензійним та відповідає чинному законодавству	Програмне забезпечення є типовим. Програмне забезпечення в періоді, що перевіряється, не змінювалося. Програмне забезпечення налаштоване адміністратором мережі для авторизованого доступу	Здійснені всі налаштування програмного забезпечення

⁷ Федоришина Л. І. Оцінювання аудиторських ризиків в умовах автоматизованої обробки інформації / Л. І. Федоришина, І. С. Лахман // Інноваційна економіка : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 2. – С. 143–146.

1	2	3	4
Кваліфікація аудитора	Аудитор є сертифікованим користувачем програми, що використовується суб'єктом господарювання	Аудитор має перелік типових помилок при роботі з програмою, аудитор розуміє принцип трансформації даних у програмі	Аудитор може застосовувати автоматизовані методи перевірки на різних етапах аудиту
Можливість спотворення даних	Архів бази і поточна база даних надані вчасно	Кількість операцій, введених вручну, є незначною	Документи вибірки проведені різними датами й у різний час
Бухгалтерські дані	Відсутність негативного сальдо за активними рахунками	Порівнянність даних за рахунками бухгалтерського обліку з даними у програмі	Результати проведених тестових випробувань відповідають даним у програмі

Друга фаза аудиту є відповіддю аудитора на оцінені ризики і включає в себе розробку і виконання подальших аудиторських процедур, що забезпечать докази, необхідні для підтвердження аудиторської думки.

У заключній фазі оцінюються отримані аудиторські докази і визначається, чи вони є достатніми та прийнятними, і чи необхідно здійснити додаткові процедури для зниження рівня ризику суттєвих викривлень у фінансовій звітності. Після їх проведення складається аудиторський звіт.

Цей підхід має такі переваги:

- процедури з оцінки ризику можуть виконуватися на більш ранніх етапах аудиту, що допоможе розподілити робоче навантаження на штат аудиторів більш рівномірно. Це також може надати час клієнту на те, щоб почати відповідні дії на виявлені недоліки в СВК;
- зусилля команди аудиторів будуть зосереджені на ключових питаннях, маневруючи між суттєвими і несуттєвими ризиками;

- аудиторські процедури, зосереджені на певних ризиках;
- передача інформації про виявлені недоліки керівництву суб'єкта господарювання, що дозволить йому розпочати відповідні дії;
- в результаті цього методу деталізується документування, що в подальшому не буде вимагати будь-яких усних пояснень того, що було зроблено, чому це було зроблено або як були отримані аудиторські висновки.

Згідно МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» під час ідентифікації та оцінки ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства аудитор, виходячи з припущення, що існують ризики шахрайства у визнанні доходів, повинен оцінити, які типи доходу, комерційних операцій або тверджень призводять до таких ризиків.

Шахрайство – навмисна дія однієї або кількох осіб з управлінського персоналу, тих, кого наділено найвищими повноваженнями, працівників або третіх осіб, що пов'язана із застосуванням обману для отримання неправомірної або незаконної переваги. Це маніпуляції, фальсифікації (включаючи підробки) або внесення змін до облікових записів чи первинних документів, на основі яких готуються фінансові звіти; невірне подання або навмисний пропуск в фінансових звітах подій, операцій або іншої важливої інформації; навмисне неправильне застосування облікових принципів щодо сум, класифікації, способу подання або розкриття⁸.

Аудитори не визначають юридично, чи шахрайство дійсно було. Шахрайство, до якого були причетні одна особа чи більше осіб з управлінського персоналу, називають «шахрайством управлінського персоналу», а до якого причетні лише наймані працівники суб'єкта господарювання – «шахрайством працівників». В обох випадках може бути змова як на самому підприємстві, так і з третьою стороною за межами суб'єкта господарювання.

Основні умови, що призводять до шахрайства: неефективне корпоративне управління, відсутність лідерства й належної атмосфери з боку керівництва суб'єкта, високі стимули, що передбачені за фінансовими результатами, складність правил, регламенту і політики суб'єкта господарювання, нереалістичний бюджет, який

---

⁸ Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : підручник / За ред. проф. В. В. Немченко, О. Ю. Редько. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 540 с. – С. 291.

встановлений для досягнення, неадекватна система внутрішнього контролю, особливо під час організаційних змін.

Огляд економічних злочинів за 2005 рік, підготовлений компанією Pricewaterhouse Coopers показав, що у Росії 50% економічних злочинів здійснюють топ-менеджери компаній. Тоді як у світі цим займається середній менеджерський склад і лінійний персонал (77%). Середні ж збитки від шахрайських операцій у російських компаніях складають 3,1 млн дол., включаючи 1,8 млн дол., включаючи 1,8 млн дол. від використання службового положення в особистих цілях⁹.

Безпосередньо з крадіжками пов'язане фіктивне банкрутство фірми, тобто неправдива організаційна заява про фінансову неспроможність виконувати зобов'язання кредиторів, зміст якої не відповідає реальному економічному становищу господарського суб'єкта.

З фіктивним банкрутством пов'язано поняття «фіктивна фірма». Незважаючи на відсутність даного поняття в українському законодавстві, щорічно органами податкової міліції викривається 4–5 тисяч «фірм-фантомів».

Аналогічне становище і з рейдерством. Враховуючи, що багато власників підприємств часто економлять на системі безпеки або недооцінюють можливу загрозу, для рейдерів відкриваються широкі можливості. Наприклад, рейдери вступають у змову з директором підприємства, який при реалізації своїх повноважень виводить активи з компанії, підробляють документи, вдаються до шантажу та погроз відносно засновників, що примусити їх до продажу частки, або впливають силовим методом шляхом проникнення на територію підприємства та його захоплення.

Якщо помилку працівники допускають у зв'язку з неуважністю, перевантаженням, то зовсім інші причини виникнення шахрайства. Як вважає У. Альберт, «шахрайство може здійснити будь-хто». Воно виникає там, де існує так званий «трикутник шахрайства» (рис. 1).

Американські фахівці з внутрішнього контролю прийшли до висновку, що у 70% випадків шахрайства вища посадова особа працювала на своєму робочому місці практично наодинці, без навіть

---

⁹ Курячая Е. Хлипкие натурі. Психология воровства отечественних менеджеров / Е. Курячая. – Бизнес. – 2007. – № 9. – С. 76–79, С. 77.

зовнішнього нагляду з боку колег¹⁰. Тому у США запроваджено так звану систему управління якістю праці (Total quality management), скорочено – TQM, яка полягає в тому, що в системі управління американських фірм та компаній поступово стала формуватися концепція, за якою відкритість, чесність та взаємна допомога стали носіями певної контрольної функції, перш за все, функції саме внутрішнього контролю.

Рис. 1. Трикутник шахрайства за У. Альбертом¹¹

В межах оцінки ризиків аудитор повинен встановити, чи є будь-які з ідентифікованих ризиків, за судженням аудитора, значними. При здійсненні такого судження аудитор повинен виключити вплив ідентифікованих заходів контролю, що стосуються такого ризику. Загальна схема ідентифікації факторів ризику шахрайства зображена на рис. 2.

При ідентифікації ризиків за суттєвістю, аудитор відповідно до МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» повинен проаналізувати щонайменше такі чинники:

- чи є ризик ризиком шахрайства;

¹⁰ Рижаківа О. Б. Організаційно-психологічні засади внутрішнього контролю. Система TQM (США) / О. Б. Рижаківа, О. Ю. Редько // Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Внутрішній аудит та управління бізнесом». – К., 2004. – С. 30–33, С. 31.

¹¹ Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : підручник / За ред. проф. В. В. Немченко, О. Ю. Редько. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 540 с. – С. 297.

- чи пов’язаний ризик із нещодавніми значними економічними, обліковими та іншими обставинами і, відтак, потребує особливої уваги;
- складність операцій;
- чи має такий ризик відношення до значних операцій з пов’язаними сторонами;
- рівень суб’єктивності при здійсненні оцінки фінансової інформації, що стосується ризику, особливо таких оцінок, які пов’язані з високим рівнем невизначеності оцінки;
- чи включає ризик значні операції, що виходять за межі звичайної господарської діяльності суб’єкта господарювання або по-іншому є незвичайними.

Рис. 2. Загальна схема ідентифікації факторів ризику шахрайства

Аудитор повинен ознайомитися з діяльністю внутрішнього контролю, необхідного для аудиту.

Ризики, що виникають у результаті неналежного ставлення до СВК, слабкого середовища внутрішнього контролю або некомпетентності в керівництва суб’єкта господарювання, мають значний вплив на фінансову звітність і потребують відповідних дій від аудитора.

Згідно вимог МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» аудитор повинен розробити та виконати подальші аудиторські процедури, характер, час та обсяг яких ґрунтуються на оцінці ризиків суттєвого викривлення на рівні тверджень і здійснюються як відповідь на таку оцінку.

Фактори, які необхідно розглянути при розробці характеру процедур:

1) розгляд причин оцінки ризиків суттєвого викривлення на рівні тверджень окремо за кожним класом операцій, залишком на рахунку та розкриттям інформації, включаючи:

- а) ймовірність суттєвого викривлення інформації внаслідок певних характеристик класу операцій, залишків на рахунках або розкриття інформації;
- б) чи враховує оцінка ризиків відповідні заходи контролю (тобто, ризик контролю), що вимагає від аудитора отримання аудиторських доказів, щоб визначити ефективність функціонування заходів контролю;

2) отримання аудиторських доказів пропорційно до оцінки ризику аудитором.

Після визначення плану аудиту його результати документуються у формі програми аудиту, яку, на нашу думку, доцільно скласти у вигляді переліку тестів засобів контролю та у вигляді програми аудиторських процедур по суті.

На рівні тверджень первісна оцінка ризиків ґрунтується на аудиторському доказі, але у результаті виконання запланованих тестів може бути отримана інформація, яка вимагатиме модифікації первісної оцінки ризиків.

На практиці часто виникає ситуація, коли оцінений рівень ризику для твердження про повноту відображення може бути низьким на підставі помилкового очікування, що система внутрішнього контролю функціонує ефективно. В такому випадку, при виявленні за допомогою тестів засобів контролю неефективності функціонування системи внутрішнього контролю, оцінка ризику повинна бути змінена й подальші аудиторські процедури виконані для зниження ризику до прийнятно низького рівня.

Згідно вимог МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» для зниження ризиків суттєвих викривлень у фінансовій звітності до прийнятно низького рівня потрібно отримати достатній і належний доказ, який залежить від успішного виконання подальших аудиторських процедур, розроблених у відповідь на оцінені ризики суттєвих викривлень. Вони включають будь-які додаткові або модифіковані процедури, що виконуються у відповідь на зміни, ідентифіковані при первісній оцінці ризику.

Відповідальність при виконанні аудиту може виникати внаслідок порушення таких умов: якості виконаних робіт, принципів професійної етики при виконанні робіт, строків проведення аудиту, конфіденційності інформації.

У закордонній практиці найбільш дієвим засобом захисту інтересів суб'єктів аудиторської діяльності є страхування їх відповідальності.

Як вказують окремі науковці, страхування відповідальності аудиторів пов'язане з можливістю пред'явлення претензій аудиторам за наслідки помилок, пропущених ними під час виконання професійних обов'язків, що завчасно визначається у страховому полісі.

В. П. Бондар зазначає, що у випадках компенсації штрафів і судових витрат аудитори можуть скористатися страховими виплатами в межах попередньо укладених страхових договорів. Такі виплати дозволяють не тільки компенсувати збитки, допущені аудитором, але й частково покрити збитки їх клієнтів, що спричинені з вини адміністрації клієнта. У випадках, якщо аудитор проводить перевірку з використанням загальноприйнятих методів згідно МСА і сумлінно виконує свої обов'язки, але в ході судового розгляду були зафіксовані істотні недоліки, виникає поняття «професійного ризику»¹².

Особливостями страхування відповідальності є такі: невизначена вартість об'єкта страхування; здійснення відшкодувань третій постраждалій стороні; виконує роль охорони майнових інтересів страхувальника; страхова сума встановлюється в договорі як ліміт відповідальності страхувальника, яка може виникнути при настанні страхового випадку на весь термін дії договору страхування чи на один страховий випадок¹³.

За кордоном такий вид страхування аудиторського ризику є розповсюдженим і становить невід'ємний атрибут діяльності великої аудиторської компанії. Клієнти таких компаній мають впевненість у тому, що аудиторська компанія турбується про власну фінансову безпеку, а отже, і про безпеку своїх клієнтів. Страхування

---

¹² *Бондар В. П.* Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація : Монографія / *В. П. Бондар*. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 456 с. – С. 344.

¹³ *Александрова М. М.* Страхування : навчально-методичний посібник / *М. М. Александрова*. – К. : ЦУЛ, 2002. – 208 с. – С. 154.

відповідальності є першою ознакою гарантії відшкодування можливих збитків третім особам, нанесених внаслідок несприятливих обставин при проведенні аудиту.

У зарубіжних країнах аудиторські фірми створюють спеціальні резерви для страхування відповідальності своїх працівників, витрачаючи на це до 10% річного прибутку.

В Росії страхування професійної відповідальності аудиторів не є обов'язковим, проте можливість його здійснення закріплена на державному рівні та регулюється ст. 13 Закону Російської Федерації «Про аудиторську діяльність», де вказується, що при проведенні обов'язкового аудиту аудиторська фірма зобов'язана страхувати ризик порушення договору. У Литві, розпочинаючи аудиторську діяльність, аудиторська фірма повинна застрахувати свою цивільну відповідальність шляхом отримання загальної або обов'язкової страховки цивільних зобов'язань.

Аудиторська палата України, відповідно до положень Директиви ЄС 43/2006 щодо обов'язкового аудиту та з метою забезпечення реалізації заходів щодо підвищення якості аудиторських послуг встановила критерії, яким мають відповідати аудиторські фірми, які здійснюють обов'язковий аудит, а саме: мати в своєму складі не менше трьох сертифікованих аудиторів, пройти перевірку забезпечення контролю якості, застрахувати професійну відповідальність та бути відкритими через публікацію звіту про прозорість на власній веб – сторінці. Ці вимоги прописані у Порядку ведення Реєстру аудиторських фірм та аудиторів, затвердженому рішенням АПУ від 26.04.2007 р. № 176/7 у редакції рішення Аудиторської палати України від 26.05.2011 р. № 231/9), зі змінами і доповненнями.

Перелік аудиторських фірм, що відповідають зазначеним критеріям, який включає біля 300 аудиторських фірм, оприлюднений на офіційному веб-сайті Аудиторської палати України.

Оцінка аудиторського ризику безпосередньо пов'язана з якістю роботи аудитора, що дає можливість забезпечити відповідний рівень упевненості користувачів у можливості використання під час прийняття управлінських рішень перевіреної аудитором інформації.

Список використаних джерел:

1. *Александрова М. М.* Страхування : навчально-методичний посібник / *М. М. Александрова.* – К. : ЦУЛ, 2002. – 208 с.
2. *Алборов Р. А.* Основы аудита : учебное пособие / *Р. А. Алборов, Л. И. Хорунжий, С. М. Концевая.* – М. : Дело и сервис, 2001. – 224 с.
3. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : підручник / За ред. проф. *В. В. Немченко, О. Ю. Редько.* – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 540 с.
4. *Бондар В. П.* Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація : монографія / *В. П. Бондар.* – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 456 с.
5. *Газарян А. В.* Практика организации процесса аудита / *А. В. Газарян, Г. В. Соболева.* – М. : Бухгалтерский учёт, 2007. – 176 с.
6. *Рудницький В. С.* Аудит [Електронний ресурс] / *В. С. Рудницький* // Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 196 с. – Режим доступу : http://buklib.net/index.php?option=com_ibook&task=view&Itemid=99999999&catid=96&id=1323, вільний. – Назва з екрану.
7. *Петрик О. А.* Аудит: методологія і організація : монографія / *О. А. Петрик.* – К. : КНЕУ, 2003. – 260 с.
8. *Шеремет А. Д.* Аудит : ученик. – 2-е изд., доп. и перераб. / *А. Д. Шеремет, В. П. Суйц.* – М. : ИНФРА-М, 2001. – 352 с.
9. *Федоришина Л. І.* Оцінювання аудиторських ризиків в умовах автоматизованої обробки інформації / *Л. І. Федоришина, І. С. Лахман* // Інноваційна економіка : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 2. – С. 143–146.
10. *Курячая Е.* Хлипкие натуры. Психология воровства отечественных менеджеров / *Е. Курячая.* – Бизнес. – 2007. – № 9. – С. 76–79.
11. *Рижакова О. Б.* Організаційно-психологічні засади внутрішнього контролю. Система TQM (США) / *О. Б. Рижакова, О. Ю. Редько* // Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Внутрішній аудит та управління бізнесом». – К., 2004. – С. 30–33.

ПІДҐРУНТЯ РОЗБУДОВИ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ОСНОВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

А. В. Хмелевська,
кандидат економічних наук, доцент,
*Хмельницький національний
університет*

На шляху до євроінтеграції України постає значна кількість запитів щодо ведення обліку на вітчизняних підприємствах, інтегрованих у європейський економічний простір. Питання теоретичного осмислення та обґрунтування змін, що вносяться в методологію бухгалтерського обліку, як в науку, в контексті євроінтеграції України, приймає важливе значення, принаймні, з трьох точок зору: історичної, яка дозволяє зробити висновок про досить вагомий та якісний стрибок у розвитку не лише практики, але й теорії бухгалтерського обліку та можливість збагачення останньої за рахунок методологічної експансії (використання досягнень інших наук); соціологічної, яка пов'язана із усвідомленням виконавцями та користувачами облікової інформації посилення ролі обліку в управлінні підприємством; прогнозу, яка полягає в можливості передбачення шляхів удосконалення бухгалтерського обліку, виділення та розвитку його окремих видів відповідно до потреб інформаційного забезпечення управління.

Розвитком напрямків удосконалення методології бухгалтерського обліку займалася значна кількість науковців. Серед вітчизняних авторів виділяються надбаня *Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, С. Ф. Легенчука, В. М. Жука, Н. М. Малюги, М. М. Шигун, П. Я. Хомина, М. В. Кужельного, А. М. Кузьмінського, М. С. Пушкаря, В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко*, серед зарубіжних економістів відомі роботи *Х. Андерсона, М. Ф. Ван Бреда, Р. В. Віла, Д. Друрі, Д. Колдуела, М. Р. Метью, Б. Нідлза, В. Ф. Палія, Я. В. Соколова, М. Х. Б. Перера, Б. Райана, Е. С. Хендріксена, Ч. Т. Хорнгрена*. Разом з тим, у зв'язку з євроінтеграцією України постає низка невирішених проблем, серед яких особливе місце посідає подальша розбудова теоретичних засад бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах.

В такому контексті, на наш погляд, першочергового теоретичного осмислення потребує розвиток концепції побудови та ведення

бухгалтерського обліку у якості фінансового обліку за умов дії національних стандартів при здійсненні євроінтеграційних процесів. Підставою для такого твердження є гіпотеза про орієнтацію вітчизняного законодавства, теорії та практики на визнання змісту сучасного бухгалтерського обліку саме як фінансового обліку. Підтвердженням цієї гіпотези слугує:

1) дефініції бухгалтерського та управлінського обліку, наведені в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [1], згідно яких управлінський облік розглядається як окрема система по відношенню до бухгалтерського;

2) широко відомий поділ обліку в міжнародній практиці, що в більшості випадків вбачає в фінансовому обліку задекларовані в вітчизняному Законі [1] характеристики;

3) наявність систематизованих підручників, посібників та іншої літератури відомих вітчизняних авторів (Н.В. Ткаченко, Ф.Ф. Бутиця та ін.), де бухгалтерський облік найменовано бухгалтерським фінансовим обліком.

Концептуальні основи можна вважати закономірностями функціонування систем обліку. Концепцію обліку слід сприймати як опис організації логічної системи взаємопов'язаних цілей та понять, що приводить до створення узгодженого фінансового обліку та звітності. В той же час, як застерігають відомі теоретики (Г. Велш, Д. Шорт [2], Р. Антоні [3] та ін.), концепцію обліку не можна порівняти з базисним законом науки. Вона постійно змінює форми для того, щоб відповідати змінам суспільних потреб, і розвивається через досвід і консенсус.

Основи концепції обліку, що розроблені та впроваджені на рівні уряду для адаптації системи обліку України до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, викладені в: Законі [1]; національних положеннях та положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку (Н(П)СБО та П(С)БО); Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [4], інших законодавчих та нормативних документах.

Розвиток концептуальних рамок фінансового обліку при впровадженні національних стандартів обліку в Україні, за умов євроінтеграційних процесів, як вважаємо, має здійснюватися, спираючись переважно на праці зарубіжних дослідників та на досвід ознайомлення з обліком в європейських країнах.

Дослідження існуючих в міжнародній практиці концепцій фінансового обліку дозволило зробити висновок про їх багатоваріантність, що є наслідком безпосереднього зв'язку із обліковими системами різних країн, які характеризуються різноманітністю. Їх класифікацію, на наш погляд, можна здійснити відповідно до групування систем обліку, де однією із найбільш поширених є трьох-модельна класифікація облікових систем, описана *Г. Мюллером, Х. Герноном та Г. Мінком* [5]. За нею виділяються:

1) англо-американська модель (Великобританія, США, Нідерланди, Канада, Австралія та ін.). Її основними характеристиками є: орієнтація обліку на потреби широкого кола інвесторів, що обумовлено високорозвинутим ринком цінних паперів; відсутність законодавчого регулювання обліку, який регламентується стандартами, що розробляються професійними організаціями бухгалтерів; гнучкість облікової системи; високий освітнянський рівень як бухгалтерів, так і користувачів фінансової інформації;

2) континентальна модель (Німеччина, Австрія, Франція, Швейцарія, Італія та ін.). Вона відрізняється: наявністю державного регулювання обліку; тісними зв'язками підприємств з банками, які є основними постачальниками капіталу, орієнтацією обліку на державні потреби оподаткування і макроекономічного регулювання; консерватизмом облікової практики;

3) південноамериканська модель (Бразилія, Аргентина, Болівія та ін.), особливістю якої є орієнтація методики обліку на дуже високий рівень інфляції та потреби державного регулювання.

Формування концепції фінансового обліку базується на вивченні тенденцій і закономірностей трансформації бухгалтерського обліку на різних етапах розвитку суспільства. Запропонована концепція фінансового обліку відповідає вітчизняним національним стандартам, враховує міжнародний досвід та тенденції розвитку фінансового обліку і має відповідну структуру, що включає (рис. 1):

1. Концептуальну основу фінансового обліку – визнання фінансового обліку і мети його ведення; теоретичну модель побудови обліку (парадигму); фундаментальну облікову модель (основне рівняння); об'єкти та суб'єкти обліку, їх інформаційне тлумачення.

2. Якісні характеристики облікової інформації, до яких, поряд із передбаченими Національним положенням (стандартом) бухгалтер-

ського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6], включені: раціональність; можливість підтвердження; нейтральність.

3. Принципи та умовності обліку, склад яких, визначений Законом [1], доповнено принципами: подвійного відображення, раціональності, конфіденційності.

4. Обмеження облікової інформації, які не передбачені Законом [1] та стандартами, але визначають концепцію фінансового обліку: суттєвість, раціональність, консерватизм.

5. Елементи фінансової звітності, що, по суті, є цільовою функцією фінансового обліку, склад яких передбачено НП(С)БО та П(С)БО.

6. Процедуру та практику ведення бухгалтерського обліку, серед яких: основна процедура вітчизняного фінансового обліку; формування фінансових потоків, облікова політика тощо.

Концептуальні рамки фінансового обліку визначаються його визнанням та уточненням мети ведення. В силу цього, концептуальна основа, яка запропонована, орієнтована на інформаційний зміст бухгалтерського обліку, викладений в Законі [1].

Зокрема, визнання в Законі [1] бухгалтерського обліку як процесу виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання і передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень, на наш погляд, є значним кроком вперед щодо розвитку його як науки за наступними напрямками.

По-перше, мова йде про інформаційний процес, а це дає можливість:

– застосовувати до обліку стандартні підходи як до інформаційних систем;

– підвищити рівень кібернетизації обліку.

По-друге, зміст процесу обліку дозволяє використовувати загальновизнані поняття, як:

– ідентифікація, що поглинає класифікацію, узагальнення, запис (реєстрацію) та дозволяє акцентувати увагу на моменті «пізнання» фактів господарської діяльності;

– квантифікація, тобто кількісний вимір фактів господарської діяльності, використовуючи при цьому також інші, ніж вартісні, вимірники;

– комунікація, що означає можливість передавати інформацію.

По-третє, вказана підпорядкованість процесу обліку прийняттю рішення; і, на кінець, задекларовані обмеження обліку щодо відображення діяльності підприємства.

Рис. 1. Концепція фінансового обліку за національними стандартами обліку

Джерело: власна розробка

Теоретичною основою побудови фінансового обліку є диграфічна парадигма (подвійна бухгалтерія), що відрізняється від інших парадигм (уніграфічної, камеральної) наявністю подвійного інформаційного потоку щодо інформаційного відображення фінансового стану та майна підприємства. Під парадигмою в теорії науки розуміють сукупність найбільш поширених поглядів, що поділяються більшістю зацікавлених осіб.

Коротко про риси сучасної диграфічної парадигми:

1) визнання бухгалтерського обліку як частини інформаційної системи підприємства, множини методологічних елементів, що постійно розвивається. При цьому, розвиток обліку – не самоціль, а засіб вирішення певних задач управління; при всіх обставинах затрати на отримання необхідної інформації не повинні перевищувати управлінського ефекту, викликаного використанням цієї інформації;

2) перехід від акцидентної суті бухгалтерії до субстанціональної. Акцидентність обліку проявляється в виділенні особливостей для галузей, конкретних видів підприємств, в той час, як сутність субстанціонального фінансового обліку – в моделюванні, з однієї сторони, господарської діяльності, з другої – прийомів її відображення;

3) сприйняття господарського процесу як економічної задачі, яку слід вирішити інформаційними способами. Звідси, з метою економічної доцільності і ефективного усунення надлишкової інформації, – перехід до принципу вибіркового дослідження замість наскрізного та безперервного спостереження;

4) гармонізація обліку.

Основою ведення обліку за міжнародною та вітчизняною практикою є постулат *Л. Пачолі* чи фундаментальна облікова модель (по *Г. Велшу* та *Д. Шорту* [3]) або основне рівняння (за *Дюмарше*, *Шпругом*, *Е. Смітом*, *В. Бурке* [7] та іншими). Оскільки мова йде про концепцію представлення облікової інформації, на наш погляд, слід говорити саме про фундаментальну облікову модель. Її показники, зафіксовані на певну дату, складають основне бухгалтерське чи балансове рівняння, яке характеризує фінансову позицію підприємства та відображає подвійність обліку – два інформаційні потоки щодо стану майна підприємства.

Основний вигляд фундаментальної облікової моделі (як і балансового рівняння) відомий взаємозв'язком активів (A), зобов'язань ($З$) та власного капіталу підприємства (K), формула (1):

$$A = 3 + K. \quad (1)$$

За наведеним рівнянням визначається власний капітал як частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань: $K = A - 3$, і саме таке представлення відповідає капітальному рівнянню Шера та є балансовим рівнянням в багатьох країнах, в першу чергу, Великобританії, Нідерландах.

Слід відмітити ще один термін, що широко використовується в міжнародній та вітчизняній практиці, – чисті активи, які дорівнюють активам за вирахуванням зобов'язань, або чисто математично – власному капіталу.

Для вибору варіанту фундаментальної облікової моделі, що «вписується» в вітчизняні національні стандарти, на наш погляд, слід виходити із мети ведення бухгалтерського обліку, задекларованої в Законі [1]: надання користувачам інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства. Як згадувалося, фундаментальна облікова модель є інформаційною моделлю стану майна підприємства, що, як відомо, визначає фінансовий стан підприємства.

Отже, рівняння (1) описує фінансовий стан підприємства, в той час, як діяльність підприємства щодо її фінансового результату є різницею між доходами (D) та витратами (B), що є чистим прибутком (Pr) чи чистим збитком ($3б$) і ця величина збільшує (зменшує) власний капітал підприємства за результатами діяльності ($K_{pд}$), тобто, $K_{pд} = Pr(3б)$.

Тоді фундаментальна облікова модель (1) приймає вигляд формули (2):

$$A = 3 + K + D - B. \quad (2)$$

В такому вигляді (2) фундаментальна облікова модель подає наглядно взаємозв'язок між фінансовим (майновим) станом підприємства та результатами його діяльності.

Проте, крім доходів та витрат, існує ще дві операції, що здійснюють вплив на величину власного капіталу та відображають взаємозв'язок капіталу підприємства із зовнішнім середовищем ($K_{3б}$): інвестування (I) та вилучення чи розподіл капіталу власниками (P), тобто, $K_{3б} = I - P$.

Вважаємо, що ці показники мають бути введені в фундаментальну облікову модель, яка в результаті прийме вигляд формули (3):

$$A = 3 + K + Д - B + I - P. \quad (3)$$

Однак, в такій формі фундаментальна облікова модель використовується досить рідко, хоча найбільш повно та наглядно описує не лише процес збільшення капіталу за результатами власної діяльності, але й можливості його зміни, що здійснюється із зовнішнього середовища.

Незважаючи на свою простоту та очевидність, основне бухгалтерське рівняння дає можливість в найбільш загальному вигляді показати наявне майно, господарські операції та результати діяльності підприємства щодо найвищого рівня узагальнення облікової інформації.

Водночас, просліджується взаємозв'язок виділення рахунків бухгалтерського обліку як стандартизованих форм для збору даних про кожен із вказаних елементів, що дає можливість реєструвати зміни в цих елементах, викликані господарськими операціями. Такий взаємозв'язок має місце і за концепцією обліку відповідно до національних стандартів, він втілений в Плані рахунків бухгалтерського обліку [4]. При цьому збережено підхід групування активів та зобов'язань щодо терміну використання (погашення). Разом з тим, хоча облік інвестицій та вилучення капіталу не представлений окремими класами рахунків, відповідні рахунки обліку капітальних та фінансових інвестицій, додаткового внесення і вилучення капіталу в переліку рахунків передбачається.

Загальновизнано, що концептуальною основою фінансового обліку є принципи його ведення.

В цілому, відповідно до міжнародної практики, принципи обліку можуть бути класифіковані, на наш погляд, на чотири великі групи, виділені на рис. 1:

- 1) якісні характеристики облікової інформації,
- 2) принципи та умовності обліку цієї інформації;
- 3) обмеження облікової інформації;
- 4) елементи фінансової звітності.

В Україні більшість з цих принципів визнається або прямо, або непрямо чи частково. Так, принципи обліку бухгалтерської ін-

формації, їх склад та зміст затверджений Законом [1]; якісні характеристики та елементи фінансової звітності приведені в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6].

Проте частина із загальноприйнятих в міжнародній практиці принципів ведення обліку не знайшла свого відображення в українському законодавстві зовсім. Такий висновок зроблено, в першу чергу, на підставі вивчення як міжнародних стандартів, так і практики ведення обліку в Великобританії, Італії, США та інших країн. Правда, в США ці принципи об'єднані в трьохрівневу систему, в Великобританії групи мають дещо інші назви, проте в цілому їх сутність залишається незмінною. Хоча, з точки зору автора, основна проблема полягає не лише у визнанні цих принципів, але й в забезпеченні практичного механізму використання уже задекларованих.

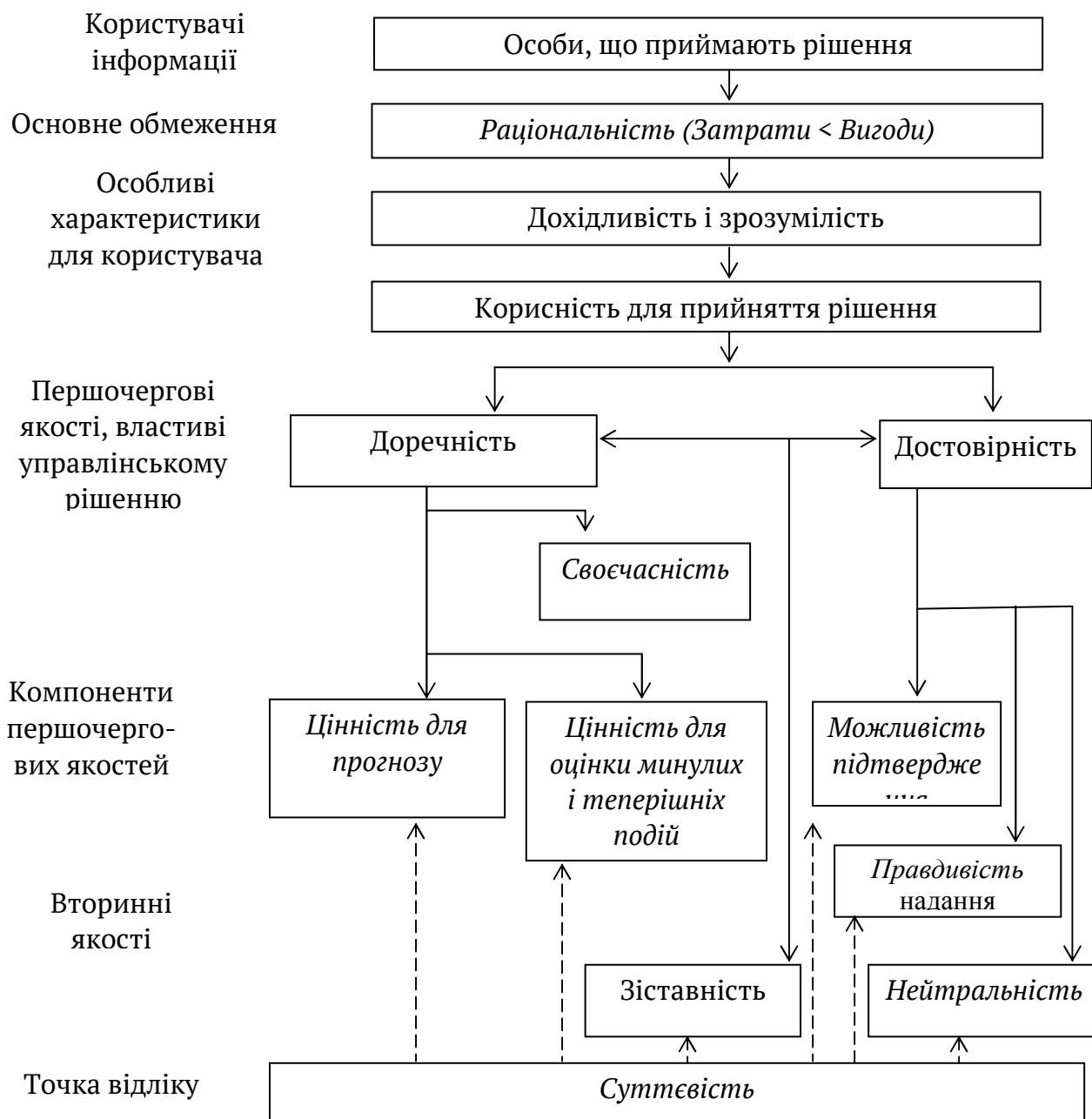
Слід відмітити, що дотримання принципів обліку першої групи – зазначених в НП(С)БО 1 [6] вимог щодо якості інформації, на наш погляд, має узгоджуватися із обмеженням «затрати/вигоди». Зміст цього обмеження полягає в тому, що вигода від отриманої облікової інформації має бути більшою від витрат на її отримання, тобто, має діяти принцип раціональності та економності формування облікової інформації, виходячи із умов господарської діяльності та величини підприємства. В українській практиці згадана вимога напевно висувається керівництвом підприємств, проте як принцип якості інформації обліку не оголошена.

Досліджуючи якісні характеристики облікової інформації, що роблять її корисною, відповідно до сучасної концепції обліку в Україні, здійснена їх класифікація щодо корисності, тобто встановлена ієрархія якостей (рис. 2).

Ієрархія якостей відділяє якості, специфічні для користувача, від якостей, властивих інформації. Інформація не може бути корисною для осіб, що приймають рішення, якщо не буде зрозуміла для них незалежно від того, наскільки вона доцільна. Серед якостей пріоритетне значення має корисність для прийняття рішення.

Крім принципу раціональності, якісні характеристики облікової інформації, серед інших, мають бути доповнені такими, як:

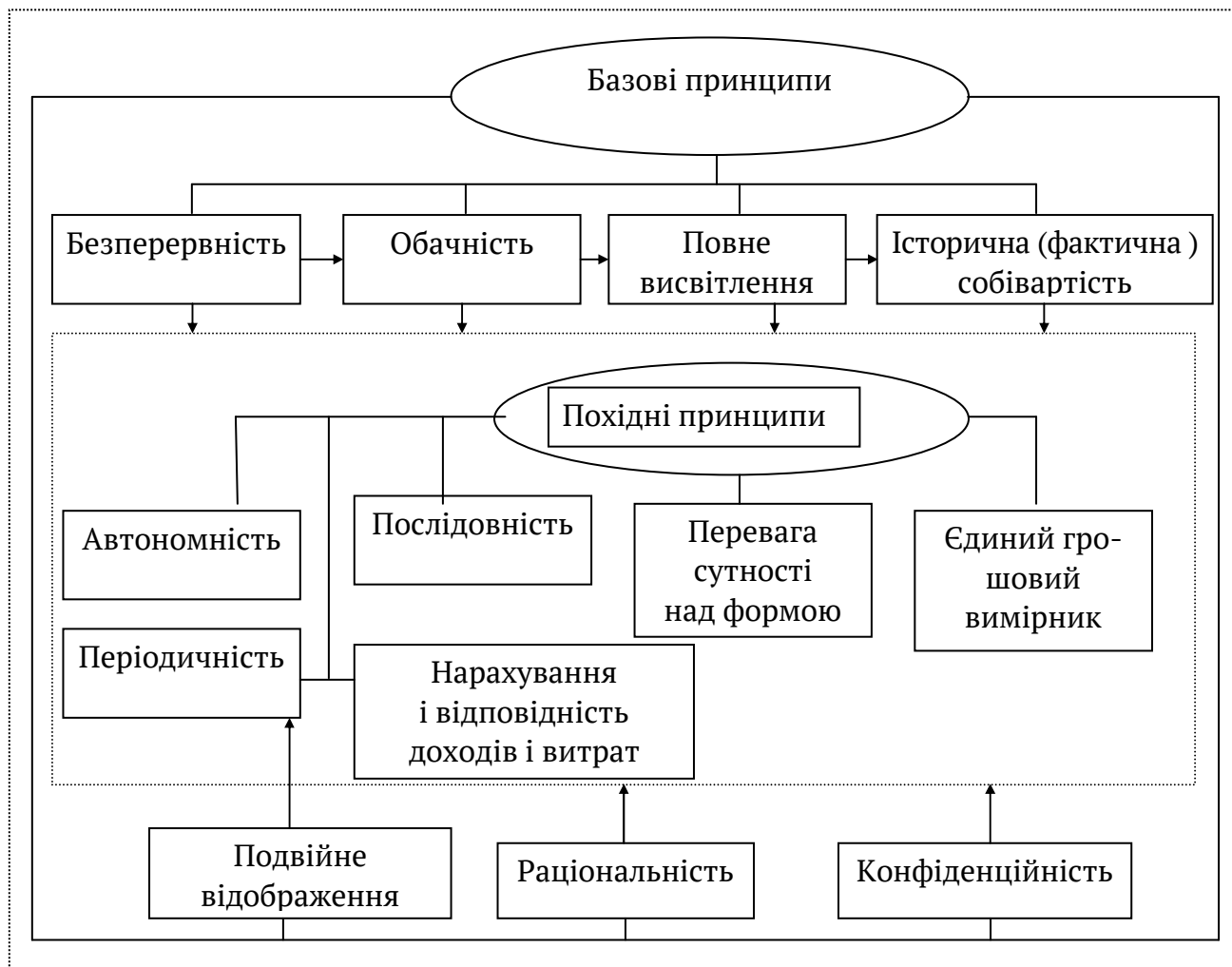
– можливість підтвердження – інформація має бути доказовою, що передбачається способами її фіксації; в національному чинному законодавстві первинні документи згадуються в контексті організації, а не принципів обліку;

Рис. 2. Ієрархія характеристик якості облікової інформації
 Джерело: власна розробка

– нейтральність – інформація не повинна включати упереджених оцінок, тобто вона не має надаватися вибірково, з метою досягнення певного результату. Ця вимога відсутня в українському законодавстві, і на практиці інформація є упередженою, націленою на зменшення оподаткування.

Поряд з тим, вважаємо, що потребують доповнення і друга група принципів – принципи обліку інформації, викладені в Законі [1], в першу чергу, такими, як: принцип подвійного запису та принцип конфіденційності (рис. 3).

Рис. 3. Принципи і умовності фінансового обліку
 Джерело: власна розробка

Так, вимога подвійного запису сум господарських операцій в бухгалтерському обліку ніби природна і очевидна для вітчизняного розуміння бухгалтерського обліку, проте на Заході вона підкреслює відмінність між фінансовим та управлінським обліком. Крім того, подвійний запис є ознакою диграфічної парадигми бухгалтерського обліку, яка хоча і є найбільш розповсюдженою, проте не єдиною як в теорії, так і в практиці його ведення.

Принцип конфіденційності означав би, що інформація, яка міститься в звітності підприємства, не повинна приносити шкоди інтересам останнього, проте він в Україні не задекларований.

Третьою групою принципів, які відсутні в урядовій концепції, є обмеження облікової інформації, серед яких:

1) суттєвість (обмеження порогу визнання) – визначення сум та статей, які мають невелике значення, мають враховуватися, але не впливатимуть на обґрунтовані рішення;

2) раціональність – зиск з облікової інформації для осіб, що приймають рішення, має бути вищим, ніж вартість забезпечення такою інформацією;

3) консерватизм – вказівка на консервативні статті звітності та поточної інформації.

На кінець, четверта група принципів – елементи фінансової звітності. Їх виділення в якості принципів пояснюється тим, що їх розуміння впливає на оцінку користувачем діяльності підприємства і відповідно на прийняття ним певного рішення.

Слід відмітити, що за міжнародною практикою обліку діяльності підприємств можна виділити два підходи щодо відображення витрат для визначення фінансових результатів:

- 1) на основі функцій витрат та видів діяльності;
- 2) на основі природи витрат та видів діяльності.

Перший спосіб передбачає групування операційних витрат за функціями (виробництво, збут, управління тощо). Внаслідок цього лише виробничі витрати включаються до собівартості реалізованої продукції, а решта витрат відноситься до складу витрат на збут, адміністративних та інших операційних витрат. При другому способі операційні витрати групують за однорідними економічними елементами (матеріали, оплата праці тощо), а не за функціями (виробництво, управління, збут).

Відомо, що українська інтерпретація – одночасне використання обох підходів, що втілено у виділенні двох класів рахунків обліку витрат (рахунки класів 8 і 9) та наявності відповідних розділів у Звіті про фінансові результати.

Зауважимо, що облік витрат є специфічною ланкою, що характеризує взаємозв'язок фінансового та управлінського обліку. Тут вирізняються підходи щодо організаційно-методологічного забезпечення їх ведення: континентальна (європейська) система і англосаксонська система.

Для континентальної (європейської) моделі обліку характерним є виділення двох автономних систем рахунків відповідно до цілей фінансового та управлінського обліку. В системі рахунків фінансового обліку здійснюється періодичний облік запасів, витрати групуються за елементами, а доходи – за видами діяльності, відображуються розрахунки з дебіторами та кредиторами, визначається загальний фінансовий результат. В системі рахунків управлінсь-

кого обліку ведеться постійний облік запасів, здійснюється калькулювання собівартості продукції та облік за центрами відповідальності, визначається фінансовий результат основної діяльності підприємства. Рахунки фінансового і управлінського обліку не кореспондують між собою, а взаємозв'язок між ними досягається за допомогою спеціальних «відображаючих» рахунків.

Більшість промислових підприємств англосаксонської групи використовують інтегровану систему обліку, яка передбачає отримання інформації для зовнішніх та внутрішніх користувачів в межах однієї системи рахунків, що досягається через «вмонтування» рахунків виробничого обліку в загальну систему рахунків, в результаті чого вони кореспондують з рахунками фінансового обліку.

Фінансовий облік, як частина інформаційної системи, має розвиватися, виходячи з необхідності зменшення ентропії (невпорядкованості). Остання має місце через інформаційну обмеженість даних обліку. Аналізуючи дослідження з цього питання (Л. А. Бернстайна та інших), можна привести найбільш важливі з них:

1) вартісний вимірник – фінансовий облік може надавати лише ту інформацію, що придатна для вартісного представлення, в той час як суттєві характеристики господарської діяльності не можуть бути виражені в грошовому вимірі (кадри підприємства, стимули до праці, масштаби маркетингових заходів тощо);

2) спрощення та негнучкість, властиві системі обліку – класифікація економічних подій може бути досягнута лише ціною їх спрощення та втрати конкретного їх відображення;

3) суб'єктивізм виконавців (працівників обліку) – форма обліку та рівень деталізації облікових даних визначається поглядом кожного бухгалтера на вимоги та очікування користувачів, що не завжди співпадає з вимогами користувачів;

4) необхідність поточних оцінок – для корисності облікова інформація має бути своєчасною, що спонукає визначати фінансові витрати та результати діяльності досить часто і з використанням умовних оцінок;

5) оцінка – основна умовність в бухгалтерському обліку України полягає у прийнятому принципі обліку за історичною собівартістю, в той час як користувач фінансової звітності цікавиться поточною ринковою вартістю;

б) нестабільність грошової одиниці – зміна покупної вартості грошей з часом із явною тенденцією до зниження.

На кінець, слід зауважити, що до складу категорій, які формують концепцію фінансового обліку, доцільно ввести поняття бухгалтерського ризику, який має місце через існування альтернативних принципів обліку, нечітких критеріїв, що їх визначає, а, отже, нечітких стандартів на практиці. Відсутність гарантій відповідно використовуваних стандартів чи методів і способів їх використання може привести до широкого різноманіття результатів та, отже, до високого ступеню невизначеності. В поняття бухгалтерського ризику можна також включити рівень консерватизму використовуваних принципів бухгалтерського обліку чи його відсутність.

Розбудова концептуальних основ бухгалтерського обліку за наведеними напрямками сприятиме адаптації вітчизняних підприємств до євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=996-14>, вільний. – Назва з екрану.
2. *Велиш Г. А.* Основи фінансового обліку / *Г. А. Велиш, Д. Г. Шорт*; пер. з англ. *О. Мінін, О. Ткач.* – К.: Основи, 1997. – 943 с.
3. *Антони Р. Н.* Основы бухгалтерского учёта / *Р. Н. Антони*; науч. ред. *Т. Крылова.* – М.: СП «Триада НТТ», 1992. – 320 с.
4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=996-14>, вільний. – Назва з екрану.
5. *Мюллер Г.* Учёт: международная перспектива / *Г. Мюллер, Х. Гернон, Г. Мишк*; Пер. з англ. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 136 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>, вільний. – Назва з екрану.
7. *Соколов Я. В.* Бухгалтерский учёт: от истоков до наших дней / *Я. В. Соколов.* – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

**ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-
АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ
РІШЕНЬ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ РЕФОРМУВАННЯ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

В. Г. Бабенко-Левада,

кандидат економічних наук, доцент

М. В. Островський,

*Запорізький національний технічний
університет*

В результаті політичної нестабільності, зовнішньополітичного конфлікту, окупації Криму і військових дій на сході країни, страховий ринок України, як і інші галузі української економіки, суттєво постраждав. Це призвело до уповільнення темпів росту доходів страхових компаній, зменшення попиту населення на страхові послуги [2].

Розвиток якісного страхування – процес поступовий і тривалий. При цьому зміни економічних умов породжують нові проблеми, від вирішення яких залежить стабільність та дієвість страхового ринку. Розвиток страхового ринку є похідною соціально-економічного розвитку країни. Зацікавленість держави в розвитку страхування зумовлюється тим, що завдяки йому стає можливим підвищення соціального захисту населення і господарюючих суб'єктів; зменшення навантаження на державний бюджет у частині відшкодування непередбачуваних збитків природно-техногенного характеру; вирішення окремих проблем соціального забезпечення завдяки перенесенню державних соціальних виплат з коштів бюджету на страхові виплати [9].

Державне регулювання страхової діяльності є системою рішень, прийнятих державними органами управління і спрямованих на створення сприятливих умов для діяльності страхових компаній, захисту інтересів споживачів, ефективного розвитку страхового ринку. Принципи регулювання страхової діяльності відповідають принципам управління складними системами: встановлення норм і правил функціонування системи, регулювання вхідних параметрів, моніторинг функціонування системи, вживання заходів впливу при порушенні встановлених норм. Державне регулювання передбачає використання як прямих, так і непрямих методів.

Методи, форми та інструменти державного регулювання страхової діяльності

Методи		Форми	Інструменти
Пряме регулювання	Державне господарське управління (економічне адміністрування)	Державне підприємництво	Державна страхова організація, тендер, акредитація, контракт
		Державна контракція	
		Державне фінансування	Субсидія, дотація
		Антимонopolне регулювання	Тариф, квота, обмеження
	Адміністративно-правове регулювання (інституційне)	Страховий нагляд (крім фінансового регулювання)	Ліцензія, реєстрація, умови страхування, нормативи, тарифи, ліміти, квоти, страхова сума, штраф
		Ліцензування	
		Обов'язкове страхування	
	Тактичне та стратегічне програмування та планування	Програмування	Програми, перспективні та поточні індикативні плани
		Планування та прогнозування	
	Регулювання фінансової діяльності	Контроль за платоспроможністю	Контроль за інвестиційною діяльністю
Контроль за ціноутворенням			
Оподаткування			
Оподаткування			
Непряме регулювання	Грошово-кредитне регулювання	Регулювання ставки рефінансування	Ставка відсотка
		Валютне регулювання	Курс, котирування, паритет, аукціон, номінал, вилучення

Джерело: складено за [6]

Першим та головним кроком є поліпшення законодавства. Для цього держава розробляє низку реформ та стратегій розвитку. Одна з них – Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки.

Розробка Стратегії зумовлена необхідністю підвищення ролі небанківського фінансового сектора в сучасному соціально-економічному житті країни та виникненням ознак стагнації на ринках небанківських фінансових послуг.

Система державного регулювання діяльності небанківських фінансових установ та інших суб'єктів нагляду на ринках небанківських фінансових послуг не завжди має збалансований та системний характер. Правова база обмежується рамковим законодавством стосовно захисту прав споживачів, інвесторів, кредиторів, що разом з відсутністю спеціального законодавства по деяких небанківських фінансових установах стримує інтенсивність розвитку ринків небанківських фінансових послуг, знижує їх інвестиційну привабливість, деформує їх роль у розвитку економіки України в цілому.

Перспективи розвитку ринків небанківських фінансових послуг визначаються ефективністю державної регуляторної політики, функціональністю нормативно-правових актів, спрямованих на створення дієвого механізму державного регулювання та нагляду, зниженням витрат діяльності фінансових установ, спричинених надлишковим та неефективним державним регулюванням, забезпеченням конкуренції на фінансовому ринку, запобіганню діяльності недобросовісних компаній, скоординованістю із сучасними процесами реформування та дерегуляції економіки України.

Стратегія визначає основні напрями та завдання для їх реалізації правового й інституційно-організаційного характеру, спрямовані на розбудову ефективного державного регулювання та нагляду з метою розвитку конкурентоспроможних ринків небанківських фінансових послуг, з урахуванням завдань, визначених Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, Коаліційною Угодою, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», а також положеннями Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Метою Стратегії є реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг для забезпечення сприятливих умов їх подальшого розвитку, підвищення інвестиційної привабливості та відновлення довіри споживачів небанківських фінансових послуг.

Досягнення означеної мети буде здійснюватися за такими напрямками:

- дерегуляція на ринках небанківських фінансових послуг та спрощення регуляторного середовища;
- удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду;
- захист інтересів споживачів фінансових послуг та відновлення довіри до ринків небанківських фінансових послуг;
- регуляторний вплив на розвиток ринків небанківських фінансових послуг (пріоритети).

Принципами реалізації Стратегії є забезпечення відкритості, прозорості, неупередженості, професійності, передбачуваності, законності, недискримінаційності діяльності регулятора, відповідальність за дотримання законних прав та інтересів учасників ринків небанківських фінансових послуг.

Напрям 1. Деретуляція на ринках небанківських фінансових послуг та спрощення регуляторного середовища.

Буде усунуто надмірне регулювання та знято адміністративні бар'єри, оптимізовано реєстраційні та дозвільні процедури, створено сприятливі умови для ведення бізнесу, кожне рішення регулятора буде обґрунтовано і його наслідки належно прораховані.

У рамках реалізації цього напрямку передбачено такі завдання:

- проведення комплексної інвентаризації наявної регуляторної бази у сфері надання небанківських фінансових послуг, правил проведення дозвільних та реєстраційних процедур на предмет актуальності та наявності корупційної складової з подальшим скасуванням неефективних норм, оптимізацією ліцензійних умов та процесів отримання необхідних дозволів, усуненням бюрократичних перешкод, що виникають під час започаткування та здійснення діяльності з надання фінансових послуг;
- гармонізація законодавства України, що регулює діяльність небанківських фінансових установ, до директив ЄС, імплементація яких передбачена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Напрям 2. Удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду.

Буде запроваджена нова модель взаємовідносин між державним регулятором та учасниками ринків небанківських фінансових послуг, спрямована на перехід до державного сервісу, обов'язкових

консультацій з інститутами громадянського суспільства. Буде зменшено наглядове навантаження на фінансові установи, діяльність яких не несе загрози невиконання зобов'язань перед споживачами, і посилення наглядових зусиль за фінансовими установами, діяльність яких є чи може бути загрозою для виконання таких зобов'язань.

У рамках реалізації цього напряму передбачено такі завдання:

– покращення механізмів міжвідомчої координації державних органів на ринках фінансових послуг для своєчасного виявлення поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та ризиків для фінансової стабільності й мінімізації їх негативного впливу на фінансову систему України;

– налагодження конструктивного діалогу з учасниками ринків небанківських фінансових послуг, їхніми об'єднаннями, забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики.

Напрямок 3. Захист інтересів споживачів фінансових послуг та відновлення довіри до ринків небанківських фінансових послуг.

Буде реформовано систему захисту прав споживачів на ринках небанківських фінансових послуг та відновлено довіру до професійної діяльності учасників цих ринків.

У рамках реалізації цього напряму передбачено такі завдання:

– удосконалення системи захисту прав споживачів на ринках небанківських фінансових послуг шляхом реалізації Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки;

– створення загальнодоступної інформаційної бази даних Нацкомфінпослуг для доступу споживачів фінансових послуг до інформації про діяльність фінансових установ, а також контроль за належним розкриттям фінансовими установами перед клієнтами повної і достовірної інформації, надання якої вимагається законом.

Напрямок 4. Регуляторний вплив на розвиток ринків небанківських фінансових послуг (пріоритети).

Буде забезпечено створення сприятливих умов для зміцнення та сталого розвитку ринків небанківських фінансових послуг, здатних забезпечувати реальний сектор економіки необхідними фінансовими ресурсами, задовольняти потреби споживачів у якісних фінансових послугах, підвищити ефективність використання коштів державного та місцевих бюджетів під час управління ризиками

транспортних аварій, природніх катаклізмів та техногенних катастроф, а також створення нових робочих місць, шляхом проведення державної політики зваженого регулювання та нагляду.

У рамках реалізації цього напряму передбачено такі завдання:

– сприяння становленню компаній зі страхування життя, недержавних пенсійних фондів, як значущих інституційних інвесторів у економіку України шляхом розширення спектра та підвищення якості фінансових послуг, удосконалення податкового законодавства, створення умов участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення з метою формування та залучення довгострокового інвестиційного ресурсу в економіку країни;

– реформування правового забезпечення діяльності суб'єктів страхового та перестрахового брокерства, страхових агентів.

Таблиця 2

Наслідки реалізації Стратегії [8]

Інвестиційна привабливість ринку страхування:	
активи страховиків (в т.ч. довгострокові інвестиції в економіку України)	80 млрд грн (5 млрд грн)
зростання частки чистих страхових премій у ВВП	з 1,4% до 2%
Підвищення рівня покриття страховими послугами за соціально значимими видами страхування:	
ОСЦПВВНТЗ	з 88% до 96%
КАСКО	з 4% до 10%
добровільне медичне страхування	з 3% до 7%
довгострокове страхування життя	з 1% до 3%
страхування туристів	з 9% до 15%
страхування майна громадян	з 2% до 5%
збільшення розміру страхових платежів на душу населення	з 500 до 800 грн
якість надання страхових послуг	зменшення скарг споживачів
зростання експорту страхових та перестрахових послуг	з 490 млн грн до 1 млрд грн
диверсифікація каналів реалізації страхових продуктів	збільшення частки брокерського каналу продажу з 1% до 5%
запровадження інноваційних технологій	електронні поліси, прямі продажі
нові робочі місця	5 тис.од.

Джерело: власні розрахунки

Реалізація вимог Стратегії здійснюється згідно з відповідним Планом заходів щодо її виконання та індикаторами ефективності реалізації Стратегії, що затверджуються Нацкомфінпослуг щорічно на наступний рік [3].

Рис. 1. Форми державного механізму регулювання страхової діяльності

Джерело: складено за [10]

Одним з головних кроків також є повідомлення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, що 28.06.2015 р. набирає чинності Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності» (далі – Закон), який поширюватиметься на ліцензування діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів) [1]:

- з дати набрання чинності Законом запроваджуються нова процедура ліцензування фінансових установ. Суть найважливіших змін у цій сфері полягає в такому. Для отримання ліцензії на провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг здобувач ліцензії має право подавати до Нацкомфінпослуг (далі – орган ліцензування) заяву про одержання ліцензії та підтвердні документи, що додаються до нею, у способи, визначені частиною першою статті 10 Закону (наочно, поштовим відправленням, в електронному вигляді);
- відповідно до статей 12 та 13 Закону строк для прийняття органом ліцензування рішень про видачу ліцензії та про відмову у її видачі складає 10 робочих днів з дати надходження до цього органу заяви та відповідних підтверджуючих документів. Рішення про залишення заяви про одержання ліцензії без розгляду приймається протягом 3 робочих днів з дати надходження відповідних документів;
- у статті 13 Закону визначено, що орган ліцензування на наступний робочий день після дня прийняття ним рішення про видачу ліцензії здобувачу передає відомості про таке рішення в електронному вигляді до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у порядку, визначеному розпорядником цього реєстру. При цьому, здобувач ліцензії набуває право на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, з моменту внесення даних про рішення органу ліцензування про видачу йому ліцензії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;
- ліцензія оформлюється органом ліцензування в електронному вигляді (запис про рішення органу ліцензування щодо видачі ліцензії суб'єкту господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців). За

- бажанням здобувача ліцензії чи ліцензіата ліцензія (копія ліцензії) може бути видана органом ліцензування і на паперовому носії;
- частиною дванадцятою статті 13 Закону визначено, що ліцензія видається на необмежений строк;
  - плата за видачу ліцензії, відповідно до статті 14 Закону, становить одну мінімальну заробітну плату, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, що діє на день прийняття органом ліцензування рішення про видачу ліцензії, якщо інший розмір плати не встановлений законом;
  - відповідно до частини шостої статті 21 Закону ліцензії на провадження видів господарської діяльності, що на день набрання чинності цим Законом є чинними, продовжують діяти. Також частиною шостою цієї статті встановлено, що чинні на день набрання чинності цим Законом ліцензії, які мали обмежений термін дії, є безстроковими і можуть бути, за заявою ліцензіата, переоформлені відповідним органом ліцензування безкоштовно у тижневий строк. Отже, з дати набрання чинності Законом ліцензіати мають право безоплатно переоформити чинні ліцензії з обмеженим строком дії на безстрокові шляхом подання до Нацкомфінпослуг відповідної заяви;
  - законом запроваджується обмеження щодо здійснення контролю за суб'єктом господарювання особами інших держав, які здійснюють збройну агресію проти України. Зокрема, у статті 9 Закону визначено, що ліцензійні умови провадження господарської діяльності повинні містити спеціальні вимоги, передбачені законом, стосовно обмеження щодо здійснення над суб'єктом господарювання контролю, у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про оборону України», та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України. Крім того, Закон зобов'язує органи ліцензування здійснювати перевірку документів, що підтверджують відсутність контролю за діяльністю ліцензіата особами інших держав, які здійснюють збройну агресію проти Украї-

ни, а у разі підтвердження факту такого контролю – приймати рішення про анулювання ліцензії;

– законом передбачено, що ліцензійні умови провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Наразі Нацкомфінпослуг здійснює підготовку проекту постанови Кабінету Міністрів України, якою буде затверджено ліцензійні умови провадження діяльності з надання фінансових послуг.

У разі, якщо на дату набрання чинності Закону не буде затверджено відповідну постанову Кабінету Міністрів України, здобувачам ліцензій та ліцензіатам, які звертаються до Нацкомфінпослуг, необхідно враховувати таке.

Пунктом 2 частини першої статті 7 Закону визначено, що ліцензуванню підлягає надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів). Водночас, відповідно до законодавства у сфері ринків фінансових послуг Нацкомфінпослуг здійснює ліцензування певних видів фінансових послуг, для яких затверджені ліцензійні умови щодо провадження страхової діяльності, обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, діяльності кредитних спілок з надання фінансових послуг, діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів та інші. Таким чином, Законом було змінено назву виду господарської діяльності, що підлягає ліцензування.

Водночас, частиною третьою статті 8 Закону визначено, що у разі зміни згідно з цим Законом назви виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, яка не призводить до зміни предмета такої діяльності, відповідні ліцензійні умови надалі поширюються на такий вид діяльності. Ліцензії на провадження такого виду господарської діяльності продовжують діяти.

У зв'язку з цим, після набрання чинності Законом та до затвердження Урядом нових ліцензійних умов на здобувачів ліцензій та ліцензіатів поширюватимуться ліцензійні умови, що були затверджені Нацкомфінпослуг або Держфінпослуг, в тій частині, яка не суперечить положенням Закону. Водночас, у цей період Нацкомфінпослуг прийматиме рішення про видачу ліцензій, залишення заяв без розгляду, про відмову у видачі ліцензій, про переоформ-

лення ліцензій та про анулювання ліцензій у строки та на підставах, визначених Законом. При цьому, здобувачі ліцензій подаватимуть до Нацкомфінпослуг документи для отримання ліцензій на відповідний вид діяльності з надання фінансових послуг згідно з ліцензійними умовами, що затверджені Нацкомфінпослуг або Держфінпослуг [4].

Також Нацкомфінпослуг винесла на відкрите обговорення нові зміни до Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви за видами страхування, іншими, ніж страхування життя, затвердженого розпорядженням Держфінпослуг України від 08.10.2009 р. № 741.

Вимоги до якості активів страховика та особливості розрахунку прийнятних активів:

- активи, які включаються в суму прийнятних активів, повинні відповідати наступним вимогам;
- акції, облігації підприємств та облігації місцевих позик повинні відповідно до законодавства пройти процедуру лістингу на фондовій біржі, перебувати у біржовому реєстрі та в обігу на фондовій біржі;
- у разі делістингу акцій, облігацій підприємств або облігацій місцевих позик зазначені цінні папери не включаються в суму прийнятних активів з дати наступної, що передувала де лістингу;
- кредитний рейтинг банківської установи, в якому розміщені активи страховика, включаються в суму прийнятних активів, повинен відповідати інвестиційному рівню за національною рейтинговою шкалою, визначеною законодавством України;
- у разі зниження рівня кредитного рейтингу банку, в якому розміщені активи страховика, нижче інвестиційного рівня зазначені активи можуть включатися в суму прийнятних активів у розмірі не більше 50% їх вартості;
- якщо протягом 6 місяців з моменту зниження рівня кредитного рейтингу банківської установи, в якому розміщені активи страховика, нижче інвестиційного рівня, не відбулося його оновлення, такі активи не приймаються для представлення коштів страхових резервів;

- кредитний рейтинг цінних паперів, емітованих в Україні, які включаються в суму прийнятних активів, повинен відповідати інвестиційному рівню за національною рейтинговою шкалою, визначеною законодавством України;
- вимоги до кредитного рейтингу цінних паперів застосовуються з урахуванням норм ст. 41 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»;
- якщо протягом 6 місяців з моменту зниження рівня кредитного рейтингу цінних паперів, в які розміщені активи страховика, нижче інвестиційного рівня, не відбулося його оновлення, такі активи не приймаються для представлення коштів страхових резервів.

Не включаються до прийнятних активів цінні папери емітента, щодо якого:

- порушене провадження у справі про банкрутство, винесено постанову про його санацію;
- прийнято рішення вищого органу емітента або рішення суду, яке набрало законної сили, про припинення шляхом ліквідації або визнання емітента банкрутом;
- визнана недійсною емісія цінних паперів такого емітента, скасовано реєстрацію випуску цінних паперів такого емітента;
- опубліковано рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про визначення його мають ознаки фіктивності.

У прийнятні активи також не включаються:

- суми часток перестраховиків-резидентів у страхових резервах, дію ліцензії (і) яких за відповідними видами страхування анульовані на дату розрахунку, і суми часток перестраховиків-нерезидентів у страхових резервах, які на момент укладення відповідного договору перестрахування не відповідали вимогам, встановленим законодавством з питань регулювання ринків фінансових послуг;
- майно, яке знаходиться в заставі і є забезпеченням виконання будь-якої вимоги за іншими, ніж страхові, зобов'язаннями страховика, активи, придбані за рахунок позик (кредити, поворотна фінансова допомога, інші позикові кошти), цінні папери, покупка яких здійснена на умовах їх зворотного викупу, крім цінних паперів, емітованих державою, цінні папери,

за якими не здійснено повної оплати їх вартості, кошти, надані банкам на умовах субординованого боргу, помилково перераховані кошти на рахунок страховика, суми страхових платежів, що підлягають поверненню страхувальнику в період, наступний за звітним, відповідно до законодавства; – активи страховика, розміщені у банківській установі, стосовно якої прийнято рішення Національного банку України про віднесення її до категорії неплатоспроможною [5].

Сума прийнятних активів, збільшена на величину непростроченої дебіторської заборгованості за укладеними договорами страхування і перестраховування, повинна бути не менше, ніж сумарна величина довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечення (розділи II–IV пасиву балансу (звіту про фінансовий стан)), включаючи величину страхових резервів, розраховується відповідно до чинного законодавства [7].

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що ефективність державного регулювання страхової діяльності залежить від того, наскільки успішно та в якому співвідношенні застосовуються методи регулювання страхової діяльності, в яких формах вони реалізуються та, які інструменти для цього застосовуються. Методи, форми та інструменти державного регулювання страхової діяльності в Україні повинні відповідати його основній меті – захисту інтересів страхувальників, третіх осіб і держави. Зазначена мета, в свою чергу, повинна не лише сприяти забезпеченню фінансової стійкості страховиків і контролю за нею, але й сприяти регулярному надходженню коштів від страхової галузі, що може служити одним з індикаторів належного стану розвитку та функціонування страхового бізнесу.

Державне регулювання страхової діяльності повинно забезпечувати розвиток національної страхової системи та здійснювати контроль за страховим сектором економіки. Ефективна система впливу на страховий ринок з боку держави в Україні досі остаточно не сформована. Це значною мірою зумовлено не лише внутрішніми чинниками розвитку страхового ринку як такого, але й є прямим наслідком макроекономічних процесів, що відбуваються в економіці нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>, вільний. – Назва з екрану.
2. *Бабенко-Левада В. Г.* Процес пошуку оптимальних умов трансформації страхового ринку в умовах фінансової нестабільності // Ефективна економіка : науково фахове видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3903>, вільний. – Назва з екрану.
3. Щодо Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/907.html>, вільний. – Назва з екрану.
4. Інформаційне повідомлення щодо запровадження нового законодавства у сфері ліцензування фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/1021.html>, вільний. – Назва з екрану.
5. Нацкомфінуслуг изменит требования к качеству активов страховщиков и их расчёту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/news/15/04/10/32334>, вільний. – Назва з екрану.
6. *Ткаченко Н. В.* Державне регулювання страхової діяльності // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. – Серія: Економіка і фінанси. – Севастополь, 2010. – Вип. 109/2010.
7. Нацкомфінуслуг займеться инвестициями страховщиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://delo.ua/finance/nackomfinuslug-zajmetsja-investicijami-strahovschikov-294548/?supdated_new=1434522225, вільний. – Назва з екрану.
8. Реформа фінансового сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/index.php?pageid=financial-sector-reform>, вільний. – Назва з екрану.
9. *Сташкевич Н. М.* Стратегія розвитку страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2376/1/.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
10. *Докторова Н. П.* Механізми Державного регулювання страхової діяльності в Україні : Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. – Донецьк, 2008.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОГО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

М. П. Войнаренко,

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

Л. В. Ємчук,

кандидат економічних наук,
старший викладач,

*Хмельницький національний
університет*

Посилення глобалізації, євроінтеграційний напрям розвитку вітчизняної економіки XXI століття свідчить про необхідність розширення меж бізнес-процесів суб'єктів господарювання на зовнішніх ринках. У зв'язку із цим виникає необхідність суттєвого переосмислення пріоритетів управлінської діяльності. Основним її завданням є визначення стратегічних цілей функціонування підприємства та забезпечення його стійкого розвитку в довгостроковому періоді.

Управлінський персонал при формуванні та реалізації виробничих завдань як оперативного, так і довгострокового характеру повинен забезпечити ефективну діяльність підприємства. В переважній більшості випадків обґрунтованість управлінських рішень залежить від якості одержаної інформації. Обсяг необхідної інформації визначається рівнем управління та важливістю прийняття управлінського рішення, але досягти поставленої мети можна лише тоді, якщо є змога працювати із систематизованою інформацією, яка містить об'єктивні, точні відомості про необхідні господарські процеси. Вся наявна на підприємстві інформація належить до окремого типу ресурсів – інформаційних ресурсів.

Інформаційні ресурси виступають основою інформаційного забезпечення діяльності підприємства. Формування інформаційних ресурсів, їх зберігання і використання на підприємстві представляє собою логічний, послідовний процес, який вимагає постійного впорядкування і систематизації.

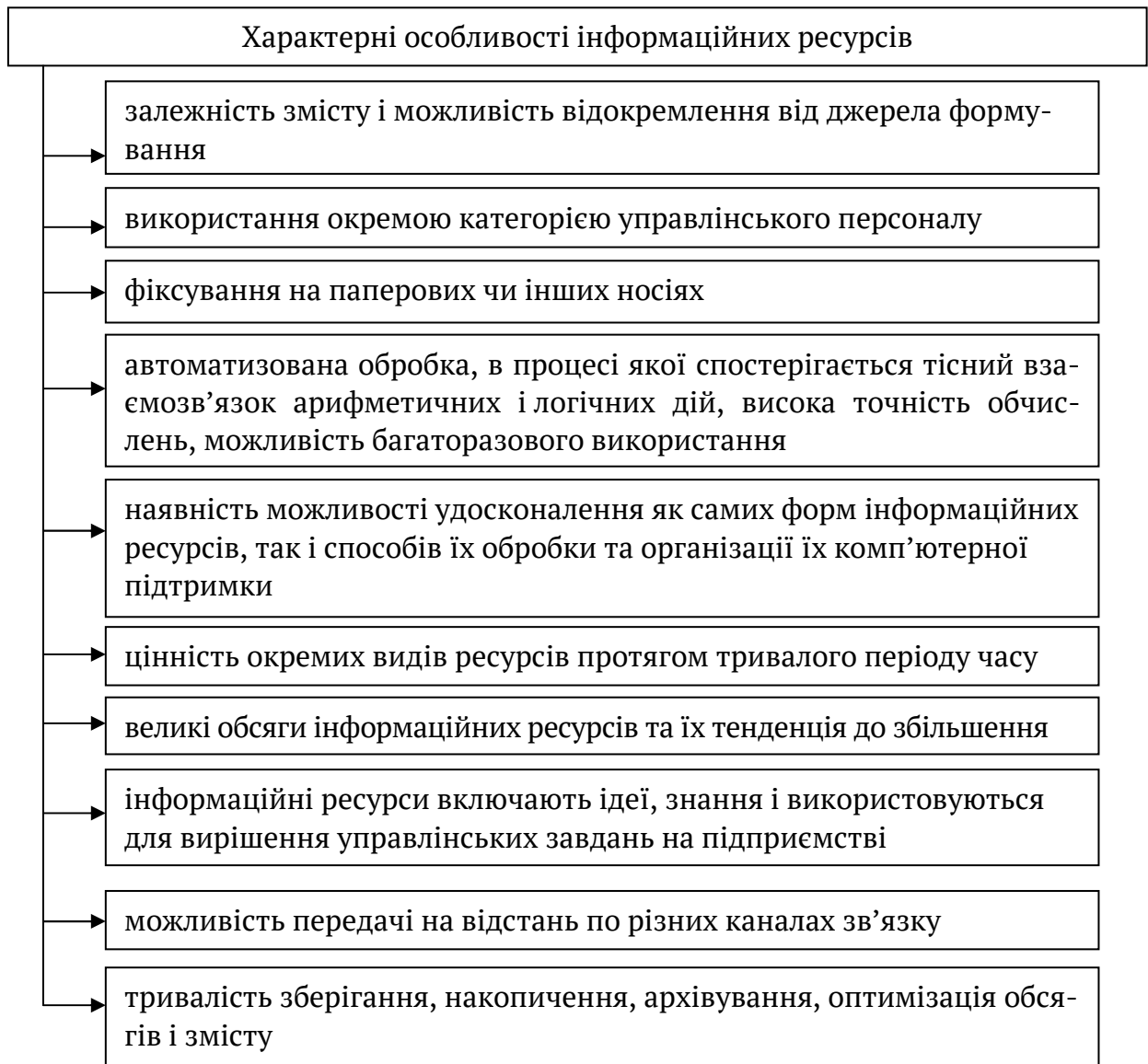
Ефективність використання інформаційних ресурсів дозволяє підвищити рівень розвитку будь-якої економічної системи. Президент Національної Академії наук США *Ф. Хендлер* також акцентував увагу на важливому значенні інформаційних ресурсів для розвитку економіки: «Наша економіка заснована не на природних ресурсах, а на розумі і на застосуванні наукового знання» [2]. Т. Стоуньєр при визначенні джерел збільшення багатства держави, окремо виділив такий спосіб як використання нових технологій, що переводять вторинну сировину у ресурси, і зробив наголос на важливому стратегічному значенні інформаційних ресурсів: «в постіндустріальному суспільстві національні інформаційні ресурси є основною економічною цінністю і його найбільшим потенційним джерелом багатства» [4].

Висока цінність інформаційних ресурсів для управління діяльністю підприємства дозволяє визначити їх особливості, що проявляються в процесі формування і використання на підприємстві (рис. 1).

На сьогоднішній день успішно працювати може лише те підприємство, управлінська система якого спрямована на ефективне використання інформаційних ресурсів, на запровадження сучасних досягнень науки і техніки в усі сфери його функціонування, тому все більша кількість вітчизняних підприємств для скорочення витрат управлінського процесу застосовує інформаційно-комп'ютерні технології.

Позитивно впливають на розвиток інформаційних технологій підприємства такі фактори як формування глобального інформаційного простору, державна політика в сфері інформатизації, науково-технічні досягнення суспільства, кон'юнктура ринку, зацікавленість керівників підприємства у нових підходах до вирішення проблем традиційних методів управління.

Попит управлінського персоналу на інформацію і на інформаційні послуги призводить до того, що технологія обробки інформації орієнтується на застосування широкого спектру послуг комп'ютерної техніки в поєднанні із засобами комунікацій.

Рис. 1. Особливості інформаційних ресурсів

Джерело: власна розробка

Створені на їх основі інформаційно-комп'ютерні технології дозволяють не тільки накопичувати, зберігати і обробляти інформацію, а також максимально наблизити комп'ютерну техніку і відповідне програмне забезпечення до робочого місця менеджера. Запровадження комп'ютерних технологій забезпечує можливість ефективного інтелектуального оброблення великих обсягів інформації та створення баз знань підприємства, які значно підвищують оперативність прийняття управлінських рішень.

Використання інформаційно-комп'ютерних технологій в управлінні на конкретному підприємстві передбачає визначення кількості, послідовності і характеру операцій, які становлять процес

управління, а також розробку і підбір для кожної операції відповідних способів, прийомів і технічних засобів, що в кінцевому результаті сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства.

Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології управління виробничим підприємством забезпечують: управління постачанням, виробництвом, збутом, кадрами, фінансовими потоками, автоматизацію всіх ділянок обліку та ведення податкового, управлінського і фінансового обліку. Якщо розглядати можливості інформаційної системи з позицій вирішення конкретних управлінських завдань, то вона забезпечує: своєчасний доступ до інформаційних ресурсів; ефективну координацію внутрішньої діяльності та оперативне поширення управлінських рішень; контроль за виконанням поставлених завдань; використання попередніх даних, що зберігаються в базах даних; внесення змін в базу даних в залежності від результатів дослідження виробничих ситуацій; швидку обробку поточних і попередніх даних, можливість багатоваріантного прогнозування планових показників; підвищення якості і ефективності управління.

Проте, на багатьох виробничих підприємствах спостерігаються низькі темпи запровадження сучасних інформаційних систем, що пояснюється цілим рядом причин. Наприклад, на сьогодні існує проблема відсутності об'єктивної інформації про конкретні комп'ютерні технології, оскільки розробники лише надають інформацію про переваги своїх програмних продуктів та замовчують про проблемні аспекти їх функціонування. Загальноприйнятими критеріями порівняння комп'ютерних інформаційних технологій є повнота їх функціональних можливостей; швидке налаштування відповідно до умов діяльності підприємства; необхідність додаткових капіталовкладень; вартість технічного і програмного забезпечення. Однак, у процесі впровадження комп'ютерних технологій постає цілий ряд питань, що не враховуються загальновизнаними критеріями ефективності.

При формуванні системи управління підприємством на основі сучасних інформаційних систем необхідно в першу чергу враховувати, що така перебудова вимагає певної (а іноді значної) зміни процесів управління в цілому по підприємству. Тому впровадження такої системи вимагає системного підходу, що передбачає планування комплексу робіт і контроль за їх здійсненням.

На сьогоднішній день важливою функцією інформаційної системи є запровадження інформаційно-комунікаційних технологій [3]. Комунікація забезпечує обмін інформацією між структурними підрозділами підприємства і окремими працівниками. Під інформаційно-комунікаційною технологією слід розуміти цілеспрямовану сукупність методів, процесів, комунікацій, мереж та програмно-технічних засобів, об'єднаних у чітко визначену технологічну послідовність, що забезпечує збір, зберігання, обробку та передачу інформації з метою підвищення ефективності діяльності підприємства. Важливою особливістю комунікації є стабільність, достатня для функціонування надійність, можливість удосконалення й розвитку та підпорядкування потребам управлінської системи.

Сучасний рівень обробки обліково-економічної інформації не може цілком задовольнити зростаючі інформаційні потреби управління. Удосконалення інформаційного забезпечення економічних взаємовідносин в управлінні підприємством ставить нові вимоги до організації обліку виробничо-господарської діяльності промислових підприємств як основного джерела інформації та основної складової інформаційних ресурсів підприємства. Перехід на МСБО, МСФЗ, впровадження Податкового кодексу призводять до збільшення обсягу облікової інформації і зростання витрат на організацію облікового процесу, що вимагає подальшого вирішення цілого ряду проблем.

Бухгалтерський облік виступає основним джерелом інформації про результати фінансово-господарської діяльності підприємства. Кожне підприємство може здійснювати різні види діяльності. Залежно від виду діяльності формується різноманітна інформація, в багатьох випадках без певної послідовності, стихійно. В технології обробки інформації повідомлення про результати проведених на підприємстві господарських операцій виконують роль предметів праці, а результативна інформація – роль продукту праці, вона використовується для прийняття управлінських рішень. Значення обліку у функціонуванні інформаційної системи управління підприємством полягає в тому, що саме в обліковій системі проявляється цілісність інформації як предмета і результату праці, принципи структуризації та систематизації інформації про діяльність підприємства.

Звідси слід зробити висновок, що саме облікова система виступає основним засобом регулювання інформаційних систем, які в свою чергу, вносять зміни в облікову систему. Облік перестає функціонувати як організаційна частина інформаційної системи, і виступає основною складовою інформаційної системи управління підприємством. Відповідно, розвиток і удосконалення інформаційної системи управління підприємством вимагає відповідного розвитку і удосконалення бухгалтерського обліку підприємства.

Кожне підприємство самостійно обирає раціональну форму ведення обліку і визначає технології обробки облікових даних на підставі врахування конкретних умов господарської діяльності та можливостей технічної оснащеності облікових робіт. Під формою бухгалтерського обліку розуміють визначену систему облікових реєстрів (хронологічних і систематичних), із загальноприйнятою методикою відображення в них господарських операцій у певній послідовності, із дотриманням єдиних засад бухгалтерського обліку.

В. Г. Швець зазначає, що форма бухгалтерського обліку повинна відповідати наступним вимогам:

- забезпечення повноти та реальності записів в облікових реєстрах господарських операцій;
- забезпечення раціонального розподілу облікових робіт між окремими працівниками для своєчасного їх виконання;
- забезпечення управлінців даними про виконання бізнес-планів у цілому на підприємстві й за кожним структурним підрозділом;
- забезпечення необхідними даними процесу складання звітності, здійснення контролю й економічного аналізу;
- забезпечення економічності облікового процесу шляхом його автоматизації та наукової організації праці обліковців [5].

Отже, автоматизація обліку визнана однією із умов його ведення на підприємстві. В працях *М. Т. Білухи* акцентовано увагу на тому, що саме завдяки застосуванню ЕОМ в обліковому процесі виникла машиноорієнтована форма обліку як система інформаційно й економічно пов'язаних машинограм, які складаються із застосуванням комплексу технічних засобів із найбільшим ступенем механізації та автоматизації обліково-аналітичних процедур [1].

Швець В.Г. також виділяє діалогову форму як найбільш прогресивну форму ведення обліку, яка базується на повній автоматизації обробки і систематизації облікової інформації та характери-

зується наступними ознаками: автоматизованою фіксацією всієї облікової інформації на машинних носіях, автоматизацією документування; систематизацією, узагальненням і відображенням даних бухгалтерського обліку; відображенням даних не тільки в друкованому вигляді, а й у вигляді відеограм; автоматичним контролем вихідної інформації, забезпеченням розшифрування будь-якого результативного показника з наведенням порядку застосованих у машині розрахунків і всієї вихідної інформації, використаної для розрахунків; оперативним управлінням фінансовими, трудовими, матеріальними ресурсами підприємства; здійсненням аналізу даних за їх введенням [5].

В працях науковців сформовані єдині погляди щодо сутності та ознак сучасної форми ведення обліку з використанням комп'ютерних технологій, проте існують різні думки щодо її назви: «комп'ютерна», «комп'ютерно-комунікаційна», «комп'ютерно-діалогова». Ми вважаємо, що назва «комп'ютерно-комунікаційна форма обліку» найбільш повно відображає рівень використання технічного забезпечення облікових процедур, оскільки ведення обліку з використанням новітніх інформаційних технологій передбачає обов'язкове використання сучасної комп'ютерної техніки, включаючи можливість роботи бухгалтера в діалоговому режимі, відповідного програмного забезпечення, сучасних комунікаційних засобів, комп'ютерних мереж тощо.

Комп'ютерно-комунікаційна форма обліку забезпечує удосконалення його методології та процесу управління підприємством, проте слід зауважити, що на практиці в переважній більшості спеціалісти з обліку виконують свої облікові функції без врахування потреб менеджерів в інформації, а це знижує ефективність діяльності як облікового апарату, так і управлінського персоналу всіх структурних підрозділів підприємства. Тому запровадження провідних методик інформаційного забезпечення вимагає розробки засобів щодо адаптації облікових систем до специфіки організації менеджменту промислового підприємства та формування відповідного обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень.

Таким чином, велике значення для підвищення якості обліково-аналітичного забезпечення, його ефективного використання має застосування саме *сучасних* інформаційних систем. Автомати-

зована інформаційна система передбачає існування комплексу відповідних технічних засобів, що реалізують процес, і системи управління цим комплексом технічних засобів (як правило, це програмні засоби й організаційно-методичне забезпечення, що об'єднують дії персоналу та технічних засобів у єдиний технологічний процес). Інструментарієм нової інформаційної технології (табл. 1) [1; 2; 5] є один або кілька взаємопов'язаних програмних продуктів для певного типу комп'ютера, технологія роботи в яких дозволяє досягти поставленої користувачем мети.

Функції інформаційної системи управління визначають її структуру, яка включає наступні процедури: збір і реєстрацію даних; підготовку інформаційних масивів; обробку, накопичення та зберігання даних; формування результатної інформації; передачу даних від джерел виникнення до місця обробки, а результатів – до споживачів інформації для прийняття управлінських рішень. Збір та реєстрація інформації відбуваються по-різному в різних економічних об'єктах.

Таблиця 1

Основні характеристики сучасних інформаційних технологій

Методологія	Основні ознаки	Результат
Принципово нові засоби обробки інформації	Інтеграція в технологію управління	Нова технологія комунікацій, обробки інформації, формування і використання інформаційних ресурсів
Цілісні технологічні системи	Інтеграція функцій фахівців і менеджерів	Нова технологія формування та передачі результатів обробки інформаційних ресурсів та інформації певної якості
Цілеспрямоване створення, передача, зберігання і відображення інформації	Облік закономірностей соціального середовища, індивідуальних здібностей і знань користувача	Нова технологія прийняття управлінських рішень

Джерело: складено за [1; 2; 5]

Найбільш складна ця процедура в автоматизованих управлінських процесах промислових підприємств, фірм, де здійснюється збір і реєстрація первинної інформації, що відображає виробничо-господарську та іншу діяльність об'єкта. Особливе значення при цьому надається достовірності, повноті і своєчасності первинної інформації. Збір інформації, як правило, супроводжується її фіксацією на матеріальному носії (документі, машинному носії), введенням в програмно-технічний комплекс. Запис в первинні документи в основному здійснюється вручну, тому процедури збору та реєстрації залишаються поки що найбільш трудомісткими, а процес автоматизації документообігу – як і раніше, актуальним. Тому в автоматизованій системі управління особлива увага має приділятися використанню технічних засобів збору і реєстрації інформації, які поєднують операції вимірювання, реєстрації, накопичення та передачі інформації по каналах зв'язку, введення безпосередньо в інформаційну систему для формування потрібних документів або накопичення даних в системі.

Суб'єктам господарювання необхідно усвідомлювати важливість ефективного управління всіма видами діяльності. І для цього, в першу чергу потрібно оперативно володіти повним комплексом обліково-аналітичної інформації. У зв'язку із цим останнім часом продовжує зростати попит саме на інтегровані системи управління. Автоматизація окремої функції, наприклад, як бухгалтерський облік оплати праці або збут готової продукції, вважається вже пройденим етапом багатьох підприємств.

Відповідно до обсягів діяльності підприємства інформаційні системи, що впроваджуються на вітчизняних підприємствах, умовно можна поділити на два великих класи. Великі системи сьогодні найповніше відповідають вимогам стандарту ERP («BAAN», «Oracle Applications», «R/3» тощо). Це великі інтегровані комплекси ERP-класу, які окрім інструментів управління виробництвом можуть включати ще й модулі, що суттєво розширюють рамки традиційної ERP-системи: CRM, ASP, OLAP. Такі системи потребують значних фінансових та людських ресурсів для впровадження і експлуатації.

У зв'язку із тим, що не кожне підприємство має достатньо ресурсів для впровадження великих систем, використовуються середні системи («1С: Підприємство 8.0», «Галактика», «Парус», «Флагман» тощо), наближені до стандарту ERP, що включають

різноманітні засоби для управління виробництвом, персоналом, для комп'ютеризації бухгалтерського обліку, організації документообігу, комп'ютеризації складського обліку, фінансового аналізу, бізнес-планування, технологічної підтримки виробництва тощо.

Найпоширенішими в Україні є програмні продукти закордонних компаній, що відповідають вимогам світового рівня: «Oracle Corporation» (система «Oracle Application») «SAP AG» (система «R/3»), «Scala» («Scala»), і «Baan Company» (система «Baan IV»). Такі корпоративні системи впроваджуються на підприємствах різної галузевої специфіки, дозволяють здійснювати стандартний набір функцій і складаються із функціонального набору модулів управління підприємством. На великих підприємствах найчастіше встановлені системи ERP-класу, де модуль бухгалтерського обліку є лише однією із складових комп'ютеризованої інформаційної системи.

Не дивлячись на те, що обліковий модуль є невід'ємною складовою ERP-систем, ідеологія їх впровадження і використання суттєво відрізняються від програмних систем, що призначені для комп'ютеризації суто бухгалтерських задач. Звичайна бухгалтерська система структурована відповідно до ділянок обліку, тоді як ERP-система описує функції всередині трьох основних процесів розширеного економічного відтворення: придбання, виробництво та реалізація. Таким чином, саме в таких великих інформаційних системах найгостріше постає питання щодо оптимальної побудови мережі комп'ютеризованих робочих місць персоналу.

Найбільш відомим постачальником ERP-систем є німецька компанія «SAP AG» зі своїм програмним продуктом «SAP/R3». Сьогодні на вітчизняному ринку ERP-систем присутні українські, російські і західні продукти. Західні («SAP», «Oracle», «Microsoft», «IFS») і російські («1С», «Парус», «Галактика») розробники в основному працюють через торгових партнерів. Українські розробники пропонують свої програмні продукти самостійно, як індивідуальні розробники для конкретного підприємства. Системи цього класу за багатьма критеріями універсальні, хоча найчастіше розробниками пропонуються рішення галузевих проблем, наприклад, особливі способи нарахування податків або управління персоналом з урахуванням специфіки регіонів. Універсальність призводить до того, що цикл впровадження таких систем нетривалий, іноді можна скористатися «самостійним» варіантом. Фінансово-управлінські

системи (особливо системи вітчизняних і російських розробників) більш гнучкі в адаптації до потреб конкретного підприємства. Часто пропонуються «конструктори», за допомогою яких можна практично повністю перекроїти вихідну систему самостійно, або за допомогою постачальника встановити зв'язки між таблицями баз даних або окремими модулями.

Переваги мають ті виробники ERP-систем, що поєднують власні канонічні розробки, побудовані на кращих західних бізнес-моделях, з гнучким налаштуванням для вітчизняних промислових підприємств. В ідеальному варіанті, це має бути інтегрована інформаційна система, яка задовольняє вимоги галузі та має широкі функціональні можливості для комп'ютеризації управління матеріально-технічним постачанням, виробничими процесами і фінансовими потоками.

Найчастіше підприємства використовують окремі модулі або групи модулів системи «SAP/R3». «SAP/R3» – потужна ERP-система, що призначена для комплексного управління підприємством: управління матеріально-технічним постачанням, управління збутом, облік кадрів, розрахунок заробітної плати, бухгалтерський облік, планування та управління виробництвом.

На концептуальному рівні бізнес-процеси вже відтворені в системі, наявність інтегрованого сховища даних і засобів управління інформаційними потоками означає, що при впровадженні «SAP/R3», як правило, не потрібно відтворювати бізнес-процеси «з нуля», досить налагодити систему під потреби конкретного користувача.

Система, в першу чергу, призначена для управління і планування виробничого процесу, включає наступні основні модулі: управління виробництвом; управління проектами; облік; управління матеріальними потоками; збут; техобслуговування і ремонт устаткування; управління якістю; управління інформаційними потоками; галузеві рішення.

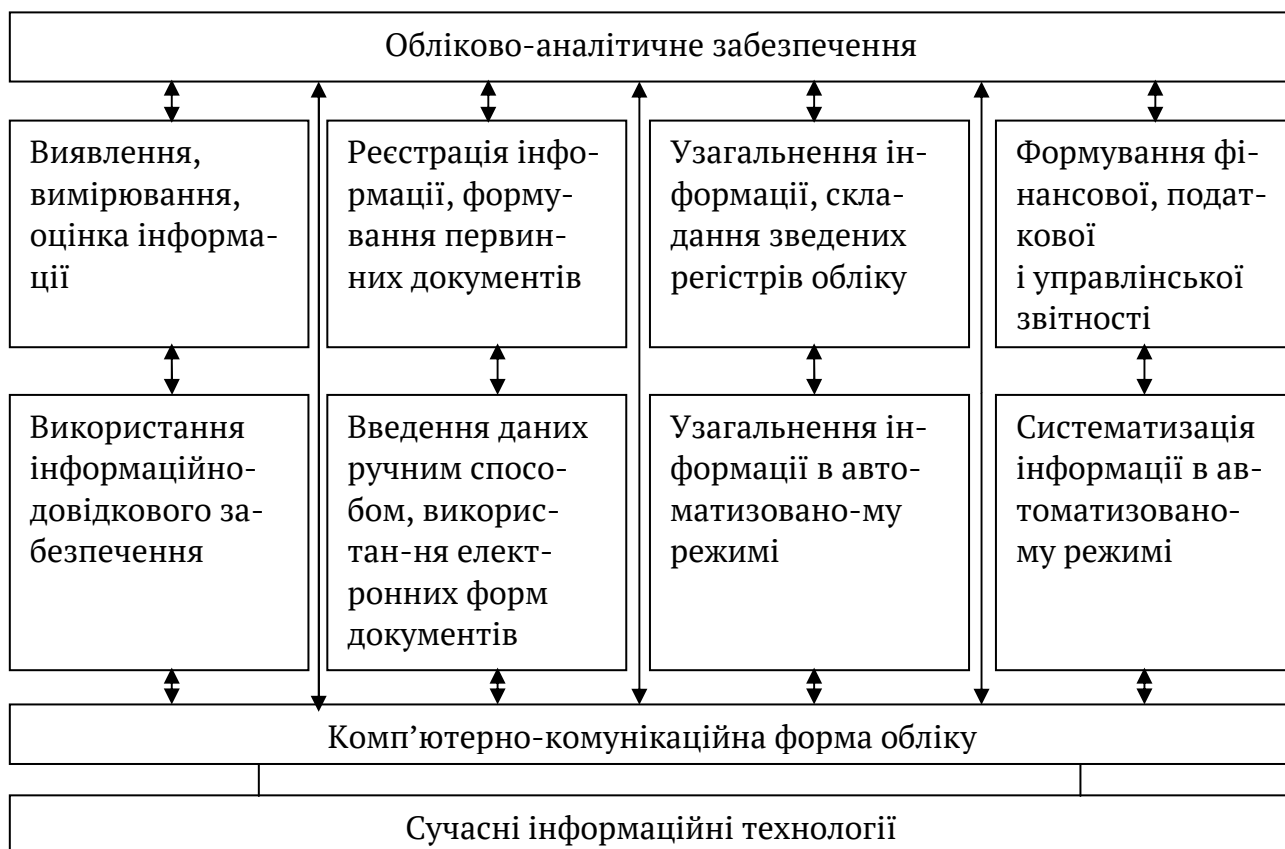
Облікові функції, хоча і глибоко розроблені, виконують допоміжну роль, і не завжди можливо виділити модуль бухгалтерського обліку окремо, оскільки інформація в бухгалтерію надходить автоматично з інших модулів.

Розвиток автоматизованих інформаційних систем управління промисловими підприємствами: підвищує доступ до інформаційних даних і ресурсів; знижує витрати на реалізацію угод між підп-

приємствами і їхніми постачальниками для вибору оптимальних рішень; забезпечує максимальну ефективність виробничих процесів і підвищення ринкової капіталізації; спрощує процедуру виходу на міжнародні ринки при більш низьких витратах.

Відповідно, на кожному підприємстві існує ієрархія управління з поділом за рівнями управління і за компетенцією прийняття управлінських рішень. Чим вищий ієрархічний рівень, тим більший обсяг і комплексність виконуваних функцій, відповідальність, спосіб реалізації стратегічних рішень і доступ до інформації, інформаційних ресурсів, а також інший механізм формування знань. Одночасно підвищуються вимоги до рівня кваліфікації та незалежності в управлінні. Для одержання необхідної інформації можуть застосовуватися різні методи і прийоми, які повинні забезпечити якісні ознаки інформації, що включають забезпечення потреб користувачів, своєчасність збору і правильність обробки інформації.

Сучасні комп'ютерні технології мають значний вплив на процес збору і обробки інформації та формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством (рис. 2).

Рис. 2. Вплив сучасних інформаційних систем на процедури формування обліково-аналітичного забезпечення

Джерело: власна розробка

Вирішення окреслених нами проблем інформаційного забезпечення менеджменту підприємства можливе, в першу чергу, за умов створення автоматизованих систем обробки економічної інформації. Такі системи повинні об'єднувати автоматизовані робочі місця на основі інтегрованості програмних продуктів, враховувати рівні управління підприємства та їх потребу в інформації у відповідності до обсягів управлінської роботи, а також забезпечувати зміну параметрів об'єкту управління, характеристик його стану і інформаційний зв'язок між рівнями управління промисловим підприємством. При цьому необхідна комплексна автоматизація облікових робіт, оскільки автоматизація лише окремих ділянок обліку не дозволить систематизувати дані обліку для проведення відповідних розрахунків в системі менеджменту при прийнятті управлінських рішень у визначений термін. Комплексну автоматизацію обліку необхідно здійснювати із врахуванням складових системи обліку: фінансовий, управлінський і податковий облік. Облік, як інформаційна модель, повинен відображати господарські операції, що призводять до змін в активах і пасивах підприємства, та господарські процеси, і надавати інформацію у вигляді їх об'єктивної оцінки, яка б дозволяла приймати ефективні управлінські рішення.

Таким чином, комп'ютерно-комунікаційна форма обліку базується на використанні сучасних інформаційних систем (рис. 3).

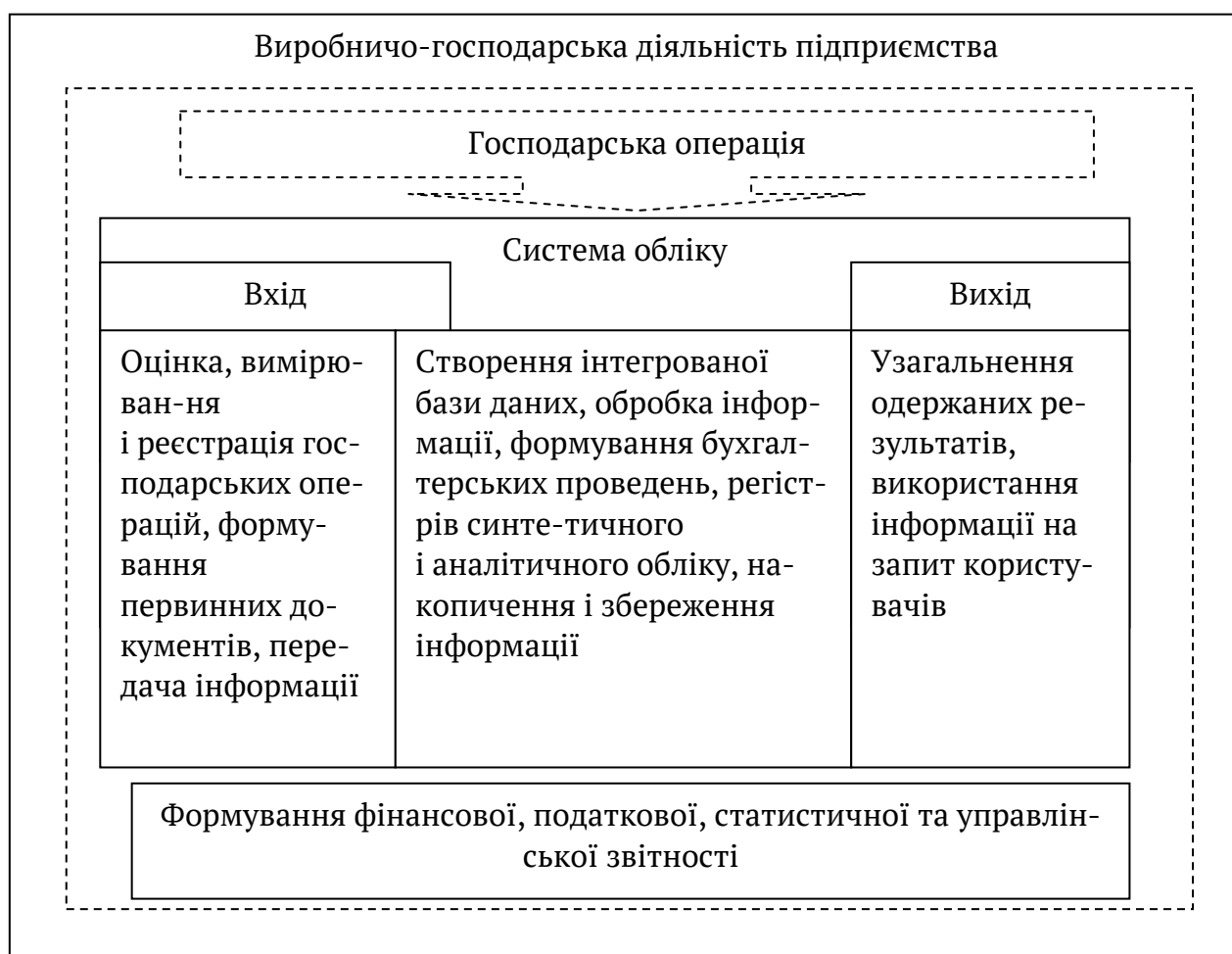
Це дозволяє вирішувати завдання управлінського, податкового і фінансового обліку за допомогою використання принципів однократного відображення господарської операції в інтегрованій базі даних, єдиній для всіх видів обліку, системного підходу, надійності, безперервності розвитку, економічності, сумісності.

При такій організації обробки економічної інформації комп'ютерно-комунікаційна форма обліку виступає основною складовою інформаційної системи управління підприємства, так як вона виконує функцію інформаційного забезпечення формування та реалізації управлінських рішень.

При цьому системі обліку характерні наступні ознаки:

- визначення реквізитів відображення кожної господарської операції з метою створення єдиної інформаційної системи для фінансового, управлінського і податкового обліку;
- оцінка, вимірювання і реєстрація кожної господарської операції;

- створення комп’ютерних форм первинних і зведених документів обліку;
- автоматичне оформлення первинних документів, ведення синтетичного і аналітичного обліку;
- подання інформації, різної за ступенем деталізації, в будь-який момент часу на запит користувачів;
- узагальнення результатів діяльності підприємства та складання фінансової, податкової, статистичної і управлінської звітності;
- подання в автоматичному режимі інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень.

Рис. 3. Система обліку як складова інформаційної системи управління підприємством

Джерело: власна розробка

Таким чином, для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств та прийняття відповідних управлінських рішень необхід-

на якісна інформація про вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на виробництво і реалізацію продукції, яка також дозволить здійснювати прогноз розмірів ринку, питомої ваги підприємства на ринку, цін та структури реалізації продукції. Основним джерелом такої інформації та інформаційних ресурсів виступає бухгалтерський облік. Властивості обліково-аналітичної інформації створюють передумови для науково-технічної необхідності і економічної доцільності використання сучасних інформаційних технологій для удосконалення системи управління.

Промислові підприємства, які своєчасно усвідомили значення інформаційних технологій і інформаційних ресурсів в управлінні, сформувавши цілий ряд переваг в створенні обліково-аналітичного інформаційного забезпечення процесу постачання, виробництва та збуту продукції, що дозволяє їм підвищити ефективність діяльності.

Незважаючи на потужні можливості сучасних інформаційних технологій та інформаційних систем управління, проблема ефективного їх використання для оновлення технологій формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством залишається нерозв'язаною, що вимагає проведення подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку : підручник / М. Т. Білуха. – К., 2000. – 692 с.
2. Мировые информационные ресурсы. Термины и определения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://elearn.oknetuan.ru/?p=6>, свободный. – Название с экрана.
3. Про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2011 рік. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ. – 2011. – 94 с.
4. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики / Т. Стоуньер // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. П. С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1986. – С. 393.
5. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : навч. посіб. – 2-ге вид., стер. / В. Г. Швець. – К. : Знання, 2004. – 444 с.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ ЗА УМОВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ФІНАНСОВО- КРЕДИТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Л. В. Джулій,

кандидат економічних наук, доцент,
*Хмельницький національний
університет*

На сьогоднішній день банківська система країни переживає великі зміни. Вона є однією із найважливіших і невід'ємних структур ринкової економіки. Розвиток діяльності банків – необхідна умова реального створення ринкового механізму.

Протягом останніх років банківська система України розвивалась швидким темпами. Спочатку спостерігалось збільшення кількості комерційних банків, але якісні зміни в організації їх роботи були незначними. Одержання високого прибутку банками здійснювалось, як правило, за рахунок недосконалої вітчизняної системи платежів. На сьогоднішній день структура банківської системи значно ускладнюється. Банки надають нові види фінансових послуг, впроваджують нові методи обслуговування клієнтів. Банківська система нашої країни переходить на якісно новий етап свого розвитку, коли в умовах жорсткої конкуренції банки для збереження свого становища на ринку вимушені створювати принципово нові організаційні структури, використовувати найновіші банківські технології.

Створення стабільної, гнучкої і ефективної банківської інфраструктури є однією із найважливіших, і в той же час надзвичайно складних, задач економічної реформи в Україні.

Банки з давніх часів впроваджують і використовують найбільш сучасні досягнення науки і техніки для скорочення ручної праці і прискорення виконуваних операцій. Однак на сьогоднішній день, коли створюється велика кількість банківських установ, переможцями в конкурентному середовищі будуть ті банки, які повністю перебудують свою діяльність у відповідності до сучасних інформаційних технологій. Підвищити продуктивність праці, покращити якість обслуговування клієнтів, оптимально спланувати свою діяльність і, як результат, підвищити конкурентоспроможність неможливо без удосконалення облікової системи банків.

Результати всієї діяльності банку знаходять повне відображення у фінансовій звітності, яка використовується його управлінським персоналом для прийняття своєчасних і правильних рішень. Банк надає інформацію своїм постійним і потенційним клієнтам через опублікування бухгалтерської звітності. Потенційні клієнти обґрунтовують свою позитивну думку щодо вибору обслуговуючого банку на підставі аналізу показників фінансової звітності. Повнота, об'єктивність і актуальність інформації, відображеної банком у фінансових звітах, визначають його репутацію.

Для того, щоб облікова інформація відображала в повному обсязі результати фінансово-господарської діяльності конкретного банку, уся методологія її бухгалтерського обліку повинна відповідати обліковій політиці банку і повинна бути спрямована на реалізацію всіх сукупних цілей, які визначені зовнішніми та внутрішніми користувачами.

Дослідженню проблем організації і методології бухгалтерського обліку в банківських установах, зокрема і питанням організації облікової політики, присвячені праці вітчизняних вчених: Ф. Ф. Бутинця, А. М. Герасимовича, Л. М. Кіндрацької, В. І. Ричаківської та інших. Сутність облікової політики визначає закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Сформований підхід щодо сутності облікової політики підтверджується її визначенням у працях Ф. Ф. Бутинця, В. Г. Швеця [2, с. 22; 9, с. 289], на думку яких облікова політика – це вибір суб'єктом господарювання конкретних методик, форми, техніки ведення і організації бухгалтерського обліку, виходячи з установлених правил і особливостей діяльності (організаційних, технологічних, чисельності і каліфікації облікових кадрів, рівня технічного оснащення бухгалтерії тощо). Зв'язок із законодавством простежується і в роботах інших авторів. Зарубіжний досвід свідчить, що одним із найбільш вагомих інструментів впливу на процес управління формуванням результатів діяльності кожної банківської установи є запроваджена в банку облікова політика, сформована з урахуванням його індивідуальних особливостей. Індивідуальні особливості банку є нестабільними у зв'язку із змінами у зовнішньому і внутрішньому середовищі, які створюють передумови для необхідності подальшого розвитку та удосконалення облікової політики сучасного вітчизняного банку.

Установам банків чинним законодавством надана альтернативність при виборі облікової політики. Так, закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначає, що облікова політика – це сукупність принципів, методів та процедур, які використовуються ним для складання та подання фінансової звітності. Відповідно до МСБО 1 «Розкриття політики бухгалтерського обліку» та Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України, затвердженого постановою Правління НБУ від 30.12.98 року № 566, кожною установою банку має бути розроблене Положення про облікову політику банку, яким визначається методологія обліку банківської діяльності за видами окремих операцій банку, особливості організації та ведення бухгалтерського обліку банку, його методи та процедури, що використовуються для складання та подання фінансової звітності.

Проте слід зазначити, що формування облікової політики банківської установи – надзвичайно складний і відповідальний етап організації облікової системи банку, в результаті якого ведення обліку та складання звітності має відповідати вимогам П(С)БО та МСБО, оскільки діяльність банків однією із перших піддається світовим інтеграційним процесам, за результатами яких банківські установи одними із перших здійснюють перехід на облік за МСБО.

Незважаючи на те, що поняття «облікова політика» має тривалий стаж в обліковій практиці, на сьогоднішній день в діяльності банків виникає досить багато ситуацій, вирішення яких вимагає удосконалення підходів щодо формування облікової політики банків.

Облікова політика досліджується багатьма науковцями, тому існує досить широкий спектр визначень і тлумачень цього поняття, які розкривають її сутність та правильність вибору. Причини такого підвищеного наукового і практичного інтересу до облікової політики полягають у:

- постійному розвитку та удосконаленні, а також виявленні нових проблем економічних відносин суб'єктів господарювання, до яких також належать банківські установи;

- розширенні ринкових відносин, що зумовлюють зміни в обліку;

- необхідності бухгалтерської інформації, що задовольняла б різні цільові завдання обліку, які визначаються наявністю різних груп користувачів;

- стрімкому розвитку інформаційних зв'язків і технологій банківської системи;
- впровадженні міжнародних стандартів обліку і удосконаленні національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку;
- відсутності єдиного підходу у зв'язку із багатогранністю поняття;
- визначення впливу облікової політики на результати діяльності;
- практичній необхідності формування облікової політики як елемента системи організації обліку та елемента системи управління банком.

Отже, наявність широкого спектру економічних інтересів за можливості вибору того або іншого варіанту обліку передбачає велику кількість цілей і завдань облікової політики. У цьому випадку розуміння облікової політики як реалізації методу бухгалтерського обліку передбачає її існування з моменту організації обліку. Однак, тлумачення облікової політики як варіантів організації і технології реалізації конкретних способів обліку передбачає можливість її вибору у межах установлених критеріїв. Такі критерії визначаються на державному рівні через формування нормативно-законодавчої бази регулювання та ведення обліку в кожній сфері суб'єкта господарювання, в тому числі і в банківській системі.

Отже, на думку *Ф. Ф. Бутинця, В. Г. Швеця* облікова політика ґрунтується на самостійному виборі суб'єктом господарювання конкретних методик, форми й техніки ведення бухгалтерського обліку, виходячи з чинних нормативних актів і особливостей діяльності [2, с. 22; 9, с. 289]. *М. Т. Білуха* вважає, що обирати слід ті методичні прийоми, що легалізовані державними органами управління [1, с. 508]. При формуванні облікової політики банківської установи слід враховувати специфіку діяльності банку як суб'єкта господарювання, який працює на фінансових ресурсах, в переважній більшості залучених, виконує господарські операції довгострокового характеру (терміном 20 і більше років), ставить за мету одержання прибутку собі та своїм клієнтами, і надає гарантії щодо фінансової стійкості на тривалий період часу.

Таким чином, розробка і прийняття облікової політики банківської установи мають ґрунтуватись не тільки на глибокому і всебічному вивченні проблем і закономірностей внутрішнього і зовнішнього фінансового ринку, потенціалу і перспектив розвитку

банку, нормативної бази діяльності банку і ведення облікових робіт, а й на широкому застосуванні сучасних методів оцінки та прогнозування діяльності банку. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку у багатьох випадках передбачають можливість вибору одного варіанта з декількох пропонованих методів і процедур, застосування яких і визначає облікову політику. Але такий позитив, з одного боку, розширює права і можливості банківської установи, а з іншого – підвищує ризик, який характерний для банківських установ щодо кінцевих результатів їх діяльності [6, с. 59].

Суттєвим моментом для банку є співвідношення організаційних завдань та питань, які безпосередньо стосуються облікової політики. Значний вплив на розвиток і формування облікової політики банківської установи спричинив процес реформування бухгалтерського обліку, направлений на підвищення його аналітичності та зрозумілості. Саме цей процес мав істотний вплив на розвиток як облікової політики, так і облікової системи банку, оскільки зростала кількість інвесторів, кредиторів, їх склад ставав різноманітнішим. У цій ситуації фінансова облікова інформація стає найважливішим джерелом даних про стан банківської установи та перспективи її функціонування на фінансовому ринку.

Для банків є характерною традиція надання управлінським персоналом фінансових звітів акціонерам для контролю за ефективним використанням ресурсів і його прибутковістю. За умов євроінтеграції для багатьох вітчизняних банків інвестиції надходять з країн Європи. Саме ця обставина зумовила націленість фінансової звітності на інформаційні потреби інвесторів і кредиторів. Як наслідок, фінансові звіти банківських установ стають аналітичними, а облікова політика створює умови для одержання достовірної облікової інформації про результати діяльності банку [8, с. 33].

Таким чином, існування різних економічних інтересів позитивно вплинуло на становлення облікової політики банківських установ, яка визнається на поточний момент складовою системи бухгалтерського обліку, задовольняє фінансовою інформацією всіх користувачів, і потребує виконання наступних завдань (таблиця 1) [6; 8].

Формування основних завдань облікової політики банку

Удосконалення облікової політики на державному рівні	Завдання облікової політики банківської установи
Деталізація змісту облікової політики з метою її практичного системного впровадження та в повному обсязі	Забезпечення використання загальностановлених методів, принципів, правил та процедур ведення обліку
Забезпечення чіткої визначеності складових облікової політики та їх методологічне обґрунтування	Забезпечення відображення активів, зобов'язань, капіталу, доходів та витрат банку за єдиними методиками, забезпечення використання облікової політики як єдиної методологічної основи при формуванні облікової політики банку всіма його філіями та безбалансовими відділеннями
Формування рекомендацій для визначення в наказі про облікову політику найважливіших особливостей та характеристик, що виникають при застосуванні автоматизації контрольних і облікових процедур, з метою забезпечення охоплення обліковою політикою найбільш актуальних організаційних питань, спрямованих на оптимізацію облікового процесу та сучасних форм обліку	Забезпечення вибору оптимальної організаційної моделі побудови обліку, створення системи оцінки діяльності окремих структурних підрозділів та бізнес-центрів банку
	Забезпечення виконання контрольних процедур банку, використання облікової політики як єдиної методологічної основи для цілей фінансового, податкового, управлінського обліку
	Забезпечення якості управлінських рішень щодо досягнення оперативності і гнучкості систем бухгалтерського обліку при зміні умов діяльності
Передбачення в обліковій політиці банківських установ розробку і запровадження методики аналізу фінансового стану з урахуванням специфіки їх фінансово-господарської діяльності	Забезпечення підвищення ефективності та фінансової стабільності діяльності через удосконалення облікових процедур, через удосконалення процесів аналізу, планування та прийняття виважених управлінських рішень

Джерело: власна думка

Таким чином, облікова політика є цінним надбанням сучасної вітчизняної облікової системи. Перехід банківських установ на ведення обліку за МСБО та складна політична і економічна ситуація

в країні окреслюють нові вимоги до формування облікової політики сучасної банківської установи. Правильність вибору банком конкретних методів обліку ускладнюється відсутністю національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Облікова політика», в якому б конкретизувався механізм застосування і термін дії обраних банком методів оцінки його активів, між тим як у міжнародній практиці такий стандарт існує – МСБО 1 «Розкриття облікової політики». Облікова політика банку повинна забезпечити якісною інформацією широкого кола користувачів та створювати банку умови для можливості оцінки і прогнозування його розвитку на перспективу. Процес реформування бухгалтерського обліку в банківській системі України забезпечив його трансформацію, що активізувало співробітництво вітчизняних банків із суб'єктами світової кредитної системи [7]. Нові підходи до бухгалтерського обліку зумовили застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та міжнародних принципів у практиці вітчизняних банків.

Проте вітчизняний банківський сектор, на відміну від банківського сектору інших країн світу, протягом останніх десятиліть супроводжують кризові явища, різні за своїм розмахом і глибиною, які виникають внаслідок нестабільної економічної і політичної ситуації в країні. Тому облікова система банків вимушена адаптуватись до конкретних економічних умов, які навіть можуть стримувати розвиток банківського сектору. Але слід акцентувати увагу на тому, що за будь-яких економічних умов основним видом діяльності банків є кредитні операції, які забезпечують дохід банку та супроводжуються високим ризиком, а заборгованість за кредитами становить понад 80% активів банку [7]. Саме від правильності відображення кредитних операцій в обліку залежить прийняття управлінських рішень щодо формування належних умов для стабільності банку та захисту інтересів вкладників. Тому визначення правил і процедур відображення в обліку кредитних операцій, доходів і витрат банку за кредитами є ключовими моментами, від правильного обґрунтування яких залежить стабільність функціонування банківської системи.

Кредитні операції належать виключно до банківських операцій і по своїй сутності є розміщенням залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. На вимогу НБУ при проведенні кредитних операцій банки зобов'язані дотримуватись основних принципів кредитування та рівня концентрації ризиків

за кредитними операціями. Кредитна діяльність банків також має важливе значення для розвитку національної економіки. Так, академік НАН України В. М. Геєць виділяє із шести чинників забезпечення зростання вітчизняної економіки два, які мають безпосередній зв'язок із банківською системою [5, с. 15], а один – із кредитними операціями банків:

1) забезпечення динаміки стабільності валютного курсу, що стимулюватиме експорт, але не порушить умов фінансової стабільності економіки;

2) зростання обсягів кредитування економіки у національній та іноземних валютах, поступове здешевлення кредитних ресурсів.

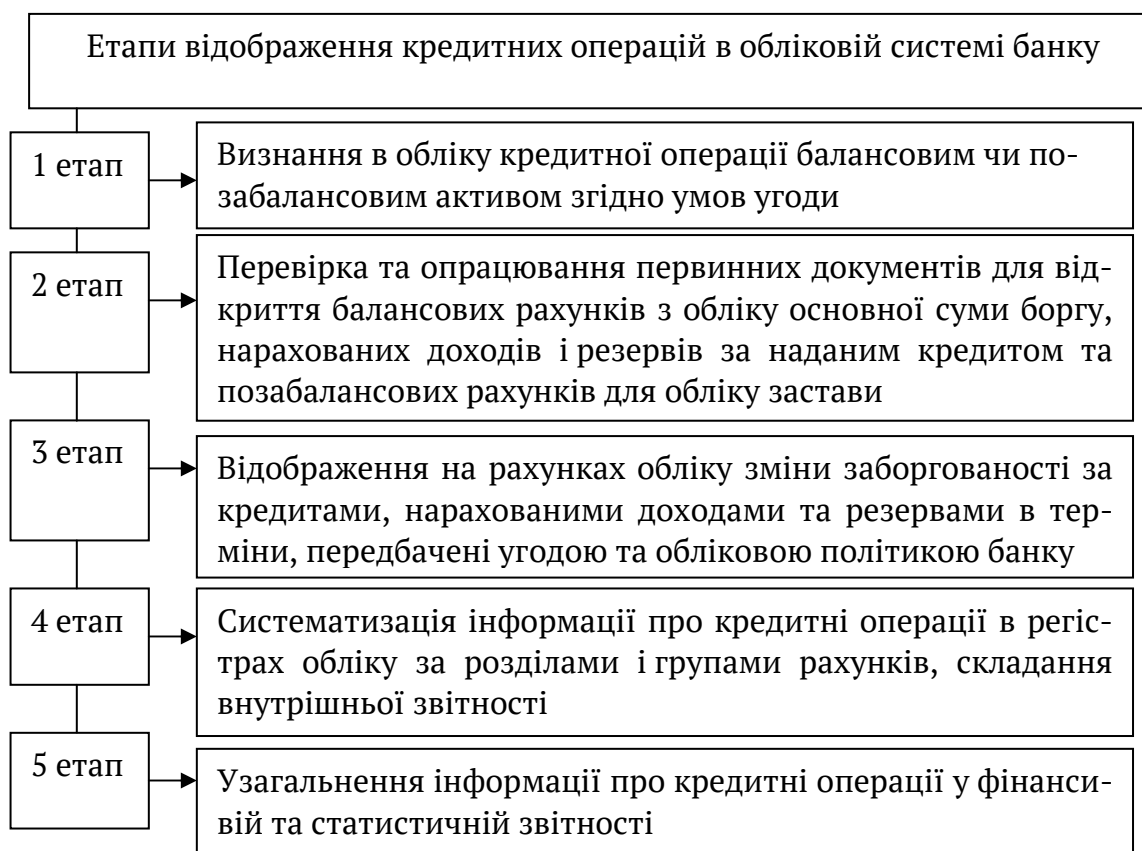
В. М. Геєць також підтверджує свої висновки тим, що у розвинутих країнах світу 40–45% інвестицій забезпечується кредитними ресурсами [5, с. 71].

Отже, необхідною умовою економічного зростання кожної країни є здатність банківської системи ефективно розподіляти фінансові ресурси в суспільстві між галузями економіки та окремими позичальниками. Прибутковість банку визначається також ефективністю його кредитної діяльності, на яку суттєво впливає якість облікової інформації. Для належної організації проведення кредитних операцій кожен банк розробляє власну «Кредитну політику», яка є його внутрішнім нормативно-методичним документом, а дотримання її положень є обов'язковою умовою проведення кредитних операцій всіма філіями і відділеннями банку. Незважаючи на складну економічну ситуацію в країні, кредити банків продовжують займати близько 80% всіх активів банку на сьогоднішній день [7].

Таким чином, успішна діяльність банків безпосередньо пов'язана з наданням кредитів, які також мають велике значення для розвитку економіки країни. На сьогоднішній день необхідною умовою підвищення ефективності банківських кредитних операцій є наявність оперативної облікової інформації. В такій інформації виникає потреба щоденно протягом усього періоду виконання кожної кредитної операції, так як кредитні операції характеризуються різними і як правило, тривалими періодами часу (20 і більше років).

Процедури обліку кредитних операцій визначаються в обліковій політиці кожного банку, при цьому обліковий процес повинен забезпечити єдину методологію синтетичного і аналітичного обліку, а також узагальнення інформації для прийняття управлінських

рішень та складання звітності як внутрішнім, так і зовнішнім користувачам. На підставі узагальнення підходів щодо обліку кредитування банками юридичних і фізичних осіб [4; 8] визначимо послідовність відображення в обліку кредитних операцій поетапно (рис. 1). Кредитні операції, що здійснюються на міжбанківському ринку, відображаються на балансових рахунках 1 класу, а кредити, надані клієнтам, відображаються на рахунках 2 класу. На позабалансових рахунках також обліковують операції, які пов'язані з кредитуванням клієнтів: отриману заставу, не сплачені в строк доходи та заборгованість, списана у збиток.

Рис. 1. Послідовність відображення кредитних операцій в обліковій системі банку

Джерело: власна розробка

Надання кредитів як банкам, так і клієнтам супроводжується виникненням дебіторської заборгованості банку, яка у випадку тривалого терміну кредитування в умовах кризової ситуації чи інфляційних явищ у суспільстві вимагає особливих підходів в оцінці. Так, П(С)БО 10 визначає сумнівні борги та пропонує методи нарахування резерву сумнівних боргів. Національним банком України згідно

норм П(С)БО 10 встановлено вимоги щодо порядку формування і використання резервів під кредитні ризики з метою їх зменшення.

Визначена нами послідовність відображення в обліку кредитних операцій банку дозволяє виділити основні етапи їх відображення для цілей систематизації інформації та визначення основних положень облікової політики щодо обліку кредитних операцій банку.

Важливим моментом формування облікової політики є визначення методики розрахунку резервів за активними операціями банків та їх відображення в обліку, оскільки кредитні операції забезпечують зменшення ризиків від знецінення або втрати банками окремих видів активів і забезпечують стабільність функціонування банків навіть в найбільш складних умовах.

Починаючи з 1 січня 2013 року на законодавчому рівні закріплено нову класифікацію резервів банків України. Відповідно до положення «Про формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», виділяють резерви за активними операціями банку та наданими фінансовими зобов'язаннями.

Резерви за активами є спеціальними (оціночними) резервами, які зменшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена зменшенням корисності таких активів [4]. Класифікація за напрямками формування резервів під активні операції представлена на рис. 2.

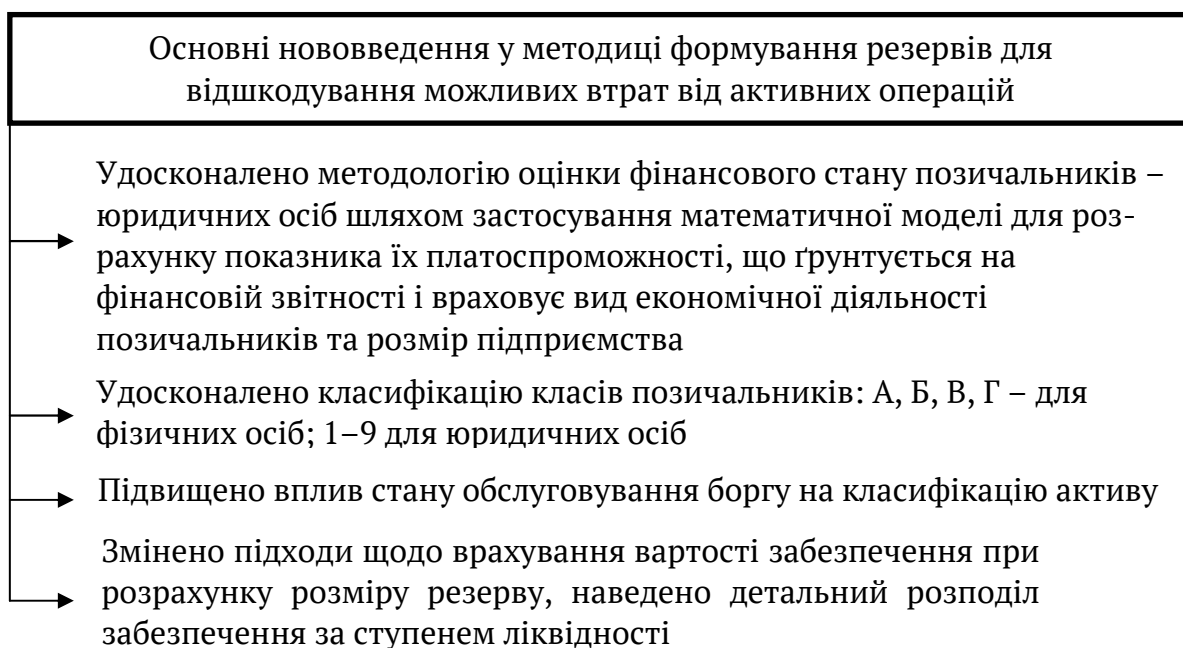
Відповідно, в обліковій політиці банку необхідно передбачити порядок формування резервів в розрізі видів активів банку.

Резерви за наданими фінансовими зобов'язаннями є забезпеченням їх виконання в майбутньому, що визнається в балансі банку як зобов'язання та свідчить про можливі втрати внаслідок вибуття (неповернення) активів, пов'язаного з виконанням банком таких фінансових зобов'язань [4]. Із 2013 року основним нормативно-правовим документом, що регулює порядок формування та використання банками України резервів під активні операції є положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», затверджене постановою правління НБУ від 25.01.2012 року № 23. Основні підходи щодо формування резервів для відшкодування можливих втрат від активних операцій, що передбачені постановою № 23 і відповідають вимогам Між-

народних стандартів фінансової звітності та принципам Базельського комітету з банківського нагляду, наведено на рис. 3.

Рис. 2. Класифікація резервів банку під активні операції
Джерело: власна розробка

Рис. 3. Підходи щодо удосконалення методики формування резервів згідно змін чинного законодавства
Джерело: власна розробка

У таблиці 2 наведено зіставлення нововведеної методики розрахунку резерву для покриття можливих витрат за кредитними операціями, яка є основоположним документом для формування облікової політики банку, та методики, що втратила чинність.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика методик формування резервів для покриття витрат за кредитними операціями

<p>Положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих витрат за кредитними операціями банків» від 06.07.2000 року, затверджено постановою № 279</p>	<p>Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих витрат за активними банківськими операціями» від 25.01.2012 року, затверджено постановою № 23</p>
<p>1</p>	<p>2</p>
<p>Банк визначає клас позичальника за результатами оцінки його фінансового стану на підставі загальної суми балів за основними та додатковими (суб'єктивними) показниками:</p> <p>клас «А» – фінансова діяльність добра, є можливість надавати кредити;</p> <p>клас «Б» – фінансова діяльність добра, з тенденцією до погіршення;</p> <p>клас «В» – фінансова діяльність задовільна, потребує контролю;</p> <p>клас «Г» – фінансова діяльність незадовільна, нестабільність;</p> <p>клас «Д» – фінансова діяльність незадовільна, є збитки</p>	<p>Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника. Для юридичної особи це відбувається шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану:</p> $Z = a_1K_1 + a_2K_2 + a_3K_3 + a_4K_4 + a_5K_5 + a_nK_n - a_0,$ <p>де К – фінансові коефіцієнти; a_1, a_2, a_n – параметри; a_0 – вільний член дискримінантної моделі.</p> <p>Оцінка фінансового стану фізичної особи здійснюється на підставі кількісних (сукупний дохід) і якісних (наявність майна, вік) показників</p>
<p>Банк визначає стан обслуговування боргу на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу:</p> <p>від 0 до 7 днів – «добрий», від 8 до 90 – «слабкий», від 90 – «незадовільний»</p>	<p>Банк визначає клас боржника. Для юридичної особи – залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства від 1 до 9, а для фізичної особи – на підставі результатів оцінки його фінансового стану (класи А, Б, В, Г)</p>

1	2
<p>Банк визначає категорію кредитної операції відповідно до класу позичальника за результатами оцінки його фінансового стану та стану обслуговування боргу:</p> <p>«стандартна» (коефіцієнт резервування 1%), «під контролем» (5%), «субстандартна» (20%), «сумнівна» (50%), «безнадійна» (100%)</p>	<p>Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу:</p> <p>від 0 до 7 днів – «високий», від 8 до 30 – «добрий», від 31 до 90 – «задовільний», від 91 до 180 – «слабкий», понад 180 – «незадовільний»</p> <p>Банк класифікує кредит за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника і стану обслуговування ним боргу</p>
<p>Для розрахунку резерву, банк визначає чистий кредитний ризик за заборгованістю і зважає його на встановлений коефіцієнт резервування:</p> $P_{кр} = Ч_{кр} \cdot K_p,$ <p>де $P_{кр}$ – резерв за кредитним ризиком; $Ч_{кр}$ – чистий кредитний ризик; K_p – коефіцієнт резервування</p>	<p>Банк розраховує розмір резерву за кредитом на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом за такою формулою:</p> $P_{інд} = BB_k - ТВ_k,$ <p>де $P_{інд}$ – сума резерву за кредитом; BB_k – балансова вартість кредиту; $ТВ_k$ – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом</p>

Джерело: складено за [4, с. 42]

При цьому, вагомість впливу фінансових коефіцієнтів, які включені до моделі інтегральної оцінки позичальників, що наведені в положенні, відповідає європейській практиці оцінки ризиків.

Таким чином, врахування величини і виду економічної діяльності при розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи та врахування кількісних (сукупний дохід, рахунки в банках) і якісних (наявність майна, постійної роботи) характеристик для оцінки фінансового стану боржника – фізичної особи, приділення уваги до стану обслуговування боргу при

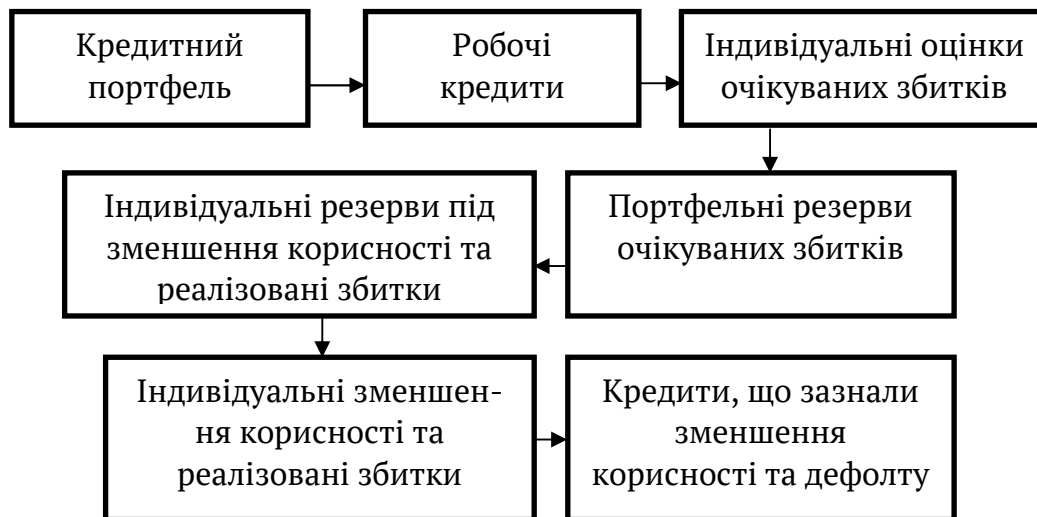
визначенні показника ризику, наведення детального розподілу забезпечення за ступенем ліквідності, що застосовується в розрахунку резерву за активними операціями – важливі кроки на шляху до формування стандартизованого підходу до визначення банківського ризику банку і створення резервів під втрати за активними банківськими операціями у сторону їхнього зменшення.

В основі формування банком облікової політики, окрім затвердженого порядку № 23, використовується МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», відповідно до якого банк відносить кожний актив до категорії не прострочених та не знецінених, поки не буде отримане об'єктивне свідчення того, що актив є знеціненим. Основними критеріями, на підставі яких визначається наявність об'єктивних ознак збитку від знецінення, банк визначає: прострочення будь-якого чергового платежу, при цьому не своєчасна оплата не може пояснюватись затримкою у роботі розрахункових систем; позичальник зазнає суттєвих фінансових труднощів, що підтверджує отримана фінансова інформація позичальника; ймовірність банкрутства чи фінансової реорганізації позичальника; платоспроможність позичальника погіршилася внаслідок змін загальнонаціональних або місцевих економічних умов, які чинять вплив на діяльність позичальника; вартість застави суттєво зменшилась у результаті погіршення ситуації на ринку.

Також в обліковій політиці банку необхідно передбачити, що у випадку реалізації кредитного ризику вже сформовані портфельні резерви банк зможе використати для індивідуального покриття реалізованих збитків від дефолтів конкретних позичальників. Таким чином, з портфельних резервів виокремлюють індивідуальні резерви під знецінені кредити. Порядок переходу від індивідуальної оцінки позичальників до формування портфельних резервів наведено на рисунку 4.

Необхідною умовою впровадження положень МСФЗ 9 в облікову політику вітчизняних банків є визначення процедур обліку фінансових інвестицій банку та резервів під їх знецінення. Згідно постанови правління НБУ від 08.01.2013 року № 3 розділ 30 перейменований у «Цінні папери та інші фінансові інвестиції, що обліковуються за справедливою вартістю». Відповідно до вимог МСФЗ 9 до них відносять боргові та пайові цінні папери, що обліковуються за справедливою вартістю через прибутки та збитки.

Інші розділи третього класу залишились без змін, що відповідали б положенням МСФЗ 9. Саме тому варто прослідкувати, як вплине впровадження МСФЗ 9 на інші рахунки, що стосуються обліку цінних паперів банку та резервів під їх знецінення.

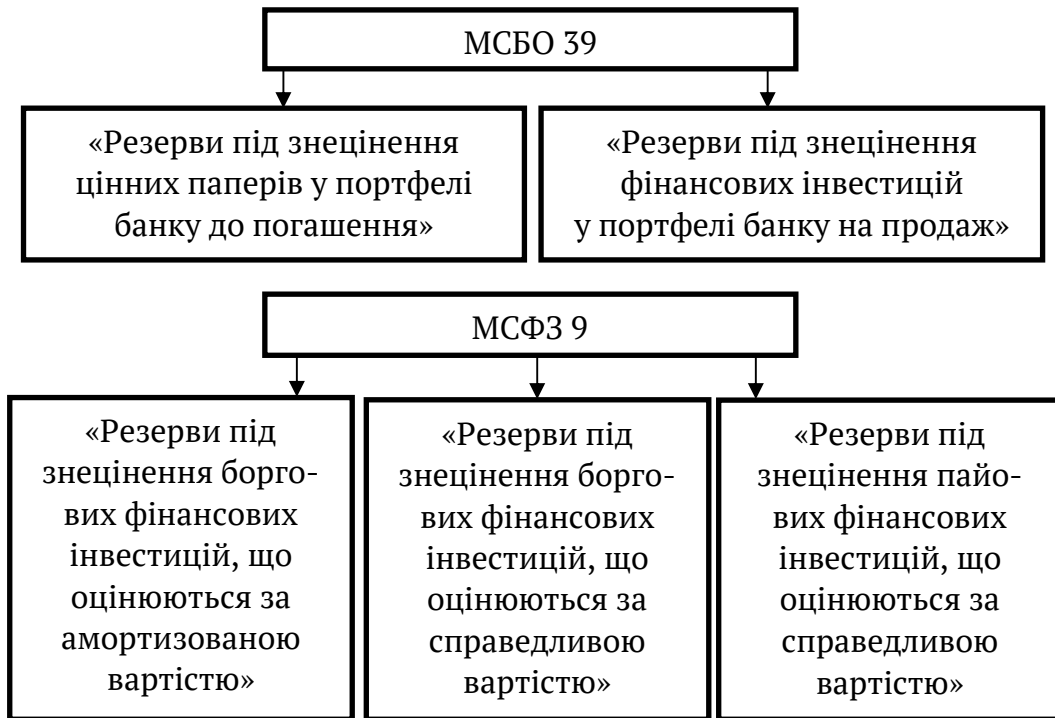

Рис. 4. Формування портфельних та індивідуальних резервів

Джерело: власна розробка

У першу чергу зміни будуть відноситись до цінних паперів банку, що знаходяться у портфелях на продаж та до погашення. Замість них виділятимуть фінансові інвестиції, що обліковуються за амортизованою або справедливою вартістю. Відповідно до класифікації фінансових інвестицій можна виділити рахунки, що призначені для обліку резервів під знецінення фінансових інвестицій (рисунок 5). Отже, з урахуванням вимог МСФЗ 9 кількість рахунків для обліку зменшення корисності фінансових інвестицій збільшиться, що пов'язано із виділенням окремого рахунку обліку для резервів від знецінення акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком (пайових фінансових інвестицій, що обліковуються за справедливою вартістю).

Використання положень МСФЗ 9 має ряд принципів новаций, що значно спрощують класифікацію фінансових активів та резервів під їх знецінення та роблять сформовану згідно міжнародних стандартів облікову політику зрозумілою і доступною для внутрішніх та зовнішніх користувачів, в тому числі і для іноземних інвесторів та кредиторів, що має важливе значення не лише для банківської системи, але і для країни загалом.

Рис. 5. Рахунки для обліку резервів відповідно до МСБО 39 та МСФЗ 9

Джерело: власна розробка

Таким чином, в умовах негативних явищ у вітчизняній фінансовій системі виникає необхідність зміни підходів щодо формування облікової політики, які б дозволяли приймати обґрунтовані економічні рішення як на рівні окремого банку, так і на рівні банківської системи. Для вирішення окреслених нами проблем з обліку кредитних операцій, на нашу думку, банки повинні розробити свої підходи щодо формування ринкової і справедливої вартості кредитних операцій, враховуючи регіональні умови діяльності окремих філій, та закріпити їх в обліковій політиці банку. Також вимагають узгодження на міжбанківському рівні загальні підходи щодо кредитування клієнтів в іноземній валюті та обґрунтованість відсотків за кредитами, які повинні бути основоположними умовами кредитних угод. Такі пропозиції призведуть до спрощення облікових процедур за кредитними операціями, об'єктивної оцінки та стабільності облікової політики щодо обліку кредитних операцій.

За останні роки вітчизняні банки створювали конкурентну і динамічну систему як основну складову фінансового ринку. Одночасно поставала потреба реформування обліку банківських установ відповідно до концептуальних засад міжнародних стандартів

бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Завдяки запровадженню сучасних технологій обробки інформації та реформуванню облікової системи бухгалтерська інформація набула ознак цінного ресурсу сучасного банку, який забезпечує ефективність його діяльності та зростання прибутку на тривалий період часу. Оновлення облікової політики банку підвищує можливість співпраці вітчизняних банків з іноземними фінансово-кредитними установами та організаціями.

Список використаних джерел:

1. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / М. Т. Білуха. – К. : КДТЕУ, 2000. – 692 с.
2. Бутинець Ф. Ф., Малюга Н. М. Бухгалтерський облік : облікова політика і план рахунків, стандарти і кореспонденція рахунків, звітність : Навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець, Н. М. Малюга, За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – 3-е вид., перероб. і доп. – Житомир : ПП «Рута», 2001. – 512 с.
3. Дерій В., Мельник Н. Облікова політика в Україні: реалії та перспективи / В. Дерій, Н. Мельник // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 7. – С. 64–65.
4. Джулій Л. В. Впровадження міжнародного досвіду нарахування резервів за кредитними операціями в облікову систему вітчизняних банків / Л. В. Джулій, Л. В. Іващук // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2014. – № 19. Вип. 2/6. – С. 40–44.
5. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / За редакцією академіка НАН України В. М. Гесця. – Х. : Форт, 2000. – 432 с.
6. Мумінова-Савіна Г. Перевірка облікової політики банку та дотримання її вимог // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 1. – С. 58–61.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
8. Ричаківська В. Розвиток методології бухгалтерського обліку в банках України // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 11. – С. 32–43.
9. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : Навч. посіб. / В. Г. Швець. – К. : Знання, 2004. – 444 с.

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ЯК ПІДҐРУНТЯ ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА

М. І. Жадан,

кандидат економічних наук, доцент,
*Запорізький національний технічний
університет*

Теорія та практика управління підприємствами (організаціями) включає наступні етапи: планування, організацію діяльності, мотивацію та контроль. Тому забезпечення ефективного розвитку підприємства потребує раціональної системи управління його фінансово-господарською діяльністю. В цьому відношенні важливе значення має економічний аналіз, на основі якого визначають тенденції розвитку підприємства, його економічну стратегію, досліджують взаємозв'язок результатів діяльності від зміни факторів та резервів, і на основі якого розробляють плани та обґрунтовують управлінські рішення.

В основі економічного аналізу господарської діяльності лежить факторний аналіз під яким розуміють «... методика комплексного і системного вивчення та виміру впливу факторів на величину результативних показників» [1, с. 26]. Факторний аналіз є складовою балансового методу планування. Останній передбачає узгодження всього обсягу витрат та кожного з елементів із джерелами їх фінансування. Однак, слід відмітити, що використання факторного аналізу недостатньо використовується в плановій діяльності. Хоча методика факторного аналізу та її універсальність може бути використана для аналізу всіх сфер та сторін діяльності підприємства, і перш за все, для планування витрат, оскільки останні формують собівартість продукції (робіт, послуг), їх ціну та фінансовий результат. Особливого значення набуває даний підхід в умовах управління витратами за технологією «ощадливого споживача», сутність якої полягає в тому, що розмір витрат оцінюється споживачем, а не виробником.

Існує цілий перелік методів управління та оптимізації витрат [2]. До них можна віднести:

- функціонально-вартісний аналіз;
- таргет-костінг;

- стандарт-костінг;
- just-in-time («точно-в-строк»);
- ABC-аналіз;
- XYZ-аналіз;
- метод збалансованості;
- оперативно-заявочна система та ін.

В даному випадку немає необхідності давати їм характеристику, відмічати позитивні та негативні сторони вищеперерахованих методів. Всі вони мають право на практичне використання і з розвитком економічних методів управління їх застосування веде до раціоналізації структури витрат підприємства. Однак, питання виміру рівня впливу факторів на результативний показник в досліджуваних економічних процесах не може бути вимірний без економічного аналізу взагалі, та факторного детермінованого аналізу, особливо. Причому результативними показниками повинні виступати прибуток та рентабельність.

Згідно П(С)БО 16 «Витрати» їх економічна сутність визначається наступним чином: «Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками) [3]. Виходячи з даного визначення витрати можна розглядати як суму ресурсів, витрачених на виробництво продукції (робіт, послуг), а також як вартісна оцінка спожитих у процесі виробництва матеріалів, палива, основних засобів, трудових ресурсів, фінансових активів та інших витрат. Отже, система планування витрат підприємства повинна надати змогу отримати інформацію про кількісну оцінку суми витрат на виготовлення продукції, тобто, перш за все, на виробничу собівартість. Такий підхід дасть змогу реагувати керівництву підприємства на відхилення фактичних витрат від нормативних значень.

Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) включає наступні витрати (табл. 1).

Із табл. 1 видно, що у зв'язку із збільшенням послуг з авторевезень зросла загальна сума витрат на 167, 4 тис. грн, або на 5,1%, в тому числі, зросли абсолютно і відносно матеріальні витрати (350 тис. грн і 8,4% відповідно). Причиною підвищення матеріальних витрат в структурі собівартості автоперевезень слугувало

підвищення рівня питомих змінних витрат через зростання цін на ринку нафтопродуктів. Інші витрати залишились незмінними, за виключенням інших прямих витрат. Які скоротилися на 254 тис. грн або 8,7%.

Таблиця 1

**Аналіз витрат у собівартості послуг на автоперевезення
(на прикладі ТОВ «Фрегат»)**

Елементи витрат	тис. грн			Структура витрат		
	2013	2014	+,-	2013	2014.	+,-
Матеріальні витрати	1174	1524	+350	35,7	44,1	5,0
Витрати на оплату праці	179	193	+14	5,4	5,5	29,8
Відрахування на соціальні потреби	67	72,1	+5,1	37,4	37,4	-
Амортизація	919	965	+46	28	27,9	-0,1
Інші прямі витрати	887	633	-254	27	18,3	-8,7
Загальновиробничі витрати	55,2	61,5	+6,3	1,5	1,7	+0,2
Собівартість послуг	3281,2	3449,6	+167,4	100	100	4,9
У тому числі:						
– змінні витрати;	2296,8	2414	+117,2	70	69,9	0,1
– постійні витрати	984,4	1034,6	+50,2	30	30,1	+0,1

Джерело: власні розрахунки

Для планування раціональної структури витрат важливо визначити зміни в рівні та обсязі вищеперерахованих елементів витрат з метою їх зниження. Для цього проведемо аналіз собівартості послуг та фінансового результату на автотранспортному підприємстві ТОВ «Фрегат» (табл. 2).

Динаміка основних показників ТОВ «Фрегат»

Показники	Рік		Відхилення +,-
	2013	2014	
Ціна реалізації	3627,3	3811,7	+184,4
Собівартість	3281,2	3448,6	+167,4
Прибуток	346,1	363,1	+17
Рентабельність підприємства	10,5%	10,5%	-

Джерело: власні розрахунки

Як видно із даних табл. 2 має абсолютне зростання всіх показників, крім рентабельності, яка практично зменшилася на базовому рівні.

Для більш детального аналізу впливу факторів на рівень прибутку ТОВ «Фрегат» побудуємо факторну модель. Вона буде мати наступний вигляд:

$$\Pi = Д - (В_{\text{п}} + В_{\text{зп}} + В_{\text{ін}} + В_{\text{заг}}), \quad (1)$$

де Π – прибуток;

$Д$ – дохід від реалізації послуг;

$В_{\text{п}}$ – прямі матеріальні витрати;

$В_{\text{зп}}$ – прямі витрати на оплату праці;

$В_{\text{ін}}$ – інші прямі витрати;

$В_{\text{заг}}$ – загальновиробничі витрати.

Аналіз проведемо на основі методів елімінування. Останній характеризує логічний прийом, методику, на основі якого по чергово виявляється вплив кожного фактора на результат, при умові абстрагування від впливу інших факторів. До методів елімінування відносять наступні:

- метод ланцюгових підстановок;
- метод абсолютних різниць;
- метод відносних різниць та ін.

Вважаємо за необхідне та достатнє проаналізувати вплив факторів тільки методом ланцюгових підстановок. Він передбачає послідовну заміну показників базового періоду на показники звітнього. Отже, факторна модель базового періоду (2013р.) буде мати вигляд:

$\Pi_0 = D_0 - (B_{п0} + B_{зп0} + B_{ін0} + B_{зар0})$, а факторна модель звітного періоду (2014 р.) буде обозначена:

$$\Pi_1 = D_1 - (B_{п1} + B_{зп1} + B_{ін1} + B_{зар1}).$$

Обчислемо вплив чинників на зміну прибутку за методом ланцюгових підстановок:

$$\Pi_0 = D_0 - (B_{п0} + B_{зп0} + B_{ін0} + B_{зар0}) = 3627,3 - (1174 + 179 + 887 + 55,2) = 1332,1 \text{ тис. грн};$$

$$\Pi_{01} = D_{01} - (B_{п0} + B_{зп0} + B_{ін0} + B_{зар0}) = 3811,7 - (1174 + 179 + 887 + 55,2) = 1516,5 \text{ тис. грн};$$

$$\Delta\Pi_{д} = \Pi_{01} - \Pi_0 = 1516,5 - 1332,1 = 184,4 \text{ тис. грн}$$

$$\Pi_{02} = D_{01} - (B_{п01} + B_{зп0} + B_{ін0} + B_{зар0}) = 3811,7 - (1524 + 179 + 887 + 55,2) = 1166,5 \text{ тис. грн};$$

$$\Delta\Pi_{вп} = \Pi_{02} - \Pi_{01} = 1166,5 - 1516,5 = - 350 \text{ тис. грн};$$

$$\Pi_{03} = D_{01} - (B_{п01} + B_{зп01} + B_{ін0} + B_{зар0}) = 3811,7 - (1524 + 193 + 887 + 55,2) = 1152,5 \text{ тис. грн};$$

$$\Delta\Pi_{зп} = \Pi_{03} - \Pi_{02} = 1152,5 - 1166,5 = - 14 \text{ тис. грн};$$

$$\Pi_{04} = D_{01} - (B_{п01} + B_{зп01} + B_{ін01} + B_{зар0}) = 3811,7 - (1524 + 193 + 633 + 55,2) = 1406,5 \text{ тис. грн};$$

$$\Delta\Pi_{ін} = \Pi_{04} - \Pi_{03} = 1406,5 - 1152,5 = 254 \text{ тис. грн};$$

$$\Pi_1 = D_{01} - (B_{п01} + B_{зп01} + B_{ін01} + B_{зар01}) = 3811,7 - (1524 + 193 + 633 + 61,5) = 1400,2 \text{ тис. грн};$$

$$\Delta\Pi_{зар} = \Pi_1 - \Pi_{04} = 1400,2 - 1406,5 = - 6,3 \text{ тис. грн.}$$

Проведемо балансову перевірку:

$$\Delta\Pi = \Pi_1 - \Pi_0 = 1400,2 - 1332,1 = 68,1 \text{ тис. грн};$$

$$\Delta\Pi = \Delta\Pi_{д} + \Delta\Pi_{вп} + \Delta\Pi_{зп} + \Delta\Pi_{ін} + \Delta\Pi_{зар} = 184,4 - 350 - 14 + 254 - 6,3 = 68,1 \text{ тис. грн.}$$

Проведені розрахунки занесемо до таблиці 3.

Проведений аналіз прибутку свідчить, що його приріст унаслідок зміни 5 факторів становить 68,1 тис. грн Збільшення прямих витрат на матеріали на 350 тис. грн призвело до зменшення прибутку підприємства на ту ж суму. Збільшення витрат на оплату праці призвело до зменшення прибутку на 14 тис. грн. Зменшення інших прямих витрат призвело до збільшення результативного показника на 254 тис. грн.

Розрахунок впливу факторів на прибуток ТОВ «Фрегат»

Підстановка	Факторний показник					Результативний показник	Зміна результативного показника
	Дохід від реалізації (Д), тис. грн	Прямі витрати на матеріали (Вп), тис. грн	Прямі витрати на оплату праці (Взп), тис. грн	Інші прямі витрати (Він), тис. грн	Загальновиробничі витрати (Взаг), тис. грн		
0	3627,3	1174	179	887	55,2	1332,1	-
1	3811,7	1174	179	887	55,2	1516,5	+184,4
2	3811,7	1524	179	887	55,2	1166,5	-165,6
3	3811,7	1524	193	887	55,2	1152,5	-179,6
4	3811,7	1524	193	633	55,2	1406,5	+74,4
5	3811,7	1524	193	633	61,5	1400,2	-68,1

Джерело: власні розрахунки

Для поглибленого факторного аналізу вважаємо за необхідне провести розрахунки впливу окремих елементів матеріальних витрат на величину собівартості послуг автоперевезень.

Зміна прямих матеріальних витрат в структурі собівартості автоперевезень

Показники	І кв. 2014		І кв. 2015	
	Абс.	%	Абс.	%
Прямі матеріальні витрати, в т.ч.	293,6	100	538,8	100
витрати на паливо	216,2	73,6	432,4	80,2
витрати на мастильні матеріали	44,8	15,2	67,3	12,4
витрати на шини	31,2	10,6	37,4	6,9
витрати на акумуляторні батареї	1,4	0,6	1,7	0,5

Джерело: власні розрахунки

Як свідчать дані таблиці 3 в умовах зростання всіх елементів прямих матеріальних витрат за аналізований період має місце особливий ріст витрат на паливо, як в абсолютному виразі, так і у відносному. З причини підвищення цін на нафтопродукти майже в 2 рази, питома вага витрат на паливо зростає з 73,6% до 80,2%. Для більш детального аналізу побудуємо факторну модель і на основі методу ланцюгових підстановок проведемо розрахунки впливу окремих елементів витрат на структуру прямих матеріальних витрат.

$$V_0 = V_{п0} + V_{м0} + V_{ш0} + V_{а0} = 216,2 + 44,8 + 31,2 + 1,4 = 293,6 \text{ тис. грн.};$$

$$V_{01} = V_{п01} + V_{м0} + V_{ш0} + V_{а0} = 432,4 + 44,8 + 31,2 + 1,4 = 509,8 \text{ тис. грн.};$$

$$\Delta V_{п} = V_{01} - V_0 = 509,8 - 293,6 = 216,2 \text{ тис. грн.};$$

$$V_{02} = V_{п01} + V_{м01} + V_{ш0} + V_{а0} = 432,4 + 67,3 + 31,2 + 1,4 = 532,3 \text{ тис. грн.}$$

$$\Delta V_{м} = V_{02} - V_{01} = 532,3 - 509,8 = 22,5 \text{ тис. грн.};$$

$$V_{03} = V_{п01} + V_{м01} + V_{ш01} + V_{а0} = 432,4 + 67,3 + 37,4 + 1,4 = 538,5 \text{ тис. грн.};$$

$$\Delta V_{ш} = V_{03} - V_{02} = 538,5 - 532,3 = 6,2 \text{ тис. грн.};$$

$$V_1 = V_{п01} + V_{м01} + V_{ш01} + V_{а01} = 432,4 + 67,3 + 37,4 + 1,7 = 538,8 \text{ тис. грн.};$$

$$\Delta V_{а} = V_1 - V_{03} = 538,8 - 538,5 = 0,3 \text{ тис. грн.}$$

Проведемо балансову перевірку:

$$\Delta V = V_1 - V_0 = 538,8 - 293,6 = 245,2 \text{ тис. грн.};$$

$$\Delta V = \Delta V_{п} + \Delta V_{м} + \Delta V_{ш} + \Delta V_{а} = 216,2 + 22,5 + 6,2 + 0,3 = 245,2 \text{ тис. грн.}$$

Проведені розрахунки занесемо до таблиці 5.

Розрахунок впливу факторів на прямі матеріальні витрати свідчить, що найбільше значення мають витрати на паливо та мастильні матеріали.

Результативним горизонтом розрахунку впливу факторів на формування витрат в собівартості продукції (робіт, послуг) повинен стати, в кінцевому рахунку, рівень рентабельності. Якщо в 2014 р. рівень рентабельності автоперевезень становив 10,5%, то в

І кварталі 2015 р. підприємство стало неприбутковим з причини підвищення цін на нафтопродукти. Собівартість автоперевезень зросла до 1505,6 грн., причому прямі матеріальні витрати становили 1023,7 грн. Підприємство в цінах 2014 року не могла навіть покрити собівартість послуг. На подальшому етапі аналізу необхідно враховувати зміни цінових факторів на обсяг прибутку та рентабельність продукції і підприємства в цілому. При чому ціни як на ресурси, з яких виробляється продукція або надаються послуги, так і на ціни реалізації цієї продукції споживачем, особливо в умовах інфляції. Слід відмітити, що залежність зміни цін на матеріальні ресурси, оплати праці та інші витрати, що формують собівартість продукції (робіт, послуг) та цінами реалізації завжди існує функціональна, а тому розраховувати очікувану рентабельність можливо за формулою [4, с. 122]:

$$P_1 = P_0 - (1 + P_0) \left(1 - \frac{I_{пр}}{I_{рес}}\right), \quad (2)$$

де P_1 – рентабельність очікувана;

P_0 – рентабельність базова;

$I_{пр}$ – індекс зростання цін на продукцію;

$I_{рес}$ – індекс зростання цін на ресурси, що формують собівартість продукції.

Таблиця 5

Розрахунок впливу факторів на прямі матеріальні витрати ТОВ «Фрегат»

Підстанова	Факторний показник				Результативний показник	Зміна результативного показника
	Витрати на паливо ($V_{п}$), тис. грн.	Витрати на мастильні матеріали ($V_{м}$), тис. грн.	Витрати на шини ($V_{ш}$), тис. грн.	Витрати на акумуляторні батареї ($V_{а}$), тис. грн.		
0	216,2	44,8	31,2	1,4	293,6	-
1	432,4	44,8	31,2	1,4	509,8	+216,2
2	432,4	15,2	31,2	1,4	532,3	+238,7
3	432,4	15,2	37,4	1,4	538,5	+244,9
4	432,4	15,2	37,4	1,7	538,8	+245,2

Джерело: власні розрахунки

Зростання цін на нафтопродукти та мастильні матеріали майже в 2 рази, яке зумовлене макроекономічними факторами, зокрема девальвацією національної валюти та підвищенням курсу долара, вимагають від керівництва підприємств відповідного зростання цін на послуги з автоперевезень. Підвищення цін на авто послуги на 55% забезпечує підприємству «критичний об'єм виробництва», тобто підприємство покриває всі витрати, але не має практичного прибутку, про що свідчать наступні розрахунки:

$$P_1 = 0,10 - (1 + 0,10) \left(1 - \frac{1,55}{1,75}\right) = 0.$$

Звичайно, загальну суму витрат можна знизити за рахунок:

- зміни об'єму послуг на автоперевезення в цілому по підприємству;
- зміни структури обсягу автоперевезень;
- зниження рівня змінних витрат на одиницю транспортних послуг;
- зниження постійних витрат на весь об'єм авто послуг.

В умовах зростання ресурсомісткості послуг на автоперевезення, за рахунок підвищення цін на нафтопродукти, зниження рівня змінних витрат практично не можливе. Зміна обсягу та структури автоперевезень, в умовах чистої конкуренції підприємств автотранспортної галузі, потребує додаткових інвестицій. Тому, найбільш раціональним шляхом зниження витрат в собівартості автотранспортних послуг є мінімізація постійних витрат. Але їх зниження не компенсує підвищення цін на ресурси.

Для досягнення рівня рентабельності базового року, тобто в 10%, підприємству необхідно, крім зниження постійних витрат в собівартості

(приблизно на 5%), підвищити рівень цін на авто послуги не менше як на 75%, і тільки при таких умовах воно досягне рівня рентабельності в 10%.

$$P_1 = 0,10 - (1 + 0,10) \left(1 - \frac{1,75}{1,75}\right) = 10.$$

Звичайно, проведений факторний аналіз структури витрат у собівартості послуг з автоперевезень зумовлений екстремальними факторами, які визвали необхідність підвищення цін. В умовах стабільного економічного розвитку завжди факторний аналіз надасть можливість як виявити вплив елементів та статей витрат на фінансовий результат, так і знизити рівень собівартості продукції (робіт, послуг) та оптимізувати їх структуру. В кінцевому рахунку такий підхід до планування витрат надає можливість зниження цін з одночасним підвищенням прибутковості підприємства.

Список використаних джерел:

1. *Савицька Г. В.* Економічний аналіз діяльності підприємства : Навч. Посібник / *Г. В. Савицька*. – К. : Знання, 2007. – С. 6–8.
2. *Яровенко Т. С.* Шляхи та методи оптимізації витрат підприємства у ринкових умовах / *Т. С. Яровенко, А. О. Довга, В. Е. Остряніна* // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Т. 21. – Вип. 7 (2). – С. 181–188. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumov_2013_21_7\(2\)_29.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumov_2013_21_7(2)_29.pdf), вільний. – Назва з екрану.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318, зі змінами та доповненнями – П(С)БО 16 «Витрати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>, вільний. – Назва з екрану.
4. *Бандурка О. М.* Фінансова діяльність підприємства / [*О. М. Бандурка, М. Я. Коробов*]. – К. : Либідь, 1998. – 312 с.
5. *Коваленко О. В.* Система управління витратами [Електронний ресурс] / *О. В. Коваленко, С. С. Осьмак*. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_6_053.pdf, вільний. – Назва з екрану.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ЗАЛУЧЕНИХ ТА ЗАПОЗИЧЕНИХ КОШТІВ БАНКУ

О. П. Зоря,

кандидт соціологічних наук, доцент,
*Запорізький національний технічний
університет*

Дослідження обліку залучених та запозичених Банком коштів на сьогоднішній час є актуальною проблемою, тому що в сучасних умовах, коли посилюється роль конкуренції, що зумовлює необхідність урахування потреб клієнтів грошово-кредитного ринку, розробки та реалізації ефективної депозитної політики, банки вже не можуть залучити кошти від населення – тому потрібні рішучі дії щодо підвищення та покращення депозитного портфелю банку. Проблеми розвитку залучених та запозичених для формування ресурсної бази банку аналізували у своїх працях приділяли такі видатні зарубіжні вчені, як: *А. Сміт, А. Маршал, П. Роуз*, а також вітчизняні вчені *А. Мороз, М. Савлук, М. Алексеєнко, О. Васюренко, О. Врублевський, О. Дмитрієва, В. Кириленко, А. Ковшар*. Проте існує необхідність активізації комплексних досліджень механізмів залучення коштів у вигляді депозитних ресурсів та ефективного їх використання. Отже, це питання є актуальним для подальшого дослідження.

Традиційним джерелом формування ресурсів банку є вклади клієнтів, але з розширенням банківської діяльності виникає потреба в пошуку нових шляхів зростання ресурсної бази. Якщо наявних залучених коштів недостатньо для проведення всіх активних операцій, що їх має намір здійснити банк, то можна або відмовитися від операції, або запозичити ресурси на ринку. Операцію запозичення коштів називають купівлею фондів, а джерела запозичення – недепозитними зобов'язаннями банку. Особливістю запозичених коштів є те, що у процесі їх формування ініціатором виступає банк, тоді як при створенні депозитної бази ініціатива належить клієнтам. Коли йдеться про запозичення, банк самостійно визначає, скільки і на який період йому потрібно коштів, а у процесі залучення вкладів їх сума та строки визначаються клієнтами з огляду на власні потреби.

Залучені кошти банку – це сукупність коштів на поточних, депозитних та інших рахунках банківських клієнтів (юридичних та фізичних осіб), на рахунках громадських організацій, різноманітних суспільних фондів, які розміщуються в активі з метою отримання прибутку чи забезпечення ліквідності банку. Основну суму залучених коштів становлять тимчасово вільні грошові капітали, що виникають на основі кругообігу промислового і торгового капіталу, грошові накопичення держави, особисті грошові накопичення населення. Залучені кошти формують переважну частину ресурсів, які використовуються для виконання активних операцій банків. Як основний елемент грошової маси залучені кошти банків відіграють важливу роль в економіці, тому вони є об'єктом державного регулювання, яке здійснюється у формах обмеження виплачуваної винагороди (відсотків), встановлення норм обов'язкового резервування і деяких нормативів регулювання банківської діяльності (платоспроможності, ліквідності тощо). Залучені кошти банків поділяються на депозитні й не депозитні.

Запозичені кошти банку – це позики на грошовому ринку, які залучаються у формі міжбанківських кредитів і кредитів центрального банку (НБУ), операцій з цінними паперами на вторинному фондовому ринку, а також позик на ринку євродоларів. Ці кошти мають суттєве значення для підтримки поточної банківської ліквідності і тому активно використовуються комерційними банками України. Запозичені банківські ресурси також характеризуються двома юридично-правовими формами реалізації: кредити, отримані від інших банків (в тому числі НБУ), та цінні папери субординованого боргу.

Для відображення залучених та запозичених коштів контрагентів Банку у фінансовому, управлінському та податковому обліку в Банку застосовуються наступні загальні принципи їх класифікації: за терміном отримання коштів: поточні – термін отримання коштів вимірюється днями або взагалі не встановлений (кошти до запитання); в т.ч. депозити типу овернайт, надані на один операційний день без урахування неробочих днів Банку; короткострокові; довгострокові; субординований борг. За методом нарахування процентів: з простими процентами; з складними процентами. За способом сплати процентів: авансом; періодично; при закінченні строку дії договору. За типом контрагента: кошти інших банків;

юридичні та фізичні особи – суб'єкти господарювання; кошти приватних фізичних осіб. За видом операції: запозичення коштів (отримання кредитів від інших банків та контрагентів); залучення коштів контрагентів на поточні та вкладні рахунки.

Банк здійснює відображення операцій за рахунками бухгалтерського обліку відповідно до визначеного НБУ Плану рахунків та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затверджених постановою Правління НБУ від 17.06.2004 р. № 280 [5]. Необхідна деталізація в залежності від виду операції здійснюється у номері рахунку або у параметрах рахунку (обов'язкових та/або додаткових). Ведення та підтримка внутрішнього плану рахунків (план аналітичних рахунків) здійснюється шляхом внесення інформації у ОДБ при відкритті рахунку.

Відкриття та закриття рахунків та внесення інформації про параметри рахунків здійснюється або відповідальними виконавцями, що мають права на відкриття рахунків в ОДБ, або автоматично в підсистемах автоматизації Банку за визначеним колом операцій та встановленим переліком рахунків та значень їх параметрів.

Всі поточні рахунки юридичних та фізичних осіб відкриваються на підставі заяви клієнта без оформлення розпорядження на відкриття рахунку [4].

Банк відкриває своїм клієнтам поточні рахунки для зберігання грошових коштів та банківських металів і здійснення розрахунково-касових операцій та депозитні (строкові та на вимогу) виключно для зберігання коштів. За рахунками, на яких здійснюється облік депозитів, забороняється проведення будь-яких розрахунково-касових операцій, крім зарахування коштів та капіталізації процентів, перерахування коштів на інший поточний або депозитний рахунок вкладника відповідно до вимог нормативних документів НБУ. Облік коштів на поточних рахунках та вкладів на вимогу здійснюється до часу закриття рахунку контрагента. Закриття депозитних рахунків та рахунків нарахованих за ними витрат здійснюється наступного дня після закінчення строку дії договору та повернення чи перерахування коштів.

Операції з продовження строку дії (пролонгації) депозитних договорів відображаються у бухгалтерському обліку за відповідними рахунками з обліку короткострокових або довгострокових депо-

зитів в залежності від строку, що визначається від дати пролонгації договору до дати їх погашення.

У випадку пролонгації договору на умовах строкового вкладу або вкладу на вимогу подальший облік депозиту та нарахованих процентів здійснюється на відповідних рахунках.

Бухгалтерський облік операцій регламентовано Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затверджена постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 481 [2].

Проценти нараховуються та сплачуються у валюті та строки, передбачені відповідною угодою. Проценти за коштами контрагентів в національній валюті нараховуються за методом факт/факт, за коштами в іноземній валюті та БМ за методом факт/360, за залишками коштів в національній і іноземній валюті на платіжних картках нараховуються з розрахунку метод факт/360. За міжбанківським угодами за домовленістю сторін може бути встановлений інший порядок нарахування процентів. Розрахунок процентів здійснюється виходячи з залишку коштів на кінець кожного робочого дня звітного періоду. Проценти за коштами контрагентів нараховуються не рідше одного разу на місяць. Проценти за коштами юридичних та фізичних осіб, що зберігаються на депозитних та поточних рахунках, нараховуються від дня, наступного за днем надходження до Банку (за окремими депозитними продуктами/договорами юридичних осіб – від дня надходження) грошових коштів або банківських металів, до дня, який передує поверненню/списанню з рахунку грошових коштів або банківських металів.

Процентні витрати – операційні витрати, сплачені банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані банку (залучені банком), суми яких обчислюються пропорційно часу із застосуванням ефективної ставки відсотка.

До процентних витрат відносяться проценти та комісійні витрати, які є невід'ємною частиною витрат фінансового інструменту та визнаються у складі первісної вартості фінансового інструменту і впливають на визначення сум дисконту/премії за цим фінансовим інструментом.

Для відображення в бухгалтерському обліку операцій з отримання доходів та сплати витрат Банк використовує транзитні рахунки, а також рахунки дебіторської, кредиторської заборгованості класів 1, 2, 3 з подальшим відображенням доходів та витрат за відповідними рахунками 6-го та 7-го класу згідно з внутрішніми правилами та процедурами Банку [6].

Під час нарахування процентних витрат за фінансовими інструментами здійснюється така бухгалтерська проводка: Дебет Рахунки для обліку процентних витрат за класом 7; Кредит Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Нарахування процентних витрат в іноземній валюті з використанням технічних рахунків валютної позиції відображається в бухгалтерському обліку такими проводками: Дебет 3800 АП «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»; Кредит Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Одночасно на суму гривневого еквівалента здійснюється така бухгалтерська проводка: Дебет Рахунки для обліку процентних витрат за класом 7; Кредит 3801 АП «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

З 2 серпня 2014 р. діє Закон № 1588-VII від 04.07.2014 р. «О внесенні змін в Податковий кодекс України відносно оподаткування пасивних доходів від капіталу», в якому ставка оподаткування пасивних доходів для фізичних осіб складає 15%. З 01.01.2015 року ставка оподаткування пасивних доходів для фізичних осіб складає 20% [1]. В обліку з суми нарахованих витрат за строковими коштами фізичних осіб розраховується сума податку, яка відображається такими бухгалтерськими проводками Дт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб» Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток».

У разі дострокового повернення вкладу здійснюється перерахунок раніше нарахованих процентів за зниженою процентною ставкою, якщо інше не встановлено умовами договору. У випадку, коли протягом дії договору проценти виплачувалися Вкладнику, різниця між раніше сплаченими процентами та процентами, перерахованими за зниженою ставкою, відповідно до умов договору утримується Банком із суми депозиту при його поверненні. Випла-

чені Банком авансом проценти обліковуються за рахунком 3500 "Витрати майбутніх періодів" з наступним щомісячним визнанням витрат, що належать до звітного періоду, за відповідними рахунками 7 класу.

Банк здійснює на МВР операції по залученню тимчасово вільних коштів для підтримки поточної ліквідності на рівні, необхідному для надійного виконання зобов'язань Банку перед клієнтами, а також для виконання норм обов'язкового резервування та інших нормативів НБУ. Кошти, розміщені іншими банками у Банку в якості покриття, обліковуються у складі коштів інших банків. Бухгалтерський облік здійснюється на підставі тікетів та укладених міжбанківських угод, в яких вказуються умови залучення коштів –сума, валюта, строки, процентна ставка, графік і реквізити контрагента.

Операції з іншими банками обліковуються у першому класі Плану рахунків бухгалтерського обліку. Міжбанківські кредитні та депозитні операції оформлюються: угодою про розміщення ресурсів (генеральною або окремою угодою); справою контрагента. Зобов'язання за укладеними на МВР угодами до часу отримання обліковуються на позабалансових рахунках.

За окремими аналітичними рахунками, відкритими за кожним контрагентом, відображаються: сума депозиту/кредиту або сума, внесена/розміщена на кореспондентський рахунок; нараховані проценти; сума неамортизованого дисконту.

У разі, якщо міжбанківський кредит був отриманий від нерезидента зі сплатою комісії, що є невід'ємною частиною витрат за цим фінансовим інструментом, ця разова комісія визнається як первісний дисконт з подальшою щомісячною амортизацією з використанням ефективної ставки відсотку на рахунки процентних витрат за офіційним курсом НБУ на дату амортизації.

Проценти за залученими коштами банківських установ нараховуються наступним чином: щомісячно, 31 числа (в останній робочий день місяця) станом на кінець дня, за період, що минув з попереднього нарахування процентів або від дня надходження до Банку грошових коштів або банківських металів/залишку за кореспондентським рахунком, по останній календарний день місяця включно; у день виплати процентів за період, що минув з попереднього нарахування процентів або від дня надходження до Банку грошових коштів або банківських металів/залишку за ко-

респондентським рахунком по дату виплати; станом на ранок дня дострокового повернення депозиту (частки депозиту) за період, що минув з дати попереднього нарахування процентів або від дня надходження до Банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передує поверненню грошових коштів або банківських металів контрагенту або списанню з рахунку контрагента з інших підстав; станом на ранок останнього дня дії угоди (або згідно з окремою угодою) за період, що минув з дати попереднього нарахування процентів або з дати виникнення депозиту (залишку за кореспондентським рахунком) до дня, який передує поверненню грошових коштів або банківських металів контрагенту або списанню з рахунку контрагента з інших підстав.

Сплата процентів та комісій банкам – нерезидентам відповідно до чинного законодавства підлягає оподаткуванню податком на репатріацію доходів, отриманих на території України. Тому під час сплати процентів та комісій банку-нерезиденту Банк здійснює цей перерахування цього податку до бюджету України.

За міжбанківськими угодами сума депозиту та нарахованих процентів перераховується відповідно до визначених генеральній або окремій угоді умов.

Банк може залучати кошти на умовах субординованого боргу від банків, інших юридичних та фізичних осіб на підставі угоди, умови якої відповідають вимогам нормативних документів НБУ, та при наявності дозволу НБУ на залучення таких коштів [8]. Залучення коштів на умовах субординованого боргу з метою врахування цих коштів до додаткового капіталу Банку у вигляді позик, кредитів, депозитів юридичних осіб може здійснюватися шляхом укладення прямих договорів між Банком та Інвестором, або шляхом випуску облігацій (про що укладається договір про залучення коштів шляхом випуску облігацій). Кошти на умовах субординованого боргу залучаються/розміщуються на визначений строк, але не менше ніж п'ять років. Облік залучених на умовах субординованого боргу коштів здійснюється за рахунком 3660 «Субординований борг банку». Аналітичний облік здійснюється в розрізі контрагентів. Врахування до капіталу Банку здійснюється на підставі отриманого від НБУ Дозволу на врахування залучених на умовах субординованого боргу коштів. Процентна ставка за субординованим боргом у національній або в іноземній валюті не може перевищувати про-

тягом усього періоду дії договору максимальної ставки залучення субординованих коштів, що встановлюється за рішенням Правління НБУ. У разі залучення коштів на умовах субординованого боргу шляхом випуску облігацій процентна ставка залишається незмінною протягом усього періоду обігу облігацій. Капіталізація процентів та авансова сплата процентів за субординованим боргом не допускається.

Нарахування процентів за субординованим боргом здійснюється щомісяця з урахуванням вимог згідно з правилами встановленими: якщо залучення відбувається шляхом укладання прямих договорів або залучення відбувається шляхом випуску облігацій. Банк може призупинити сплату процентів за субординованим боргом (що передбачається угодою) за ініціативою Банку або за вимогою НБУ, при умовах, що відповідають чинному законодавству. Дострокове погашення субординованого боргу може відбуватися за ініціативою Банку та за згодою Інвестора за умови отримання на це дозволу НБУ та у визначеному законодавчо-нормативними документами порядку. Визнання та амортизація дисконту/премії здійснюється аналогічно до порядку, визначеного для розміщених/запозичених Банком коштів.

Облік коштів юридичних осіб (у тому числі фізичних осіб – підприємців) здійснюється за кожним контрагентом у розрізі договорів на окремих аналітичних рахунках з обліку коштів, нарахованих витрат, дисконту/премії. Облік коштів, що зберігаються на поточних рахунках клієнтів, здійснюється за рахунками 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», 2650 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ» із значенням параметру R011 з ознакою 9 (кошти на поточних рахунках), 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з вико ристанням платіжних карток» [7]. За кожним депозитним договором в ОДБ у розрізі вкладників відкриваються акумулюючи аналітичні рахунки для обліку суми вкладу та нарахованих витрат. Поповнення вкладу оформлюються як окремий транш та обліковується на субрахунку до акумулюючого аналітичного вкладного рахунку. Якщо інше не встановлено умовами окремого договору поповнення вкладу здійснюється з використанням аналітичних рахунків 2909, які відкриваються у розрізі вкладників за кожним траншем. Облік депозитів на вимогу здійснюється за рахунками 2600 «Кош-

ти на вимогу суб'єктів господарювання» та 2650 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ» із значенням параметру R011 з ознакою 1 чи 2 (депозитні кошти). Облік строкових депозитів в залежності від строку розміщення коштів у Банку здійснюється за рахунками короткострокових (рахунки 2610 «Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання», 2651 «Короткострокові вклади (депозити) небанківських фінансових установ», 2700 «Короткострокові кредити, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій», тощо) чи довгострокових (рахунки 2615 «Довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання», 2652 «Довгострокові вклади (депозити) небанківських фінансових установ», 2701 «Довгострокові кредити, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій», тощо) депозитів. Кошти на депозитний рахунок суб'єкта господарювання перераховуються з його поточного рахунку і після настання визначених договором обставин їх повернення повертаються на поточний рахунок суб'єкта господарювання, крім випадків, передбачених законодавством України. Банк може перераховувати грошові кошти на вкладний (депозитний) рахунок суб'єкта господарювання з його іншого вкладного (депозитного) рахунку, відкритого в Банку, лише в разі зміни порядку бухгалтерського обліку рахунку суб'єкта господарювання, пов'язаної зміною умов договору банківського вкладу або із запровадженням процедури зміни рахунків клієнтів з ініціативи Банку.

Проведення розрахункових операцій за депозитними рахунками, крім операцій, пов'язаних з реалізацією майнових прав на суму депозиту, відповідно до укладених договорів застави та законодавства України, а також видача коштів готівкою з депозитного рахунку суб'єкта господарювання забороняються.

Проценти за коштами на поточних рахунках юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців нараховуються наступним чином: щомісячно, в останній робочий день місяця (станом на кінець дня) за період від дня укладання договору про розрахунково-касове обслуговування (додаткової угоди про нарахування процентів) або попереднього нарахування процентів по останній календарний день місяця включно; станом на ранок останнього дня дії угоди про розрахунково-касове обслуговування за період від дня укладання договору про розрахунково-касове обслуговування (додатко-

вої угоди про нарахування процентів) або попереднього нарахування процентів, до дня, який передує останньому дню дії угоди про розрахунково-касове обслуговування.

В розрахунок приймаються лише дні фактичного знаходження коштів на поточному рахунку (станом на кінець дня), якщо інше не встановлено умовами договору та відповідного продукту.

Проценти за депозитами юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (за винятком депозитів овернайт) нараховуються наступним чином: щомісячно, станом на ранок дня нарахування, який визначається розпорядженням Головного бухгалтера Банку, за період, що минув з попереднього нарахування процентів або від дня, наступного за днем надходження до Банку грошових коштів/банківських металів по останній календарний день місяця включно. В разі залучення депозитів, поповнення/часткового зняття депозиту за період з дати нарахування по останній робочий день місяця, в останній робочий день місяця (станом на кінець дня) проводиться урегулювання сум нарахованих процентів за таким депозитом; станом на ранок дня дострокового повернення депозиту (частки депозиту) за період, що минув з попереднього нарахування процентів або від дня, наступного за днем надходження до Банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передує поверненню грошових коштів/банківських металів клієнту або списанню з рахунку клієнта з інших підстав; станом на ранок останнього дня дії депозитної угоди за період, що минув з дати попереднього нарахування процентів або від дня, наступного за днем надходження до Банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передує поверненню грошових коштів/банківських металів клієнту або списанню з рахунку клієнта з інших підстав.

Нарахування процентів за депозитами овернайт здійснюється щоденно на залишок коштів на кінець дня.

Сплата процентів за поточними та вкладними рахунками здійснюється відповідно до умов укладених договорів шляхом перераховування на поточний рахунок вкладника або зараховування на поповнення депозиту (капіталізація процентів).

За кожним договором на відкриття поточного рахунку в ОДБ відкриваються окремі аналітичні рахунки у розрізі клієнтів – фізичних осіб. За кожним депозитним договором в ОДБ у розрізі клієн-

тів – фізичних осіб відкриваються рахунки для обліку коштів клієнтів та нарахованих витрат Банку за цими коштами. Облік коштів, що зберігаються на поточних рахунках клієнтів, здійснюється за рахунками 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб» зі значенням параметру R011 з ознакою 9 (кошти на поточних рахунках), 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Облік депозитів на вимогу (у тому числі суми поповнень строкових вкладів) здійснюється за рахунками 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб» зі значенням параметру R011 з ознакою 1 чи 2 (депозитні кошти).

Облік строкових депозитів в залежності від строку розміщення коштів у Банку здійснюється за рахунками короткострокових (рахунки 2630 «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб») чи довгострокових (рахунки 2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб») депозитів.

При укладанні депозитних договорів та договорів про розрахунково-касове обслуговування (відкриття поточного рахунку) у післяопераційний час датою укладання договорів є поточний календарний день. У разі надходження коштів фізичних осіб (як на поточні так і на депозитні рахунки) у післяопераційний час датою надходження коштів до Банку вважається дата складання прибуткового або меморіального документа – поточний календарний день. Кошти на депозитний рахунок фізичної особи можуть бути внесені готівкою, перераховані з іншого власного депозитного або поточного рахунку. На депозитний рахунок фізичної особи можуть зараховуватися кошти, які надійшли на ім'я власника рахунку від іншої особи, якщо депозитним договором не передбачено інше. У цьому разі вважається, що власник рахунку погодився на одержання грошових коштів від іншої особи, надавши їй необхідні дані про свій депозитний рахунок.

Після закінчення строку або настання інших обставин, визначених законодавством України чи депозитним договором, кошти з депозитного рахунку повертаються вкладнику шляхом видачі готівкою або перерахування у безготівковій формі на зазначений у договорі рахунок вкладника для повернення коштів чи за заявою вкладника на інший його рахунок.

Проценти за депозитами фізичних осіб нараховуються наступним чином: щомісячно станом на ранок дня нарахування, який визначається розпорядженням Головного бухгалтера Банку, за період, що минув з попереднього нарахування процентів або від дня, наступного за днем надходження до Банку грошових коштів/банківських металів по останній календарний день місяця включно; щомісячно станом на кінець останнього робочого дня місяця, за період, що минув з попереднього нарахування процентів або від дня, наступного за днем надходження до Банку грошових коштів/банківських металів по останній календарний день місяця включно; щомісячно станом на ранок дня укладання угоди за період, що минув з попереднього нарахування процентів до дня, який передує зазначеній в угоді дати виплати; станом на ранок дня дострокового повернення депозиту (частки депозиту) за період, що минув з попереднього нарахування процентів або від дня, наступного за днем надходження до Банку грошових коштів/банківських металів до дня, який передує поверненню грошових коштів/банківських металів клієнту або списанню з рахунку клієнта з інших підстав; станом на ранок останнього дня дії депозитної угоди за період, що минув з дати попереднього нарахування процентів або від дня, наступного за днем надходження до Банку грошових коштів/банківських металів до дня, який передує поверненню грошових коштів/банківських металів клієнту або списанню з рахунку клієнта з інших підстав.

Якщо Вкладник після закінчення строку розміщення депозиту не вимагає повернення депозиту можливі наступні варіанти його подальшого розміщення та обліку у Банку відповідно до умов укладених договорів розміщення строкового депозиту шляхом: автоматичної пролонгації, яка не потребує укладання додаткової угоди; пролонгації з обов'язковим підписанням додаткової угоди до депозитного договору; розміщення депозиту на умовах вкладу на вимогу. Подальше нарахування процентів здійснюється за процентною ставкою, що діє у Банку на дату пролонгації для даного виду та строку депозиту. При пролонгації депозиту нарахування процентів відбувається безперервно: за останній день дії договору – за процентною ставкою згідно договору банківського строкового вкладу (депозиту), а за перший день періоду пролонгації – за новою відсотковою ставкою.

Розміщення депозиту на умовах вкладу на вимогу здійснюється у день закінчення строку розміщення або останнього з строків при пролонгації шляхом перенесенням коштів з рахунків для обліку строкових депозитів та нарахованих процентів на рахунки групи 262 „Кошти на вимогу фізичних осіб» Плану рахунків. Нарахування процентів на суму вкладу на вимогу здійснюється за зазначеною у договорі процентною ставкою.

Процедура пролонгації вкладу здійснюється у дату закінчення строку розміщення вкладу (в кінці дня) в залежності від виду депозиту та умов його подальшого розміщення та обліку у Банку як строкового або вкладу на вимогу.

Сплата процентів за коштами на поточних рахунках фізичних осіб здійснюється у перший робочий день поточного місяця шляхом зарахування коштів на поточний рахунок вкладника. Сплата процентів за строковими депозитними вкладками здійснюється шляхом перерахування на поточні, депозитні (капіталізація процентів) рахунки або виплати готівкою через каси Банку у встановлені договором строки. Сплата процентів за вкладками на вимогу здійснюється згідно до депозитного договору.

Основна проблема банківської системи, сьогодні залишається недостатня ліквідність, яка в свою чергу є наслідком розходжень між термінами залучених та запозичених Банком коштів. Тому різко постає питання правильності, об'єктивності та повноти обліку залучених та запозичених Банком коштів, які впливають на ліквідність банку та можливість її оцінки клієнтами, а також дозволить підвищити рівень ефективності управління діяльністю комерційного банку.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>, вільний. – Назва з екрану.
2. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затверджена постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 481 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1302-04>, вільний. – Назва з екрану.

3. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена Постановою правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0377-04>, вільний. – Назва з екрану.
4. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затверджена постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>, вільний. – Назва з екрану.
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Затв. Постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
6. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України» від 18.06.2003 р. № 255 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
7. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затверджене постановою Правління НБУ від 03.12.2003 р. № 516.
8. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>, вільний. – Назва з екрану.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ СТАТИСТИЧНИХ РІВНЯНЬ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ

О. І. Кулинич,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри математики,
статистики та інформаційних
технологій *Хмельницького*
університету управління та права

Об'єктивну характеристику взаємозв'язку і взаємовпливу економічних явищ можуть забезпечити тільки правильно підібрані статистичні методи.

Принцип правильного вибору методів і способів оцінки впливу чинників на результати соціально-економічного розвитку вимагає значних зусиль, спрямованих на підготовку висновків і пропозицій, на в'яснення питань наскільки широко вони поставлені та цілей їх досягнення. Тут потрібно не допустити вибору неправильної мети прикладного використання одержаних розрахунків, тому що одержання, у відповідності зі всіма критеріями точної відповіді на неправильно вибрану функцію буде менш корисним, ніж неповна відповідь, внаслідок правильного вибору рівняння регресії чи залежності. Тому проблемами статистичного аналізу взаємозв'язків суспільних та технічних явищ і процесів, а також вибором найкращого методу для такого вивчення, займається дедалі більше вчених з усього світу.

Питанням статистичного кількісного оцінювання взаємозв'язків економічних явищ та процесів присвячені праці *А. В. Головача* [1], *І. Г. Манцурова* [2], *Н. О. Парфенцевої* [3], *О. Г. Осауленка* [4] та інших вчених.

Метод статистичних рівнянь залежностей – статистичний метод аналізу причинних взаємозв'язків економічних явищ і процесів. На відміну від математичного методу кореляційного і регресійного аналізу, основою якого є лінійна алгебра, застосування методу статистичних рівнянь залежностей ґрунтується на обчисленні коефіцієнтів порівняння, які визначають через відношення окремих значень однойменної ознаки до його мінімального або максимального рівня. Цей метод розроблений у першій половині 80-х років ХХ ст. Кулиничем Омеляном Івановичем (метод депоно-

вано Всесоюзним інститутом наукової та технічної інформації 20 травня 1983 р. № 2700-83 Деп.) [12].

Метод за цей період дістав широке міжнародне визнання, оскільки має істотну перевагу – вирішує обернену економічну чи технічну задачу та застосовується поряд з математичним методом кореляційно-регресійного аналізу для вивчення взаємозв'язків у нечисленних та численних сукупностях, а також при наявності кореляційної чи функціональної залежності. Завдання, які вирішує цей метод відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Функції методу статистичних рівнянь залежностей

I. За вихідними даними варіаційних рядів при нечисленній (до 20 одиниць) та численній сукупності одиниць спостереження:	II. За вихідними даними рядів динаміки:
1) вирішення прямої статистичної задачі, тобто визначення рівня та розміру зміни результативної ознаки при зміні чинника (чинників) на одиницю чи будь-яку величину (планову, нормативну або прогнозовану)	1) визначення розміру зміни соціально-економічного явища при зміні періодів ряду динаміки на одиницю
2) вирішення оберненої статистичної задачі, тобто визначення рівнів чинника (чинників) та розміру їх зміни при зміні результативної ознаки на одиницю чи будь-яку величину (планову, нормативну або прогнозовану)	2) встановлення середнього темпу зміни економічного явища в результаті дії чинників для кожного періоду (року, кварталу, місяця)
3) побудова функціональних теоретичних моделей розвитку соціально-економічних явищ	3) моделювання динаміки чинників та результативних показників соціально-економічних явищ і процесів, тобто вирішення прямої та оберненої статистичної задачі
4) обчислення можливого (гіпотетичного) рівня та розміру зміни результативної ознаки при відомих (прогнозованих) значеннях чинника (чинників) на основі побудови функціональних теоретичних моделей розвитку соціально-економічних явищ	4) обґрунтування прогнозних рівнів соціально-економічних явищ
5) обчислення частки (ступеня) впливу чинників на результативну ознаку	5) обчислення частки (ступеня) впливу чинників на результативну ознаку

6) встановлення ступеня інтенсивності використання чинників для забезпечення формування середнього рівня результативної ознаки	6) оцінка інтенсивності використання чинників, що формують розвиток соціально-економічного явища за кожний період (рік, квартал, місяць, тощо) ряду динаміки
7) оцінка розміру зміни рівнів чинників для забезпечення заданого (прогнозованого, нормативного або планового) рівня соціально-економічного явища, чи навпаки – рівнів результативного показника при заданих (відомих) значеннях чинників, і визначення при цьому необхідних затрат ресурсів по кожному чиннику у вартісному вираженні	7) виявлення тенденції розвитку

Джерело: складено за [5–10]

Перелічені у табл. 1 функції методу статистичних рівнянь залежностей відрізняють цей метод від методу кореляційного та регресійного аналізу отриманням таких аналітичних можливостей [5; 11]:

- 1) розмежування стійкої і нестійкої залежності;
- 2) визначення частки впливу чинникових ознак, які мають вплив на розвиток економічного явища;
- 3) побудови графіків одночинникової та множинної залежності;
- 4) отримання прямої характеристики зміни результативної ознаки при зменшенні або збільшенні чинника (чинників) на одиницю чи будь-яку величину всіма видами і формами рівнянь залежностей;
- 5) встановлення рівнів чинників та розміру їх зміни для забезпечення зростання (зменшення) результативної ознаки на одиницю чи будь-яку величину (обернена задача);
- 6) визначення сукупного впливу на результативну ознаку зміни кожного з чинників на одиницю чи будь-яку величину (планову, нормативну або прогнозовану);
- 7) оцінювання ступеня інтенсивності використання чинників для формування середньої величини результативної ознаки у варіаційних рядах та абсолютного рівня результативної ознаки в рядах динаміки.

До уваги пропонується перелік наукових праць, де автори застосовують метод статистичних рівнянь залежностей для статистичного аналізу взаємозв'язків соціально-економічних явищ і процесів, їх моделювання й прогнозування (див. табл. 2) [7]. Відмітимо також, що застосування методу статистичних рівнянь залежностей забезпечено розробкою комп'ютерної програми [13].

Відомості про застосування методу статистичних рівнянь залежностей

№	П.І.Б. автора	Анотація застосування методу
1	2	3
Вітчизняні вчені Дисертації		
1.	Ведерніков М. Д. [14]	Застосовано метод статистичних рівнянь залежностей для статистичного моделювання механізму регулювання оплати праці
2.	Синчак В. П. [15]	<p>Розроблено методики застосування методу статистичних рівнянь залежностей з метою:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) визначення впливу чинникових ознак на виплату дотацій переробними підприємствами сільгоспвиробникам Хмельницької області у 2003–2007 рр. в умовах спеціального податкового режиму; 2) статистичного аналізу нарахування та сплати обов'язкових платежів переробними підприємствами сільськогосподарським товаровиробникам в умовах приєднання України до СОТ на основі даних за 2003–2007 роки

Продовження табл. 2

1	2	3
3.	Буторіна В. Б. [16]	<p>Розроблено методичний підхід до відбору найбільш значущих для макроекономічної динаміки показників науково-технічного потенціалу на рівнях національної економіки та промисловості шляхом побудови для них статистичних рівнянь залежностей для уможливлення визначення пріоритетів інноваційної політики держави. Кроки: визначення результативної ознаки і показників, які, відповідно до економічного змісту, можуть чинити вплив на неї; визначення бази даних на рівні національної економіки на рівні промислового виробництва; розрахунок реального значення результативної ознаки з використанням індексу-дефлятора на рівні національної економіки та індексу цін виробників промислової продукції на рівні промисловості; зведення кола чинникових ознак до реальних значень в залежності від рівня результативної ознаки з використанням аналогічних індексів; відбір чинникових ознак за двома групами показників науково-технічного потенціалу (кадровою та матеріально-технічною) на основі поєднання методів кореляційно-регресійного аналізу (значення коефіцієнта парної кореляції більше 0,5) і статистичних рівнянь залежностей (наявність кола допустимих функцій, серед яких бажаною є лінійна); виявлення кола допустимих функцій за методом статистичних рівнянь залежностей на основі порівняння тісноти зв'язку та значення коефіцієнта кореляції, надання пріоритету лінійним залежностям; побудову одночинникових рівнянь впливу відібраних ознак на результативну з використанням методів кореляційно-регресійного аналізу та побудова множинного рівняння регресії; визначення та інтерпретація коефіцієнтів еластичності для встановлення чутливості зміни результативної ознаки від динаміки чинникових</p>
4.	Грабчук І.Ф. [17]	<p>Використання статистичних рівнянь залежностей дозволило встановити зв'язок між економічним станом кормовиробництва в сільськогосподарських підприємствах та інноваційними процесами, що стало основою для вибору напрямів підвищення ефективності кормовиробництва</p>

1	2	3
5.	Корюгін А. В. [19]	За допомогою методу статистичних рівнянь залежностей був зроблений прогноз виробництва основних сільськогосподарських культур, в результаті якого був зроблений висновок про посилення заходів по запобіганню зниженню виробництва
6.	Степура М.О. [20]	З використанням методу кореляційно-регресійного аналізу та методу статистичних рівнянь залежностей з використанням прикладних комп'ютерних програм статистичної обробки інформації здійснено аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах депресивних районів Житомирської області
Наукові статті		
7.	Бевз І. А. [21]	На нашу думку, оцінка впливу базових факторів на міжрегіональну диспропорційність, отримана методом статистичних рівнянь залежностей, найбільш повно відповідає сучасній економічній ситуації в регіонах України. Для прийняття управлінських рішень щодо подолання міжрегіональної диспропорційності економічного розвитку необхідним етапом є визначення факторів, що мають найбільший вплив на її рівень. З цією метою нами було проведено дослідження, що дозволяє визначити найоптимальніший метод, за яким слід проводити подібні оцінки. Здійснений порівняльний аналіз результатів дозволяє у підсумку стверджувати, що для моніторингу рівня міжрегіональної диспропорційності доцільно використовувати метод статистичних рівнянь залежностей

1	2	3
8.	Бойко Ю. І. [22]	<p>Статтю присвячено дослідженню залежності обсягу податкових надходжень до бюджету від основних макроекономічних показників. Обґрунтовано важливість здійснення усесю-роннього статистичного аналізу сфери оподаткування. Його результати утворюють інфор-маційну базу для розрахунку податкових надходжень до бюджету на перспективу, що ви-ступає запорукою успішного функціонування економіки країни. Проведено оцінку взаємозв'язку основних показників регіонального розвитку (обсяг ВРП, кількість платників податків) та обсягу податкових надходжень до бюджету. Для цього запропоновано викорис-товувати метод статистичних рівнянь залежностей. Визначено можливість методу статис-тичних рівнянь залежностей при проведенні статистичного аналізу взаємозв'язків між по-казниками. Здійснено його адаптацію шляхом розрахунку одночинникових та багаточинникових рівнянь залежностей. Одночинникові рівняння вказують на наявність зв'язку між аналізованими процесами, його характер та стійкість. Багаточинникові рівнян-ня визначають частку впливу кожного із аналізованих чинників на результативну ознаку. Отримані результати підтверджуються фактичними даними, що дає підстави стверджувати про дієвість методу статистичних рівнянь залежностей при проведенні статистичного ана-лізу взаємозв'язків між показниками</p>
9.	Валінкевич Н. В. [23]	<p>Практичне використання кореляційного та регресійного аналізу для дослідження впливу факторів на результати господарської діяльності призводить до певних ускладнень, а в багатьох випадках його не можна використовувати взагалі. Тому, для побудови економіко-математичної моделі організаційно-економічної модернізації, вивчення взаємозв'язків між факторами та результатами господарської діяльності, ми вважаємо, ефективно застосовува-ти метод статистичних рівнянь залежностей</p>

1	2	3
10. Акуленко В. Л., Павленко Ю. Є. [24]	Проведені розрахунки, а також співставлення конкуруючих альтернатив свідчать про наступні позитивні відмінності «Методу рівнянь залежностей» та комп'ютерної програми «Метод статистичних рівнянь залежностей» у порівнянні з регресійним аналізом і стандартним пакетом «Statistica 6.0»: 1) початковий (вільний) член рівняння залежності має реальний економічний зміст, тому що це мінімальне або максимальне значення результативної ознаки. Можна стверджувати, що на його основі можливе врахування розміру збільшення(зменшення) окремих теоретичних значень результативної ознаки в результаті дії чинника, що вивчається; 2) на відміну від основних статистичних методів (групування, регресійного, дисперсійного та кореляційного аналізу), що вимагають багаточисельних сукупностей, метод статистичних рівнянь залежностей і комп'ютерна програма «Метод статистичних рівнянь залежностей» дозволяють одержувати достовірні репрезентативні висновки при наявності малочисельних (до 20 одиниць) сукупностей; 3) значною перевагою методу та програми є можливість розв'язання як прямих, так і обернених задач, що постійно зустрічаються на практиці при встановленні зв'язків, закономірностей, тенденцій розвитку, прийнятті управлінських рішень. Отже, застосування розглянутого програмного засобу в педагогічній практиці можна вважати вельми доцільним, оскільки при цьому суттєво вдосконалюється процес викладання та сприйняття студентами базових економічних дисциплін, що приводить, в цілому, до підвищення якості економічної освіти	
11. Демидова Є. Н., Семенова Д. А. [25]	Запропонована багатофакторна економетрична модель фінансово-економічного потенціалу підприємства, заснована на використанні методу статистичних рівнянь залежностей, що дозволяють оцінити вплив різноманіття факторних ознак на рівень фінансово-економічного потенціалу підприємства	

Продовження табл. 2

1	2	3
12.	Дружиніна В. В. [26]	Мета статті полягає у прогнозуванні тенденцій поточного попиту місцевого ринку праці на основі методу статистичних рівнянь залежностей та кореляційно-регресійного аналізу для пролонгації відповідних процесів на мезорівні
13.	Егоршин А. А., Мальярець Л. М. [27]	Розглядаються деякі проблемні питання економіки – наслідки випадкової варіації пояснюючих змінних і їх мультиколінеарності, недоліки критерію Феррара-Глобера, методу покрової регресії, методу розподілених лагів Алмон. Зазначається, що О. Кулинич виділяє розділ «Метод статистичних рівнянь залежностей», відповідно до якого багатовимірну модель можна побудувати всього на основі інформації про два спостереження, не зважаючи на те, що число спостережень не може бути менше числа визначуваних параметрів
14.	Меліхов А. А. [28]	Стаття присвячена виявленню, на основі методу статистичних рівнянь залежностей, найбільш вагомих факторів впливу на динаміку валового внутрішнього продукту в умовах глобальної економічної кризи та економічної стагнації України
15.	Павловська Л. Д., Ді-дківський М. П., Грабчук І. Ф. [29]	За допомогою методу статистичних рівнянь залежностей досліджено вплив інновацій на ефективність кормовиробництва. Найбільші можливості підвищення ефективності у кормовиробництві сільськогосподарських підприємств пов'язані зі збільшенням використання інноваційних сортів кормових культур (індекс кореляції становить 0,9970) та конкurentоспроможних технологій їх вирощування (індекс кореляції становить 0,9752), що дає можливість визначити прогнозований обсяг кормів на перспективу
16.	Пойта І. О. [30]	У якості математичної моделі застосовано метод статистичних рівнянь залежностей та розроблено прогноз розвитку ринку послуг на короткострокову перспективу
17.	Рад Н. С. [31]	Основними методами для кількісної оцінки взаємозв'язків економічних явищ є регресійний і кореляційний аналіз та статистичні рівняння залежностей

1	2	3
18.	Чорноус О. И., Дружиніна В. В. [32]	Розглянуто методику кількісної оцінки взаємозв'язку показників розвитку персоналу підприємства за 2008-2010 рр. на основі застосування методу статистичних рівнянь залежностей. Вихідною для розрахунків інформації прийнято річні дані техніко-економічних показників роботи державного підприємства (ДП) «Макіїввугілля». Запропонований у роботі метод прогнозування соціально-економічних показників роботи підприємства і регіону в цілому, дає можливість здійснювати ефективну кількісну та якісну оцінку цих показників, враховуючи вплив одного фактора на інший (середньої заробітної плати на продуктивності праці)
Зарубіжні вчені		
Дисертації		
19.	Абдуліна Ліана Рафілевна (Російська Федерація) [33]	При рішенні задачі прогнозування прибутку були використані три методи: кореляційно-регресійний аналіз для лінійної і нелінійної функції, а також метод статистичних рівнянь залежностей. Найбільш доцільним в даному випадку визначено метод статистичних рівнянь залежностей. Цей метод дозволив оцінити прогностичне значення на майбутній період прибутку і чинників, що його формують
20.	Бабаєв А. О. (Російська Федерація) [34]	<p>Метод статистичних рівнянь залежностей використано у третьому розділі дисертації, а саме:</p> <p>Розділ 3. Основні напрями вдосконалення господарської діяльності організації споживчої кооперації;</p> <p>3.1. Вдосконалення господарського механізму організації споживчої кооперації;</p> <p>3.2. Вдосконалення інструментарію оцінки господарської діяльності організації на основі застосування статистичних рівнянь залежностей;</p> <p>3.3. Прогнозування організаційно-технічного рівня господарської діяльності організації споживчої кооперації</p>

Продовження табл. 2

1	2	3
21. Баширова М. Я. (Російська Федерація) [35]	У розділі 3 дисертації «Моделювання фінансово-економічної діяльності ВНЗ на прикладі кафедр – його основного структурного підрозділу» використано метод статистичних рівнянь залежностей для статистичного аналізу та прогнозування	У розділі 3 дисертації «Моделювання фінансово-економічної діяльності ВНЗ на прикладі кафедр – його основного структурного підрозділу» використано метод статистичних рівнянь залежностей для статистичного аналізу та прогнозування
22. Бугрова С. Г. (Російська Федерація) [36]	У дисертації застосовано метод статистичних рівнянь залежностей при розробці стратегій розвитку економіки Самарської області	У дисертації застосовано метод статистичних рівнянь залежностей при розробці стратегій розвитку економіки Самарської області
23. Павловський М. М. (Російська Федерація) [37]	Для управління показниками якості IT-сервісу в роботі пропонується використовувати сучасні методи прогнозування (В. В. Давніс, В. А. Долятовський, Т. А. Дуброва, І. І. Елісеева, О. І. Кулинич, Н. І. Шанченко) і аналізу статистичної інформації (Н. Д. Кондратєв, М. С. Красс, С. Т. Попов, В. Н. Тутурбалін, R. Brillinger)	Для управління показниками якості IT-сервісу в роботі пропонується використовувати сучасні методи прогнозування (В. В. Давніс, В. А. Долятовський, Т. А. Дуброва, І. І. Елісеева, О. І. Кулинич, Н. І. Шанченко) і аналізу статистичної інформації (Н. Д. Кондратєв, М. С. Красс, С. Т. Попов, В. Н. Тутурбалін, R. Brillinger)
24. Мордашов В. С. (Російська Федерація) [38]	На основі методу статистичних рівнянь залежностей в розділі 5 розроблено методику оцінки взаємозв'язку чинників і економічного результату господарської діяльності регіонального туристського комплексу. Визначено, що формальним методом, найбільш адекватним завданню дослідження взаємозв'язків за ступенем своєї практичної розробленості і простоти, є регресійно-кореляційний аналіз (РКА). Тому методичною основою розв'язання задачі оцінки взаємозв'язку є метод статистичних рівнянь залежностей (метод О. І. Кулинича), новий модернізований метод РКА, суть якого полягає в розрахунку параметрів регресійних моделей на основі визначення коефіцієнтів порівняння факторних (d_x, d_z) і результативних ознак (d_{yi}), які показують ступінь зміни величини ознаки по відношенню до прийнятої бази порівняння	На основі методу статистичних рівнянь залежностей в розділі 5 розроблено методику оцінки взаємозв'язку чинників і економічного результату господарської діяльності регіонального туристського комплексу. Визначено, що формальним методом, найбільш адекватним завданню дослідження взаємозв'язків за ступенем своєї практичної розробленості і простоти, є регресійно-кореляційний аналіз (РКА). Тому методичною основою розв'язання задачі оцінки взаємозв'язку є метод статистичних рівнянь залежностей (метод О. І. Кулинича), новий модернізований метод РКА, суть якого полягає в розрахунку параметрів регресійних моделей на основі визначення коефіцієнтів порівняння факторних (d_x, d_z) і результативних ознак (d_{yi}), які показують ступінь зміни величини ознаки по відношенню до прийнятої бази порівняння

1	2	3
25. Мадярова К. З. (Республіка Казахстан) [39]		<p>Побудовані моделі прогнозування для основних економічних показників (видобуток нафти і газу, дохід від реалізації, експорт) нафтогазовидобувної галузі. Для цього виявлено взаємозв'язок основних економічних показників, їх взаємовплив, використовуючи економічницькі методи, такі як, кореляційно-регресійний метод, статистичні рівняння залежностей, методи експоненціального згладжування і ковзної середньої, різні методи оцінки адекватності моделей. Аналізуючи кореляційні матриці взаємозв'язку основних чинників, як нафти, так і газу, встановлено, що всі чинники між собою мультиколінеарні. Але, при дослідженні взаємозв'язку основних економічних показників потрібно враховувати і те, що їх залежність може бути викликана взаємозв'язаним впливом одних показників на інші, а також окремі показники можуть розвиватися під дією інших показників. У зв'язку з мультиколінеарністю чинників і недостатньою кількістю спостережень обрано метод статистичних рівнянь залежностей для визначення прогнозу. Використовуючи метод статистичних рівнянь залежностей обґрунтовано прогнозні значення для доходу від реалізації і обсягу експорту для нафти і для газу</p>
26. Шайханова Н. К. (Республіка Казахстан) [40]		<p>У аналізі бюджетних ресурсів регіону важливо знати, наскільки обсяг вироблених товарів, робіт і послуг регіону впливає на розмір збираних по регіону бюджетних ресурсів. Застосовувавши метод статистичних рівнянь залежностей, проаналізовано і виведено рівняння залежності бюджетних ресурсів регіону (БРР) від виробленого в регіоні ВРП</p>

1	2	3
Наукові статті		
27. Алексейчик Т. В., Платонова Т. К. [41]		<p>Метод статистичних рівнянь залежностей має наступні позитивні відмінності від регресивного аналізу, зокрема методу найменших квадратів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) початковий член рівняння має реальний економічний зміст – це мінімальне або максимальне значення результативної ознаки; 2) статистичні рівняння залежностей забезпечують також отримання однакових значень при параметрах факторів і однакових знаків для значень параметрів при переході від одного факторних до багатфакторним рівнянням. У регресійному аналізі значення параметрів при факторах різні, що значною мірою призводить до протилежних висновків; 3) взаємозв'язок між двома або безліччю факторних ознак в методі статистичних рівнянь залежностей проявляється тільки при розрахунку коефіцієнтів залежностей (часток впливу), що характеризують вплив факторних ознак на результативний показник; 4) нормальний розподіл сукупності вихідних даних не є обов'язковим умовою застосування методу статистичних рівнянь залежностей; 5) факторні ознаки можуть бути мультиколінеарності, оскільки в методі статистичних рівнянь залежностей параметр багатфакторної залежності розраховується на основі параметрів однофакторних залежностей; 6) метод статистичних рівнянь залежностей можна застосовувати у випадках, коли факторні і результативні ознаки знаходяться між собою у функціональній залежності; 7) метод статистичних рівнянь залежностей забезпечує достовірні результати при вивченні нечисленних сукупностей

1	2	3
28.	Башкатов Б. І., Бекжанова Т. К. (Російська Федерація, Республіка Казахстан) [42]	Для розрахунку грошового агрегату M2 застосований метод статистичних рівнянь залежностей
29.	Коднянко В. А., Лукіних В. Ф., Шатохіна А. С. (Російська Федерація) [43]	Використано метод статистичних рівнянь залежності для оцінки і прогнозування динаміки розвитку галузі машинобудування в економіці Красноярського краю
30.	Смирнова Н. А. (Російська Федерація) [44]	Застосовано метод статистичних рівнянь залежностей для статистичного аналізу регіонального рівня злочинності в Російській Федерації
31.	Рахметова Р. У., Ахметова Ж. І., Казахстан [45]	Одержане на основі методу статистичних рівнянь залежностей множинне рівняння можна використати для визначення перспективи народжуваності від зміни рівня соціально-економічних факторів
32.	Лукіних В., Год Н., Шатохіна А. (Російська Федерація) [46]	На підставі методу статистичних рівнянь залежностей (О. І. Кулинич, 1999), здійснено аналіз динаміки основних соціально-економічних показників Красноярського краю з 2000 по 2005 рік. Отримані результати дозволяють зробити висновок про доцільність застосування ABC-аналізу і методу статистичних рівнянь залежностей в оцінці ефективності багатомпонентних економічних структур, таких як проектно-орієнтований кластер, а також наведено можливість застосування даних методів стосовно моделювання економічних параметрів локальних територій
33.	Імашева А. (Республіка Казахстан) [47]	Для проведення прогнозних розрахунків використано метод статистичних рівнянь залежностей
34.	Імашева А. (Республіка Казахстан) [48]	Викладено метод статистичних рівнянь залежностей для вивчення соціально-економічних явищ і обґрунтування прогнозних значень факторних і результативних ознак, заснований на визначенні коефіцієнтів порівняння

Продовження табл. 2

1	2	3
35.	Макулова А. Т., Байболтаєва Н. А., Іманова А. Е., Найманова Ж. Т. (Республіка Казахстан) [49]	Наведено методичні підходи застосування методу статистичних рівнянь залежностей на прикладі АТ «RG Brands» для кількісного оцінювання чинників, які формують результати господарської діяльності
36.	Ішкова Л. В., Бабушкін С. (Російська Федерація) [50]	Особливої актуальності в управлінні процесами господарської діяльності на підприємствах набуває використання статистичної інформації. Правильно підібрані математичні та статистичні методи можуть забезпечити об'єктивну характеристику розвитку економічних явищ і процесів. Одночасно створення надійної інформаційної бази для менеджменту у всіх галузях економіки неможливо без врахування дії різних факторів, що формують результати роботи організації, підприємств, установ. Необхідно навчитися вивчати роль факторів, які позитивно чи негативно впливають на результати господарювання. До досить нових методів, які дозволяють керівникам об'єктів господарювання з достатньою достовірністю оцінити взаємозв'язок результативних показників з різними факторами господарської діяльності і на цій основі проводити нормативні розрахунки і прогнозувати їх розвиток у майбутньому періоді, необхідно віднести побудову моделей статистичних рівнянь залежностей
Навчально-методичні матеріали (підручники, навчальні посібники, монографії, методичне забезпечення вивчення студентами ВНЗ)		
37.	Ведерніков М. Д. (Україна) [51]	Розділ 3. Аналіз даних з використання методу статистичних рівнянь залежностей. 3.1. Основні положення. 3.2. Розрахунок параметрів на основі рівняння залежності. 3.3. Вибір функції взаємозв'язку для дослідження закономірностей економічних явищ і процесів. 3.4. Статистичний аналіз множинної залежності досліджуваних явищ і процесів. 3.5. Кількісне оцінювання взаємозв'язку

1	2	3
38.	Белокопитов А. В. (Російська Федерація) [52]	Тема 3.5. «Метод статистичних рівнянь залежностей, заснований на коефіцієнтах порівняння» Застосовано для обґрунтування наукових досліджень та аналізу даних метод статистичних рівнянь залежностей у частині ІІІ навчально-методичного посібника з лабораторного практикуму до дисципліни «Основи наукових досліджень»
39.	Ішкова Людмила Вікторівна (Російська Федерація) [53]	Навчальний посібник присвячено обговоренню актуальних проблем, що виникають при виконанні різного роду творчих робіт (семестрових, курсових) і дипломного проектування в галузі інформатики, економіки, соціології, юриспруденції, педагогіки. У пропонованому посібнику розглядається багато рідше застосовуваний статистичний метод, що дозволяє дослідникам, керівникам установ та організації з достатньою достовірністю оцінювати взаємозв'язок результативних показників з різними факторами конкретної діяльності – метод побудови статистичних рівнянь залежностей. На їх основі можна проводити нормативні розрахунки економічних показників господарської діяльності, показники соціальних, педагогічних, юридичних процесів і прогнозувати їх розвиток у майбутньому періоді
41.	Мансурова Ю. Т., Мухтарова Е. Г. (Російська Федерація) [55]	Розглядаються прикладні аспекти застосування методу статистичних рівнянь залежностей поряд з регресійно-кореляційним аналізом
42.	Сергеева М. А. (Російська Федерація) [56]	Застосовано статистичні рівняння залежностей для нормативних і прогнозних розрахунків динаміки мікроекономічних показників господарської діяльності. Виділено, що одним з перспективних методів кількісного опису даних економічних систем є метод статистичних рівнянь залежностей. Метод статистичних рівнянь залежностей може бути дуже ефективний при дослідженні економічних систем, тому автор зупиняється на його розгляді детальніше у своїй навчально-методичній праці
43.	Сергеева М. А. (Російська Федерація) [57]	У підрозділі 2.3.3 «Методи рішення задач кількісного опису даних системи» визначено основні переваги методу статистичних рівнянь залежностей серед відомих аналогів.

За результатами аналізу сучасних методологічних підходів статистичного оцінювання взаємозв'язків, обґрунтовано, що до статистичних методів, які дозволяють з достатньою достовірністю оцінити взаємозв'язки мікро- і макроекономічних показників та на цій основі прогнозувати й моделювати їх розвиток у майбутньому періоді, потрібно віднести, поряд з математичним методом кореляційно-регресійного аналізу, метод статистичних рівнянь залежностей, який можна застосовувати як для нечисленної, так і численної сукупності. Метод статистичних рівнянь залежностей є статистичним методом аналізу функціональних та кореляційних взаємозв'язків, який ґрунтується на статистичних коефіцієнтах порівняння. За результатами розгляду прикладних аспектів застосування цього методу як в Україні, так і в інших країнах, здійснено наступні узагальнення.

1. Використання статистичних методів для оцінки взаємозв'язку економічних явищ дає змогу краще зрозуміти господарські явища і процеси, що дозволяє більш достовірно обґрунтовувати управлінські рішення та прогнози.

2. Об'єктивну характеристику взаємозв'язку та частки впливу чинників на розвиток економічних явищ можуть забезпечити тільки правильно підібрані статистичні методи.

3. Інформація про прикладне застосування методу статистичних рівнянь залежностей розрахована насамперед на студентів економічних спеціальностей, магістрантів, аспірантів, викладачів економічних дисциплін, а також соціологам, психологам, менеджерам, широкому колу спеціалістів-практиків, яким доводиться аналізувати статистичні дані. Автори будуть вдячні всім, хто звернеться за консультацією про коректне використання методу статистичних рівнянь залежностей.

Список використаних джерел:

1. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика [Текст] : навч. посіб. / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. – К. : КНЕУ, 2005. – 333 с.
2. Манцуров І. Г. Статистика економічного зростання та конкурентоспроможності країни [Текст] : монограф. / І. Г. Манцуров. – К. : КНЕУ, 2006. – 392 с.

3. Статистика ринків [Текст] : підруч. [для вищ. навч. закл.] / ДАСОА Держкомстату України ; за наук. ред. *Н. О. Парфенцевої*. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2007. – 863 с.
4. *Осауленко О. Г.* Національна статистична система: стратегічне планування, методологія та організація [Текст] : монограф. / *О. Г. Осауленко*. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. – 415 с.
5. *Кулинич О. І.* Теорія статистики [Текст] : підруч. / *О. І. Кулинич, Р. О. Кулинич*. – [7-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2015. – 239 с.
6. *Кулинич Р. О.* Статистичні методи аналізу взаємозв'язку показників соціально-економічного розвитку [Текст] : монограф. / *Р. О. Кулинич*. – К. : Формат, 2008. – 288 с.
7. *Кулинич Р. О.* Прикладне застосування методу статистичних рівнянь залежностей [Електронний ресурс] // Персональний сайт Кулинича Романа Омеляновича. – Режим доступу : <http://www.kulynych.in.ua/examples-of-application-msrz/zastosuvanna-msrz>, вільний. – Назва з екрану.
8. *Кулинич О. І.* Економетрія [Текст] : навч. посіб. / *О. І. Кулинич*. – Хмельницький : Поділля, 2003. – 215 с.
9. *Кулинич Р. О.* Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку [Текст] : монограф. / *Р. О. Кулинич*. – К. : Знання, 2007. – 311 с.
10. *Кулинич Е. И.* Эконометрия [Текст] / *Е. И. Кулинич*. – М. : Финансы и статистика, 1999–2001. – 304 с.
11. *Ферстер Э.* Методы корреляционного и регрессионного анализа: Руководство для экономистов [Текст] / *Э. Ферстер, Б. Ренц* ; [пер. с нем.]. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 302 с.
12. *Кулинич Е. И.* Новый метод анализа регрессии и корреляции в экономике / *Е. И. Кулинич*. – М., 1983. – 32 с. – Деп. в ВИНТИ 20.05.1983 г., № 2700–83 Деп.
13. *Кулинич Р. О.* Програмне забезпечення статистичних методів [Електронний ресурс] // Персональний сайт Кулинича Романа Омеляновича. – Режим доступу : <http://www.kulynych.in.ua/software-statistical-methods>, вільний. – Назва з екрану.
14. *Ведерніков М. Д.* Формування механізму регулювання оплати праці робітників у сучасних умовах господарювання [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец.

- 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / *М. Д. Ведерніков* ; НАН України ; Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2005. – 36 с.
15. *Синчак В. П.* Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика [Текст] : автореф. дис. д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / *В. П. Синчак* ; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» УААН. – К., 2009. – 37 с.
16. *Буторіна В. Б.* Формування наукоємної індустрії як складової інноваційного розвитку економіки [Текст] : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / *В. Б. Буторіна* ; Акад. муніцип. упр. – К., 2014. – 20 с.
17. *Грабчук І. Ф.* Інноваційна складова зростання ефективності кормовиробництва [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / *Грабчук Інна Францівна* ; Житомирський національний агроекологічний університет. – Житомир, 2011. – 256 арк.
18. *Григорович А. В.* Програмне управління розвитком житлово-комунального господарства міста [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / *Григорович Аркадій Віталійович* ; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки України. – К., 2006. – 20 с.
19. *Корюгін А. В.* Науково-методичні основи регулювання розвитку агропромислового комплексу регіону [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / *А. В. Корюгін* ; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – К., 2005. – 17 с.
20. *Степура М. О.* Мотивація підприємницької діяльності в аграрному секторі депресивного регіону [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / *М. О. Степура* ; Житомир. нац. агроекол. ун-т. – Житомир, 2008. – 20 с.
21. *Бевз І. А.* Використання різних методів оцінки впливу факторів на рівень міжрегіональної диспропорційності економічного розвитку: порівняльна характеристика [Текст] / *І. А. Бевз* // Ста-

- тистична оцінка соціально-економічного розвитку : зб. текстів доповідей за матеріалами XV Всеукраїнської наук.-практ. конф., 21 травня 2015 р. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. – С. 28–31.
22. *Бойко Ю. І.* Статистичний аналіз впливу соціально-економічних процесів на обсяг податкових надходжень до бюджету [Текст] / *Ю. І. Бойко* // Економічний аналіз. – Т. 17, № 1. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 105–111.
23. *Валінкевич Н. В.* Доцільність використання методу статистичних рівнянь залежностей в моделюванні організаційно-економічної модернізації підприємств харчової промисловості [Текст] / *Н. В. Валінкевич* // Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах : матеріали X Міжнародн. наук.-практ. конф., присвяченої 130-річчю НУХТ, м. Київ, 23–24 травня 2014 р. : тези доп. – К. : НУХТ, 2014. – С. 74–77.
24. *Акуленко В. Л.* Дослідження властивостей та умов застосування у навчальному процесі економіко-орієнтованих програмних засобів [Текст] / *В. Л. Акуленко, Ю. Є. Павленко* // Вісник Сумського державного університету. Сер. Економіка. – 2007. – № 1. – С. 67–74.
25. *Демидова Є. Н.* Многофакторная эконометрическая модель оценки влияния различных факторов на финансово-экономический потенциал предприятия [Текст] / *Є. Н. Демидова, Д. А. Семенова* // Фінанси, облік, банки. – 2011. – № 1. – С. 64–70.
26. *Дружиніна В. В.* Перспективний аналіз поточного попиту місцевого ринку праці [Текст] / *В. В. Дружиніна* // Бізнес Інформ. – 2014. – № 1. – С. 77–82.
27. *Егоршин А. А.* Проблемы эконометрического оценивания [Текст] / *А. А. Егоршин, Л. М. Малярец* // Коммунальное хозяйство городов : Научно-технический сборник Харьковского национального экономического университета. – 2005. – № 61. – С. 267–273.
28. *Меліхов А. А.* Прогнозування валового внутрішнього продукту на основі стандартних і специфічних детермінантів економічного зростання [Текст] / *А. Меліхов* // Схід. – 2014. – № 2. – С. 10–19.
29. *Павловська Л. Д.* Інноваційна складова зростання ефективності кормовиробництва [Текст] / *Л. Д. Павловська, М. П. Дідківський, І. Ф. Грабчук* // Збірник наукових праць Таврійського державно-

- го агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 4. – С. 182–188.
30. *Пойта І. О.* Моделювання та прогнозування розвитку ринку послуг / *І. О. Пойта* // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1. – [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_89.pdf, вільний. – Назва з екрану.
31. *Рад Н. С.* Методологічні аспекти оцінки впливу трансформаційних факторів пенсійного реформування на суспільний розвиток [Текст] / *Н. С. Рад* // Финансы, учет, банки. – 2009. – № 1 (15). – С. 58–64.
32. *Чорноус О. И.* Апробация методики прогнозирования показателей мотивации с целью формирования стратегии управления персоналом [Текст] / *О. И. Чорноус, В. В. Дружинина* // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 2 (1). – С. 209–213.
33. *Абдуллина Л. Р.* Формирование механизма устойчивого развития промышленного предприятия в условиях вступления России в ВТО [Текст] : автореф. на соискание учен. степени дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами промышленность)» / *Л. Р. Абдуллина* ; С.-Петербург. ун-т экономики и финансов. – Санкт-Петербург, 2008. – 20 с.
34. *Бабаев А. А.* Совершенствование хозяйственной деятельности организаций потребительской кооперации [Текст] : автореф. на соискание учен. степени дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – сфера услуг)» / *А. А. Бабаев*. – Белгород, 2005. – 25 с.
35. *Баширова М. Я.* Методика анализа и моделирование финансовых ресурсов вуза [Текст] : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12 / *Баширова Марина Яковлевна*. – М., 2002. – 226 л.
36. *Бугрова С. Г.* Разработка стратегии развития экономики региона (на примере Самарской области) [Текст] : автореф. на соискание учен. степени дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Эконо-

- мика и управление народным хозяйством: региональная экономика» / *С. Г. Бугрова*. – Тольятти, 2006. – 20 с.
37. *Павловский М. М.* Управление качеством в ИТ сервис-менеджменте на основе статистического агрегативно-декомпозиционного подхода [Текст] : автореф. на соискание учен. степени дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.13 «Математические и инструментальные методы экономики» / *М. М. Павловский*. – Воронеж, 2008. – 23 с.
38. *Мордашов В. С.* Социально-экономическая эффективность формирования, функционирования и развития туристского потенциала региона: на примере Санкт-Петербурга и Ленинградской области [Текст] : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / *Мордашов Вениамин Сергеевич*. – Санкт-Петербург, 2007. – 173 л.
39. *Мадиярова К. З.* Эконометрические модели прогнозирования добычи и реализации нефти и газа в Республике Казахстан [Текст] : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.13 / *Мадиярова Куралай Зейноллаевна*. – Алматы, 2009. – 115 л.
40. *Шайханова Н. К.* Формирование и использование финансовых ресурсов региона (на примере Восточно-Казахстанской области) [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / *Н. К. Шайханова*. – Алматы, 2007. – 28 с.
41. *Алексейчик Т. В.* Методика исследования инвестиционных процессов региона с применением математических методов на примере Ростовской области [Текст] / *Т. В. Алексейчик, Т. К. Платонова* // Новые задачи экономики и пути их решения : сб. ст. Международн. науч.-практ. конф., 20 ноября 2014 г. – Уфа : Аэтерна, 2014. – С. 40–43.
42. *Башкатов Б. И.* О подходах к определению криминальной составляющей теневой экономики в Республике Казахстан [Текст] / *Б. И. Башкатов, Т. К. Бекжанова* // Вопросы статистики. – 2010. – № 5. – С. 25–29.
43. *Коднянко В. А.* Использование метода статистических уравнений зависимости для оценки и прогнозирования динамики развития отрасли машиностроения в экономике Красноярского края [Текст] / *В. А. Коднянко, В. Ф. Лукиных, А. С. Шатохина* // Молодежь и наука : сб. мат. VI Всероссийской науч.-технич.

- конф. студентов, аспирантов и молодых ученых, 20–25 апреля 2010 г. – Красноярск : Сиб. федер. ун-т, 2011. – С. 18–22.
44. *Смирнова Н. А.* Изучение региональной преступности России методом статистических уравнений зависимости [Текст] / *Н. А. Смирнова* // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2004. – Серия 5. Вып. 1 (№ 5). – С. 85–90.
45. *Рахметова Р. У.* Статистические уравнения зависимостей демографического роста от уровня жизни населения в Казахстане [Текст] / *Р. У. Рахметова, Ж. И. Ахметова* // Статистические методы анализа экономики и общества : сб. мат. V Международн. науч.-практ. конф. студентов и аспирантов, 14–17 мая 2014 г. – М. : НИУ. – С. 25–26.
46. *Lukinykh V.* Application of ABC-analysis and Econometric Methods for Efficiency Evaluation of ProjectOriented Cluster in Region Economy [Text] / *V. Lukinykh, N. Tod, A. Shatokhina* // Logistics & Sustainable Transport. – 2011. – Vol. 2, № 3. – P. 85–89.
47. *Имашева А.* Прогнозирование валовой продукции животноводства [Текст] / *А. Имашева* // Экономика и статистика : Научно-информационный журнал / Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина. – Астана, 2009. – С. 75–77.
48. *Имашева А.* Болжау және жоспарлау үшін тәуелділіктің статистикалық тендеу әдісі [Текст] / *А. Имашева* // Экономика и статистика : Научно-информационный журнал / Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина. – Астана, 2012. – С. 33–36.
49. *Макулова А. Т.* Построение эконометрической модели объёма выпуска продукции [Текст] / *А. Т. Макулова, Н. А. Байболтаева, А. Е. Иматаева, Ж. Т. Найманова* // Россия и Европа: связь культуры и экономики : материалы VI международной науч.-практ. конф., 21 июня 2013 г. – Прага, Чешская Республика : WORLD PRESS s r.o., 2013. – С. 355–359.
50. *Ишкова Л. В.* Многофакторное моделирование статистических уравнений зависимостей в управлении экономикой [Текст] / *Л. В. Ишкова, С. Бабушкин* // Основные тенденции XXI века: перспективы, проблемы и адекватные теории для их разрешения в России и за рубежом : сб. науч. статей по материалам международной науч.-практ. конференции. – Новокузнецк : ЗНАНИЕ, 2015. – С. 367–373.

51. *Ведерніков М. Д.* Переддипломна практика магістра [Текст] : методичні вказівки та робоча програма для студентів спеціальності «Управління персоналом і економіка праці» / *М. Д. Ведерніков, Е. А. Атаманюк, О. А. Гарват, Р. О. Кулинич, О. О. Чернушкіна.* – Хмельницький : ХНУ, 2013. – 110 с.
52. *Белокопытов А. В.* Эконометрика: учебная программа дисциплины [Текст] / *А. В. Белокопытов.* – Смоленск : Смоленский институт бизнеса и предпринимательства, 2006. – 12 с.
53. *Ишкова Л. В.* Основы научных исследований [Текст] : учеб.-метод. комплекс дисциплины для специальности 080801 «Прикладная информатика в экономике» / *Л. В. Ишкова.* – Кемерово : [Б.и.], 2006. – 24 с.
54. *Ишкова Л. В.* Статистические уравнения зависимостей в научных исследованиях [Текст] : учеб. пособ. / *Л. В. Ишкова.* – Новокузнецк : [Б.и.], 2011. – 56 с.
55. *Мансурова Ю. Т.* Эконометрический анализ [Текст] : учеб. пособ. / *Ю. Т. Мансурова, Е. Г. Мухтарова.* – Уфа : Уфимск. гос. авиац. техн. ун-т, 2011. – 161 с.
56. *Сергеева М. А.* Основы научных исследований [Текст] : учеб.-метод. комплекс дисциплины / *М. А. Сергеева.* – М. : Московский институт управления и сервиса, 2006. – 24 с.
57. *Сергеева М. А.* Системный анализ [Текст] : учеб. пособ. / *М. А. Сергеева.* – М. : Московский институт управления и сервиса, 2011. – 184 с.

СПОСОБИ ПРОГНОЗУВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

Р. О. Кулинич,

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри математики,
статистики та інформаційних
технологій *Хмельницького*
університету управління та права

Формування планів та стратегії національного розвитку в умовах функціонування ринкової економіки України передбачає застосування науково обґрунтованого прогнозування основних показників макроекономіки. Статистичне оцінювання даних хронологічного ряду на основі застосування регресійно-кореляційного аналізу ґрунтується на вивченні закономірностей, що формують зміну розвитку досліджуваного явища протягом періоду упередження. Значення залежної змінної (результативної ознаки) не підлягають ранжуванню, як це здійснюють на основі вихідних даних варіаційного ряду. З метою побудови статистичних моделей, що оцінюють рівень, динаміку й структуру явищ та процесів, які ґрунтуються на основі застосування динамічних рядів, як пояснювальні змінні, залежно від мети дослідження, приймають періоди часу, а також значення показників. Закономірність до зростання або стагнації чи зниження у розвитку досліджуваного явища в динаміці називають трендом.

Визначення закономірностей у динамічному ряді (тренд) на основі регресійних рівнянь повинно враховувати такі аспекти: наявність лагу; незіставлюваність окремих значень ряду; використання для прогнозування нетривалих рядів; аналітичне оцінювання ряду на основі застосування різних видів рівнянь тренду (лінійного чи нелінійного).

Оскільки усі явища та процеси пов'язані між собою, то можна передбачити наявність лагу, тобто невідповідності у часі дій чи заходів, здійснених у поточному періоді та наступними за ними результативними змінами. Наприклад, статистичне оцінювання залежності обсягу господарської діяльності та обсягом інвестицій здійснювати за один і той самий період недоцільно. Рівень впливу

попередніх членів ряду на наступні вивчають на основі значень автокореляції. Складний розвиток процесів економіки (зміна податкового та фінансового законодавства, інфляція, зміна курсів валют і акцій, проведення обліку даних у статистичній звітності за зміненими інструкціями тощо) призводить до непорівнянності економічних даних у рядах динаміки.

Питанням статистичного оцінювання результатів соціально-економічного розвитку країни присвячені праці *А. В. Головача* [0], *І. Г. Манцурова* [1], *Н. О. Парфенцевої* [2], *О. Г. Осауленка* [3] та інших вчених.

Встановлення стійких закономірностей у динамічних рядах залишається однією із складних задач статистичного аналізу зміни явищ в часі, а також потребує для свого розв'язання використання аналітичного вирівнювання фактичних значень на основі застосування як лінійних, так і нелінійних рівнянь тренду.

Значення прогнозу одержують використовуючи основний постулат прогнозування про суттєву незмінність тенденції факторів, які формували розвиток показника у прогнозованому періоді. Екстраполяція передбачає, що закономірність розвитку явища, встановлена на основі регресійного рівняння, може бути продовжена за межі тих умов, в яких її було отримано. На основі визначення довірчих інтервалів можна встановити межі (мінімальні та максимальні рівні), в яких, за визначеного рівня імовірності, знаходяться значення прогнозованого показника.

Способи прогнозування рівнів основного макроекономічного показника соціально-економічного розвитку України – обсягу валового внутрішнього продукту розглянемо на прикладі застосування методів регресійного аналізу та статистичних рівнянь залежностей. Метою цих розрахунків є визначення прогнозних значень з подальшим оцінюванням ступеня інтенсивності впливу макроекономічних чинників, які формують обсяг валового внутрішнього продукту у майбутньому періоді.

Встановлення параметрів рівняння лінійного тренду динамічного ряду обсягу валового внутрішнього продукту України на основі регресійного аналізу представлено в табл. 1.

**Вихідні дані для розрахунку параметрів
лінійного тренду обсягу ВВП**

Рік	Символ року, t	ВВП, млрд грн, y	$t_i y_i$	t_i^2	Теоретичні значення ВВП, млрд грн, $\hat{y}$	$(y - \hat{y})^2$
2000	1	170,070	340 140,000	4000,000	23,934	21 355 651,807
2001	2	204,190	408 584,190	4004,001	128,142	5 783 320,108
2002	3	225,810	452 071,620	4008,004	232,349	42 764,329
2003	4	267,344	535 490,032	4012,009	336,557	4 790 443,725
2004	5	345,113	691 606,452	4016,016	440,765	9 149 232,195
2005	6	441,452	885 111,260	4020,025	544,972	10 716 433,111
2006	7	544,153	1 091 570,918	4024,036	649,180	11 030 627,396
2007	8	720,731	1 446 507,117	4028,049	753,387	1 066 439,228
2008	9	948,056	1 903 696,448	4032,064	857,595	8 183 198,214
2009	10	913,345	1 834 910,105	4036,081	961,803	2 348 134,728
2010	11	1082,569	2 175 963,690	4040,100	1066,010	274 195,733
2011	12	1302,079	2 618 480,869	4044,121	1170,218	17 387 394,323
Разом	78	7164,912	14 384 132,701	48 264,506	7164,912	92 127 834,898

Джерело: власні розрахунки

Система нормальних рівнянь набуде вигляду:

$$\begin{cases} 12 a + 78 b = 7164,912; \\ 78 a + 48264,506 b = 14384132,701. \end{cases}$$

Розв'язком даної системи буде лінійне рівняння тренду виду:

$$\hat{y} = -208391,2406 + 104,2075874 \times t.$$

Це означає, що з року в рік відбувається приріст обсягу ВВП на 104,2 млрд грн. З метою вивчення точності оцінок регресії або величини відхилень теоретичних ($\hat{y}$) з фактичними їх значеннями (y) в табл. 1 наведено відповідний розрахунок $(y - \hat{y})^2$.

Оцінювання параметрів рівнянь тренду основного макроекономічного показника на основі застосування методу найменших квадратів, передбачає встановлення кращої апроксимації за формулою мінімізації суми квадратів різниці теоретичних значень ($\hat{y}$),

визначених за рівнянням тренду, від фактичних (y),

а саме: $\sum_{i=1}^n (y - \hat{y})^2 \rightarrow \min$.

Побудова довірчого інтервалу прогнозних значень за Е. Ферстером та Б. Ренцом передбачає встановлення стандартного відхилення рівняння регресії на основі застосування формули [8]:

$$S_{\hat{y}_i}^2 = S_u^2 \times \left(\frac{1}{n} + \frac{(t_i - \bar{t})^2}{\sum_{i=1}^n (t_i - \bar{t})^2} \right), \quad (1)$$

де $S_{\hat{y}_i}^2$ – стандартне відхилення рівняння регресії;

S_u^2 – залишкова дисперсія;

n – число спостережень;

t_i – значення символів часу;

$\bar{t}$ – середнє значення символів часу.

Довірчі межі істинного рівня регресії $\tilde{y}_i$ при відомому значенні надійності α та пояснювальної змінної t_i визначають за формулою:

$$\hat{y}_i - t_{f,\alpha} S_{\hat{y}_i} \leq \tilde{y}_i \leq \hat{y}_i + t_{f,\alpha} S_{\hat{y}_i}, \quad (2)$$

де $S_{\hat{y}_i}$ – квадратний корінь із стандартного відхилення рівняння регресії;

$t_{f,\alpha}$ – критерій Стюдента, визначений на основі відомих значень рівня імовірності α та кількості ступенів вільності $f=n-m-1$.

Визначимо довірчий інтервал для досліджуваних прогнозованих рівнів макроекономічного показника. Так, для показника «Обсяг валового внутрішнього продукту України, млрд грн» (y) довірчі межі для істинних значень регресії по усіх членах ряду динаміки t_i ($i = 1, \dots, 12$) складемо табл. 2 та використаємо формулу стандартного відхилення. Середнє значення символів часу $\bar{t} = 6,5$ р., залишкова дисперсія дорівнює $S_u^2 = \frac{92127,83}{10} = 9212,783$, $n = 12$ р. Знаходимо квантиль $t_{f,\alpha}$ розподілу Стюдента при $\alpha = 0,05$ і $f = 12 - 1 - 1 = 10$ ступенях вільності: $t_{10;0,05} = 2,23$.

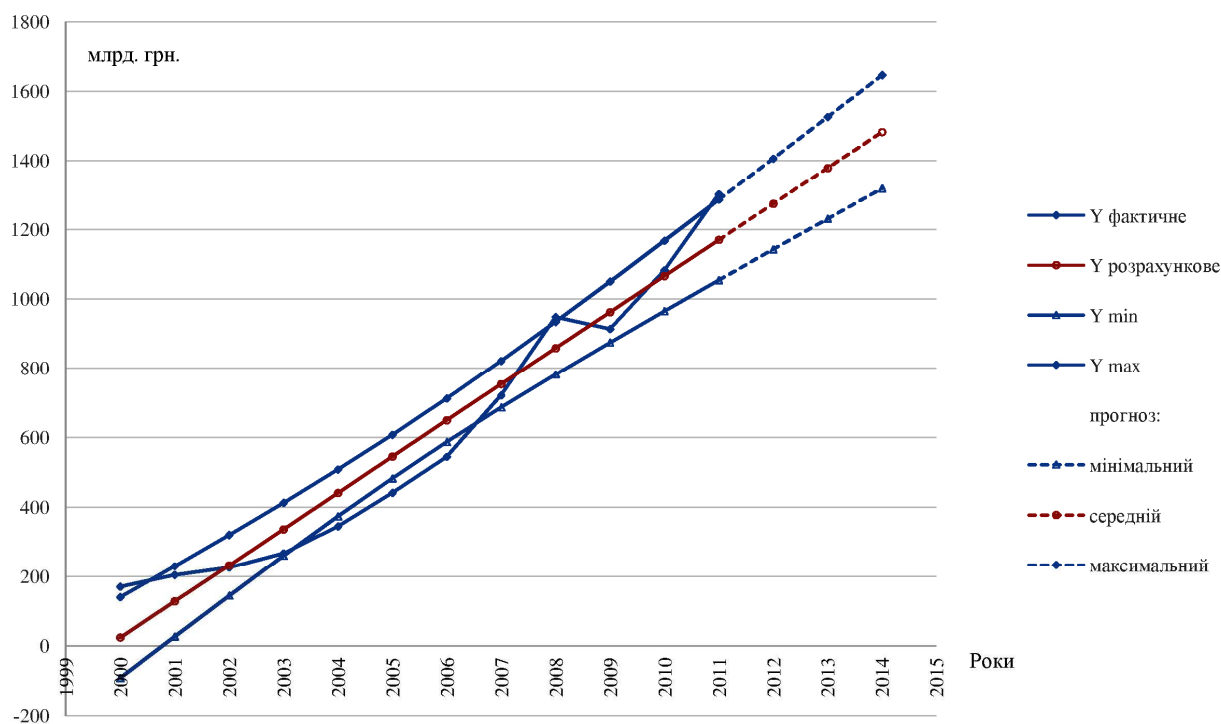
**Довірчий інтервал лінійного тренда й прогнозованих значень
обсягу валового внутрішнього продукту України
на 2012–2014 рр.**

Символ року, t	Теоретичні значення ВВП, млрд. грн, $\hat{y}$	$(t_i - \bar{t})^2$	$S_{\hat{y}_i}$	$t_{12;0,05}S_{\hat{y}_i}$	$\hat{y}_i - t_{f,\alpha}S_{\hat{y}_i}$	$\hat{y}_i + t_{f,\alpha}S_{\hat{y}_i}$
1	2	3	4	5	6	7
1	23,93	30,25	52,12	116,13	-92,20	140,07
2	128,14	20,25	45,52	101,43	26,71	229,57
3	232,35	12,25	39,46	87,92	144,43	320,27
4	336,56	6,25	34,21	76,23	260,33	412,78
5	440,76	2,25	30,21	67,31	373,45	508,08
6	544,97	0,25	28,00	62,38	482,59	607,35
7	649,18	0,25	28,00	62,38	586,80	711,56
8	753,39	2,25	30,21	67,31	686,07	820,70
9	857,59	6,25	34,21	76,23	781,37	933,82
10	961,80	12,25	39,46	87,92	873,88	1049,72
11	1066,01	20,25	45,52	101,43	964,58	1167,44
12	1170,22	30,25	52,12	116,13	1054,09	1286,35
Разом		143,00				
13	1274,43	42,25	59,07	131,62	1142,80	1406,05
14	1378,63	56,25	66,27	147,66	1230,98	1526,29
15	1482,84	72,25	73,64	164,07	1318,77	1646,91

Джерело: власні розрахунки

В першій графі табл. 2 вміщено позначення символів часу t_i (2000–2012 роки). Графа 2 містить визначені в табл. 1 значення регресії. Стандартні похибки окремих значень регресії наведено в графі 4, а в 6 і 7 графах відповідно вказані мінімальні та максимальні значення довірчих меж. Наприклад, при $t_{14} = 15$ (прогноз на 2014 рік) дійсні рівні регресії з імовірністю 0,95 будуть належати інтервалу: $1318,77 \leq \hat{y}_{15} \leq 1646,91$.

Динаміка валового внутрішнього продукту України за 2000–2011 роки, а також теоретичні й прогнозовані значення (визначені з допомогою методу регресійного аналізу) на 2012–2014 рр. та його довірчий інтервал наведено на графіку (див. рис. 1).

Рис. 1. Динаміка фактичного і теоретичного обсягу валового внутрішнього продукту за 2000–2011 рр. та прогнозовані значення, виконані методом регресійного аналізу, на 2012–2014 роки
Джерело: власні розрахунки

Результати здійснених прогнозних розрахунків рівнів обсягу валового внутрішнього продукту методом регресійних рівнянь тренду доповнимо застосуванням методу статистичних рівнянь залежностей.

Методологічні положення прогнозування як на основі застосування методу регресійного аналізу, так і статистичних рівнянь залежностей, здійснюється для вихідних даних інтервальних (моментних) динамічних рядів досліджуваного явища, для якого визначають тенденцію розвитку (тренд).

Статистичні рівняння тренду, які застосовуються для прогнозування дозволяють кількісно оцінити основний напрямок зміни в часі економічного явища.

Застосування методу статистичних рівнянь залежностей у прогнозуванні розвитку явищ та процесів передбачає встановлення рівня стійкості тренду. Достовірність прогнозних даних забезпечується, коли зазначений коефіцієнт набуває значень в межах від 0,7 до 1,0, що свідчить про виявлення стійкої тенденції розвитку явища.

На основі застосування методу статистичних рівнянь залежностей можна розв'язати такі завдання статистичного аналізу взаємозв'язку явищ та процесів:

- 1) виявлення основного напрямку розвитку (тренду);
- 2) обґрунтування прогнозних рівнів економічних явищ;
- 3) оцінка інтенсивності використання чинників, що формують розвиток економічного явища в динаміці.

Прогнозування обсягу валового внутрішнього продукту здійснено на основі встановлення кращої функції взаємозв'язку за критерієм мінімуму абсолютного розміру відхилень між розрахунковими (y_t) та дійсними (y) рівнями досліджуваного показника за формулою $\sum |y - y_t| \rightarrow \min$.

Прогнозування на основі даних динамічного ряду обсягу ВВП характеризується рівнянням прямої залежності при зменшенні чинникової та результативної ознак, за формулою [4]:

$$y_t = y_{\max} \left(1 - bd \frac{1 - \frac{t_i}{t_{\max}}}{1 - \frac{t_i}{t_{\max}}} \right), \quad (3)$$

де y_t – рівняння лінійного тренду;

$y_{\max}$ – максимальне значення результативної ознаки;

b – параметр тренду;

d – символ відхилень коефіцієнта порівняння;

t_i – значення символу року;

$t_{\max}$ – максимальне значення символу року.

Вихідні дані з метою кількісного оцінювання динаміки обсягу валового внутрішнього продукту на основі рівняння тренду наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Розрахунково-допоміжна таблиця для встановлення параметрів тренду

Рік	ВВП, млрд грн, y	Символ року, t	$\frac{1 - \frac{t_i}{t_{\max}}}{1 - \frac{t_i}{t_{\max}}}$ (d_t)	$\frac{1 - \frac{y_i}{y_{\max}}}{1 - \frac{y_i}{y_{\max}}}$ (d_y)	$b d_t$	Теоретичні значення обсягу ВВП, млрд грн, y_t
1	2	3	4	5	6	7
2000	170,070	1	0,9167	0,8694	1,0829	-107,9270

1	2	3	4	5	6	7
2001	204,190	2	0,8333	0,8432	0,9844	20,2554
2002	225,810	3	0,7500	0,8266	0,8860	148,4377
2003	267,344	4	0,6667	0,7947	0,7876	276,6201
2004	345,113	5	0,5833	0,7350	0,6891	404,8025
2005	441,452	6	0,5000	0,6610	0,5907	532,9848
2006	544,153	7	0,4167	0,5821	0,4922	661,1672
2007	720,731	8	0,3333	0,4465	0,3938	789,3495
2008	948,056	9	0,2500	0,2719	0,2953	917,5319
2009	913,345	10	0,1667	0,2985	0,1969	1045,7143
2010	1082,569	11	0,0833	0,1686	0,0984	1173,8966
2011	1302,079	12	0,0000	0,0000	0,0000	1302,0790
Разом	7164,912	78	5,5000	6,4973	–	7164,9120

Джерело: власні розрахунки

За даними табл. 3 параметри рівняння тренду прямої залежності становлять [3]:

1. $Y_{max} = 1302,079$ (млрд грн).
2. Параметр залежності « b »:

$$b = \frac{\sum \left(1 - \frac{y_i}{y_{max}} \right)}{\sum \left(1 - \frac{t_i}{t_{max}} \right)} = \frac{6,497329}{5,500000} = 1,181333.$$

З урахуванням наведених вище параметрів, рівняння лінійного тренду набуде вигляду:

$$y_i = 1302,1 \times \left(1 - 1,181333 \times d_{\frac{t_i}{t_{max}}} \right).$$

Параметр « b » рівняння означає, що зміна відхилень коефіцієнтів порівняння динамічного ряду на один рік супроводжується зміною у 1,18 раза ($b = 1,18$) коефіцієнтів порівняння результативного показника – обсягу ВВП. Тотожність значень суми теоретичних і емпіричних значень результативного показника $\sum y_i = \sum y$ свідчить про правильність здійснених розрахунків.

Достовірність розрахунків прогнозу явищ та процесів на основі методу статистичних рівнянь залежностей забезпечується шляхом обчислення для досліджуваного рівняння рівня стійкості тренду. Необхідні розрахунки для визначення такого коефіцієнта наведемо в табл. 4.

Розрахунково-допоміжна таблиця для встановлення рівня стійкості тренду

Рік	d_y	$b d_t$	$ d_y - b d_t $
2000	0,8694	1,0829	0,213502
2001	0,8432	0,9844	0,141262
2002	0,8266	0,8860	0,059422
2003	0,7947	0,7876	0,007124
2004	0,7350	0,6891	0,045842
2005	0,6610	0,5907	0,070297
2006	0,5821	0,4922	0,089867
2007	0,4465	0,3938	0,052699
2008	0,2719	0,2953	0,023443
2009	0,2985	0,1969	0,101660
2010	0,1686	0,0984	0,070140
2011	0,0000	0,0000	0,000000
Разом	6,4973	–	0,875259

Джерело: власні розрахунки

Звідси:

$$K = 1 - \frac{\sum |d_y - b d_t|}{\sum d_y} = 1 - \frac{0,87526}{6,4973} = 0,865.$$

Встановлений рівень коефіцієнта стійкості тренду, який відповідно до шкали оцінки залежностей характеризує наявність високого рівня стійкого зв'язку, що в свою чергу дозволяє застосувати обране рівняння тренду з метою здійснення прогнозних розрахунків.

Для розрахунку прогнозних значень обсягу валового внутрішнього продукту на наступний 2012 рік, а також 2013–2014 рр. (за межами даних табл. 1) побудуємо табл. 5.

Прогнозні значення обсягу валового внутрішнього продукту на 2012–2014 рр.

Рік	Символ року, t	$1 - \frac{t_i}{t_{max}}$	$b d_t$	Прогнозні значення обсягу валового внутрішнього продукту, млрд грн		
				мінімальні	середні	максимальні
1	2	3	4	5	6	7
2012	13	-0,083	-0,098	1335,29	1430,261	1525,23

1	2	3	4	5	6	7
2013	14	-0,167	-0,197	1463,47	1558,444	1653,42
2014	15	-0,250	-0,295	1591,65	1686,626	1781,60

Джерело: власні розрахунки

Отже, за даними табл. 5 видно, що прогнозне значення обсягу валового внутрішнього продукту на наступний 2012 рік складе 1430,261 млрд грн та 1558,444 млрд грн і 1686,626 млрд грн відповідно у 2013 та 2014 роках. Обчислені в табл. 5 прогнозні значення обсягу валового внутрішнього продукту та прогнозні значення 2012–2014 рр. відобразимо графіком (див. рис. 2). В другій графі табл. 5 вміщено позначення символів часу t_i (2012–2014 роки). Графа 6 містить визначені в табл. 3 теоретичні значення обсягу ВВП у прогнозованому періоді. Мінімальні та максимальні прогнозу наведено відповідно в графах 6 і 7, що визначено на основі середнього лінійного відхилення [4; 4]:

$$\bar{d} = \frac{\sum |y - \bar{y}|}{n}, \quad (1)$$

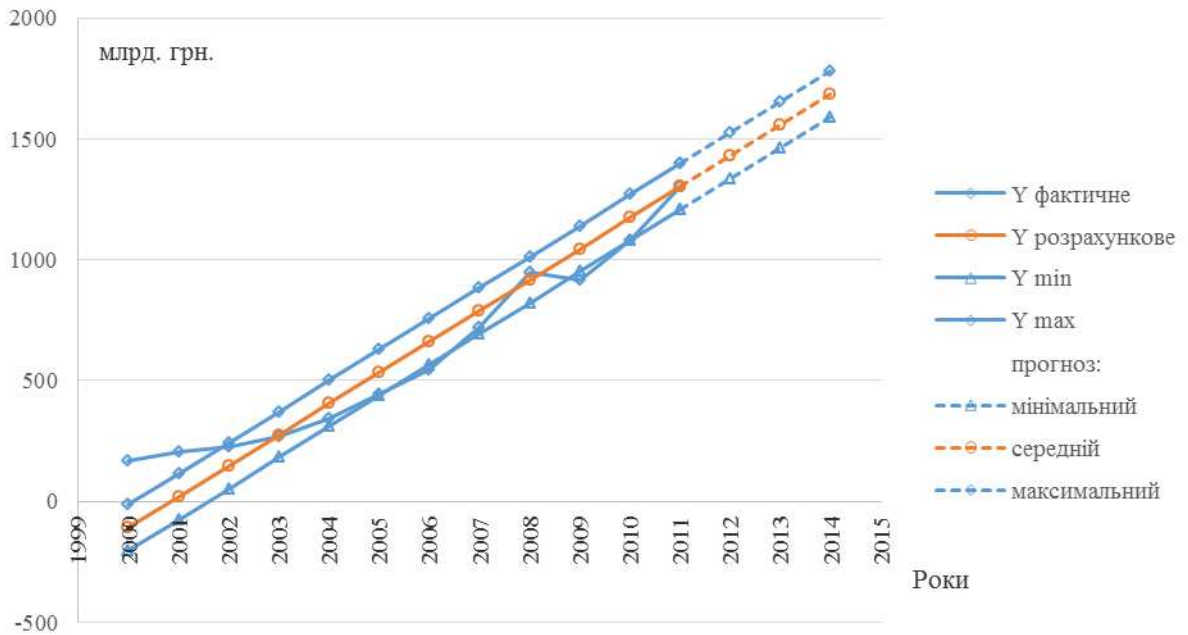
де $\bar{d}$ – середнє лінійне відхилення між фактичними та середнім значенням досліджуваного показника;

n – кількість спостережень.

Для прогнозування рівнів основних інших макроекономічних показників (обсягу реалізованої продукції промисловості, інвестицій в основний капітал, роздрібного товарообороту підприємств, обсягу реалізованих послуг, експорту товарів і послуг, імпорту товарів і послуг) можна використати аналогічні розрахунки за наведеними вище методологічними засадами прогнозування на основі використання методу статистичних рівнянь залежностей.

Метод статистичних рівнянь залежностей дозволяє здійснити науково обґрунтоване вивчення загальної тенденції розвитку та прогнозування динаміки явищ та процесів на основі нечисленної величини рівнів ряду. Через те розрахунки тренду, виконані на основі методу статистичних рівнянь залежностей, досліджуваних ма-

кроекономічних показників наведено також графічно з визначенням мінімальних, середніх та максимальних прогнозних значень.

Рис. 2. Динаміка фактичного і теоретичного обсягу валового внутрішнього продукту за 2000–2011 рр. та прогнозні значення, виконані методом статистичних рівнянь залежностей, на 2012–2014 рр.

Джерело: власні розрахунки

Проаналізуємо фактичні значення динаміки валового внутрішнього продукту на основі визначення похибки прогнозу, яку доцільно визначати шляхом співвідношення прогнозних рівнів з фактичними. З метою зіставлення прогнозних та фактичних значень основних макроекономічних показників та обсягу ВВП у 2012 році сформуємо табл. 7.

Для оцінки за даними табл. 7, де наведено шість варіантів прогнозу, які ґрунтуються на застосуванні методів статистичних рівнянь залежностей та регресійних рівнянь тренду, визначимо кращий варіант з них, на основі застосування методу комплексних статистичних коефіцієнтів (див. табл.7).

Застосуємо метод комплексних статистичних коефіцієнтів для оцінки рівня похибки прогнозних розрахунків на 2012 рік у порівнянні з фактично досягнутими значеннями за цей рік. Розрахунки проведемо за формулою [4]:

$$K_e = \sum \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}, \quad (3)$$

де K_e – коефіцієнт вагомості відхилень;

x_i – значення похибки прогнозу, %;

$x_{\min}$ та $x_{\max}$ – мінімальна й максимальна величина похибки прогнозу відповідно, %.

Таблиця 7

**Порівняння прогнозних значень обсягу
валового внутрішнього продукту України на 2012 рік
з фактичними їх значеннями**

Показник	Обсяг валового внутрішнього продукту
Фактичні значення за 2012 рік, млрд. грн.	1 408 889
<i>Метод розрахунку прогнозу:</i>	
1. Метод статистичних рівнянь залежностей	
а) мінімальні рівні	1335,29
б) середні рівні	1430,26
в) максимальні рівні	1525,23
2. Метод регресійних рівнянь тренду	
а) мінімальні рівні	1142,80
б) середні рівні	1274,43
в) максимальні рівні	1406,05
<i>Похибка прогнозу, %</i>	
1. Метод статистичних рівнянь залежностей	
а) мінімальні рівні	5,2
б) середні рівні	1,5
в) максимальні рівні	8,3
2. Метод регресійних рівнянь тренду	
а) мінімальні рівні	18,9
б) середні рівні	9,5
в) максимальні рівні	0,2

Джерело: складено за [9]

За даними табл. 7 про величину похибки прогнозу для розрахунку комплексних статистичних коефіцієнтів побудуємо табл. 8 та 9.

Таблиця 8

**Значення відхилень похибок прогнозу
валового внутрішнього продукту на 2012 рік**

Показник		Обсяг ВВП
Метод статистичних рівнянь залежностей	мінімальні рівні	5,0
	середні рівні	1,3
	максимальні рівні	8,1
Метод регресійного аналізу	мінімальні рівні	18,7
	середні рівні	9,3
	максимальні рівні	0,0

Джерело: власні розрахунки

На основі комплексного коефіцієнта вагомості відхилень (табл. 9) встановимо місце окремого способу прогнозування основних макроекономічних показників за принципом мінімізації відхилень.

З розрахунку виходить, що з окремих варіантів прогнозу рівнів основних макроекономічного показника – валового внутрішнього продукту – найменші значення похибки прогнозу відмічено при розрахунках, виконаних методом регресійного аналізу на основі максимальних рівнів, тобто оптимістичного прогнозу на 2012 рік. Друге місце займають розрахунки на основі середніх рівнів методу статистичних рівнянь залежностей, третє – мінімальних значень прогнозу, який визначено на основі методу статистичних рівнянь залежностей, а останнє – мінімальні значення прогнозу (песимістичний варіант прогнозу), який визначено на основі регресійного аналізу.

**Значення комплексного коефіцієнта
та місця окремого способу прогнозування
для визначення оптимального прогнозу**

Показник		Комплексний коефіцієнт	Місце прогнозу
Метод статистичних рівнянь залежностей	мінімальні рівні	0,27	3
	середні рівні	0,07	2
	максимальні рівні	0,43	4
Метод регресійного аналізу	мінімальні рівні	1,00	6
	середні рівні	0,50	5
	максимальні рівні	0,00	1

Джерело: власні розрахунки

Отже, застосування методу статистичних рівнянь залежностей для вивчення змін в динаміці дозволить зменшити рівень похибки прогнозного розрахунку у зв'язку з тим, що таке вивчення дає змогу отримати науково обґрунтовані результати як при нечисленній, так і численній сукупності рівнів динамічного ряду, а також через те, що самі обчислення не містять степеневі величини (квадрати значень, 3-я степінь тощо).

Відмітимо також, якщо розвиток досліджуваних явищ у динаміці визначається нестійкою тенденцією, тому аналітичне вирівнювання такого фактичного розподілу на основі регресійних рівнянь тренду не дозволяє одержати достовірну апроксимацію та прогноз, навіть на одну наступну точку. З метою зменшення впливу значень періодів часу для вивчення тренду, доцільно застосувати їх нумерацію на основі символів часу (порядкових чисел 1, 2, 3 тощо), що дозволить отримати рівномірне зростання чинникової ознаки. Цілком логічним є ускладнення обґрунтування даних прогнозу при переході від лінійного прямого тренду до параболічного (другого або вищих порядків), або ж, наприклад, експоненти, зок-

рема через те, що при застосуванні параболічного рівняння другого порядку залишається вплив піднесення символів часу (t) до квадрату при обґрунтуванні прогнозного значення.

Наведені методологічні положення прогнозування основних макроекономічних показників та обсягу валового внутрішнього продукту дозволяють також здійснювати оцінку динаміки макрота мікроекономічних показників та обсягу валового регіонального продукту на регіональному рівні, з метою обґрунтування й прогнозування розвитку територіальної громади.

Список використаних джерел:

1. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : [навч. посіб.] / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. – К. : КНЕУ, 2005. – 333 с.
2. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку : [монографія] / Р. О. Кулинич. – К. : Знання, 2007. – 311 с.
3. Кулинич Р. О. Статистичні методи аналізу взаємозв'язку показників соціально-економічного розвитку : [монографія] / Р. О. Кулинич. – К. : ВПД «Формат», 2008. – 288 с.
4. Кулинич Е. И. Статистическая оценка факторов хозяйственной деятельности заготовительных организаций. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 192 с.
5. Кулинич О. І. Теорія статистики : [підруч.] / О. І. Кулинич, Р. О. Кулинич. – [6-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2013. – 239 с.
6. Манцуров І. Г. Статистика економічного зростання та конкурентоспроможності країни : [монографія] / І. Г. Манцуров. – К. : КНЕУ, 2006. – 392 с.
7. Осауленко О. Г. Національна статистична система: стратегічне планування, методологія та організація : [монографія] / О. Г. Осауленко. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. – 415 с.
8. Статистика ринків : [підруч. для вищ. навч. закл.] / ДАСОА Держкомстату України; за наук. ред. Н. О. Парфенцевої. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. – 863 с.
9. Статистичний щорічник України за 2012 рік / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. – 552 с.

ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ ДОХОДІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ФОНДУ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ

О. Г. Лищенко,

кандидат економічних наук, доцент

Г. М. Кукоба,

*Запорізькій національний технічний
університет*

В сучасних умовах для прийняття управлінських рішень у господарюванні актуальною є потреба в аналізі діяльності підприємства.

Складність проведення аналізу структури доходів спеціального фонду бюджетних установ полягає в різнонаправленостях та особливостях діяльності, в методичній недосконалості визначення показників, недосконалості законодавчої бази України та відсутності даних. З огляду на активне включення бюджетних установ у «виробничу» діяльність, зокрема у процес надання платних послуг, зазначена категорія доходів набуває дедалі вагомішого значення серед інших об'єктів обліку [8].

За умови постійної економії бюджетних асигнувань, викликаній необхідністю подолання кризових явищ світової економіки та безпосередньо економіки України, посилюється інтерес до власних надходжень бюджетних установ. Проблеми аналізу виконання кошторису бюджетних установ знайшли відображення в наукових працях багатьох вчених: *П. Й. Атамаса, Р. Т. Джого, Ф. Ф. Бутинця, С. В. Левицької, С. В. Свірко* та ін. Проте ці питання набувають особливої актуальності з огляду на поширення ринкових відносин у бюджетну сферу України та реформування вітчизняної облікової системи.

Досліджуючи наукові публікації сучасників, простежується загальність визначення доходів бюджетних установ. Зокрема, *С. В. Свірко* стверджує, що доходи бюджетних установ – це надходження грошових коштів, отримуваних установами за рахунок державних коштів для виконання кошторису доходів і видатків [8]; *С. О. Левицька* доводить, що доходи – це отримані з державного або місцевого бюджетів та генеровані бюджетними організаціями асигнування [1]. Зосереджуючись на доходах спеціального фонду

бюджетних установ, *Н. Нечипорук* наголошує, що під доходами спеціального фонду слід розуміти власні надходження бюджетних установ, які виконують доповнювальну функцію по відношенню до бюджетних асигнувань і забезпечують виконання основних завдань бюджетних установ в частині, не покритій доходами загального фонду [3]. Автори погоджуються з переліченими визначеннями, і вважає досить обґрунтованими визнання доходів спеціального фонду елементом додаткового фінансового забезпечення функціонування бюджетних установ.

У системі фінансування бюджетних установ України значне місце займає спеціальний фонд [2].

Власні надходження бюджетних установ поділяються на дві групи: «Плата за послуги, що надаються бюджетними установами» – такі надходження мають постійний характер і обов'язково плануються в бюджеті та «Інші джерела власних коштів» – такі кошти не мають постійного характеру і плануються лише за наявності відповідної підстави, наприклад, угода про надання благодійної допомоги, рішення КМУ тощо [4]:

Перша група «Плата за послуги, що надаються бюджетними установами» включає наступні підгрупи:

1) плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх функціональними повноваженнями, тобто це кошти, які надійшли бюджетним установам як плата за послуги, надання яких пов'язане з виконанням основних функцій та завдань бюджетних установ, а також за послуги із створення умов для початку реалізації інфраструктурних проектів;

2) надходження бюджетних установ від господарської та/або виробничої діяльності;

3) плата за оренду майна бюджетних установ. Бюджетні установи отримують у повному обсязі плату за оренду майна, що їм належить, якщо інше не передбачено законом;

4) надходження бюджетних установ від реалізації майна. До цієї підгрупи відносяться кошти, які отримують бюджетні установи від реалізації необоротних активів (крім будівель і споруд) та інших матеріальних цінностей, у тому числі списаних.

Друга група «Інші джерела власних коштів» поділяється на такі підгрупи:

1) благодійні внески, гранти та дарунки – всі види добровільної безповоротної та безоплатної допомоги як передача будь-яких видів майна, благодійні внески, гранти та дарунки, у тому числі внески від спонсорів та меценатів. Гранти надаються на безповоротній основі та спрямовуються на реалізацію цілей, визначених програмою їх надання, проектом міжнародної технічної допомоги тощо;

2) кошти, які отримують бюджетні установи для виконання окремих конкретних доручень від підприємств, організацій чи фізичних осіб, від інших бюджетних установ. До цієї підгрупи відносяться також інвестиції, які згідно із законодавством надходять до бюджетних установ, у тому числі на спорудження житлових будинків.

Для зберігання та обслуговування власних надходжень бюджетних установ і проведення операцій з ними в Державній казначейській службі України на ім'я установи відкривають відповідні спеціальні реєстраційні рахунки залежно від суті операції [5].

Кошти, що надходять від платних послуг, зараховують на спеціальний реєстраційний рахунок без віднесення до КЕКВ (кодів економічної класифікації видатків) [6].

Щоб забезпечити отримання запланованого обсягу доходів, необхідно заздалегідь провести моніторинг надходжень до спеціального фонду. Одним із основних елементів моніторингу слід визнати аналіз джерел поповнення спеціального фонду.

У формуванні суми доходів обов'язково враховується рівень їх фактичного виконання за останній звітний рік, а також очікуване виконання за плановий період [5].

За основу цих розрахунків беруться такі показники, як обсяг надання тих чи інших платних послуг, а також інші розрахункові показники (площа приміщень, вартість обладнання та іншого майна, що здаються в оренду тощо) та розмір плати в розрахунку на одиницю показника, який повинен встановлюватися відповідно до законодавства. На підставі зазначених показників визначається сума доходів на наступний рік за кожним джерелом їх надходження з урахуванням конкретних умов роботи установи. Під час формування показників, на підставі яких визначаються доходи планового періоду, обов'язково враховується рівень їх фактичного виконання за останній звітний рік, а також очікуваного виконання за плановий період. Показники повинні наводитися в обсязі, зазначеному в розрахунку, і повністю відповідати показникам бухгалтер-

ської звітності за відповідні періоди. Планові показники за спеціальним фондом кошторису розпорядників у формах звітності повинні відповідати даним обліку, який ведеться органами Державної казначейської служби [7].

Формування доходної частини спеціального фонду бюджетних установ залежить від особливостей функціонування. В даному випадку, говорячи про спеціальний фонд Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини, надходженнями є плата за послуги, що надаються бюджетною установою згідно з її функціональними повноваженнями, а використовуються вони на покриття витрат, пов'язаних з організацією та наданням послуг. Діяльність установи обумовлена наявністю тарифів, затверджених Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України.

Оскільки бюджетні установи є неприбутковими, мета їхньої діяльності полягає в наданні послуг населенню. Тобто, аналіз їх власних надходжень або коштів спеціального фонду повинен ще й узагальнювати усі результати для оцінки роботи установи в цілому. Отримані дані повинні бути використані та втілені у конкретні заходи щодо зменшення виявлених недоліків, пошуку невикористаних резервів.

До завдань аналізу структури доходів спеціального фонду бюджетної організації належать:

- прогнозування потреби населення в послугах бюджетної організації та координація їх повноти;
- визначення обсягу задоволення потреб населення в послугах бюджетної організації та перевірка відповідності нормативно-правовим актам;
- вивчення ефективності використання ресурсів, наявних у бюджетної організації в цілому та по спецфонду;
- оцінка та виявлення причин невідповідності фактичних показників діяльності бюджетної організації плановим та визначення факторів відхилення;
- підготовка аналітичної інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Проаналізуємо надходження до спеціального фонду на прикладі Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини (табл. 1).

**Аналіз надходжень до спеціального фонду
Запорізької міської державної лікарні ветеринарної
медицини протягом 2013–2014 років**

Спеціальний фонд	Обсяг надходжень, грн		Відхилення за сумою, грн	Відхи- лення, %
	2013 рік	2014 рік		
Надійшло власних надхо- джень у тому числі:	3 880 476,05	3 811 050,55	-69 425,50	-1,79
ветеринарно-санітарної експертизи	3 106 984,85	2 894 850,61	-212 134,24	-6,83
протиепізоотичних захо- дів (профілактичних, діа- гностичних, лікувальних)	177 264,60	133 529,78	-43 734,82	-24,67
від реалізації майна	-	511,38	511,38	-
послуги, що надаються офіційними лікарями	596 226,60	782 158,78	185 932,18	31,18

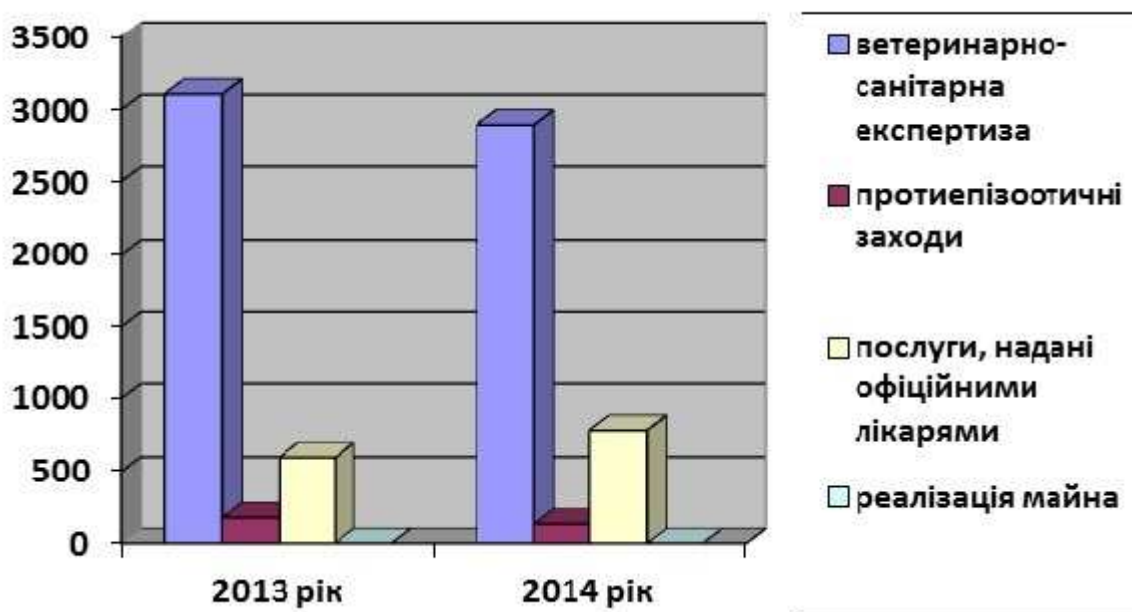
Джерело: власні розрахунки

Дані табл. 1 свідчать, що надходження по спеціальному фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини протягом 2014 року у порівнянні з надходженнями за 2013 рік зменшились на 69 425,50 грн, або, якщо розглядати в процентному відношенні, то сумарне зменшення становить 1,79% від загальної суми власних надходжень. Це зменшення надходжень по спеціальному фонду відбулося за рахунок зміни суми поточних надходжень за послуги, що надаються офіційними лікарями Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини на 185 932,18 грн або 31,18% від загального обсягу та зменшення сум надходжень від ветеринарно-санітарної експертизи і протиепізоотичних заходів (профілактичних, діагностичних, лікувальних) на 212 134,24 грн та 43 734,82 грн відповідно або 6,83% та 24,67% від загальної суми власних надходжень.

Найбільшу питому вагу у загальній сумі доходів спеціального фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини займають доходи від діяльності лабораторій ветеринарно-санітарної експертизи. Отже, пошук нових резервів має бути пов'язано з даним видом діяльності бюджетної організації. Значна

негативна тенденція спостерігається в надходженні коштів від здійснення профілактичних, діагностичних та лікувальних заходів – зменшення майже 25% у порівнянні з попереднім роком.

Графічно динаміка обсягу надходжень до спеціального фонду за напрямками послуг Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини за 2013-2014 роки наведена на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка структури доходів Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини, тис. грн

Джерело: власна розробка

Щоб дослідити за рахунок чого відбулися зміни сум доходів, потрібно проаналізувати їх зміну у структурі по основних підрозділах. Адже «загальна» динаміка не дає розгорнутої відповіді чи всі структурні підрозділи мають однакову тенденцію. Так, надання протиєпізоотичних заходів здійснюють чотири дільничні лікарні ветеринарної медицини, послуги з санітарно-ветеринарної експертизи надаються вісімнадцятьма лабораторіями, а також тринадцять офіційних лікарів здійснюють контроль на підприємствах міста.

Для прийняття оперативних управлінських рішень пропонується розробити внутрішню форму звітності «Звіт про надходження коштів по спеціальному фонду в розрізі структурних підрозділів бюджетної установи» (табл. 2). Наявність даної форми звітності до-

поможе в оцінці рівня ефективності діяльності в розрізі структурних підрозділів і послуг, які вони надають. Це дозволить належним чином провести моніторинг надходжень до спеціального фонду та тим самим допоможе в оцінці рівня ефективності діяльності бюджетної установи, забезпеченні отримання запланованого обсягу доходів, прискорення обробки та представлення економічної інформації для прийняття управлінських рішень.

Дані табл. 2 свідчать, що загальний відсоток зниження дохідної частини спеціального фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини -1,79 набуває значення аж -97,19%, що потребує з'ясування причин, виявлення резервів та розробки заходів щодо усунення виявлених негативних тенденцій на майбутнє.

Запровадження на практиці запропонованої внутрішньої форми звітності щодо формування спецфонду бюджетної установи допоможе в оцінці рівня ефективності діяльності в розрізі структурних підрозділів і послуг, які вони надають.

Підсумок даної звітності також може бути використаний як джерело даних при складанні форми звітності про надходження і використання коштів спеціального фонду ф. № 4-1д, № 4-1 м.

Загалом у системі фінансування бюджетних установ України значне місце займає спеціальний фонд. Він містить обсяг надходжень зі спеціального фонду бюджету та їх розподіл за повною економічною класифікацією на здійснення видатків спеціального призначення, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою основних функцій. Уперше поділ державного та місцевого бюджетів на загальний та спеціальний фонди було здійснено у 2000 р. відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік». Усі позабюджетні кошти бюджетних установ і організацій, що утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України, включено до спеціального фонду Державного бюджету України як власні надходження цих установ і організацій та відповідні бюджетним установам створила держава. Таким чином, бюджетна установа за рахунок надходжень спеціального фонду проводить видатки, які недостатньо покриваються із загального фонду бюджету або не покриваються зовсім. Існування спеціального фонду бюджету законодавчо встановлено Бюджетним кодексом України [9].

Таблиця 2

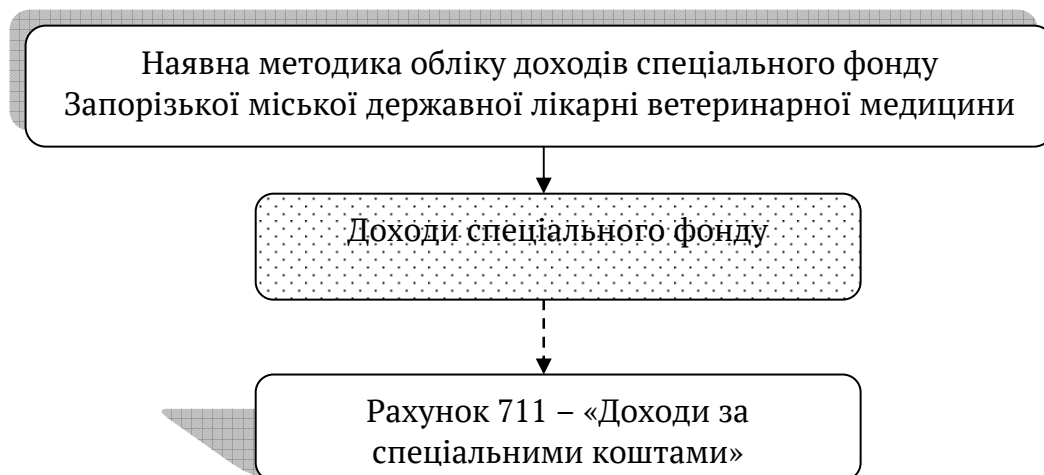
Звіт про надходження коштів до спеціального фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини протягом 2013–2014 років (в розрізі структурних підрозділів)

Назва структурного підрозділу (районна / міська лікарня, лабораторія, лабораторії ВСЕ, дільничні лікарні, дільниці, пункти)	Сума коштів, отриманих як плата за послуги за 2014 рік, грн.	Сума коштів, отриманих як плата за послуги за 2013 рік, грн.	Відхилення (+, -)	
			грн.	%
ЛВСЕ № 1	173 468,91	260 092,67	-86 623,76	-33,30
ЛВСЕ № 2	744 517,62	577 919,23	166 598,39	28,83
ЛВСЕ № 3	75 260,97	103 007,54	-27 746,57	-26,94
ЛВСЕ № 4	33 468,70	53 749,04	-20 280,34	-37,73
ЛВСЕ № 5	223 016,40	244 698,30	-21 681,90	-8,86
ЛВСЕ № 6	69 547,44	84 236,54	-14 689,10	-17,44
ЛВСЕ № 7	93 612,28	107 293,64	-13 681,36	-12,75
ЛВСЕ № 8	69 666,50	81 462,78	-11 796,28	-14,48
ЛВСЕ № 9	98 190,92	151 471,50	-53 280,58	-35,18
ЛВСЕ № 10	266 175,35	263 138,66	3 036,69	1,15
ЛВСЕ № 11	12 117,80	19 368,11	-7 250,31	-37,43
ЛВСЕ № 12	44 147,27	67 535,29	-23 388,02	-34,63
ЛВСЕ № 13	281 402,28	300 989,31	-19 587,03	-6,51
ЛВСЕ № 14	69 359,06	76 472,32	-7 113,26	-9,30
ЛВСЕ № 15	441 745,58	475 259,19	-33 513,61	-7,05
ЛВСЕ № 16	70 233,53	93 040,23	-22 806,70	-24,51
ЛВСЕ № 17	24 904,72	30 799,02	-5 894,30	-19,14
ЛВСЕ № 18	104 015,28	116 451,44	-12 436,16	-10,68
РАЗОМ по ЛВСЕ	2894850,61	3106 984,81	-212 134,20	-6,83
ДЛВМ Шевченківського району	42 321,89	53 414,86	-11 092,97	-20,77
ДЛВМ Заводського району	287,69	10 250,10	-9 962,41	-97,19
ДЛВМ Орджонкідзівського району	51 528,07	48 225,08	3 302,99	6,85
ДЛВМ Комунарського району	4 332,49	13 373,24	-9 040,75	-67,60
ДЛВМ Ленінського району	35 059,64	52 001,36	-16 941,72	-32,58
РАЗОМ по ДЛВМ	133 529,78	177 264,64	-43 734,86	-24,67
Послуги, що надаються офіційними лікарями	782 158,78	596 226,60	185 932,18	31,18
РАЗОМ по послугам	782 158,78	596 226,60	185 932,18	31,18
Реалізації майна	511,38	-	511,38	-
<i>РАЗОМ по установі (згідно ф. 4-1)</i>	<i>3811050,55</i>	<i>3 880 476,05</i>	<i>-69 425,50</i>	<i>-1,79</i>

Джерело: власна розробка

Джерела спеціального фонду бюджету визначаються виключно законами України. Так, згідно з діючим законодавством, до власних надходжень Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини належать: спеціальні кошти бюджетних установ, інші власні надходження та кошти, що отримані установою на виконання окремих доручень.

У зв'язку з тим, що на сьогоднішній день основним напрямком діяльності Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини є надання послуг та саме з цих сум складається значна питома вага в об'ємі спеціального фонду, доцільно буде запропонувати з переліку коштів, отриманих установами на виконання окремих доручень, вилучити зазначені кошти, при цьому перелік власних надходжень бюджетних установ доповнити розділом «Доходи за коштами, отриманими як плата за послуги» (див. рис. 2).

Рис. 2. Наявна методика обліку доходів спеціального фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини
Джерело: власна розробка

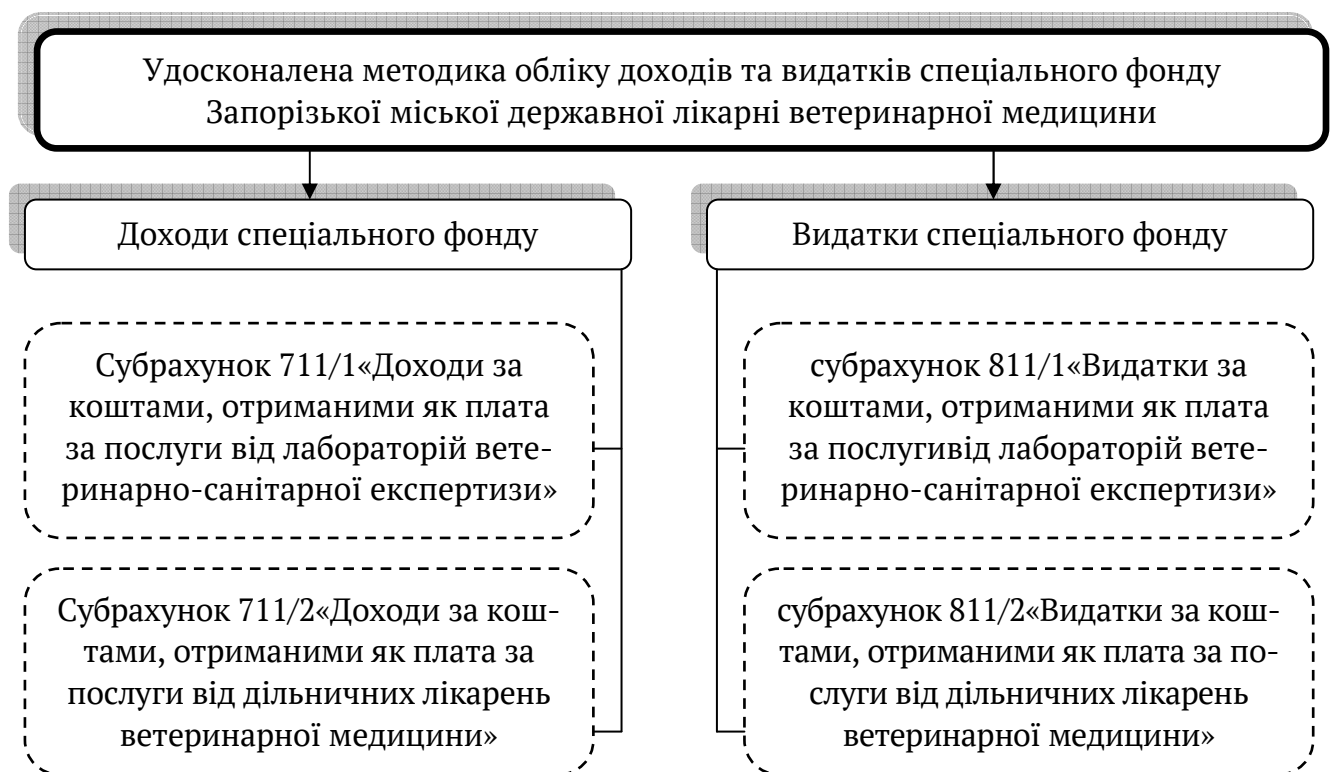
Під час відображення в обліку доходів спеціального фонду важливе значення має джерело доходів [9]. Тому під час розгляду обліку коштів спеціального фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини можна зробити висновок, що існуючий план рахунків у даній організації не зовсім досконалий, адже обсяг надходжень планується на основі аналізу облікової інформації за попередні періоди про отримані кошти від плати за послуги, що надаються. Тому, для ідентифікації доходів та здійснення видатків план рахунків доцільно буде доповнити такими субрахунками.

– субрахунок 711/1 «Доходи за коштами, отриманими як плата за послуги від лабораторій ветеринарно-санітарної експертизи» – для узагальнення та систематизації інформації щодо надходження коштів від структурованих підрозділів ветеринарно-санітарної експертизи;

– субрахунок 711/2 «Доходи за коштами, отриманими як плата за послуги від дільничних лікарень ветеринарної медицини» – для узагальнення та систематизації інформації щодо надходження коштів від протиепізоотичних заходів (профілактичних, діагностичних, лікувальних);

– субрахунок 811/1 «Видатки за коштами, отриманими як плата за послуги від лабораторій ветеринарно-санітарної експертизи» – для відокремлення та накопичення видатків за структурованими підрозділами ветеринарно-санітарної експертизи;

– субрахунок 811/2 «Видатки за коштами, отриманими як плата за послуги від дільничних лікарень ветеринарної медицини» – для відокремлення та накопичення видатків від протиепізоотичних заходів (профілактичних, діагностичних, лікувальних) (див. рис. 3):

Рис. 3. Удосконалена методика обліку доходів та видатків спеціального фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини

Джерело: власна розробка

Щоб удосконалити методику обліку кошторису доходів і видатків бюджетної установи, варто підвищити її оперативність і аналітичність. Враховуючи те, що залишок за статтею «Результат виконання кошторису за спеціальним фондом» «Балансу» (форма № 1) визначається загальною сумою, варто запропонувати ввести до даної форми додаткові рядки, які будуть повною мірою відображати результат виконання кошторису за окремими коштами спеціального фонду. Так, доцільно буде доповнити статтю двома додатковими рядками з урахування окремих видів послуг у власних надходженнях. Запропоновані зміни до ф.№ 1 «Баланс» у Пасиві першого розділу «Власний капітал» наведено у табл. 3.

Таблиця 3

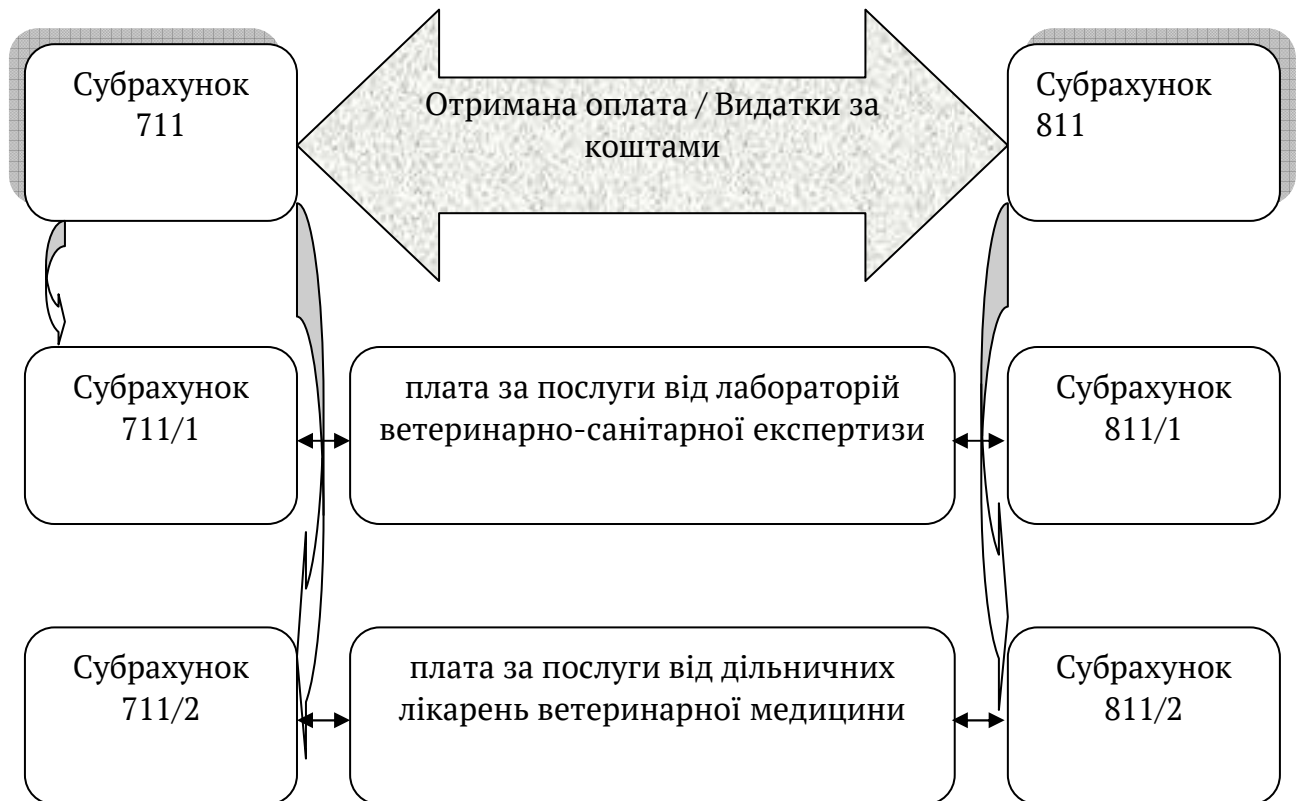
Методичні розробки щодо удосконалення відображення облікових даних у формі № 1 «Баланс» Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини

ПАСИВ	Код рядка	На початок звітнього року	На кінець звітнього періоду (року)
I. ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ			
Фонд у необоротних активах	330	4 344 873,00	4 215 927,00
Фонд у малоцінних та швидкозношуваних предметах	340	136 389,87	115 536,01
Фонд у фінансових інвестиціях	345	-	-
Результат виконання кошторису за загальним фондом	350	168 74,50	70 981,20
Результат виконання кошторису за спеціальним фондом, в т.ч.:	360	824 990,62	802 012,79
– за коштами, отриманими як плата за послуги від лабораторій ветеринарно-санітарної експертизи	361	513 500,38	497 247,93
– за коштами, отриманими як плата за послуги від дільничних лікарень ветеринарної медицини	362	311 490,24	304 764,86
Результати переоцінок	370	-	-

Джерело: власні розрахунки

Тобто, за даними табл. 3 ми маємо можливість проаналізувати динаміку результату виконання кошторису з урахування окремих видів послуг у власних надходженнях, а не тільки загальний підсумок.

Розробка методичного забезпечення бухгалтерського обліку отримання доходів та здійснення видатків за коштами спеціального фонду згідно отриманим послугам та розробка методичного підходу до визначення результату виконання кошторису організації в цілому та за кожним підрозділом зображена на рис. 4.

Рис. 4. Методичне забезпечення бухгалтерського обліку отримання доходів та здійснення видатків за коштами спеціального фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини

Джерело: власна розробка

Запропоноване методичне забезпечення найбільш повно відобразить надходження до спеціального фонду від сплати за послуги та за напрямками використання коштів задля покриття витрат, пов'язаних з організацією та наданням послуг, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю

Таким чином, розроблені рекомендації та пропозиції сприятимуть удосконаленню методики обліку доходів і видатків спеціального фонду Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини та визначенню результату виконання кошторису за спеціальним фондом в сучасних умовах господарювання.

За результатами дослідження встановлено, що до теперішнього часу не існує внутрішньої звітності, яка б дозволила створити належне обліково-інформаційне забезпечення доходів спеціального фонду бюджетної установи. З метою вирішення зазначеної проблеми нами запропоновано внутрішню форму звітності «Звіт про надходження коштів по спеціальному фонду в розрізі структурних підрозділів бюджетної установи», що дозволить належним чином провести моніторинг надходжень до спеціального фонду.

Запропоновані положення дадуть змогу спрощеного та більш зручного відображення складових спеціального фонду бюджету для можливості швидкого отримання даних для подальшого аналізу структурних підрозділів. Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення обліку доходів і видатків коштів спеціального фонду бюджетних установ, спрямовані на підвищення оперативності та якості обліку, що дозволяє забезпечити високу ефективність процесу управління спеціальним фондом Запорізької міської державної лікарні ветеринарної медицини. Таким чином, розроблені пропозиції дають можливість удосконалити організацію бух галтерського обліку спеціального фонду в системі управління сучасних бюджетних установ.

Список використаних джерел:

1. *Левицька С. О.* Фінансові результати діяльності одержувачів бюджетних коштів: економічна сутність, вітчизняна та міжнародна практика обліку / *С. О. Левицька* // Економічний аналіз. – 2008. – № 2. – С. 361–369.
2. *Максімова В.* Концептуальні засади розвитку системи бухгалтерського обліку в бюджетних установах [Електронний ресурс] / *В. Максімова*. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2008_16.pdf, вільний. – Назва з екрану.
3. *Нечипорук Н.* Спеціальний фонд бюджетних установ: планування і формування [Електронний ресурс] / *Н. Нечипорук*. – Ре-

жим доступу : http://http://econa.at.ua/Vypusk_6/netchyporuk.pdf, вільний. – Назва з екрану.

4. Перелік груп власних надходжень бюджетних установ, вимоги щодо їх утворення та напрями використання : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2002 р. № 659 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/659-2002-%D0%BF>, вільний. – Назва з екрану.
5. Планування, облік, звітність, контроль у бюджетних установах, державне замовлення та державні закупівлі / [В. Т. Александров, О. І. Ворона, П. К. Германчук та ін.]. – Київ : НВП «АВТ», 2004. – 593 с.
6. Порядок обслуговування державного бюджету за видатками та операціями з надання та повернення кредитів, наданих за рахунок коштів державного бюджету : Наказ Державного казначейства України від 25.05.2004 р. № 89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0407-08>, вільний. – Назва з екрану.
7. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетними установами : Постанова КМУ № 228 від 28 лютого 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua/doc/?code=228-2002-%EF>, вільний. – Назва з екрану.
8. Свірко С. В. Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах : [навчальний посібник] / С. В. Свірко ; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2006. – 380 с.
9. Куліш О. М. Облік доходів і видатків спеціального фонду бюджетних установ [Електронний ресурс] / О. М. Куліш //. – Режим доступу : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/841/1/Куліш%20О.%20М.%20Облік%20доходів%20і%20видатків%20спеціального%20фонду%20бюджетних%20установ.pdf>, вільний. – Назва з екрану.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

І. Я. Максименко,
кандидат економічних наук,
*Запорізькій національний технічний
університет*

Визначальною проблемою модифікації обліку в бюджетних установах в умовах ринкових відносин є відсутність розробки дієвих механізмів єдиних підходів удосконалення системи обліку відповідно до вимог міжнародних стандартів, а також створення єдиного організаційного та інформаційного забезпечення обліку. Сьогодні ключовим напрямком реформування обліку та звітності є перехід в державному секторі на національні стандарти, які відповідають міжнародним стандартам.

Процеси глобалізації економіки, формування єдиного економічного простору, інтернаціоналізація економічних, фінансових, політичних і суспільних відносин зумовлюють виникнення нових підходів до побудови бухгалтерського обліку, зокрема обліку бюджетних установ.

Економічні перетворення, що відбуваються в Україні, завжди потребують перегляду основних положень побудови вітчизняної облікової системи. Як завжди ми вивчаємо досвід економічно розвинених країн, де облік є одним із головних важелів в управлінні господарським суб'єктом.

В Україні триває процес реформування облікової системи відповідно до міжнародних стандартів. Реформування системи обліку і звітності в приватному секторі суттєво випереджає аналогічні процеси у бюджетній сфері.

В державній сфері економіки процеси модернізації облікової системи і звітності відбуваються значно повільнішими темпами. Облікова система в бюджетній сфері не відповідає сучасним потребам щодо прозорості інформації про державні фінанси для зовнішніх користувачів, не забезпечує в достатній мірі процеси прийняття рішень у системі державного управління та місцевого самовряду-

вання, не є придатною для оцінювання ефективності діяльності в бюджетній сфері.

Відповідно до пункту 12 частини першої статті 2 Бюджетного кодексу України бюджетні установи – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими.

Основна діяльність бюджетної установи фінансується за рахунок коштів бюджету – бюджетних асигнувань. Бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів.

Розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їхніх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття зобов'язань і здійснення видатків з бюджету.

За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів та розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня.

Протилежною стороною до розпорядників бюджетних коштів є одержувачі бюджетних коштів. Одержувачі бюджетних коштів – це підприємства і госпрозрахункові організації, громадські та інші організації, що не мають статусу бюджетної установи, які одержують кошти з бюджету як фінансову підтримку або уповноважені органами державної влади на виконання загальнодержавних програм, надання послуг безпосередньо через розпорядників.

Головними розробниками та відповідальними виконавцями заходів Стратегії є Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України, і державні цільові фонди. Реформування системи бухгалтерського обліку в бюджетній сфері сприятимуть вдосконаленню:

- управління фінансами держави;
- системи бюджетного планування стратегічного характеру;
- порядку складення і виконання бюджету напідставі програмно-цільового методу в бюджетному процесі;
- контролю за процесом виконання бюджету;
- аналітично-інформаційної системи управління фінансами держави.

Бюджетна установа, крім бюджетних коштів, може отримувати спеціальні кошти за послуги згідно з функціональними повноваженнями бюджетної установи.

Використання бюджетних коштів і спеціальних коштів бюджетної установи здійснюється чітко у відповідності до кошторису та згідно із бюджетною класифікацією видатків. Бюджетна класифікація – єдине систематизоване групування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Бюджетним кодексом України закладено правову норму використання єдиної класифікації доходів і видатків для всіх бюджетів, що становлять бюджетну систему України.

Кошторис є основним плановим документом бюджетної установи, який надає повноваження на отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг та спрямування коштів для виконання установою своїх функцій і досягнення цілей, визначених на бюджетний період згідно з бюджетними призначеннями. Кошторис бюджетної установи складається на основі постанови КМУ від 28.02.2002 р. № 228 «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ».

Кошторис бюджетних установ має такі складові частини:

– загальний фонд, який містить обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподіл видатків за повною економічною класифікацією видатків на виконання бюджетною установою основних функцій або розподіл надання кредитів з бюджету за класифікацією кредитування бюджету;

– спеціальний фонд, який містить обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету на конкретну мету та їх розподіл за повною економічною класифікацією видатків на здійснення відповідних видатків згідно із законодавством, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою основних функцій, або розподіл надання кредитів з бюджету згідно із законодавством за класифікацією кредитування бюджету [4].

Форма кошторису затверджується Міністерством фінансів України.

Установа незалежно від того, чи веде вона бухгалтерський облік самостійно, чи обслуговується централізованою бухгалтерією,

для забезпечення своєї діяльності складає індивідуальні кошториси, плани асигнувань загального фонду бюджету, плани надання кредитів із загального фонду бюджету, плани спеціального фонду за кожною виконуваною нею бюджетною програмою (функцією).

Установам можуть виділятися бюджетні кошти тільки за наявності затверджених кошторисів. Одержувач використовує бюджетні кошти на підставі плану використання бюджетних коштів, що містить розподіл бюджетних асигнувань, затверджених у кошторисі відповідного розпорядника бюджетних коштів.

Головні розпорядники під час розгляду проектів кошторисів, планів асигнувань загального фонду бюджету, планів надання кредитів із загального фонду бюджету, планів спеціального фонду, планів використання бюджетних коштів, помісячних планів використання бюджетних коштів зобов'язані:

- забезпечити суворе виконання вимог законодавства;
- додержуватися режиму економії, не допускати включення до кошторисів бюджетних асигнувань, не зумовлених потребою;
- забезпечити в проектах кошторисів, планів асигнувань загального фонду бюджету, планів надання кредитів із загального фонду бюджету, планів спеціального фонду, планів використання бюджетних коштів додержання доведених у лімітних довідках річних обсягів бюджетних асигнувань;
- не допускати прийняття в кошторисах сум, не підтверджених розрахунками та економічними обґрунтуваннями.

Так, кошториси, плани асигнувань загального фонду бюджету, плани надання кредитів із загального фонду бюджету, плани спеціального фонду, плани використання бюджетних коштів (крім планів використання бюджетних коштів одержувачів), помісячні плани використання бюджетних коштів і штатні розписи затверджуються керівником відповідної вищестоящої установи, за винятком кошторисів, зазначених у п. 33 Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ (якщо законодавством не встановлено інший порядок затвердження). Кошториси, плани асигнувань загального фонду бюджету, плани надання кредитів із загального фонду бюджету, плани спеціального фонду і штатні розписи окремих установ, зокрема, управлінь, відділів, інших підрозділів обласних, Київської та Севастопольської міських, районних держадміністрацій

затверджуються, відповідно, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями після погодження з головними обласними і головним Київським міським та Севастопольським міським фінансовими управліннями.

У разі внесення змін до кошторису, плану асигнувань загального фонду бюджету, плану надання кредитів із загального фонду бюджету, плану спеціального фонду складаються відповідні довідки, які затверджуються і виконуються у тому ж порядку, що і кошториси, плани асигнувань загального фонду бюджету, плани надання кредитів із загального фонду бюджету, плани спеціального фонду.

Необхідно відмітити, що бухгалтерський облік в бюджетних установах має свої специфічні особливості:

- організація обліку в розрізі статей бюджетної класифікації;
- окремий облік отриманих асигнувань з бюджетів різних рівнів та власних надходжень;
- розподіл обліку видатків за джерелом покриття;
- окремий облік касових та фактичних видатків;
- контроль виконання кошторису видатків;
- сувору відповідність обліку і звітності вимогам нормативних документів;
- галузеву специфіку обліку в установах культури, науки, освіти, управління;
- відсутність попередньої оплати за товари, послуги, виконані роботи та ін.

Одним із принципів бюджетної системи України є принцип цільового використання бюджетних коштів, який передбачає, що бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями (пп. 8 ч. 1 статті 7 Бюджетного кодексу України).

Згідно зі статтею 119 Кодексу нецільовим використанням бюджетних коштів є їх витрачання на цілі, що не відповідають:

- бюджетним призначенням, встановленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет);
- напрямам використання бюджетних коштів, визначеним у паспорті бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі) або в порядку використання бюджетних коштів;

– бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів).

Мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення, встановленого законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), визначає паспорт бюджетної програми (пп. 40 частини 1 статті 2 Кодексу).

Правила складання паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29 грудня 2002 року № 1098 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 14 січня 2008 року № 19).

Здійснення видатків за відповідним кодом економічної класифікації не може бути ціллю, що встановлюється бюджетним призначенням або бюджетними асигнуваннями, і відповідно здійснення видатків за кодом економічної класифікації, що не в повній мірі відповідає економічній сутності платежу, однак відповідає цілям, визначеним у паспорті бюджетної програми, не можна кваліфікувати як нецільове використання бюджетних коштів.

Відповідно до частини 5 статті 10 Кодексу видатки бюджету класифікуються за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету).

За економічною класифікацією видатків бюджету видатки бюджету поділяються на поточні та капітальні.

Капітальні видатки – це видатки, які спрямовуються на придбання основного капіталу (обладнання і предметів довгострокового користування), необоротних активів (у тому числі землі, нематеріальних активів тощо), на будівництво (придбання), ремонт, модернізацію, реконструкцію та реставрацію (у тому числі житла (приміщень), інших об'єктів), на створення державних запасів і резервів; на придбання капітальних активів; невідплатні платежі, компенсацію втрат, пов'язаних із пошкодженням основного капіталу. Критерії (вартісний та часові показники) капітальних видатків регулюються чинним законодавством (п. 1.6 Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 12.03.2012 р. № 333).

Поточні видатки – це видатки, які спрямовуються на виконання бюджетних програм та забезпечують поточне функціонування бюджетних установ, проведення досліджень, розробок, заходів та надання поточних трансфертів населенню і підприємствам (установам, організаціям).

В Україні стратегія модернізації обліку законодавчо закріплена Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007–2015 роки» від 16 січня 2007 року № 34, яка містить основні напрямки та положення реформування обліку відповідно до сучасних вимог. Проте, реалізації зазначених заходів відбувається дуже повільно або й взагалі існує лише на папері [1].

Відповідно до даного документу можна визначити основні напрями модернізації обліку, а саме: удосконалення системи бухгалтерського обліку, удосконалення системи фінансової звітності та звітності про виконання бюджетів, створення уніфікованої організаційної та інформаційної облікової системи.

Перший напрямок передбачає розробку та запровадження національних стандартів, єдиного плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, узгодженого з бюджетною класифікацією та розподіл між бухгалтерами повноважень щодо ведення обліку активів, зобов'язань, доходів та витрат.

Другий напрямок передбачає удосконалення методології складання форм звітності та їх удосконалення, запровадження нових форм фінансової звітності та звітності про виконання бюджетів; удосконалення методів складання фінансової звітності, звітності про виконання бюджетів з використанням сучасних інформаційних технологій.

Третій напрямок пропонує адаптувати бюджетну систему, що створена на засадах програмно-цільового методу до нових методологічних принципів системи бухгалтерського обліку, модернізувати фінансово-бухгалтерські служби, посилити контроль з боку органів Державного казначейства за дотриманням єдиних правил ведення бухгалтерського обліку і складання звітності [4].

Реалізація Стратегії дасть змогу забезпечити створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління державними фінансами.

У результаті реалізації Стратегії очікується досягнення таких результатів:

- адаптація законодавства з питань бухгалтерського обліку та звітності до міжнародних стандартів;
- розроблення та запровадження плану рахунків бухгалтерського обліку з виконання бюджетів та кошторисів розпорядників бюджетних коштів, що дасть змогу забезпечити прозорість облікових процесів, складення звітності та отримання інформації про фінансові операції, які здійснюються у державному секторі;
- установлення уніфікованих вимог до вибору програмного забезпечення для обміну інформацією між Мінфіном, органами Казначейства і суб'єктів державного сектору з використанням баз даних та інформаційних систем;
- підвищення відповідальності, а також статусу керівників фінансово-бухгалтерських служб суб'єктів державного сектору;
- удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів з питань бухгалтерського обліку в державному секторі;
- підвищення рівня прозорості та відкритості ведення бухгалтерського обліку.

Відповідно до вимог МСБОДС (IPSAS) Міністерством фінансів України на протязі 2009–2012 років розроблено та затверджено 19 національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі (далі – НП(С)БОДС), запровадження яких буде здійснюватися з 2015–2016 років, а саме:

- 101 «Подання фінансової звітності» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- 102 «Консолідована фінансова звітність» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- 103 «Фінансова звітність за сегментами» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- 105 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- 121 «Основні засоби» (чинний з 01 січня 2015 р.);
- 122 «Нематеріальні активи» (чинний з 01 січня 2015 р.);
- 123 «Запаси» (чинний з 01 січня 2015 р.);
- 124 «Доходи» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- 125 «Зміни облікових оцінок та виправлення помилок» (чинний з 01 січня 2015 р.);

- 126 «Оренда» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- 127 «Зменшення корисності активів» (чинний з 01 січня 2015 р.);
- 128 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та активи» (чинний з 01 січня 2015 р.);
- 129 «Інвестиційна нерухомість» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- 130 «Вплив змін валютних курсів» (чинний з 01 січня 2015 р.);
- 131 «Будівельні контракти»
- 132 «Виплати працівникам» ((набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- чинний з 01 січня 2015 р.);
- 133 «Фінансові інвестиції» (чинний з 01 січня 2015 р.);
- 134 «Фінансові інструменти» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.);
- 135 «Витрати» (набирає чинності з 01 січня 2016 р.).

З 1 січня 2013 року вступила в дію нова економічна класифікація видатків бюджету, затверджена наказом Мінфіну України від 21.06.2012 р. № 754, яка гармонійна зі статистикою державних фінансів (GFS2001).

Мін'юст зареєстрував наказ Мінфіну «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі» від 31.12.2013 р. № 1203.

План рахунків є переліком рахунків і субрахунків з групування для узагальнення інформації про факти діяльності суб'єктів державного сектору у бухгалтерському обліку.

У ньому за десятковою системою наведені коди (номери) й найменування синтетичних рахунків й субрахунків. Перша цифра балансового рахунку визначає клас рахунків, друга – номер синтетичного рахунку, третя – ідентифікатор суб'єкта державного сектору (1 – розпорядники бюджетних коштів; 2 – державні цільові фонди; 3 – державний бюджет; 4 – місцеві бюджети, 5 – рахунки органів Казначейства), четверта цифра – номер субрахунку (крім рахунків класу 9 та класу 0).

План рахунків включає розділ I «Балансові рахунки» (класи 1–8) та розділ II «Позабалансові рахунки» (клас 9 та клас 0).

Суб'єкти державного сектору можуть вводити аналітичні рахунки до субрахунків цього Плану рахунків.

По-перше, «новий» План рахунків № 1203 застосовуватимуть всі суб'єкти державного сектору. Оскільки кожен суб'єкт державного сектору має свою специфіку, розробники Плану рахунків № 1203

врахували це в його структурі, що складається з двох розділів – «Балансові рахунки» (класи 1–8) та «Позабалансові рахунки» (клас 9 та клас 0): 1. «Нефінансові активи»; 2. «Фінансові активи»; 3. «Кошти бюджетів та розпорядників бюджетних коштів»; 4. «Розрахунки»; 5. «Капітал та фінансовий результат»; 6. «Зобов'язання»; 7. «Доходи»; 8. «Витрати»; 9. «Позабалансові рахунки бюджетів та державних цільових фондів»; 0. «Позабалансові рахунки розпорядників бюджетних коштів та державних цільових фондів» [5].

Кожен із 10 класів Плану рахунків № 1203 має свої рахунки і субрахунки. Номер субрахунку складається з чотирьох цифр: перша відповідає за належність відповідного рахунку до певного класу; друга – номеру синтетичного рахунку; третя – ідентифікатору суб'єкта державного сектору, яким застосовуватиметься той чи інший рахунок чи субрахунок; четверта – це порядковий номер субрахунку відповідного рахунку.

Доцільно звернути увагу саме на третю цифру, яка може приймати значення від 1 до 5. Якщо у номері субрахунку третя цифра має значення «1», то такий субрахунок застосовується розпорядниками бюджетних коштів, «2» – фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, якщо «5» – органами Державної казначейської служби. Субрахунки, які мають цифри «3» та «4» застосовуватимуться при виконанні відповідно державного та місцевих бюджетів.

Загалом структура та вибір об'єктів обліку, застосованих у Плані рахунків № 1203, мають забезпечити прозорість облікових процесів, складання звітності та отримання об'єктивної інформації про фінансові операції, які здійснюються в держсекторі, будь-яким користувачем.

По-друге, План рахунків № 1203 гармонізовано з економічною класифікацією видатків на рівні синтетичних рахунків. Це означає, що в обліку суб'єкта державного сектору на рівні синтетичних рахунків можна буде відслідкувати видатки за економічним змістом. На сьогодні План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затверджений Наказом № гармонізований із економічною класифікацією видатків на рівні аналітичного обліку [6]. Деталізація видатків за економічним змістом відбувається на рівні аналітичного обліку, оскільки для синтетичних рахунків таку деталізацію прослідкувати неможливо.

По-третє, синтетичні рахунки Плану рахунків № 1203 не розмежовуються за коштами загального та спеціального фондів бюджету. Тобто операції з коштами загального та спеціального фондів бюджету в обліку установи акумулюватимуться на одному синтетичному рахунку (на даний час – на окремих синтетичних рахунках за Планом рахунків № 611 [6]).

По-четверте, на синтетичних рахунках Плану рахунків № 1203 відобразатиметься інформація за методом нарахувань та касовим методом. Розпорядники бюджетних коштів відобразатимуть операції в обліку відповідно до Стандартів за методом нарахувань, тобто в обліку відобразатимуться операції за першою подією. Операції щодо виконання бюджетів відобразатимуться за касовим методом, однак із використанням елементів методу нарахувань.

Перш ніж запровадити нову систему обліку, яка базуватиметься на Стандартах та Плані рахунків № 1203, розпоряднику бюджетних коштів потрібно проаналізувати кожний субрахунок на предмет достовірності об'єкта обліку та його вартості.

Однак, між Планом рахунків № 611 [6] та Планом рахунків № 1203 [5] немає прямої відповідності.

Створені в Україні умови для формування і розвитку бухгалтерського обліку потребують значних змін та регулювання з боку держави. Функціонування бюджетної системи України характеризуються наявністю ряду проблемних питань в організації обліку в бюджетних установах.

Основні недоліки, які досі існують у системі обліку бюджетних установ такі:

- при веденні бухгалтерського обліку одночасно використовуються два методи нарахувань – касовий (при виконанні бюджетів) та метод нарахування (при здійсненні діяльності із виконання кошторису);

- відсутність єдиної методики державними цільовими фондами при відображенні операцій в бухгалтерському обліку;

- паралельна консолідація звітності по вертикалі головних розпорядників коштів і по вертикалі Державної казначейської служби.

При цьому потоки інформації дублюються, але частина аналітичних звітних даних містить нетотожну інформацію. Планові показники доводяться за двома напрямками: по системі ДКСУ та головних розпорядників бюджетних коштів. здійснення виконання

бюджетів за видатками шляхом виділення асигнувань, що є формальним обліком зобов'язань розпорядників бюджетних коштів [3].

Для продовження реалізації реформ в обліку бюджетних установ, наближенні його до міжнародної практики необхідно провести: розроблення методичних рекомендацій щодо запровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в бюджетній сфері; перегляд нормативно-правового та методологічного забезпечення щодо здійснення операцій з виконання бюджетів з урахуванням змін в системі бухгалтерського обліку бюджетних установ; затвердження інструкції із застосування нового— плану рахунків бухгалтерського обліку для бюджетників; забезпечення співпраці з Міжнародною федерацією бухгалтерів щодо перекладу міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для бюджетних установ та їх оприлюднення; інформаційна підтримка щодо застосування – стандартів (організація навчання з питань застосування стандартів, проведення конференцій, практичних семінарів для фахівців бухгалтерських служб) [7].

Отже, для того, щоб здійснити адаптацію бухгалтерського обліку в бюджетних установах до Міжнародних стандартів потрібно: визнати функціонування бухгалтерського обліку в бюджетних установах України на міжнародному рівні, провести ряд змін як в законодавчому становленні так і в практичному використанні обліку.

Перелічені напрямки удосконалення обліку в бюджетних установах дозволять забезпечити реальність планових показників бюджету та їх виконання, визначити пріоритети бюджетного фінансування, концентрацію бюджетних коштів на найважливіших соціально-економічних програмах, забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів, удосконалення практики використання коштів загального та спеціального фондів; створити інтегровану інформаційно-аналітичну систему управління державними фінансами.

Зі збільшенням теоретичних досліджень спостерігається поступова трансформація бухгалтерського обліку на всіх рівнях. Однак для повної гармонізації бухгалтерського обліку в Україні, побудованого на нових засадах ринкової економіки, необхідно зробити ще дуже багато як у теоретичній, так і в практичній площинах.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний Кодекс України : Постанова Кабінету Міністрів України від від 31.05.2015 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>, вільний. – Назва з екрану.
2. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 р. № 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-%D0%BF>, вільний. – Назва з екрану.
3. Про схвалення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 року № 888-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-%D1%80>, вільний. – Назва з екрану.
4. Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 року № 911-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80>, вільний. – Назва з екрану.
5. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 року № 774-р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80>, вільний. – Назва з екрану.
6. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2013 року № 1203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>, вільний. – Назва з екрану.
7. Про затвердження деяких нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку бюджетних установ : Наказ Міністерства фінансів України від 26.06.2013 р. № 611 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1214-13>, вільний. – Назва з екрану.

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ: СУТНІСТЬ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

В. М. Помулева,
старший викладач,
*Запорізький національний технічний
університет*

Поява електронних грошей – об’єктивний процес, викликаний новими потребами і підвищеними вимогами до ефективності і надійності платежів. За інформацією про діяльність, пов’язану з випуском та використанням електронних грошей, яку надають банки-емітенти, загальна кількість електронних грошей в обігу збільшилась протягом 2014 року на 70% (з 7,3 млн грн до 12.5 млн грн) [1, с. 101].

Розвиток найсучаснішої форми грошей – електронної, призводить до того, що гроші втрачають предметно-чуттєву форму і перетворюються на інформаційний ресурс, стають віртуальною реальністю, створеною за допомогою технологічних засобів [2].

Система електронних грошей у світі використовується вже майже тридцятиліття. Україна не може похизуватися таким досвідом. З розвитком Інтернет-технологій застосування електронних грошей в Україні з кожним днем набуває дедалі більшої ваги. Вони є популярним, доступним і зручним засобом платежу. Їх використовують при оплаті товарів в Інтернет-магазинах та/або оплаті послуг компаніям, які приймають такі платежі, аналогічно тому, як це робиться з банківського рахунку [3].

Електронні гроші (далі – ЕГ) є відносно новим поняттям для української економічної літератури. У сучасній економічній літературі до тепер відсутнє єдине загальноновизнане трактування сутності електронних грошей, що ускладнює практику їх використання в сучасних умовах, а отже, і потребує на подальші поглиблені дослідження.

Оскільки правова сутність та економічна природа електронних грошей є досить новою, існують різні підходи їх трактування.

У Звіті про електронні гроші Європейського центрального банку 1998 р. наведено таке визначення електронних грошей – грошова вартість, яка зберігається в електронному вигляді на технічному пристрої і може широко використовуватися для здійснення платежів підприємствам іншим, ніж емітент, без необхідності ви-

користання при цьому банківських рахунків, але яка діє як наперед оплачений інструмент на пред'явника [4].

Правове визначення електронних грошей для країн ЄС міститься також в Директиві Європейського Парламенту та Ради Європи № 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. (далі – Директива 2009/110/ЄС) [5].

Електронними грошима в Україні визнаються одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, є грошовими зобов'язаннями емітента і приймаються як одиниці платежу іншими, відмінними від емітента особами [6].

Узагальнимо поняття електронних грошей у законодавчо-нормативних актах в табл. 1.

Таблиця 1

Тлумачення поняття «електронні гроші» у законодавчо-нормативних актах

Джерело	Трактування поняття «електронні гроші»
Report on electronic money European Central Bank, 1998 [4]	це грошова вартість, яка зберігається в електронному вигляді на технічному пристрої і може широко використовуватися для здійснення платежів підприємствам іншим, ніж емітент, без необхідності використання при цьому банківських рахунків, але яка діє як наперед оплачений інструмент на пред'явника
Директива Європейського парламенту та Ради Європи No 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. [5]	означають грошову вартість, як представлено у вимозі до емітента, які зберігаються на електронному пристрої, в тому числі магнітному, випускаються для отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій, та приймаються фізичною або юридичною особою, відмінною від установи-емітента електронних грошей
A glossary of terms used in payments and settlement systems [7]	це вартість, яка зберігається в електронному вигляді на таких пристроях, як чіп-карта або жорсткий диск персонального комп'ютера
Закон № 2346 (п.15.1 ст. 15) [6]	це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі
Положення «Про електронні гроші в Україні» [8]	не визначено

Джерело: складено автором

Таким чином, у законодавчо-нормативних документах елементи електронних грошей визначаються: 1) як грошова вартість, 2) як спосіб зберігання вартості (у електронному вигляді, на технічному (електронному) пристрої), 3) як засіб платежу з метою здійснення платіжних операцій, 4) як зобов'язання емітента ЕГ. Крім того, ЕГ є наперед оплаченим інструментом на пред'явника, їх обіг здійснюється без використання банківських рахунків.

Не всі наведені визначення вказують на доволі суттєву ознаку електронних грошей, як їх існування в якості зобов'язань свого емітента, оскільки саме вона свідчить про можливість обміняти їх на реальні гроші в будь-який момент; не всі країни закріплюють норму щодо відсутності використання рахунків під час обігу електронних грошей.

Правники сходяться на думці, що оптимальним визначенням поняття «електронні гроші», яке дає змогу охопити якомога більше форм електронних грошей, що постійно змінюють свій вигляд та стрімко набувають нових форм вираження, є наведене Директивою Європейського парламенту та Ради Європи No 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. [9].

У наведених тлумаченнях понять «електронні гроші», не прослідковується зв'язок ЕГ з конкретною формою розрахунків, що породжує й різні тлумачення в економічній літературі (табл. 2).

Таким чином, автори неодностайні в думці з приводу поняття ЕГ. Звичайно, ЕГ є неповноцінними, фідуціарними грошима, як зазначають автори інституту досліджень, вони не ототожнюють їх із безготівковими грішми, проте й не висловлюють думку щодо належності ЕГ до готівкових грошей.

Алексєнко М.Д. [13, с. 16] визначає ЕГ як різновид кредитних грошей, Савлук М. І. [11, с. 30] – як різновид депозитних грошей (які за його визначенням є різновидом кредитних грошей [11, с. 29]). Проте, на нашу думку, ЕГ не можна віднести до кредитних, зокрема депозитних з приводу того, що ЕГ обертаються без використання банківських рахунків, тобто поза банківською системою, крім того, при емісії ЕГ не виникають кредитні відносини.

Незважаючи на те, що емітенти електронних грошей мають тісно взаємодіяти із банками для забезпечення вільного обміну електронних грошей на традиційні і навпаки, електронні гроші не є «банківськими грішми» [12, с. 7].

**Тлумачення поняття «електронні гроші»
в економічній літературі**

Джерело	Трактування поняття «електронні гроші»
Івасів Б. С. [10, с. 8]	<p>З економічної точки зору, електронні гроші – це платіжний інструмент, який поєднує (залежно від схеми реалізації) властивості як готівкових грошей, так і традиційних платіжних інструментів (чеків, переказів, банківських карток тощо).</p> <p>З готівкою їх поєднує можливість здійснення платежів поза банківською системою; з традиційними платіжними інструментами – можливість здійснення розрахунків у безготівковій формі через рахунки, що відкриті в банківських установах.</p> <p>З юридичної точки зору, електронні гроші – це безстрокові грошові зобов'язання емітента на пред'явника в електронній формі, випуск (емісія) в обіг яких здійснюється емітентом як після отримання грошових коштів у розмірі, не меншому від обсягу зобов'язань, прийнятих на себе емітентом, так і у формі наданого кредиту (емітованої грошової вартості)</p>
Савлук М. І. [11, с. 30]	це різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютерів і здійснюють свій рух автоматично з допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків
Кравчук В. [12, с. 6]	це різновид так званих «фідуціарних» грошей. Вони є зобов'язаннями емітента, випущеними з метою розрахунків, але при цьому не мають власної внутрішньої вартості. Хибним є повне ототожнення електронних грошей із безготівковими грошми
Алексеєнко М. Д. [13, с. 16]	це різновид кредитних грошей, які є одиницею вартості, що зберігаються на відповідному електронному пристрої, приймаються як засіб платежу на користь емітента та інших юридичних і фізичних осіб і є грошовими зобов'язаннями емітента
Єгорова Ю. [14]	<p>це не гроші в прямому розумінні цього слова, а просто ще один спосіб розрахунків, який має свої особливості.</p> <p>ЕГ можна використовувати як альтернативний засіб платежу на підставі договору між платником і одержувачем, але при цьому не можна обмежувати спосіб розрахунків тільки електронними грошима, відмовляючись від проведення розрахунків з допомогою грошових коштів (гривень)</p>
Алексеева Г. І. [15]	це не фактична валюта, а лише її електронна вартість. Під електронними грошима мається на увазі еквівалент реальних грошових коштів, які звертаються тільки в межах конкретної електронної платіжної системи

Джерело: складено автором

Слід зауважити, що ЕГ також не використовуються у якості засобу накопичення.

Підтвердженням нашої думки є ст. 13 преамбули до Директиви 2009/110/ЄС [5], відповідно до якої емісія електронних грошей не є діяльністю з прийняття депозитів, з огляду на специфічну природу електронних грошей як електронного заміника монет та банкнот, який має використовуватись як засіб здійснення платежів, як правило, в обмеженій сумі, а не як засіб накопичення коштів. Також статтю 12 цієї Директиви встановлена заборона на надання відсотків або іншого доходу, пов'язаного з тривалістю періоду часу, протягом якого власник електронних грошей має їх у своєму розпорядженні [5].

Б. С. Івасів [10] вказує на схожість ЕГ і з готівкою, і з розрахунками через банківські рахунки. Ю. Єгорова [14] не вважає ЕГ грошима в прямому розумінні, а як альтернативний платіжний засіб, і визначає ЕГ як ще один спосіб розрахунків.

Як спосіб оплати, спосіб платежу визначають електронні гроші окремі фахівці-практики [16, с. 35].

Згідно ст. 3 Закону України від 05.04.2001 р. № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (далі Закон 2346) [6] грошові кошти існують у готівковій формі (формі грошових знаків – банкнот і монет) і у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Для проведення переказу можуть використовуватися кошти як у готівковій, так і в безготівковій формі (ст. 4). Згідно п. 1.4 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженої постановою НБУ від 21.01.2004 р. № 22 [17] безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунку платника на рахунок одержувача коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів. Отже, безготівкові гроші зберігаються на рахунках у банках.

Враховуючи вищевикладене, слід наголосити, що електронні гроші відрізняються від інших існуючих форм грошей різними способами. Так, в порівнянні з готівкою, електронні грошові продукти використовують криптографію для підтвердження транзакцій і в цілях захисту конфіденційності і цілісності даних. Електронні гроші, на відміну від банкнот і монет, можуть бути більш легко

використані для віддалених платежів. Окрім того, на відміну від готівки, у більшості схем, доступних в даний час, електронні гроші, отримані бенефіціаром не можуть бути використані повторно [4].

Таким чином, розрахунки електронними грошима не відносяться ні до готівкових, ані до безготівкових розрахунків.

Слід зазначити, що і не всі електронні розрахунки є електронними грошима. Межа між електронними грошима та іншими електронними платіжними інструментами є досить нечіткою: одні й ті ж платіжні інструменти можуть (в першу чергу) забезпечувати зручний спосіб використання звичайних банківських рахунків і водночас використовуватись в системах електронних грошей. Ключовою відмінністю електронних грошей від традиційних грошей є те, що вони можуть бути неперсоніфікованим платіжним інструментом (тобто не потребують ідентифікації власника) та обертаються до певної міри поза межами банківської системи [12, с. 7].

При розрахунках за допомогою електронних грошей банківські рахунки використовуються лише для введення/виведення грошей (при цьому використовується консолідований банківський рахунок емітента електронних грошей, на який зараховуються/списуються кошти, що надходять від емісії/погашення електронних грошей).

Не відносяться до ЕГ і наперед оплачені картки одноцільового використання: дисконтні карти торговців, картки автозаправних станцій, квитки для проїзду в транспорті, які приймаються як засіб платежу виключно їх емітентами [8].

Згідно п. 1.6 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого постановою Правління НБУ від від 04.11.2010 року № 481 (далі – Положення 481), операції з ЕГ здійснюються емітентами, операторами, агентами, торговцями та користувачами відповідно до вимог вказаного Положення, інших нормативно-правових актів НБУ, правил, установлених емітентами та платіжними організаціями внутрішньодержавних або міжнародних платіжних систем, а також умов укладених договорів.

Функції основних учасників правовідносин, пов'язаних з використанням електронних грошей в Україні узагальнено у табл. 3.

**Характеристика учасників щодо випуску,
використання та погашення ЕГ**

Основні учасники	Функції учасників
1	2
Емітент – банківська установа	<p>Здійснює емісію електронних грошей лише у національній валюті та зобов'язаний здійснювати погашення випущених ним електронних грошей на вимогу пред'явника.</p> <p>Має право здійснювати обмінні операції з випущеними ним електронними грошима на електронні гроші, випущені іншими емітентами, а також укладати договори з банками (агентами з обмінних операцій) про здійснення ними такої діяльності</p>
Емітент та агент з розповсюдження на підставі договору, укладеного з емітентом	<p>Зобов'язані надавати електронні гроші користувачу з моменту внесення користувачем готівкових коштів у касу або ініціювання переказу безготівкових коштів</p>
Емітент або агент з поповнення	<p>Має право приймати від користувачів кошти для поповнення електронними грошима наперед оплачених карток або електронних пристроїв, до яких дають доступ наперед оплачені картки</p>
Агент з поповнення	<p>Надає засоби поповнення електронними грошима електронних пристроїв. Зобов'язаний ініціювати переказ коштів, отриманих від користувачів для поповнення електронними грошима електронних пристроїв, на рахунок емітента не пізніше наступного робочого дня після отримання коштів</p>
Агент з розрахунків	<p>На підставі договору з емітентом здійснює розповсюдження електронних грошей. Може бути виключно банк і небанківська фінансова установа, що має ліцензію на переказ коштів без відкриття рахунків, видану Національним банком України.</p> <p>Має право приймати електронні гроші від користувачів – фізичних осіб в обмін на готівкові та безготівкові кошти, а від користувачів – суб'єктів господарювання та торговців виключно в обмін на безготівкові кошти</p>
Торговці суб'єкти господарювання	<p>Укладають договори з емітентом або агентом з розрахунків і мають право приймати Ег як засіб платежу в грн та використовувати виключно для обміну на безготівкові кошти</p>

1	2
Користувачі – суб'єкти господарювання та фізичні особи	Мають право отримувати та пред'являти до погашення в обмін на готівкові та безготівкові кошти (суб'єкти господарювання – лише на безготівкові)
Оператор	Юридична особа, яка на підставі договору, укладеного з емітентом, виконує операційні та інші технологічні функції, що забезпечують використання електронних грошей, та внесена НБУ до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури

Джерело: складено автором

Розглянемо особливості розрахунків ЕГ (рис. 1).

Рис. 1. Схема розрахунків з використанням «електронних» грошей

Джерело: складено за [16, с. 35]

Слід зазначити, що йдеться не про безготівкові розрахунки з використанням реальних грошей, а маються на увазі гроші «віртуальні», створювані для розрахунків в інтернет-мережі. Послуги за розрахунками «електронними грошима» надають спеціалізовані платіжні системи (як внутрішньодержавні, так і міжнародні), схема роботи яких доволі проста.

Користувач укладає договір з банком про надання послуг по операціях з електронними грошима, в якому обумовлюються правила проведення операцій. Користувач вносить грошові кошти на банківський рахунок, створює свій електронний гаманець, на який банк – агент завантажує ЕГ (не більше оплаченої суми). Електронний гаманець – це обліковий запис у базі даних системи ЕГ про суму ЕГ в розпорядженні користувача з урахуванням руху цих засобів. Електронний гаманець не є аналогом поточного рахунку в банку, оскільки при його відкритті не відбувається ідентифікація його власника.

Електронні гроші є випущеними з часу їх завантаження емітентом або оператором на електронний пристрій, що перебуває в розпорядженні користувача або агента. Поповнювати «гаманець» можна через відділення банків, з якими співпрацює платіжна система, або таксомати. Також можна зараховувати засоби з платіжної картки, з банківського рахунку, використовуючи інтернет-банкінг [16, с. 34–35].

Емітент зобов'язаний вести облік коштів, які надходять від користувачів та/або агентів як оплата електронних грошей на окремому рахунку емітента за кожною платіжною системою та за кожним видом електронного пристрою (п. 1.5 Положення 481) [8].

Персоніфікований облік ЕГ по кожному їх власнику в банку не ведеться, як це відбувається з коштами на поточних рахунках клієнтів банку, які обов'язково проходять процедуру ідентифікації.

У цьому випадку на банківських рахунках емітента відображаються тільки дві операції з випуску, тобто момент забезпечення електронних грошей переказом реальних коштів на рахунок емітента, та погашення – переказ коштів, які забезпечували зобов'язання емітента, на рахунок користувача електронних грошей або видача їх у готівковій формі [9].

Тому рух електронних грошей відбувається поза банківськими рахунками, для цього існують «електронні рахунки». У зв'язку

з цим, фахівці зазначають про необхідність визначення в українському правовому полі категорії «електронні рахунки», аналогами яких є електронні пристрої [9].

Користувач системи отримує можливість розрахуватися з торговцями або провайдерами послуг, які приймають електронні гроші до оплати (по аналогії з картковими розрахунками). Як правило, електронними грошима оплачується оборот інтернет-комерції. У даному випадку електронні гроші – це спосіб оплати, який конкурує з платіжними картками, платежами через таксома-ти, при цьому приваблює користувачів дешевизною і анонімністю. Тому вони, як правило, використовуються для дрібних платежів [16, с. 35]. Законодавством передбачені деякі обмеження (табл. 4), так на поповнюваному пристрої сума ЕГ не повинна перевищувати 8 тис. грн, однак виводити із системи гроші можна без обмежень.

Замість того, щоб використовувати дебетову карту (яка вимагає банківський рахунок) або кредитну картку (яка вимагає договору) користувач придбає платіжні засоби, які можуть бути використані таким же чином, як грошові кошти або інші види оплати карткою, але без необхідності залучення сторонньої авторизації.

Погашення ЕГ відбувається шляхом переведення ЕГ з власного електронного гаманця на електронний гаманець банку-емітента в тій сумі, яку користувач хоче погасити. Банк погашає ЕГ на вимогу користувача – суб'єкта господарювання тільки шляхом безготівкового перерахування грошових коштів на поточний рахунок в сумі пред'явлених до погашення ЕГ.

Таким чином, розрахунки за допомогою електронних грошей не є безготівковими, такими вони стають лише при погашенні. Саме погашення ЕГ буде безготівковим розрахунком (при зарахуванні на банківський рахунок) з банком за договором про надання послуг по операціях з електронними грошима в системі електронних грошей, а не безпосередньо з покупцем за товари, роботи, послуги.

Не можна також назвати їх і готівковими розрахунками, так як готівка при розрахунках ЕГ не використовуються взагалі. Це лише можливість розрахуватися не готівкою (монетами та банкнотами), а електронними коштами, як їх замінником. Як і карткові розрахунки, розрахунки ЕГ покликані боротися з готівковими розрахунками.

У той же час для суб'єктів господарювання (як продавців-торговців, так і покупців-користувачів) залишилася умова про те, що всі операції з електронними грошима треба починати і завершувати виключно в безготівковій формі (п. 3.3 Положення 481).

Електронні гроші зберігаються та завантажуються на електронні пристрої їх емітентами або агентами з розповсюдження. Доступ до електронних грошей, які зберігаються в інформаційному вигляді, здійснюється за допомогою електронного пристрою. Згідно з п. 1.3. Положення № 481, електронний пристрій – чип, що міститься на пластиковій картці або на іншому носії, пам'ять комп'ютера тощо, які використовуються для зберігання електронних грошей;

Відповідно до цього, електронні гаманці, спеціальні картки або навіть програмно-технічне забезпечення на онлайн сервері оператора, на думку правників необхідно розглядати як «електронні рахунки» [9].

Узагальнимо основні вимоги щодо випуску, використання та погашення електронних грошей у таблиці 4.

Таким чином, в Україні здійснювати випуск електронних грошей можуть виключно банки. Електронні гроші можуть бути номіновані тільки у гривнях. Повинно бути забезпечено 100%-ве покриття електронних грошей реальними готівковими і безготівковими коштами. Сума електронних грошей в електронному пристрої (гаманці) не може перевищувати 8 тис. грн. Емітент електронних грошей приймає на себе зобов'язання з їх погашення на вимогу пред'явника.

Суб'єкт господарювання може виконувати у правовідносинах, пов'язаних з використанням електронних грошей, кілька ролей: користувача, який використовує електронні гроші як засіб платежу за товари, придбані для власних господарських потреб, і торговця, що приймає електронні гроші як оплату за продані товари (роботи або послуги).

Як вказувалося вище, розрахунки ЕГ проводяться через спеціалізовані платіжні системи.

Згідно з Положенням 481 банк (в т.ч. член/учасник міжнародної платіжної системи), що бажає створити систему електронних грошей в Україні і здійснювати їх випуск, зобов'язаний погодити правила цієї системи з НБУ до випуску електронних грошей [8; 18].

Основні вимоги щодо випуску, використання та погашення ЕГ

Випуск ЕГ	
здійснюється виключно банком виражених лише в гривнях проводиться шляхом надання їх користувачам в обмін на готівкові або безготівкові кошти	
Сума електронних грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, не повинна перевищувати 2 000 гривень; сума електронних грошей на електронному пристрої, який може поповнюватися, не повинна перевищувати 8 000 гривень	
Використання ЕГ	
Користувачами – фізичними особами	для оплати товарів, переказу іншим користувачам – фізичним особам в межах 500 грн на день та не більше 4000 грн протягом місяця
Користувачами – суб'єктами господарювання	лише для оплати товарів
Торговцями (зарєстрованими суб'єктами господарювання)	в обмін на безготівкові кошти або повернення ЕГ у разі повернення товарів. Приймають як засіб платежу за товари ЕГ, виражені в гривнях
Погашення випущених ЕГ емітентом на вимогу пред'явника:	
фізичної особи	готівкою або шляхом переказу на банківський рахунок
суб'єкта господарювання торговця, агента	виключно шляхом переказу на банківський рахунок

Джерело: складено автором

На сьогодні в Україні НБУ офіційно затверджені правила платіжних систем, з використанням яких здійснюються операції з електронними грошима: НСМЕП, GlobalMoney, MoneXu, Visa, MasterCard, Maxі.

Перелік банків, які мають право здійснювати випуск електронних грошей наведено у табл. 5.

На сьогодні мають право здійснювати випуск ЕГ всього 19 банків, із них 10 банків можуть здійснювати операції з використанням НСМЕП, 9 – з використанням міжнародної платіжної системи Visa, 1 – з внутрішньодержавною небанківською платіжною системою України GlobalMoney (ГлобалМані) (емітентом виступив державний Ощадний банк України), 8 – з використанням міжнародної платіж-

ної системи MasterCard. Лише один банк (ПУАТ «ФІДОБАНК») працює з міжнародною платіжною системою MoneXy.

Таблиця 5

Перелік банків, які мають право здійснювати випуск електронних грошей згідно з законодавством України

№ п/п	Найменування банку	Найменування електронних грошей/найменування платіжної системи, з використанням якої здійснюються операції з електронними грошима
1.	ПАТ «АЛЬФА-БАНК»	«Максі», MasterCard, Visa
2.	ПУАТ «ФІДОБАНК»	«MoneXy», MasterCard, Visa
3.	АТ «ІМЕКСБАНК»	НСМЕП
4.	ПАТ «ОКСІ БАНК»	НСМЕП
5.	ПАТ АКБ «ЛЬВІВ»	НСМЕП
6.	ПОЛКОМБАНК	НСМЕП
7.	ПАТ «КБ „ХРЕЩАТИК“»	НСМЕП
8.	АБ «ЕКСПРЕС-БАНК»	НСМЕП
9.	ПАТ «КРЕДИТВЕСТ БАНК»	НСМЕП
10.	АТ «КІБ»	НСМЕП
11.	ПАТ «МІБ»	НСМЕП
12.	ПАТ «БАНК МИХАЙЛІВСЬКИЙ»	НСМЕП, MasterCard, Visa
13.	АТ «Ощадбанк»	«ГлобалМані», MasterCard, Visa
14.	ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК»	MasterCard
15.	АБ «Південний»	Visa
16.	ПАБ «АСТРА БАНК»	Visa
17.	ПАТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	MasterCard, Visa
18.	ПАТ «БАНК ВОСТОК»	MasterCard, Visa
19.	ПАТ «БАНК ФОРВАРД»	MasterCard, Visa

Джерело: складено за [18]

Система електронних грошей Махі працює з «Альфа-Банком» (до цього система активно розвивалася з VAB банком).

Між тим, найбільше банків використовують Національну систему масових електронних платежів (далі – НСМЕП). НСМЕП – внутрішньодержавна банківська багатомітентна платіжна система масових платежів, у якій розрахунки за товари та послуги, одер-

жання готівки та інші операції здійснюються з використанням спеціальних платіжних засобів за технологією, що розроблена НБУ. Ключовим елементом системи є старт-карта [19].

До спеціальних платіжних засобів НСМЕП відносяться [20]:

- платіжні картки;
- мобільні платіжні інструменти.

Крім легалізованими НБУ системами електронних грошей в Україні широко використовують інші системи платежів, а саме «Яндекс. Гроші», QIWI та інші. До 21 травня 2015 року нелегалізованою була й система WebMoney.UA, яка з вказаного періоду отримала офіційний статус внутрішньодержавної системи розрахунків і внесена до відповідного розділу реєстру платіжних систем НБУ.

У процесі дослідження встановлено, що електронні гроші є новим видом грошових коштів, які органічно поєднують у собі всі переваги безготівкової та готівкової форм грошей. На сьогодні це прогресивний, економічний і зручний носій грошових функцій.

У зв'язку з цим, з метою бухгалтерського обліку електронних грошей, вважаємо доцільним запровадити зарезервований рахунок 32 з назвою «Спеціальні рахунки», субрахунок «Електронні грошові кошти», що обумовлено наступним: 1) електронні гроші знаходяться у розпорядженні власника електронних грошей, управління здійснюється власником електронних грошей через передбачений для цього «спеціальний рахунок»; 2) оператор платіжних систем не є банківською установою; 3) обіг електронних грошей зумовлений сферою, що лежить поза банківськими рахунками, у площині інформаційного простору.

В системах, які здійснюють розрахунки електронними гроши-ма, банківські рахунки використовуються лише якщо гроші вводяться та виводяться із системи. При цьому йдеться про банківські рахунки емітента електронних грошей, а не користувачів.

Крім того, на нашу думку, впровадження вказаного рахунку/субрахунку дасть можливість ведення аналітичного обліку: за обраною платіжною системою, за видами (на основі карток чи програмного забезпечення), за умовною валютою електронного гаманця, тощо.

На підставі проведених досліджень, узагальнимо надані пропозиції у таблиці 6.

З метою відображення в бухгалтерському обліку електронних грошей автори пропонують різні їх варіанти, пропозиції яких наведені у таблиці 7.

Таблиця 6

Пропозиції щодо класифікації форм грошей та розрахунків, обліку електронних грошей на рахунках бухгалтерського обліку

Форми грошових коштів (ГК)	Готівкова форма (у формі грошових знаків – банкнот і монет). Включають ГК в касі	Безготівкова форма (у формі записів на рахунках у банках). Включають ГК на рахунках в банках	Електронні грошові кошти. Включають ГК на «спецрахунках» платіжних систем
Форми розрахунків	Готівкова	Безготівкова	Розрахунки ЕГ
Рахунок для відображення в обліку	30	31	32 (з можливістю аналітичного обліку: за обраною платіжною системою, за видами, за умовною валютою електронного гаманця, тощо)
Джерела облікової інформації	Касова книга, ПКО, ВКО	Виписка з банківського рахунку	Виписка з електронного гаманця платіжних систем

Джерело: складено автором

Таблиця 7

Пропозиції щодо обліку електронних грошей на рахунках бухгалтерського обліку в економічній літературі

Джерело	Пропозиції щодо обліку електронних грошей
<i>1</i>	<i>2</i>
Корягін М. В. [21, с. 244] Скоробогатова В. В. [22, с. 40]	32 «Електронні кошти»
Шпирко О. М. [2]	Підтверджує використання субрахунку 335 «Електронні гроші» (вказує на суттєве обмеження його використання)

1	2
Іванечко Ю.М. [23]	Електронні гроші з позиції бухгалтерського обліку слід відносити до складу безготівкових коштів та обліковувати на рахунку 31 «Рахунки в банках». Найбільш доцільним для бухгалтерського обліку є субрахунок 313
Єгорова Ю. [14] Хмелевський І. [24, с. 31]	Субрахунок 335 «Електронні гроші»

Джерело: складено автором

Слід зазначити, що впровадження Наказом МФУ «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» від 27.06.2013 р. № 627 [25] субрахунку 335 „Електронні гроші, номіновані в національній валюті» в складі рахунку 33 «Інші кошти» не вирішило суперечностей в питаннях обліку електронних грошей, та є не до кінця врегульованим. Тому науковцями і фахівцями продовжується пошук найбільш оптимального варіанту обліку ЕГ з врахуванням природи ЕГ та їх характерних особливостей.

Необґрунтовано, на нашу думку, відобразити електронні гроші на рахунку 31 «Рахунки в банках», з огляду на те, що він призначений для обліку наявності та руху грошових коштів, що знаходяться на рахунках саме в банку, які можуть бути використані для поточних операцій. Щоб здійснити певну операцію з ними, необхідно заповнити пакет документів під контролем цих банків, а ЕГ не потребують втручання банків, оскільки користувач має право їх використати в будь-який зручний для нього час.

На рахунку 33 «Інші кошти» ведеться узагальнення інформації про наявність та рух грошових документів (у національній та іноземній валюті), які знаходяться в касі підприємства (поштових марок, марок гербового збору, сплачених проїзних документів, сплачених путівок до санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку тощо), електронних грошей та про кошти в дорозі, тобто грошові суми, внесені в каси банків, ощадні каси або поштові відділення для подальшого їх зарахування на розрахункові або інші рахунки підприємства.

За дебетом рахунку 33 «Інші кошти» відображається надходження грошових документів у касу підприємства та коштів

в дорозі, за кредитом – вибуття грошових документів та списання коштів у дорозі після їх зарахування на відповідні рахунки.

Очевидно, що по-перше, ЕГ – це не грошові документи, по-друге, вони не надходять у касу підприємства, в-третьє, вони не є коштами в дорозі. З рахунок може використовуватися (як кошти в дорозі), але тільки при «переміщенні» грошових коштів з поточного рахунку чи до каси банку з метою завантаження ЕГ або при пред'явленні ЕГ емітенту до погашення.

Важливим для обліку електронних грошей є те, що вони виступають грошовим зобов'язанням емітента, що виконується в готівковій або безготівковій формі, оскільки саме ця ознака ЕГ свідчить про можливість обміняти їх на реальні гроші в будь-який момент. Крім того, переведення коштів з гаманця (торговця) на гаманець (банку-емітента) не супроводжується синхронним списанням/зарахуванням грошових коштів з/на банківський рахунок.

Саме тому, на нашу думку, необхідно при перерахуванні грошових коштів на банківський рахунок емітента чи при поданні заявки на погашення ЕГ, використовувати субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

У разі емісії електронних традиційні гроші користувачів зараховуються на банківський рахунок емітента. При пред'явленні електронних грошей для погашення традиційні гроші списуються з банківського рахунку емітента і надаються пред'явнику, наприклад, торговцю, який реалізував за електронні гроші товари чи послуги.

Вищевикладені пропозиції також дозволять вирішити законодавчі колізії щодо оподаткування операцій, пов'язаних з обігом ЕГ.

На сьогодні існують певні невизначеності щодо податку на додану вартість (далі – ПДВ), адже рух коштів має безпосередній вплив на облік ПДВ. Так, для цілей оподаткування ПДВ, відповідно до пункту 187.1 статті 187 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) датою виникнення податкових зобов'язань із ПДВ вважають дату, що припадає на одну з подій, яка сталася раніше: зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок як оплати товарів/послуг; відвантаження товарів, тобто чітко вказується на те, що факт оплати – це зарахування грошових коштів від покупця на банківський рахунок продавця. Проте, протиріччя полягає у наступному: з однієї сторони, грошові кошти на рахунок продавця будуть зараховані тільки при погашенні ЕГ (виникає податкове

зобов'язання), а з іншої, вони будуть зараховані від банку, а не від покупця (відтак немає підстав для нарахування податкового зобов'язання).

Якщо першою подією було відвантаження товарів (що малоімовірно у нашому питанні), то ніяких складнощів не виникає – податкове зобов'язання з ПДВ визнається на дату відвантаження.

До того ж продавець може погашати ЕГ з платежів декількох покупців (у т. ч. як на умовах передоплати, так і на умовах післяплати).

Щоб не було питань з боку контролюючих органів, продавець може визнавати податкове зобов'язання з ПДВ згідно п. 187.1 ПКУ – за датою надходження коштів на свій поточний рахунок.

Зарахування ж електронних грошей на електронний гаманець законодавчо не потребує (за нормою ст. 187.1) визначення податкового зобов'язання.

На підставі вищевикладеного, відображення в обліку операцій з ЕГ торговцем наведемо у таблиці 8. Для спрощення сприйняття упустимо операції зі списання собівартості товару та визначення фінансового результату.

Таблиця 8

Відображення в обліку операцій з ЕГ торговцем

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
У випадку, якщо погашення ЕГ відбулося після відвантаження товару		
На електронний гаманець торговця надійшли електронні гроші від користувача за товар	335	361
Відвантажено товар користувачу	361	702
Відображення розрахунків за податковим зобов'язанням з ПДВ	702	641*
* виникає податкове зобов'язання за датою відвантаження, хоча практично це друга подія		
На поточний рахунок торговця від банку-емітента надійшли грошові кошти відповідно до заявленої суми за вирахуванням комісійної винагороди банку-емітента	311	335
Комісійну винагороду за погашення електронних грошей віднесено до витрат торговця	92	685
Залік заборгованостей	685	377
У випадку, якщо погашення ЕГ відбулося раніше за відвантаження товару		
На електронний гаманець торговця надійшли електронні гроші від користувача за товар	335	361

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
На поточний рахунок торговця від банку-емітента надійшли грошові кошти відповідно до заявленої суми за вирахуванням комісійної винагороди банку-емітента	311	335
Відображення розрахунків за податковим зобов'язанням з ПДВ за першою подією (надходження коштів на поточний рахунок продавця* (* не від покупця, при буквальному прочитанні норми закону може не визначатися)	643	641
Відвантажено товар користувачу	361	702
Зменшено дохід на суму ПДВ	702	643

Джерело: складено автором

Отже, зарахування коштів на електронний гаманець в якості передоплати, як витікає з норми п. 187.1 ст. 187 ПКУ, не буде виникати податкове зобов'язання з ПДВ, що протирічить законодавчій нормі визначення податкового зобов'язання за першою подією.

У даному випадку, перерахування ЕГ не супроводжується списанням/зарахуванням грошових коштів з/на поточний рахунок, тому в обліку ПДВ слід орієнтуватися тільки на фактичне відвантаження товарів (робіт, послуг).

Визнання електронних грошей як електронних грошових коштів, впровадження для їх обліку субрахунку «Електронні грошові кошти» (далі – ЕГК) рахунку 32 «Спеціальні рахунки» дозволять вписати такі розрахунки в межі чинного податкового законодавства. Для цього необхідно в законодавчому полі внести зміни до п.187.1 ст.187 ПКУ, доповнивши пункт а) словами «зарахування електронних грошових коштів».

У зв'язку з запропонованими змінами, відображення в обліку операцій з ЕГ торговцем буде відображатись в рамках чинного законодавства (табл. 9).

При касовому методі податкові зобов'язання з ПДВ при пропонуваному відображенні виникатимуть в момент зарахування ЕГК на електронний гаманець торговця.

І врешті-решт, подані пропозиції дозволять усунути і останнє неузгодження щодо оподаткування, а саме оподаткування доходів платників єдиного податку.

**Пропозиції щодо відображення в обліку
операцій з ЕГ торговцем**

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
У випадку, якщо погашення ЕГ відбулося після відвантаження товару		
На електронний гаманець торговця надійшли електронні гроші від користувача за товар	32/ЕГК	681
Відображення розрахунків за податковим зобов'язанням з ПДВ за 1-ою подією	643	641
* виникає податкове зобов'язання за датою надходження електронних грошових коштів, (за першою подією)		
Відвантажено товар користувачу	361	702
Зменшено дохід на суму ПДВ	702	643
Залік заборгованостей	681	361
Торговець подав заявку банку-емітенту на погашення електронних грошей (переказав електронні гроші зі свого електронного гаманця на гаманець банку-емітента)	377	32/ЕГК
На поточний рахунок торговця від банку-емітента надійшли грошові кошти відповідно до заявленої суми за вирахуванням комісійної винагороди банку-емітента	311	377
Комісійну винагороду за погашення електронних грошей віднесено до витрат торговця	92	685
Залік заборгованостей	685	377
У випадку, якщо погашення ЕГ відбулося раніше за відвантаження товару		
На електронний гаманець торговця надійшли електронні гроші від користувача за товар	32/ЕГК	681
Відображення розрахунків за податковим зобов'язанням з ПДВ за першою подією (надходження коштів на спецрахунок продавця* (*від покупця))	643	641
Торговець подав заявку банку-емітенту на погашення електронних грошей (переказав електронні гроші зі свого електронного гаманця на гаманець банку-емітента)	377	32/ЕГК
На поточний рахунок торговця від банку-емітента надійшли грошові кошти відповідно до заявленої суми за вирахуванням комісійної винагороди банку-емітента	311	377
Комісійна винагорода за погашення електронних грошей віднесено до витрат торговця	92	685

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Залік заборгованностей	685	377
Відвантажено товар користувачу	361	702
Зменшено дохід на суму ПДВ	702	643

Джерело: складено автором

Так, згідно п. 292.1 ст. 292 ПКУ для продавця – платника єдиного податку доходом вважається, зокрема, дохід, отриманий протягом податкового (звітного) періоду в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій).

Відповідно до ст. 291.6 ПКУ платники єдиного податку першої – третьої груп повинні здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) виключно в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій).

Заборона, встановлена п. 291.6 ст. 291 ПКУ, є «історичною». Її фактично було перенесено до ПКУ з Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (розширивши суб'єктний склад, на який вона поширюється, за рахунок платників єдиного податку – фізичних осіб). Однак, Указ був прийнятий ще у 90-х, коли не існувало електронних грошей, і його положення щодо обмеження способу розрахунків були в першу чергу направлені на заборону використовувати такі способи розрахунків як бартер та взаємозалік. Для розрахунків електронними грішми така заборона наразі є нелогічною та непослідовною в контексті анонсованої програми розвитку саме електронних форм розрахунків [26].

Якщо ж платник єдиного податку планує використовувати у своїй діяльності електронні гроші, то він повинен буде сплатити єдиний податок за завищеною ставкою (15% – платник першої – другої групи, 4% / 8% – платник третьої групи) від отриманого при такій операції доходу, з причини невідповідності електронних грошей визначенню грошових коштів із п. 3.1 Закону від № 2346. У разі порушення зазначеної вимоги платник єдиного податку не тільки платить податок за завищеною ставкою, а й щезобов'язаний перейти на загальну систему оподаткування.

В листі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 17.09.2013 р. № 3112-13/32401-14 [27] зазначено, що платники єдиного податку не можуть здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) через електронні платіжні системи. Проте, в листі йдеться про схвалення розпорядженням КМУ від 15.05.2013 р. N 386-р Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка визначає в якості однієї з пріоритетних державних цілей – розвиток електронної економіки в перспективі до 2020 року, що в майбутньому дозволить усунути ці законодавчі обмеження.

Враховуючи наші дослідження, вважаємо необхідним внесення змін до п. 292.1 та 292.6 ПКУ: можливість здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) в грошовій формі (готівковій, безготівковій та/або електронній ЕГ).

Схожість електронних грошей як з готівковими, так і з кредитними, дає нам привід зробити висновок, що електронні гроші – це все – таки гроші; а відмінність електронних грошей від готівкових та кредитних (зокрема, й у їх емісії) – стверджувати, що електронні гроші є новою формою грошей, що задовольняє всім основним їх властивостям. Це відповідає еволюційній концепції виникнення та розвитку грошей.

Отже, вважаємо, що електронні гроші – це грошові кошти у формі записів на «спеціальних рахунках» платіжних систем ЕГ, випускаються для отримання коштів/здійснення платіжних операцій (без необхідності використання банківського рахунку та участі емітента). Є грошовими зобов'язаннями емітента на пред'явника в електронній формі, які знаходяться на електронному носії у розпорядженні користувача.

Враховуючи вищевикладене, на думку автора, на сучасному етапі назріла необхідність законодавчого врегулювання форм грошей та форм розрахунків, та виокремлення електронної їх форми поряд із готівковою та безготівковою.

Таким чином, грошові кошти слід класифікувати як грошові кошти в готівковій формі, грошові кошти в безготівковій формі та електронні грошові кошти. А відтак і форми розрахунків класифікувати – як розрахунки в готівковій формі, розрахунки в безготівковій формі та розрахунки електронними грошима в електронній формі.

Вважаємо необхідним на законодавчому рівні надання доступу до ринку емітентів різних форм власності, можливості проведення розрахунків електронними грошима між фізичними, юридичними особами та державними органами, а також дозволу випуску електронних грошей, номінованих у іноземній валюті. Вказані зміни прискорять розвиток електронної комерції та приведення законодавства України у відповідність до директив Європейського Союзу, дозволять легалізувати діяльність зарубіжних систем електронних грошей, які діють поза межами правового поля України, забезпечать рівні умови конкуренції та скасування надмірних бар'єрів щодо діяльності на ринку електронних грошей.

Відносно обліку та оподаткування операцій, пов'язаних з обігом електронних грошей на підставі дослідження внесені наступні пропозиції:

- впровадження для обліку ЕГ рахунку 32 «Спеціальні рахунки», субрахунку «Електронні грошові кошти» (з можливістю аналітичного обліку: за обраною платіжною системою, за видами, за умовною валютою електронного гаманця, тощо);

- визначення поняття «спеціальні рахунки»;

- визначення поняття «електронні гроші» у П(С)БО;

- розробка Методичних рекомендацій щодо обліку електронних грошей;

- внесення законодавчих змін до п. 187.1 ПКУ відносно дати визначення податкового зобов'язання з ПДВ при зарахуванні грошових коштів не тільки на банківський рахунок, в касу, а й на електронний гаманець;

- внесення законодавчих змін до п. 292.1 та 292.6 ПКУ відносно здійснення розрахунків платниками єдиного податку за відвантажені товари (роботи, послуги) у готівковій, безготівковій та/або у формі ЕГ.

Вищезазначені пропозиції сприятимуть достовірному обліку ЕГ та дозволять усунути законодавчі колізії в оподаткуванні операцій, пов'язаних з обігом ЕГ.

Впровадження та використання рахунку 32 дасть змогу вирішити проблеми обліку ЕГ, дозволить удосконалити аналітичний їх облік та охопити не тільки всі види електронних грошей, наявні на сучасному ринку, а також і ті продукти, які можуть з'явитися у майбутньому; сприятиме достовірності і оперативності обліку та

контролю за збереженням грошових коштів, їх ефективним використанням, підвищенню корисності облікової інформації для управління ліквідністю.

Список використаних джерел:

1. Річний звіт НБУ за 2014 рік. – К. : Вид-во НБУ, 2015. – 212 с.
2. *Шпирко О. М.* Електронні гроші як об'єкт бухгалтерського обліку підприємства / *О. М. Шпирко* // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. – № 1 (42). – С. 197–200.
3. *Дерев'янка С. І.* Електронні гроші: сучасний стан та перспективи розвитку / *С. І. Дерев'янка* // Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. 22(1). – С. 138–143. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecvu_2014_22\(1\)_26.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecvu_2014_22(1)_26.pdf), вільний. – Назва з екрану.
4. REPORT ON ELECTRONIC MONEY European Central Bank, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
5. Директива Європейського Парламенту та Ради Європи щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС від 16.09.2009 р. № 2009/110/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a18, вільний. – Назва з екрану.
6. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>, вільний. – Назва з екрану.
7. A glossary of terms used in payments and settlement systems Банк міжнародних розрахунків, 2003 [Електронний ресурс] / BIS. – Режим доступу : <http://www.bis.org/cpmi/publ/d00b.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
8. Положення про електронні гроші в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 04.11.2010 р. № 481 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>, вільний. – Назва з екрану.
9. *Пальчук В.* Електронні гроші в Україні: суть та особливості / *В. Пальчук* // Економічна діяльність: нові орієнтири і ризики :

- Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу електронної інформації. – 2013. – № 11. – С. 2–14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuviar.gov.ua/images/Ecdil/Ecdil11.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
10. *Івасів Б. С.* Електронні гроші: можливості, тенденції розвитку та наслідки поширення / *Б. С. Івасів* // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 5. – С. 8–9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.tneu.edu.ua/index.php/dovidka/pro-bbk-ta-udk/53-resursy-biblioteku/pratsi-vykladachiv-tneu/i/268-2011-10-24-06-08-26>, вільний. – Назва з екрану.
  11. Гроші та кредит : Підручник. – 4-те вид., перероб. і доп. / *М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазенко* та ін.; За заг. ред. *М. І. Савлука*. – К. : КНЕУ, 2006. – 744 с.
  12. *Кравчук В.* Електронні гроші в Україні : аналітичний звіт / *В. Кравчук, Д. Науменко, А. Глибовець*. – К. : Альфа-ПК, 2012. – 64 с.
  13. *Алексеєнко М. Д.* Електронні гроші та розвиток грошових розрахунків / *М. Д. Алексеєнко* // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – Вип. 33 (2). – С. 12–17.
  14. *Егорова Ю.* Расчеты электронными деньгами-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.prof-buh.in.ua/>, вільний. – Назва з екрану.
  15. *Алексеева Г. И.* Проблемы бухгалтерского учета расчетов с использованием электронных денег [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finexg.ru/problemu-buxgalterskogo-ucheta-raschetov-s-ispolzovaniem-elektronnyh-deneg/>, вільний. – Назва з екрану.
  16. *Гриньков Д.* Электро – не К° / *Д. Гриньков* // Бизнес. – 2012. – № 9 (27.02.2012). – С. 34–36.
  17. Інструкція про безготівкові розрахунки в національній валюті, затверджена Національним банком України № 22 від 21.01.2004 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>, вільний. – Назва з екрану.
  18. Узгодження правил використання електронних грошей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66296&cat_id=66292, вільний. – Назва з екрану.

19. Платіжна картка НСМЕП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58876&cat_id=46465, вільний. – Назва з екрану.
20. Спеціальні платіжні засоби НСМЕП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=52077&cat_id=52065, вільний. – Назва з екрану.
21. *Корягін М. В.* Електронні гроші: особливості використання та бухгалтерський облік / *М. В. Корягін, В. Р. Ліва* // Вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.5. – С. 241–246.
22. *Скоробогатова В. В.* Бухгалтерський облік грошових коштів як складової монетарних активів підприємства / *В. В. Скоробогатова* // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1 (59). – С. 36–43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/2429/1/7.pdf>, вільний. – Назва з екрану.
23. *Іванечко Ю. М.* Електронні гроші: проблеми бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://int-konf.org/...vanechko-yu...problemi-buhgalterskogo-oblku>, вільний. – Назва з екрану.
24. *Хмелевський І.* Електронні гроші: проблеми обліку та здійснення розрахунків / *І. Хмелевський* // Податки та бухгалтерський облік. – 2012. – № 68 (1565). – С. 20–31.
25. Наказ МФУ «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» від 27.06.2013 р. № 627 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE23774.html, вільний. – Назва з екрану.
26. *Климчук А.* Розрахунки електронними грошима – не для підприємців на єдиному податку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://business-territory.com/articles/rozrakhunki-elektroonimi-groshima-%E2%80%93-ne-dlya-pidpri%D1%94mtsiv-na-%D1%94dinomu-podatku>, вільний. – Назва з екрану.
27. Лист Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 17.09.2013 р. № 3112-13/32401-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131537.html, вільний. – Назва з екрану.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ОБЛІКУ В НПФ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

С. П. Ремига,

старший викладач

*Запорізький національний технічний
університет*

Система недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) становить третій рівень пенсійної системи. Її розбудова здійснюється починаючи з 2004 року після набрання чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV. Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди.

Реформування пенсійної системи в Україні здійснюється відповідно світових та європейських тенденцій створення ефективного пенсійного забезпечення в напрямку розвитку недержавного пенсійного забезпечення або приватних пенсійних схем.

Об'єктом дослідження є діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні.

Предметом дослідження є процес бухгалтерського обліку у недержавних пенсійних фондах.

Метою дослідження є зазначення проблем недосконалості і недостатньої урегульованості процесу бухгалтерського обліку у недержавних пенсійних фондах та вдосконалення системи бухгалтерського обліку на шляху євроінтеграції.

Насамперед необхідно з'ясувати обсяги та темпи розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення та операцій господарської діяльності недержавних пенсійних фондів.

Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат разом із забезпеченням дохідності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки.

Станом на 31.12.2014 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 76 недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) та 24 адміністраторів НПФ (довідково: станом на

31.12.2013 р. у Державному реєстрі налічувалось 81 НПФ та 28 адміністраторів) [1].

Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 57, або 75,0% від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка основних показників діяльності
недержавних пенсійних фондів [1]**

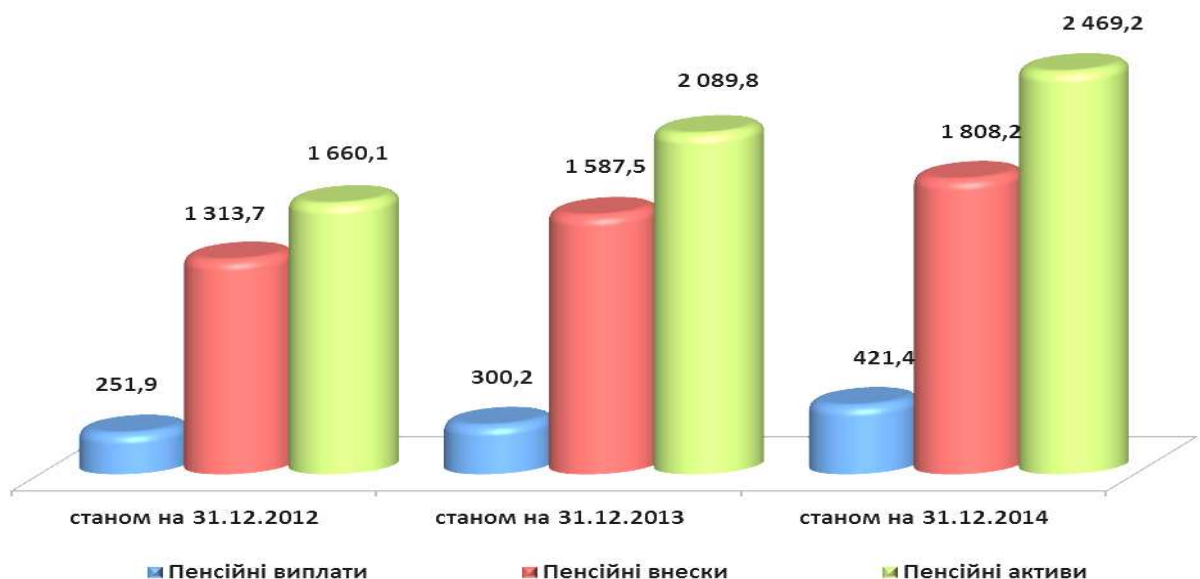
Показники	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Темпи приросту, %	
				станом на 31.12.2013/ станом на 31.12.2012	станом на 31.12.2014/ станом на 31.12.2013
1	2	3	4	5	6
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	61,4	61,4	55,1	0,0%	-10,3%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	584,8	840,6	833,7	43,7%	-0,8%
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	1 660,1	2 089,8	2 469,2	25,9%	18,2%
Пенсійні внески, всього, млн грн	1 313,7	1 587,5	1 808,2	20,8%	13,9%
у тому числі:					
– від фізичних осіб	58,6	66,5	71,4	13,5%	7,4%
– від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
– від юридичних осіб	1 254,9	1 520,5	1 736,1	21,2%	14,2%
Пенсійні виплати, млн грн	251,9	300,2	421,4	19,2%	40,4%
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	66,2	69,0	75,6	4,2%	9,6%

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Сума інвестиційного доходу, млн грн	727,0	953,3	1 266,0	31,1%	32,8%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	620,3	818,0	1 095,0	31,9%	33,9%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	106,6	135,3	171,0	26,9%	26,4%

Джерело: складено автором

Станом на 31.12.2014 адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 55,1 тис. шт. пенсійних контрактів, що менше на 10,3% (6,3 тис. шт.) порівняно з 2013 роком.

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 31.12.2014 становила 2 469,2 млн грн, що на 18,2%, або на 379,4 млн. грн. більше в порівнянні з кінцем 2013 року та на 25,9%, або на 429,7 млн грн більше в порівнянні з кінцем 2012 року (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка основних показників системи НПЗ (млн. грн.) [1]

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.12.2014 р. переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (38,6% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (27,6%), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (15,3%), акції українських емітентів (10,6%) [1].

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ.

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 31.12.2014 становив 1 266,0 млн грн, або 70,0% від суми залучених внесків, збільшившись у порівнянні з кінцем 2013 роком на 312,7 млн грн, або на 32,8%.

Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 31.12.2014 зросли на 26,4% у порівнянні з кінцем 2013 року і в цілому за час існування пенсійних фондів становлять 171,0 млн грн, або 6,9% від загальної вартості активів НПФ.

За 2014 рік такі витрати зросли на 26,4% (35,7 млн грн) за рахунок надання послуг з управління активами НПФ на 21,8 млн грн (23,1%), з адміністрування НПФ на 11,1 млн грн (37,9%), послуг зберігача на 1,8 млн грн (25,0%), проведення планових аудиторських перевірок на 0,4 млн грн (36,4%), пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами на 0,3 млн грн (14,3%) та надання всіх інших послуг на 0,3 млн грн (27,3%) (довідково: станом на 31.12.2013 такі витрати становили 135,3 млн грн)

Основна частина витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 31.12.2014 припадає на оплату послуг з управління активами недержавних пенсійних фондів – 68,0% від загальної суми витрат. Витрати на оплату послуг з адміністрування пенсійного фонду становили 23,6% від загальної суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів. Оплата послуг збе-

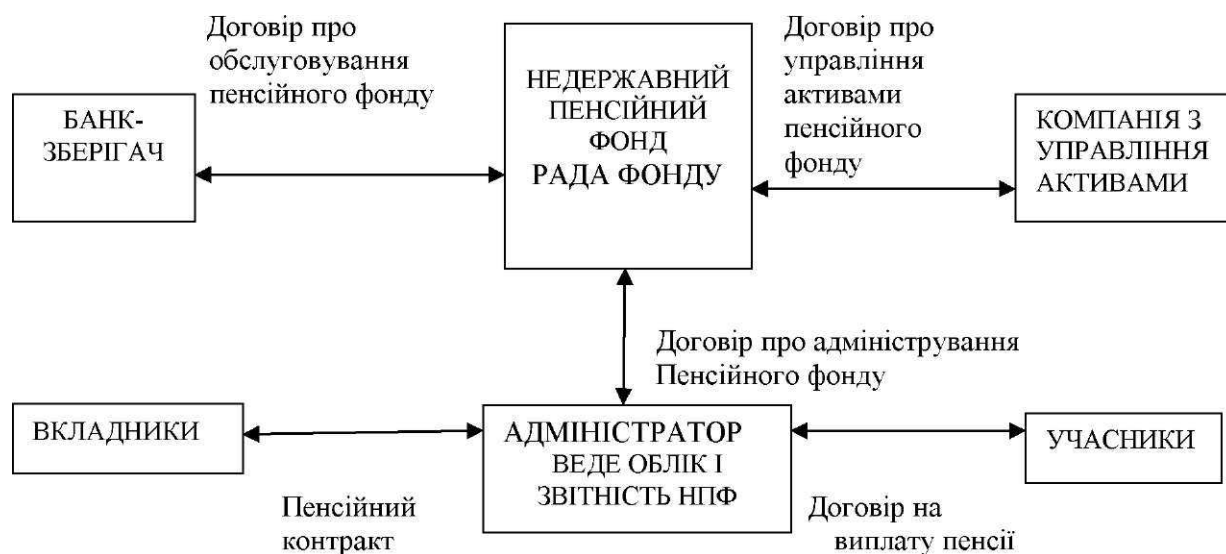
рігача, який здійснює відповідальне зберігання активів пенсійного фонду – 5,3% від загальної суми витрат [1].

В умовах динамічного розвитку ринку фінансових послуг діяльність НПФ потребує всебічного теоретико-методологічного дослідження вітчизняними науковцями-економістами. На сьогодні відсутня достатня кількість науково обґрунтованих розробок з методології і організації бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і звітності. Така ситуація не може викликати довіру у потенційних вкладників до діяльності цього важливого фінансового інституту, стримує їх бажання інвестувати кошти в розвиток фондового ринку.

Найбільший інтерес вкладників НПФ викликає інформація щодо результатів діяльності фондів, збереження та ефективного управління ними пенсійними активами, впевненості в достовірності даних фінансових звітів. Зацікавленими сторонами у забезпеченні умов для формування саме такої інформації є й законодавці, урядовці, учасники фондового ринку. Дослідженням цього напрямку займається Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг в особі таких авторів, як *А. Рибальченко, А. Ткач, В. Никитенко, О. Нелипович, Т. Сальникова, А. Бахмач, В. Сулов, А. Камінський, Д. Леонов* та ін., які аналізують досвід зарубіжних держав, а також працюють над вдосконаленням нормативно-правової бази, що регулює діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні, порядок розкриття інформації в системі недержавного пенсійного забезпечення. Що стосується питань методології й організації бухгалтерського обліку в НПФ, як окремого напрямку прикладних наукових знань у сучасних умовах розвитку ринку фінансових послуг, то ця тема на сьогодні є відкритою та недостатньо дослідженою [2].

НПФ є спеціалізованими професіональними операторами фінансового ринку, які працюють винятково з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників НПФ, їх інвестування та здійснення пенсійних виплат і мають статус неприбуткової організації. Об'єднання капіталів багатьох вкладників дозволяє розширити спектр інвестиційних можливостей і здійснювати професійне управління коштами.

Схема функціонування НПФ згідно з законодавством України наведена на рис. 2.

Рис. 2. Схема функціонування недержавного пенсійного фонду
Джерело: складено за [2]

Держава гарантує дотримання законодавства з метою захисту майнових прав і законних інтересів учасників недержавного пенсійного забезпечення шляхом здійснення нагляду та контролю відповідними державними органами.

Органи державного регулювання діяльності НПФ та напрями нагляду і контролю за його здійсненням подані автором у табл. 2.

Таблиця 2

Суб'єкти та об'єкти нагляду та контролю діяльності НПФ

Суб'єкти	Об'єкти	Напрями нагляду і контролю
1	2	3
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	Діяльність недержавних пенсійних фондів, адміністраторів пенсійних фондів	Додержання встановлених критеріїв та нормативів щодо ліквідності; капіталу та платоспроможності; прибутковості; якості активів та ризиковості операцій; якості систем управління та управлінського персоналу; додержання правил надання фінансових послуг [3, ст. 29]
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	Діяльність осіб, що здійснюють управління активами пенсійних фондів	Контроль за достовірністю інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, контролюючим органам [4, ст. 3]

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Антимонопольний комітет України	Захист економічної конкуренції у системі накопичувального пенсійного забезпечення	Дотримання законодавства про захист економічної конкуренції у системі накопичувального пенсійного забезпечення, отримання інформації від НПФ в межах повноважень, визначених законом [5]

Джерело: складено автором

Органи нагляду та контролю зобов'язані:

- надавати один одному інформацію, яка є необхідною для здійснення ними регулювання у системі накопичувального пенсійного забезпечення, та необхідні консультації;
- оприлюднювати перелік юридичних осіб, які займаються діяльністю у системі накопичувального пенсійного забезпечення;
- здійснювати інші дії з координації своєї діяльності, передбачені законодавством з регулювання ринків фінансових послуг, у тому числі спільні перевірки відповідних осіб, що надають послуги у системі накопичувального пенсійного забезпечення.

Для збереження пенсійних заощаджень державою встановлено такі механізми [3]:

- аудиторські перевірки. Результати фінансової діяльності НПФ не рідше одного разу на рік перевіряє незалежна аудиторська компанія. НПФ зобов'язаний публікувати її висновки в засобах масової інформації;
- збереження пенсійних активів. Пенсійні активи НПФ перебувають поза балансом обслуговуючих суб'єктів, що повністю забезпечує їх збереження незалежно від фінансового стану цих суб'єктів;
- обмеження використання пенсійних активів. Пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, можуть бути використані винятково для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення;
- граничні тарифи на оплату послуг. Граничні тарифи на оплату послуг з адміністрування пенсійного фонду встановлюються націо-

нальною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

– процедура ліквідації. Пенсійний фонд не може бути проголошений банкрутом та ліквідований за законодавством про банкрутство. У разі ліквідації пенсійного фонду пенсійні кошти учасників фонду відповідно до їх письмових заяв переводяться до інших пенсійних фондів, страхових організацій або на пенсійні депозитні рахунки;

– конфіденційність інформації. Не підлягає розголошенню та оприлюдненню (є конфіденційною) інформація про пенсійні внески, пенсійні виплати та суму пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника пенсійного фонду;

– інформаційна відкритість. Недержавні пенсійні фонди інформують громадськість про здійснювану ними діяльність шляхом оприлюднення інформації у порядку, встановленому національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, в друкованих та електронних засобах масової інформації.

НПФ, як суб'єкти господарювання, зобов'язані вести поточний облік та надавати фінансову звітність згідно з вимогами нормативно-законодавчих документів.

Відповідно до вимог, встановлених Національною комісією з регулювання ринку у сфері фінансових послуг, головний бухгалтер НПФ зобов'язаний [6]:

а) мати повну або базову вищу освіту (освітньо-кваліфікаційний рівень магістра, спеціаліста, бакалавра);

б) пройти підвищення кваліфікації та скласти екзамен на відповідність знань професійним вимогам за типовою програмою підвищення кваліфікації головних бухгалтерів, складеною за напрямом діяльності фінансової установи та затвердженою Національною комісією з регулювання ринків у сфері фінансових послуг. Тривалість курсу підвищення кваліфікації повинна становити не менше 72 годин;

в) мати стаж роботи на керівних посадах, пов'язаних з фінансовою або бухгалтерською діяльністю, або стаж роботи на ринках фінансових послуг на посадах, пов'язаних з фінансовою або бухгалтерською діяльністю, – не менше двох років, зокрема, на ринках фінансових послуг – не менше 1 року;

г) протягом останніх п'яти років не бути керівником, фінансовим директором або головним бухгалтером фінансової установи, визнаної банкрутом, підданої процедурі примусової ліквідації або до якої було застосовано захід впливу відповідним органом, який здійснює регулювання ринків фінансових послуг, у вигляді відсторонення керівництва від управління фінансовою установою та призначення тимчасової адміністрації;

д) не мати непогашеної судимості за умисні злочини, злочини у сфері господарської та службової діяльності, а також не бути позбавленим права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю.

Серед напрямів поточного бухгалтерського обліку діяльності НПФ можна визначити такі:

- персоніфікований облік учасників;
- збір добровільних пенсійних внесків вкладників відповідно до обраної пенсійної схеми;
- пенсійні виплати одержувачам;
- облік витрат діяльності пенсійного фонду;
- інвестування пенсійних активів через компанії з управління пенсійними активами згідно з визначеною інвестиційною декларацією;
- облік прибутку (збитку) та його розподіл між учасниками;
- ведення окремого обліку власних коштів (фонд засновника) та пенсійних накопичень (фонд одержувача).

З метою забезпечення єдиного методологічного підходу щодо ведення бухгалтерського обліку недержавних пенсійних фондів, відповідно п. 6 ст. 21 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року № 1057-IV [3], а також з метою вдосконалення державного регулювання діяльності з надання послуг з недержавного пенсійного забезпечення Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України затвердила Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів розпорядженням № 2968 від 09.12.2004 р. [7].

Цими методичними рекомендаціями визначався порядок застосування плану рахунків за основними операціями недержавних пенсійних фондів (далі – пенсійні фонди) щодо недержавного пенсійного забезпечення, в тому числі обліку операцій по зарахуванню пенсійних внесків на рахунки пенсійного фонду у зберігача, їх пер-

соніфікації, обліку операцій з інвестиційної діяльності пенсійного фонду, обліку та розподілу прибутку (збитку), здійсненню пенсійних виплат, адміністративних витрат пенсійного фонду, пенсійних виплат і перерахування коштів до іншого пенсійного фонду, страхової організації або банківської установи тощо.

Зобов'язання та відповідальність адміністратора щодо організації та ведення бухгалтерського обліку пенсійного фонду повинні визначатися у договорі про надання послуг з адміністрування цього пенсійного фонду.

Адміністратори пенсійного фонду для обліку операцій, що здійснюються пенсійним фондом, використовують План рахунків обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291 [8].

Рахунки третього та подальших порядків відкриваються адміністратором для ведення аналітичного обліку відповідних операцій недержавного пенсійного фонду відповідно до обраної адміністратором облікової політики та порядку організації ведення бухгалтерського обліку.

Облікова політика визначається адміністратором для кожного пенсійного фонду. Визначена облікова політика не може змінюватися адміністратором протягом фінансового року згідно з договором, укладеним між адміністратором та Радою фонду про надання послуг з адміністрування пенсійного фонду, облікова політика має погоджуватися з Радою фонду.

Підставою для обліку пенсійних внесків, які надійшли протягом операційного дня, є щоденна виписка з поточного рахунку пенсійного фонду, котра є документальним підтвердженням факту надходження на поточний рахунок пенсійного фонду внесків відповідно до укладених пенсійних контрактів.

Аналітичний облік по рахунку 41 «Пайовий капітал» ведеться в розрізі індивідуальних пенсійних рахунків учасників пенсійного фонду та відповідно до встановленої Держфінпослуг (нині Нацкомфінпослуг) структури індивідуального пенсійного рахунку. Внески, які надійшли до пенсійного фонду помилково або щодо яких не з'ясовано особу учасника пенсійного фонду, на користь якого здійснені такі внески та/або не з'ясовано підстави платежу чи особу вкладника, обліковуються за кредитом субрахунків до рахунку 685

«Розрахунки з іншими кредиторами» як кредиторська заборгованість пенсійного фонду перед особою, котра перерахувала ці кошти (або нез'ясована кредиторська заборгованість) до моменту з'ясування наявності чи відсутності підстав для такого перерахування.

На підставі первинних документів у поточному обліку адміністратора НПФ відбувається проведення основних господарських операцій, які систематизовані у табл. 3.

Таблиця 3

Відображення основних господарських операцій НПФ в обліку

Первинний документ	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Укладені пенсійні контракти, виписка з поточного рахунку пенсійного фонду	Надходження пенсійних внесків до НПФ	311	41
Виписка з поточного рахунку пенсійного фонду	Внески, які надійшли до пенсійного фонду помилково або щодо яких не з'ясовано особу учасника пенсійного фонду, та/або не з'ясовано підстави для платежу чи особу вкладника	311	685
Письмова вимога платника, виписка з поточного рахунку пенсійного фонду	Повернення коштів, що надійшли помилково на рахунок пенсійного фонду	685	311
Бухгалтерська довідка	Внески до пенсійного фонду, щодо яких не з'ясовано особу платника та підстави для перерахування, якщо такі не було своєчасно витребувані платником (минув строк позовної давності)	311	752
Бухгалтерський розрахунок	Нарахування пенсійної виплати	41	672
Бухгалтерський розрахунок	Утримання податку з доходів фізичних осіб згідно з чинним законодавством	672	641
Платіжне доручення адміністратора	Перерахування пенсійних виплат зберігачем	672	311

1	2	3	4
Розпорядження адміністратора, платіжне доручення та персоніфікована відомість до банку-зберігача	При здійсненні пенсійних виплат учасникам через підприємства поштового зв'язку	377	311
Бухгалтерська довідка	Зарахована заборгованість за фактично виплаченими сумами учасникам фонду через підприємства поштового зв'язку	672	377
Договори, укладені Радою пенсійного фонду з адміністратором, компаніями з управління активами, банком-зберігачем, аудитором та ін. суб'єктами	Нарахована плата за послуги, надані пенсійному фонду	92	685
Виписка банку	Оплата послуг, наданих пенсійному фонду	685	311

Джерело: складено за [2]

Згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» активи пенсійного фонду формуються не тільки за рахунок внесків до пенсійного фонду (пенсійних внесків), а й прибутку (збитку) від інвестування пенсійних внесків. Сукупний прибуток (збиток) від інвестування активів пенсійного фонду складається: з прибутку (збитку) від здійснення операцій з активами пенсійного фонду; пасивних доходів, отриманих на активи пенсійного фонду (відсотки, які нараховуються та виплачуються на грошові кошти, розміщені на депозитних банківських рахунках, прибуток, який отримується на активи пенсійного фонду, розміщені в цінні папери, тощо).

Основні напрями інвестування пенсійних активів та обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами відображаються в інвестиційній декларації недержавного пенсійного фонду.

Згідно з додатком 1 Положення про інвестиційну декларацію недержавного пенсійного фонду [9], об'єктами інвестування, в які можуть бути розміщені активи недержавного пенсійного фонду, можуть виступати: банківські депозитні рахунки та ощадні сертифікати

банків; депозитні рахунки та ощадні сертифікати одного банку; цінні папери; об'єкти нерухомості; банківські метали; інші активи.

Наведений перелік об'єктів інвестування є нічим іншим, як фінансовими інвестиціями та інвестиційною нерухомістю.

Зазначені об'єкти мають відображатись в обліку згідно з П(с)БО 12 «Фінансові інвестиції» та П(с)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» на рахунках 14 «Довгострокові фінансові інвестиції», 35 «Поточні фінансові інвестиції» та 10 «Основні засоби» (субрахунок 100 «Інвестиційна нерухомість»).

Ураховуючи потребу у формуванні інформації про об'єкти інвестування за наведеним переліком, доречно до рахунків 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» і 35 «Поточні фінансові інвестиції» відкривати субрахунки нижчих порядків (другого і третього) за наведеними групами.

Аналітичний облік за рахунками 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» та 35 «Поточні фінансові інвестиції» повинен бути побудований таким чином, щоб забезпечити отримання інформації по кожній однорідній інвестиції окремо (для активів, виражених у цінних паперах, – щодо емітентів і видів цінних паперів, у дорогоцінних металах – щодо видів металу тощо). При цьому побудова аналітичного обліку повинна забезпечити можливість отримання інформації про фінансові вкладення в об'єкти як на території країни, так і за кордоном.

Аналітичний облік інвестиційної нерухомості ведеться щодо кожного об'єкта окремо.

До операцій з активами пенсійного фонду належать такі господарські операції: придбання / відчуження активів; переоцінка активів пенсійного фонду; отримання доходів (втрат) від курсових різниць; вибуття активів, які перестають відповідати такому стану, за якого вони визнаються активами; інші господарські операції, що впливають на чисту вартість пенсійних активів.

Згідно з Порядком обчислення та обліку прибутку (збитку) від інвестування активів недержавного пенсійного фонду [10], прибуток (збиток) від здійснення операцій з активами пенсійного фонду складається:

– при відчуженні активів – із різниці між доходом, отриманим від продажу (відчуження іншим способом) відповідного активу пенсійного фонду, та вартістю, за якою такий актив обліковується на дату проведення останньої оцінки такого активу;

- при проведенні переоцінки активів – з доходу від збільшення вартості або втрат від зменшення вартості активів пенсійних фондів;
- з доходів (втрат) від курсових різниць, що визначаються відповідно до П(с)БО 21 «Вплив змін валютних курсів»;
- з втрат від вибуття активів, які перестають відповідати такому стану, за якого вони визнаються активами.

Пасивні доходи пенсійного фонду визначаються відповідно до П(с)БО 15 «Дохід» та П(с)БО 14 «Оренда».

Пасивні доходи мають визнаватися в такому порядку:

- проценти визнаються в тому звітному періоді, до якого вони належать, виходячи з бази їх нарахування та строку користування відповідними активами;
- роялті визнаються за принципом нарахування згідно з економічним змістом відповідної угоди;
- дивіденди визнаються в періоді прийняття рішення про їх виплату.

Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів передбачено, що облік реалізації пенсійних активів здійснюється за їх собівартістю, визначеною за результатами їх оцінки на останню дату складання балансу та відображеною за кредитом рахунків, на яких відображені відповідні активи, та дебетом рахунків 942 «Собівартість реалізованої іноземної валюти», 971 «Собівартість реалізованих фінансових інвестицій», 972 «Собівартість реалізованих необоротних активів» тощо.

Доходи, отримані пенсійним фондом від продажу активів, залежно від виду активу відображаються за кредитом рахунків 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій», 742 «Дохід від реалізації необоротних активів» та дебетом рахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» у розрізі розрахунків з відповідним покупцями.

Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів були розроблені до запровадження в дію П(с)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» і внесення змін до П(с)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» і Держфінпослуг (нині Нацкомфінпослуг) не вносила до них відповідних змін. У результаті Методичні рекомендації не в усьому відповідають чинним П(с)БО, Плану рахунків та Інструкції з його застосування. Це стосується відображення на рахунках бухгалтерського обліку реалізації інвестиційної нерухомості (табл. 4).

Таблиця 4

Облік інвестиційної діяльності недержавного пенсійного фонду

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
<i>Придбання об'єктів інвестицій</i>		
Придбано фінансові інвестиції за грошові кошти	14, 35	31
Придбано інвестиційну нерухомість за грошові кошти	152	63, 68
	100	152
<i>Реалізація об'єктів інвестицій</i>		
Відображено дохід від реалізації фінансових інвестицій	36, 37	741
Відображено собівартість реалізації фінансових інвестицій	971	14, 35
Переведено інвестиційну нерухомість до складу необоротних активів, утримуваних для продажу за залишковою вартістю або справедливою вартістю	286	100
Списано знос, нарахований по інвестиційній нерухомості (у разі його нарахування)	13	100
Відображено дохід від реалізації інвестиційної нерухомості	36, 37	712
Відображено собівартість реалізації інвестиційної нерухомості	943	286
<i>Переоцінка та зменшення корисності інвестицій</i>		
Проведена дооцінка об'єктів фінансових інвестицій	14, 35	746
Проведена уцінка об'єктів фінансових інвестицій	975	14, 35
Проведена дооцінка залишкової вартості об'єктів інвестиційної нерухомості	100	719
Проведена уцінка залишкової вартості об'єктів інвестиційної нерухомості	949	100
Відображено втрати від зменшення корисності фінансових інвестицій та інвестиційної нерухомості	972	100, 14, 35
Відображено доходи від відновлення корисності фінансових інвестицій та інвестиційної нерухомості	100, 14, 35	742
<i>Амортизація фінансових інвестицій, утримуваних до погашення</i>		
Відображено нарахування амортизації дисконту за фінансовими інвестиціями, що утримуються до погашення	14, 35	733
Відображено нарахування амортизації премії за фінансовими інвестиціями, що утримуються до погашення	952	14, 35
<i>Пасивні доходи</i>		
Нараховано проценти до одержання за фінансовими інвестиціями	373	732
Нараховано дивіденди до одержання за фінансовими інвестиціями	373	731

Джерело: складено за [11]

При прийнятті рішення про продаж (реалізацію) об'єктів інвестиційної нерухомості остання перестає відповідати критеріям визнання і переходить до категорії необоротних активів, утримуваних для продажу, для обліку яких передбачено субрахунок 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу». Оскільки на інвестиційну нерухомість, що оцінювалась за справедливою вартістю, амортизація (знос) не нараховувалась, то їй відповідно списуватись не буде, а щодо тих об'єктів інвестиційної нерухомості, які оцінювались за первісною вартістю, списання буде відобразитись у сумі залишкової вартості. Інструкцією з використання Плану рахунків передбачено облік доходів і витрат від реалізації необоротних активів, утримуваних для продажу, відобразити на рахунках 712 «Дохід від реалізації інших оборотних активів» і 943 «Собівартість реалізованих виробничих запасів» відповідно.

Ще одне зауваження стосується використання в Методичних рекомендаціях рахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» для обліку розрахунків із покупцями об'єктів інвестування. Адже Інструкцією із застосування Плану рахунків визначено чітко, що розрахунки з покупцями та замовниками обліковуються на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» [11].

Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів передбачають використання рахунку 733 «Інші доходи від фінансових операцій» для обліку дооцінки фінансових інвестицій. Згідно з П(с)БО 12, фінансові інвестиції (крім інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення) на дату балансу відображаються за справедливою вартістю. Сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу (крім інвестицій, що обліковуються за методом участі в капіталі) відображається у складі інших доходів (рахунок 746 «Інші доходи від звичайної діяльності») або інших витрат (рахунок 975 «Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій») відповідно. Фінансові інвестиції, справедливую вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестиції. Втрати від зменшення корисності фінансових інвестицій відображаються у складі інших витрат з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових

інвестицій на рахунку 972 «Втрати від зменшення корисності». Фінансові інвестиції, що утримуються до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій.

Різниця між собівартістю і вартістю погашення фінансових інвестицій (дисконт або премія при придбанні) амортизується інвестором протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка. Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій), що підлягає отриманню, та відображається у складі інших фінансових доходів (рахунок 733 «Інші фінансові доходи») або інших фінансових витрат (рахунок 952 «Інші фінансові витрати») з одночасним збільшенням або зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій відповідно.

Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів рекомендують суми нарахованої амортизації за фінансовими активами, придбаними з премією, відображати за кредитом рахунку 975 «Інші фінансові витрати». У той же час відповідно до Плану рахунків рахунок 975 має назву «Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій», а рахунок «Інші фінансові витрати» має код 952.

Відповідно до П(с)БО 32 сума збільшення або зменшення справедливої вартості інвестиційної нерухомості на дату балансу відображається у складі іншого операційного доходу (рахунок 719 «Інші доходи від операційної діяльності») або інших витрат операційної діяльності (рахунок 949 «Інші витрати операційної діяльності»).

У разі відсутності інформації про ринкові ціни на інвестиційну нерухомість її справедлива вартість визначається за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу, обчисленою відповідно до П(с)БО 28 «Зменшення корисності активів».

Інвестиційна нерухомість, що обліковується за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням витрат від зменшення корисності та вигід від її відновлення, переоцінці не підлягає.

Втрати від зменшення корисності інвестиційної нерухомості визнаються іншими витратами (рахунок 972 «Втрати від зменшен-

ня корисності»), а щодо активів, відображених в обліку за переоціненою вартістю, – у порядку, передбаченому П(с)БО 28, з одночасним зменшенням його балансової (залишкової) вартості.

Після визнання втрат від зменшення корисності активу, що амортизується, нарахування амортизації здійснюється виходячи з нової балансової (залишкової) вартості активу і переглянутого (у разі зміни) строку його корисного використання (експлуатації).

За пенсійними активами, інвестованими в інструменти з визначеною дохідністю, відповідно до умов випуску цих інструментів, проводиться нарахування доходів на дати виникнення прав у фонду на вимогу цих доходів. За пенсійними активами, інвестованими в корпоративні права, нарахування доходів здійснюється на підставі рішення вищого органу емітента цих корпоративних прав на визначену ним дату початку виплати цих доходів.

Облік заборгованості дебіторів за нарахованими пасивними доходами, які підлягають отриманню пенсійним фондом (проценти, дивіденди тощо), здійснюється за дебетом рахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» з розбивкою по окремих дебіторах.

Оскільки статтею 51 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» передбачено необхідність періодичного розрахунку прибутку (збитку) від інвестиційної діяльності, то при визначенні фінансового результату діяльності НПФ доречно виокремлювати зазначену інформацію на субрахунках нижчих порядків, а саме:

– для визначення фінансового результату від інвестиційної діяльності НПФ застосовувати субрахунок 793 «Результат іншої звичайної діяльності»;

– для обліку прибутків або збитків від інвестиційної діяльності застосовувати субрахунок 4411 «Прибуток від інвестиційної діяльності (інвестування активів)» або 4421 «Непокриті збитки від інвестиційної діяльності (інвестування активів)».

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) у частині прибутку (збитку) від інвестування активів пенсійного фонду підлягає розподілові між учасниками пенсійного фонду, що відповідним чином впливає на збільшення (зменшення) пайового капіталу кожного учасника (табл. 5).

**Облік прибутку (збитку) від інвестиційної діяльності
недержавного пенсійного фонду**

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
Списано доходи інвестиційної діяльності звіт-ного періоду на фінансові результати	712, 719, 731, 732, 733, 741, 746	793
Списано витрати інвестиційної діяльності звіт-ного періоду на фінансові результати	793	943, 949, 952, 971, 972, 975,
Списано фінансовий результат звіт-ного пері-оду на прибутки	793	4411
Списано фінансовий результат звіт-ного пері-оду на збитки	4421	79
Відображено суму прибутку, який підлягає розподілу	4411	443
Розподілено прибуток від інвестування акти-вів пенсійного фонду між учасниками	443	41
Розподілено збиток від інвестування активів пенсійного фонду між учасниками	41	4421

Джерело: складено за [11]

Специфіка інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів обумовлює особливості систематизації та узагальнення облікової інформації. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів від 09.12.2004 р. № 2968 не повною мірою відповідають стандартам бухгалтерського обліку. Саме тому, дотримуючись принципу «превалювання сутності над формою». Необхідне вдосконалення зазначеного процесу, які полягають у чіткій ідентифікації видів та об'єктів інвестицій, методів їх оцінки та способів відображення в системі рахунків. Наведені зауваження і рекомендації щодо оцінки та систематизації інформації про інвестиційну діяльність недержавних пенсійних фондів доречно врахувати при внесенні змін (чи розробленні нових) до методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку діяльності зазначених організацій.

Два роки тому сфера недержавного пенсійного забезпечення перейшла на складання звітності за Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ).

Як відомо, для будь-якої компанії перехід на МСФЗ є досить непростим кроком, пов'язаним з необхідністю гармонізації облікових процесів. Не стали винятком і недержавні пенсійні фонди.

Програма USAID/FINREP II надала Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), технічну підтримку у розробленні інструктивних матеріалів у зв'язку з переходом недержавних пенсійних фондів з П(С)БО на Міжнародні стандарти фінансової звітності. Виконавцем таких послуг за результатами проведення конкурсу було обрано аудиторську фірму «Де Візу», яка й розробила Рекомендації щодо застосування МСФЗ для цілей ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності недержавними пенсійними фондами (Рекомендації) [12]. Документ було схвалено Нацкомфінпослуг і відтепер ним можуть користуватися усі учасники ринку.

Рекомендації включають:

- рекомендації щодо трансформації фінансової звітності НПФ, складеної відповідно до П(С)БО, у фінансову звітність за МСФЗ;
- рекомендації щодо подальшого застосування МСФЗ для цілей ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності НПФ;
- навчальні матеріали щодо ведення обліку в НПФ за МСФЗ та щодо оцінки активів за МСФЗ.

Основними напрямками нових Рекомендацій є ведення обліку в НПФ за МСФЗ та вірність оцінки активів за МСФЗ.

Рекомендації щодо застосування МСФЗ для цілей ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності недержавними пенсійними фондами (далі – Рекомендації) розроблені відповідно до Плану заходів щодо запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності у небанківських фінансових установах, затвердженого розпорядженням Держфінпослуг від 22.12.2011 р. № 788 [13], та з урахуванням положень законодавства України і Європейського Союзу для забезпечення єдиного підходу до підготовки фінансової звітності недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та Міжнародними стандартами фінансової звітності (далі – МСФЗ) і мають рекомендаційний характер.

Рекомендації розроблені з метою надання методичної допомоги працівникам Нацкомфінпослуг для забезпечення належного

нагляду за повсякденною діяльністю НПФ з ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності та учасникам ринку для сприяння у виборі облікових політик, визнанні та оцінці елементів фінансової звітності, а також підготовці фінансової звітності відповідно до МСФЗ.

Згідно з ч. 1 ст. 121 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» для складання фінансової звітності застосовуються МСФЗ, якщо вони не суперечать зазначеному Закону та офіційно оприлюднені на веб-сайті Міністерства фінансів України (далі – МФУ).

Під час розроблення Рекомендацій враховувалось, що редакція МСФЗ, розміщена станом на 30.11.2014 р. на сайті МФУ, в окремих випадках може не відповідати актуальній редакції МСФЗ.

НПФ повинні застосовувати зазначені Рекомендації в частині, що не суперечить розміщеній на веб-сайті МФУ редакції МСФЗ.

Рекомендації ґрунтуються на вимогах МСБО 26 «Облік та звітність щодо програм пенсійного забезпечення» (далі – МСБО 26), який розглядає програму пенсійного забезпечення як суб'єкт господарювання, що звітує відокремлено від працедавців учасників програми. МСБО 26 для НПФ має пріоритет над іншими МСБО і МСФЗ, якщо вони висувають різні вимоги до визнання, оцінки, подання та розкриття інформації у фінансовій звітності. МСБО 26 застосовується незалежно від виду НПФ, складу засновників, структури та джерел внесків.

Згідно з МСБО 26 програми пенсійного забезпечення можуть бути програмами з визначеним внеском або з визначеною виплатою. Відповідно до чинного законодавства в Україні діють виключно недержавні пенсійні фонди, які відносяться до пенсійних програм зі встановленими внесками. Ці Рекомендації не включають будь-яких положень щодо пенсійних програм зі встановленими виплатами.

Програми пенсійного забезпечення з визначеним внеском передбачають, що сума майбутніх виплат учасника визначається за внесками працедавця, учасника (або обох), а також за ефективністю операційної діяльності та прибутками фонду від інвестицій.

МСБО 26 не вимагає залучення актуаріїв, але дозволяє звертатися до них за консультаціями стосовно визначення розміру май-

бутніх виплат, якого можна досягти, базуючись на поточних внесках, змінних розмірах майбутніх внесків та доходів від інвестицій.

Рекомендації враховують вимоги МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» (далі – МСФЗ 9), який замінює собою МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» (далі – МСБО 39). Відповідно до рішення Ради з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (далі – РМСБО) від 20.02.2014 р. МСФЗ 9 обов'язковий до застосування починаючи зі звітності за 2018 рік, проте дозволяється його дострокове застосування [15]. Станом на 30.11.2014 р. на сайті МФУ опубліковані МСФЗ 9 і МСБО 39 (в частині, що стосується знецінення фінансових інструментів та хеджування). Отже, в Україні суб'єкти господарювання в частині визнання, класифікації та оцінки всіх фінансових інструментів повинні користуватися МСФЗ 9, а з питань їх знецінення та операцій хеджування – МСБО 39. НПФ повинен прямо вказати в Примітках до фінансової звітності, що МСФЗ 9 застосовується достроково [16].

Рекомендації не визначають форми фінансової звітності. НПФ повинні використовувати форми фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Рекомендації містять посилання на форми звітності про діяльність недержавного пенсійного фонду, яка згідно з п. 14 МСБО 1 «Подання фінансової звітності» не входить до сфери дії МСФЗ і порядок складання, формування та подання якої регламентується відповідним Положенням, затвердженим розпорядженням Держфінпослуг від 27.10.2011 р. № 674 «Про затвердження Положення про порядок складання, формування та подання адміністратором недержавного пенсійного фонду звітності з недержавного пенсійного забезпечення».

Рекомендації охоплюють питання:

- вибору облікових політик;
- визнання та оцінки елементів фінансової звітності;
- вимог до фінансової звітності;
- приміток до фінансової звітності.

Усі питання, що не знайшли відображення в цих Рекомендаціях, вирішуються відповідно до чинної редакції МСФЗ. Додержання чинної редакції МСФЗ та виконання їхніх вимог забезпечує подання достовірної фінансової звітності.

Прийняті нові МСФЗ та оновлені їх діючі редакції повинні застосовуватися НПФ відповідно до перехідних положень, що супроводжують видання нових МСФЗ та внесення до них змін.

У разі виникнення суперечностей між цими Рекомендаціями та МСФЗ пріоритет в обов'язковому порядку слід віддавати саме МСФЗ.

Основні вимоги до облікових політик встановлені МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» (далі – МСБО 8). Облікові політики – це конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані НПФ при складанні та поданні фінансової звітності. Раді НПФ необхідно обрати облікові політики та послідовно їх застосовувати.

При виборі облікових політик слід використовувати таку редакцію МСФЗ, яка є актуальною на дату складання фінансової звітності.

Якщо прийнято рішення про дострокове застосування нововведеного МСФЗ (за умови, що МСФЗ дозволяє дострокове застосування), Рада НПФ повинна внести доповнення до облікових політик і застосовувати їх для складання фінансової звітності. Якщо перше застосування нововведеного МСФЗ впливає на поточний період (чи на будь-який попередній період) або матиме такий вплив (за винятком того, що неможливо визначити суму коригування), або може мати вплив на майбутні періоди, то необхідно розкривати інформацію, передбачену п. 5.7.2 цих Рекомендацій. Інформація щодо рішення про дострокове застосування нововведеного МСФЗ повинна бути зазначена у відповідному розділі Приміток до фінансової звітності (див. п. 5.7 цих Рекомендацій).

Якщо МСФЗ конкретно не застосовується до операції, іншої події або умови, облікові політики, застосовані до такої статті, визначаються шляхом застосування альтернативних вимог, що передбачені МСФЗ. При цьому Рада НПФ визначає облікові політики, застосовні до такої статті, самостійно з урахуванням вимог п. 10 МСБО 7 [17].

При виборі облікових політик слід посилатися на прийнятність наведених далі джерел та враховувати їх у низхідному порядку:

а) вимоги в МСФЗ, у яких ідеться про подібні та пов'язані з ними питання (метод аналогії);

б) визначення, критерії визнання та концепції оцінки активів, зобов'язань, доходу та витрат у Концептуальній основі фінансової звітності (далі – КОФЗ).

При самостійному виборі облікових політик мають враховуватися найостанніші положення інших органів, що розробляють та затверджують стандарти, які застосовують подібну концептуальну основу для розробки стандартів, інша професійна література з обліку та прийняті галузеві практики (у т.ч. регуляторні акти Нацкомфінпослуг), тією мірою, якою вони не суперечать вищезазначеним джерелам.

Відповідно до п. 5.1.5 цих Рекомендацій у примітках наводиться інформація про суттєві облікові політики, яка повинна містити наступну інформацію:

– основа (або основи) оцінки, застосована при складанні фінансової звітності (див. п. 3.2 цих Рекомендацій).

– інформація про кожну суттєву облікову політику, що конкретно не вимагається МСФЗ, але яку НПФ обирає та застосовує відповідно до МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» (див. п. 2.1 цих Рекомендацій).

– інші застосовані облікові політики, що є доречними для розуміння фінансової звітності.

– відповідність облікової політики звітного періоду обліковій політиці, що застосовувалася в попередньому звітному році.

– добровільні зміни в обліковій політиці та їх вплив на поточний період (чи на будь-який попередній період), існуючий або потенційний вплив на майбутні звітні періоди (за винятком, коли неможливо визначити суму впливу).

Істотні облікові судження, оцінні значення і припущення включають:

– опис операційного середовища та економічної ситуації.
– примітки до фінансової звітності повинні містити основні припущення про майбутнє та інші основні джерела невизначеності в оцінках на звітну дату (перелік є орієнтовним та може змінюватися і доповнюватися у випадках застосування професійного судження з питань, що не знайшли відображення у наведеному переліку):

– судження щодо операцій, подій або умов за відсутності конкретних МСФЗ;

– судження щодо справедливої вартості активів НПФ;

– судження щодо змін справедливої вартості фінансових активів;

– судження щодо очікуваних термінів утримування фінансових інструментів;

– судження щодо використовуваних ставок дисконтування;

- судження щодо виявлення ознак знецінення активів НПФ;
- інші судження [12].

Учасники ринку висловили впевненість у тому, що Рекомендації стануть вагомим допомогою у веденні бухгалтерського обліку недержавними пенсійними фондами, а також сприятимуть кращому взаєморозумінню регулятора та НПФ завдяки єдиним підходам до застосування МСФЗ під час складання фінансової звітності НПФ.

Незважаючи на певні досягнення у створенні та розвитку законодавчо-нормативної бази, що регулює організацію та методику бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах, на сьогодні існує комплекс проблем, які потребують вирішення. Нові Рекомендації повинні сприяти вирішенню дійсних проблем:

- підвищити рівень фахівців з МСФЗ, які працюють в напрямку впровадження міжнародного досвіду організації обліку та звітності в НПФ;
- впровадити єдину методику порівняння, єдиного механізму обліку результатів діяльності НПФ з дотриманням міжнародних норм і стандартів обліку та звітності.
- визначити методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку інформації про діяльність у недержавних пенсійних фондах;
- розширити напрями інвестування пенсійних активів за наявності сприятливих умов на фондовому ринку та макроекономічної стабільності [18];
- уніфікувати порядок оцінки пенсійних активів та визначення розміру пенсійних накопичень у системі недержавного пенсійного забезпечення та обов'язковій накопичувальній пенсійній системі, впровадження щоденного розрахунку чистої вартості пенсійних активів та вартості одиниці пенсійних внесків (активів) за єдиною методикою [18];
- емісії цільових середньо- та довгострокових облігацій внутрішньої державної позики;
- впровадженню міжнародних стандартів інвестиційної діяльності та звітності для суб'єктів системи накопичувального пенсійного забезпечення та механізмів корпоративного управління в системі недержавного пенсійного забезпечення.

Розглянута система щодо вдосконалення організації та методики обліку в НПФ в умовах євроінтеграції згідно МСФЗ мають багато проблем, які потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
2. Чистякова Л. І. Організаційно-методичні засади діяльності та бухгалтерського обліку у недержавних пенсійних фондах / Л. І. Чистякова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2007. – № 2. – С. 103–108.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15/>, вільний. – Назва з екрану.
4. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=448%2F96-%E2%F0>, вільний. – Назва з екрану.
5. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.93р. № 3659-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3659-12>, вільний. – Назва з екрану.
6. Кваліфікаційні вимоги до бухгалтерів фінансових установ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://edUforbookkeepers.blogspot.com/2011/04/blog-post_03.html, вільний. – Назва з екрану.
7. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів, затв. розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг 09.12.2004 р. № 2968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.9480.0>, вільний. – Назва з екрану.
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. Наказ МФУ 30.11.1999 № 291 (зі змінами 08.02.2014 № 48) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>, вільний. – Назва з екрану.
9. Положення про інвестиційну декларацію недержавного пенсійного фонду: Затверджено розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27.11.2003 р. № 139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon>.

rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1165-03, вільний. – Назва з екрану.

10. Порядок обчислення та обліку прибутку (збитку) від інвестування активів недержавного пенсійного фонду: Затверджено розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 02.04.2008 р. № 424 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/195.html>, вільний. – Назва з екрану.
11. Гончаренко О. О. Облік інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів України / О. О. Гончаренко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 3 (9). – С. 287–291.
12. Рекомендації щодо застосування МСФЗ для цілей ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності недержавними пенсійними фондами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nfp.gov.ua/files/рекомендації%20НПФ%20\(1\).pdf](http://nfp.gov.ua/files/рекомендації%20НПФ%20(1).pdf), вільний. – Назва з екрану.
13. План заходів щодо запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності у небанківських фінансових установах, затвердженого розпорядженням Держфінпослуг від 22.12.2011 р. № 788 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nfp.gov.ua/files/MSFZ/PK-788%20\(додаток\).pdf](http://nfp.gov.ua/files/MSFZ/PK-788%20(додаток).pdf), вільний. – Назва з екрану.
14. МСБО 26 «Облік та звітність за програмами пенсійного забезпечення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/.../МСБО_26.pdf, вільний. – Назва з екрану.
15. МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_016, вільний. – Назва з екрану.
16. МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_015, вільний. – Назва з екрану.
17. МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_020, вільний. – Назва з екрану.
18. Дробязко С. І. Особливості організації обліку у недержавних пенсійних фондів / С. І. Дробязко // Економіка, фінанси, право. – 2013. – № 7. – С. 34–36.

**ЗМІНА ПАРАДИГМИ
ОРГАНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО
ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ
В КОНТЕКСТІ УНІФІКАЦІЇ
ПОДАТКОВОГО
АДМІНІСТРУВАННЯ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТАНДАРТІВ**

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ПДВ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ

С. В. Візіренко,

кандидат економічних наук, доцент

О. М. Самойлова,

*Запорізький національний технічний
університет*

Внесення численних змін до ПКУ, прийняття окремих законодавчих актів вимагають подальшого вивчення методики нарахування податку на додану вартість.

Облік ПДВ на підприємствах роздрібною торгівлі лікарськими засобами (аптеках) характеризується необхідністю ведення окремого обліку та відображення в податковій звітності основної та додаткової ставки податку на додану вартість, які обумовленні введенням в дію чинності Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27 березня 2014 № 1166-VII.

Податок на додану вартість – це непрямий податок, який входить в ціну товару, послуги та сплачується покупцем, але до бюджету його перераховує продавець [1]. ПДВ складається в двох частин: податковий кредит та податкове зобов'язання. Податковий кредит – це сума на яку платник податку має право зменшити податкове зобов'язання за звітний період. Податкове зобов'язання – загальна сума податку, отримана або нарахована платником у звітному періоді. Це сума податку, яку суб'єкт ведення господарської діяльності нараховує на вартість, що додається до товару або послуги. До бюджету платник перераховує суму ПДВ, яка є різницею між податковим зобов'язанням та податковим кредитом [2].

Податок на додану вартість регламентується в розділі 5 «Податок на додану вартість» Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI зі змінами станом на 01.01.2015 року.

Податкові зобов'язання нараховуються за методом «першої події», тобто датою виникнення податкових зобов'язань із продажу лікарських засобів та виробів медичного призначення вважається дата, що припадає на податковий період, протягом якого відбува-

ється кожна з подій, що відбулася раніше, або надходження передплати, або відвантаження товарів, у нашому випадку момент подачі до органів державної податкової служби електронних копій розрахункових документів і фіскальних звітних чеків, які містяться на контрольній стрічці в пам'яті реєстраторів розрахункових операцій або в пам'яті модемів, які до них приєднані.

Згідно статті 198.1. ПКУ чинної редакції право на віднесення сум податку до податкового кредиту виникає у разі здійснення операцій з:

а) придбання або виготовлення товарів (у тому числі в разі їх ввезення на митну територію України) та послуг;

б) придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів, у тому числі при їх ввезенні на митну територію України (у тому числі у зв'язку з придбанням та/або ввезенням таких активів як внесок до статутного фонду та/або при передачі таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності);

в) отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України;

г) ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу [6].

Згідно статті 198.2. ПКУ чинної редакції датою виникнення права платника податку на віднесення сум податку до податкового кредиту вважається дата тієї події, що відбулася раніше:

– дата списання коштів з банківського рахунка платника податку на оплату товарів/послуг;

– дата отримання платником податку товарів/послуг [6].

До 01.04.2014 року аптеки вели облік податку на додану вартість за ставкою 20 відсотків передбаченою статтею 185 ПКУ від 02.12.2010 № 2755-VI та користувалися податковою пільгою згідно статті 197.1.27 ПКУ від 02.12.2010 № 2755-VI, що передбачала звільнення постачання лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів (у тому числі аптечними закладами), а також виробів медичного призначення за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27 березня 2014 № 1166-VII з 1 квітня 2014 року з пункту 197.1 статті 197 розділу V ПКУ виключено підпункт 197.1.27, в результаті чого скасовується режим звільнення від оподаткування операцій з постачання лікарських засобів та запроваджується оподаткування таких товарів за ставкою 7 відсотків (підпункт «в» пункту 193.1 статті 193 розділу V ПКУ) [5].

Відповідно до статті 193 розділу V ПКУ за ставкою 7 відсотків оподатковуються:

- постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

- постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

За ставкою 20 відсотків оподатковуються:

- незареєстрованні в Україні лікарські засоби, а також ті, у яких відсутній дозвіл на проведення клінічних випробувань;

- медичні вироби, не включені в перелік, затверджений постановою Кабміну від 03.09.2014 № 410 [6].

Отже, з 1 квітня 2014 року лікарські засоби та вироби медичного призначення постачаються з нарахуванням ставки податку на додану вартість у розмірі 7 відсотків. Придбані до 01.04.2014 лікарські засоби та вироби медичного призначення реалізуються із застосуванням ставки 7 відсотків, незалежно від того, що їх придбання здійснювалося в умовах дії пільгового режиму оподаткування [5].

Податковий облік податку на додану вартість в аптеках згідно нововведень необхідно вести окремо за основною та додатковою ставками. Відповідно внесено зміни до оформлення первинних документів (податкових накладних/ розрахунків коригувань), реєстру виданих та отриманих податкових накладних, декларації з податку на додану вартість.

Враховуючи вище зазначені нововведення для оптимізації обліку ПДВ в аптеці, мінімізації витрат на накопичення та обробку інформації з податку на додану вартість за звітний період запропоновано модель послідовності адміністрування ПДВ в аптеці, яку представлено на рис. 1.

Запропонована структуризація дозволить чітко відображувати в обліку основну та додаткову ставку з податку на додану вартість, як того вимагає чинний порядок складання податкової звітності.

З 01.01.2015 року запроваджено систему електронного адміністрування з ПДВ, яка передбачає обов'язкову реєстрацію всіх податкових накладних /розрахунків коригувань (ПН/РК) виключно в електронній формі та електронний документообіг з використанням електронного цифрового підпису. Для впровадження в практику цих вимог перед підприємствами постало питання в придбанні спеціального програмного забезпечення: модулів електронних документообігів, які забезпечують реєстрацію ПН/РК в Єдиному реєстрі податкових накладних та відправку контрагенту.

Згідно статті 200.1.1. ПКУ система електронного адміністрування податку на додану вартість забезпечує автоматичний облік в розрізі платників податку:

- суми податку, що містяться у виданих та отриманих ПН/РК, зареєстрованих в ЄРПН;

- суми податку, сплачені платниками при ввезенні товару на митну територію України;

- суми поповнення та залишку коштів на рахунках в системі електронного адміністрування податку на додану вартість;

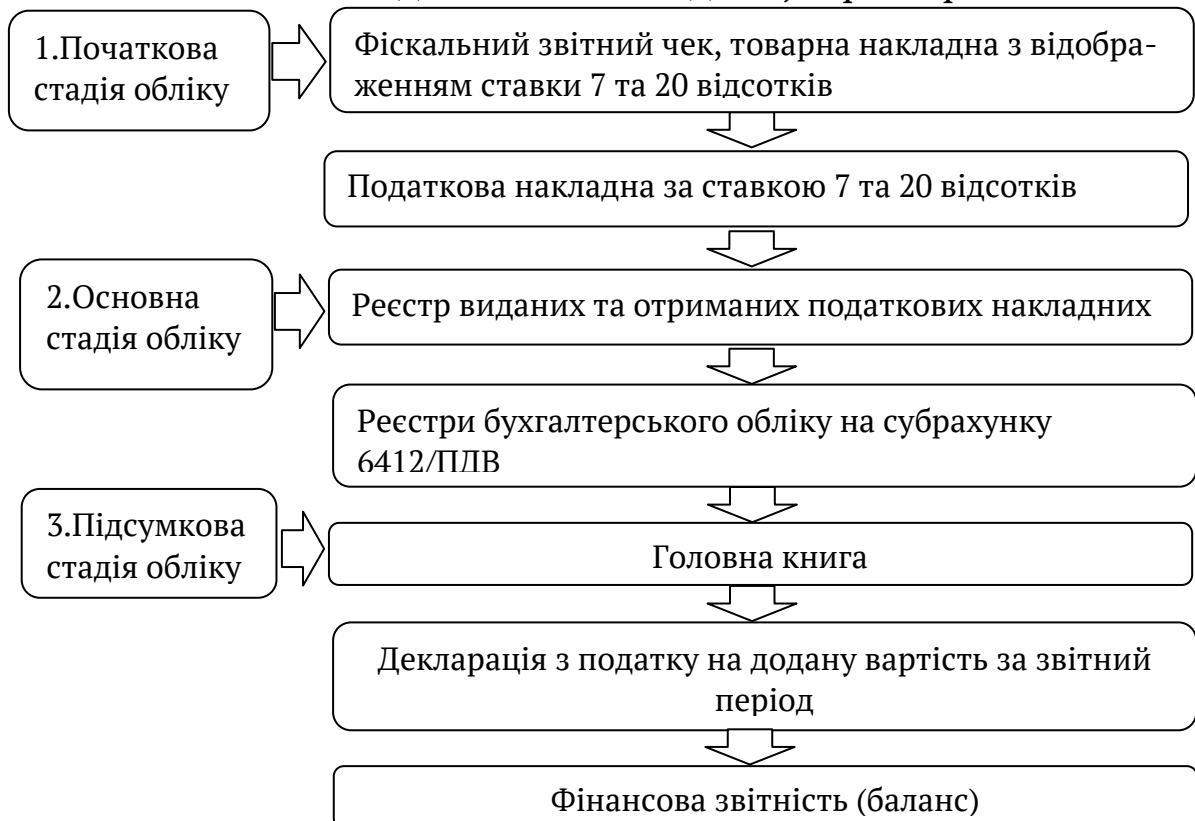
- суми податку, на яку платники мають право зареєструвати ПН/РК в Єдиному реєстрі податкових накладних.

Платникам податку автоматично відкрилися рахунки в системі електронного адміністрування податку на додану вартість.

Для отримання відомостей про стан рахунку необхідно зробити запит про стан рахунку в системі електронного адміністрування податку на додану вартість та суми податку на яку платник має право зареєструвати ПН/РК. Платник податку має право зробити один запит на добу та отримує відповідь у формі витягу, в якому наведені наступні реквізити:

- стан рахунку;

- сума податку, на яку платник податку має право зареєструвати податкові накладні та/або розрахунки коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних;
- загальна сума податку за отриманими платником податку податковими накладними та/або розрахунками коригування, зареєстрованими в реєстрі;
- загальна сума податку, сплаченого платником податку безпосередньо або через уповноважену особу під час ввезення товарів на митну територію України;
- загальна сума поповнення електронного рахунка з поточного рахунка платника податку;
- загальна сума податку за виданими платником податку податковими накладними та розрахунками коригування, зареєстрованими в Реєстрі;
- загальна сума податку, заявлена платником податку до бюджетного відшкодування;
- загальна сума перевищення податкових зобов'язань, зазначених платником податку у поданих контролюючому органу податкових деклараціях з податку, суми податку, зазначеної у складених таким платником податкових накладних, зареєстрованих в Реєстрі.

Рис. 1. Модель послідовності адміністрування ПДВ в аптеці
Джерело: авторська розробка

Запит про стан рахунку в системі електронного адміністрування податку на додану вартість можна заповнити скориставшись одним із двох способів:

- 1) формування запиту для документів, дата яких відповідає вказаному значенню;
- 2) формування запиту за списком певних документів.

За допомогою Запиту до ЄРПН є можливість отримати необхідні електронні документи (ПН/РК), встановивши галочку Імпорт документів(ПК/РК). На основі Витягу з системи електронного адміністрування ПДВ можна формувати податковий кредит, враховуючи терміни реєстрації та віднесення сум податкового кредиту за звітний період.

Згідно статті 200.1.3. ПКУ платник податку має право зареєструвати ПН/РК в ЄРПН на суму податку (SНакл), обчислену за такою формулою:

$$S_{\text{Накл}} = S_{\text{НаклОтр}} + S_{\text{Митн}} + S_{\text{ПопРах}} - S_{\text{НаклВид}} - S_{\text{Відшкод}} - S_{\text{Перевищ}},$$

де SНаклОтр – загальна сума податку за отриманими платником податковими накладними, зареєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних, податковими накладними, складеними платником податку відповідно до пункту 208.2 статті 208 ПКУ та зареєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних, та розрахунками коригування до таких податкових накладних, зареєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних;

SМитн – загальна сума податку, сплаченого платником при ввезенні товарів на митну територію України;

SПопРах – загальна сума поповнення рахунку в системі електронного адміністрування податку з поточного рахунку платника;

SНаклВид – загальна сума податку за виданими платником податковими накладними, зареєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних та розрахунками коригування до таких податкових накладних, зареєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних;

SВідшкод – загальна сума податку, заявлена платником до бюджетного відшкодування з урахуванням сум коригувань, проведених за результатами перевірок;

СПеревищ – загальна сума перевищення податкових зобов'язань, зазначених платником у поданих податкових деклараціях з урахуванням поданих уточнюючих розрахунків до них, над сумою податку, що міститься в складених таким платником податкових накладних та розрахунках коригування до таких податкових накладних, зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних [6].

В даний момент платники податку не користуються вищенаведеною формулою – йде напрацювання бази для подальшого використання. Формула в повному обсязі запрацює з 01.07.2015 року.

Уважно дослідивши нову формулу, можна зробити висновок, що за винятком поповнення електронного рахунку з поточного рахунку, сума на електронному рахунку збільшуватиметься за рахунок ПДВ, отриманого починаючи з 2015 року. Сформований у 2014 році податковий кредит у формулі не фігурує. Це є болючим питанням платників податку: суми невикористаного кредиту зависли на рахунках бухгалтерського обліку.

На рахунок у системі електронного адміністрування податку на додану вартість платника зараховуються кошти:

а) з власного поточного рахунку платника в сумах, необхідних для збільшення розміру суми, що обчислюється відповідно до пункту 200 1.3 статті 200.1 ПКУ;

б) з власного поточного рахунку платника в сумах, недостатніх для сплати до бюджету узгоджених податкових зобов'язань з ПДВ.

Починаючи зі сплати ПДВ за лютий 2015 року, кошти необхідно перераховувати на рахунок платника податку у системі електронного адміністрування.

Суми податку, сплачені (нараховані) у зв'язку з придбанням товарів/послуг, зазначені в податкових накладних, зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних з порушенням терміну реєстрації, відносяться до податкового кредиту за звітний податковий період, в якому зареєстровано податкову накладну в Єдиному реєстрі податкових накладних, але не пізніше ніж через 180 календарних днів з дати складення податкової накладної [6], раніше податківці відводили на це 365 днів.

Підприємства роздрібної торгівлі лікарськими засобами та виробами медичного призначення зобов'язані у п'ятнадцятиденний термін з моменту виникнення податкового зобов'язання зареєструвати податкову накладну за кодом «11» – виписана за підсум-

ком щоденних операцій за основною та додатковою ставкою за новою формою затвердженою наказом Мінфіну від 22.09.2014 № 957, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 13.10.2014 за № 1235/26012, та контрагентам, якщо вони відпускають товар за безготівковим розрахунком [3].

Відповідно до Порядку заповнення податкової накладної від 22.09.2014 р № 957 з 01.01.2015 для розпізнавання електронною системою ідентичності зазначених платниками податків показників, вказаних у графі 5 податкової накладної, додатка до податкової накладної та розрахунку коригування, передбачено зазначення коду одиниці виміру об'єкта операції відповідно до Класифікатора системи позначень одиниць вимірювання та обліку, затвердженого наказом Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 09.01.1997 р. № 8, тобто графа 5 розділилася на 5.1 та 5.2, в якій необхідно вказати код одиниці вимірювання згідно Класифікатора [8]. Виходячи з викладеного, запропоновано оновлену податкову накладну (табл. 1).

В таблиці 1 показано фрагмент оновленої податкової накладної.

Відповідно до пункту 201.11 статті 201 розділу V ПКУ, починаючи з 1 січня 2015 року, платник податку повинен вести реєстр документів, зазначених у підпунктах «а» – «в» пункту 201.11 статті 201 розділу V ПКУ. Оскільки наказ Міністерства доходів і зборів України від 22.09.2014 № 958 «Про затвердження форми реєстру виданих та отриманих податкових накладних та порядку його ведення», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 10.10.2014 за № 1228/26005, залишається чинним, платники податку можуть за власним бажанням обліковувати зазначені документи, використовуючи форму Реєстру виданих та отриманих податкових накладних [4].

При цьому Реєстр виданих та отриманих податкових накладних до контролюючого органу, починаючи із звітності за січень 2015 року, не подається [7].

Також з абзацу 10 п. 201 ПКУ, у якому йдеться про скаргу на постачальника – додаток 8 до декларації з ПДВ, забрали фразу «яка є підставою для включення сум податку до складу податкового кредиту». Тобто, з 2015 року скарга на постачальника не дає гарантії отримання податкового кредиту в разі ненадання або неправильно заповнення податкової накладної чи невнесення її до ЄРПН.

Податкова накладна 2015 року

Розділ	Дата виникнення податкового зобов'язання(постачання. оплати)	Номенклатура товарів /послуг продавця	Код товару згідно з УКТ ЗЕД	Одиниця виміру товару/послуги		Кількість (об'єм обсяг)	Ціна постачання одиниці товару/послуги без урахування ПДВ	Обсяги постачання(база оподаткування) без урахування ПДВ, що підлягають оподаткування за ставками					Загальна сума коштів, що підлягає сплаті	
				Умовне позначення	код			Основна ставка	Ставка 7%	Нульова ставка		Звільнення від ПДВ		
1	2	3	4	5.1	5.2	6	7			8	9		10	11
I														
	Усього за розділом I		X	X	X	X	X							
II	Зворотна (заставна) тара		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
III	Податок на додану вартість		X	X	X	X	X			0	0			

Джерело: складено автором

Для узагальнення обліку податку на додану вартість в системі електронного адміністрування на підприємствах роздрібної торгівлі лікарськими засобами на практиці доцільно розділити на три етапи зображені на рис. 2.

Щодо бухгалтерського обліку, то формулу для розрахунку податку на додану вартість можна написати так: рахунок 641/2 = рахунок 643 – рахунок 644.

При використанні автоматизованого бухгалтерського обліку накопичення та обробка інформації щодо ПДВ значно спрощується.

Рис. 2. Етапи узагальнення обліку податку на додану вартість в системі електронного адміністрування на підприємствах роздрібної торгівлі лікарськими засобами

Джерело: авторська розробка

Програмне забезпечення, зокрема 1С Бухгалтерія 8.2, з високою точністю відстежує першу подію, тому дуже важливо дотримуватися послідовності документів в програмі.

Для обліку податкового зобов'язання з ПДВ використовується субрахунок 6434 «Податкові зобов'язання (роздріб)». На рахунок 6434 потрапляють суми вихідного ПДВ, що формуються від реалізації лікарських засобів та виробів медичного призначення, тобто за ставкою 7% та 20%.

Якщо в обліку аптеки є сальдо за Д-т 6434, то це означає, що є невиписані податкові накладні за підсумком щоденних операцій, якщо за К-т 6434 – не відображено суму реалізації. В обох випадках необхідно перевірити обороти за кожен день.

Бухгалтерський облік податкового зобов'язання в 1С 8.2 для підприємств роздрібної торгівлі показано в таблиці 2.

Таблиця 2

Бухгалтерський облік податкового зобов'язання в 1С 8.2

Подія	Дт	Кт
Оплата від покупця: Z- звіт РРО – дохід від реалізації товарів ПДВ: податкові зобов'язання: відвантаження, перша подія	902	281
	301	702 (7%)
	301	702 (20%)
	702	6434 (7%)
	702	6434 (20%)
Виписано податкову накладну за підсумком щоденних операцій	6434 (7%)	6412
	6434 (20%)	6412

Джерело: складено автором

Для обліку податкового кредиту з ПДВ використовується субрахунок 6441 «Податковий кредит» та 6442 «Податковий кредит непідтверджений». На рахунку 6442 відображаються суми вхідного ПДВ, які не підтверджені податковими накладними. На рахунку 6441 відображаються суми вхідного ПДВ за передоплатами, які не закриті поставками. Рахунок 6441 використовується тільки за передоплатами поставачальникам. Якщо в обліку аптеки є сальдо за К-т 6441, значить наявна незакрита передоплата поставачальнику. Перевірити правильність залишку можна порівнявши рахунки 6441 і 3771, за ставкою 7% та 20%. Якщо в обліку аптеки є сальдо за Д-т 6442, значить наявні не отримані податкові накладні від поставачальника.

Облік як податкових зобов'язань, так і податкового кредиту ведеться в аптеці окремо за основною та додатковою ставкою, тобто 20% та 7%.

Бухгалтерський облік податкового кредиту в 1С 8.2 для підприємств роздрібної торгівлі показано в таблиці 3.

Податкову декларацію з податку на додану вартість за лютий 2015 року та наступні податкові періоди, необхідно подавати за формою і в порядку, затвердженими наказом Міністерства фінансів

України від 23.09.2014 № 957 у редакції наказу «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України» Мінфіну України від 23.01.2015 р. № 13 [8].

Таблиця 3

Бухгалтерський облік податкового кредиту в 1С 8.2

Подія	Дебет	Кредит
Передоплата постачальнику перераховано, відображено ПДВ, отримано податкову накладну, закрито передоплату	3771	311
	6442	6441
	6412	6442
	282	631
	6441	631
	631	3771
Надходження товарів	282	631
	6442	631
	6412	6442
	631	311

Джерело: складено автором

У зв'язку із запровадженням системи електронного адміністрування податку на додану вартість обсяги коригування податкових зобов'язань з податку на додану вартість згідно зі статтею 192 розділу V ПКУ (збільшення та/або зменшення податкових зобов'язань) відображаються в окремих рядках розділу I декларації залежно від дати виникнення податкових зобов'язань, що коригуються (до 1 лютого 2015 року та після 1 лютого 2015 року).

Коригування згідно зі статтею 192 розділу V ПКУ обсягів постачання, дата виникнення податкових зобов'язань за якими припадає на період до 1 лютого 2015 року, відображається в рядку 8.1 розділу I декларації.

У рядку 8.2 розділу I декларації відображається коригування обсягів постачання згідно зі статтею 192 розділу V ПКУ, дата виникнення податкових зобов'язань за якими припадає на період після 1 лютого 2015 року [8].

Також запроваджено новий порядок реєстрації розрахунків коригування. Відповідно до п.16 Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 569, розрахунок коригу-

вання, складений постачальником товарів/послуг до податкової накладної, виданої їх отримувачу – платнику податку, підлягає реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних (далі – ЄРПН):

1) постачальником товарів/послуг, якщо передбачається збільшення суми компенсації їх вартості на користь такого постачальника (продавця) або якщо коригування кількісних та вартісних показників у підсумку не змінює суму компенсації;

2) отримувачем товарів/послуг, якщо передбачається зменшення суми компенсації вартості товарів/послуг їх постачальнику (продавцю), для чого постачальник (продавець) надсилає складений розрахунок коригування отримувачу (покупцю) [9].

З урахуванням вимог підпункту 4.1.4 пункту 4.1 статті 4 ПКУ розрахунок коригування, складений постачальником товарів (послуг) до податкової накладної, яка видана їх отримувачу – платнику податку, та в якому передбачається зменшення суми компенсації вартості товарів/послуг їх постачальнику, підлягає реєстрації в ЄРПН отримувачем (покупцем) товарів (послуг) з 1 лютого 2015 року [6].

Також законом № 71 внесено зміни до пункту 192.1 статті 192 ПКУ, відповідно до яких розрахунок коригування до податкової накладної складається також у випадку виправлення помилок, допущених при складанні податкової накладної, у тому числі не пов'язаних із зміною суми компенсації вартості товарів/послуг.

Отже, починаючи з 1 січня 2015 року у випадку допущення помилки в реквізитах податкової накладної, складеної як до 1 січня 2015 року так і після зазначеної дати, платник податків на дату виявлення зазначеної помилки має право скласти розрахунок коригування до такої податкової накладної, в якому всі правильно заповнені реквізити податкової накладної повторюються, а реквізит, в якому допущено помилку, заповнюється без помилок. У цьому випадку графи з 1 по 13 розрахунку коригування не заповнюються (залишаються пустими).

Помилка, допущена в номері чи даті податкової накладної, не може бути виправлена шляхом подання розрахунку коригування (пункт 21 Порядку заповнення податкової накладної, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 22.09.2014 № 957, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 13.10.2014 за № 1235/26012, з урахуванням змін, внесених наказом Міністерства фінансів України від 23.01.2015 № 13 «Про внесення змін до деяких нормативно-

правових актів Міністерства фінансів України», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 30.01.2015 за № 102/26547).

Помилка, допущена в індивідуальному податковому номері контрагента (вказано номер іншого контрагента), може бути виправлена шляхом складання двох розрахунків коригування, які заповнюються в такому порядку:

– в першому розрахунку коригування реквізити заголовної частини переносяться з податкової накладної з помилкою, а обсяг операції з постачання товарів/послуг та інші показники табличної частини заповнюються зі знаком «-»;

– в другому розрахунку коригування реквізити заголовної частини вказуються без помилок, а обсяг операції з постачання товарів/послуг та інші показники табличної частини заповнюється зі знаком «+» [3].

Також, р.9 розділу I «Податкові зобов'язання» доповнено р.9.1. в якому необхідно відображати суму по операціях, дата виникнення податкових зобов'язань по яких припадає на період після 01 лютого 2015 року, а в р. 17 розділу II «Податковий кредит» доповнено р. 17.1, в якому необхідно відображати суму податкового кредиту за ставкою 7%.

Заключним етапом в податковому обліку податку на додану вартість є здача податкової декларації з податку на додану за звітний податковий період (місяць), підтвердженням якого є отримання квитанції № 2 від Державної фіскальної служби України з результатом обробки «Пакет прийнято».

За результатами дослідження приходимо до висновку, що з введенням додаткової ставки 7% на лікарські засоби облік ПДВ в аптеках став більш прискіпливішим, за рахунок розмежування окремо основної та додаткової ставки. Для удосконалення бухгалтерського обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту доцільно ввести додаткові рахунки аналітичного обліку 6434 «Податкові розрахунки за податковими зобов'язаннями за основною ставкою (20%)», 6435 «Податкові розрахунки за податковими зобов'язаннями за додатковою ставкою (7%)», 6441 «Податкові розрахунки з податкового кредиту за основною ставкою (20%)», 6443 «Податкові розрахунки з податкового кредиту за додатковою ставкою (7%)». За цими рахунками чітко простежувалися б податкові зобов'язання та податковий кредит за окремими ставками, як того

вимагає чинний порядок заповнення податкової звітності та спростилася перевірка правильності накопичення інформації з податку на додану вартість за звітний період.

Список використаних джерел:

1. *Гура Н. О.* Облік видів економічної діяльності : [навч. посіб.]. – К. : Знання, 2004. – 541 с.
2. *Малишкін О. І.* ПДВ в системах податкового і фінансового обліку: аспекти взаємодії / О. І. Малишкін // Бухгалтерський облік та аудит : Науково-практичний журнал. – 2013 – Випуск 11. – С. 28–41.
3. Про податок на додану вартість : Лист ДФС України від 17.02.2015 р. № 5292/7/99-99-19-03-02-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovy-zmini-2015/elektronne-administruvannya-pdv/63549.html>, вільний. – Назва з екрану.
4. Про податок на додану вартість/Лист ДФС України від 06.03.2015 р. № 7796/7/99-99-19-03-02-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-dodanu-vartist/listi-dps/187831.html>, вільний. – Назва з екрану.
5. Про податок на додану вартість : Лист Міністерства доходів і зборів України від 04.04.2014 р. № 7860/7/99-99-19-04-02-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/286969>, вільний. – Назва з екрану.
6. Податковий кодекс України зі змінами від 28.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/nk/rozdil-v--podatok-na-dodanu-vartist/>, вільний. – Назва з екрану.
7. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні : Закон України від 27.03.2014 р. № 1166-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
8. Порядок заповнення податкової накладної від 22.09.2014 р. № 957 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1455-14>, вільний. – Назва з екрану.
9. Про деякі питання електронного адміністрування податку на додану вартість : Постанова КМУ від 16 жовтня 2014 р. № 569 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-п>, вільний. – Назва з екрану.

АНАЛІЗ ДІЮЧОЇ СИСТЕМИ ПІЛЬГОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ж. К. Нестеренко,
кандидат економічних наук, професор
Ю. К. Кравчук,
*Запорізький національний технічний
університет*

Розвиток сучасної податкової системи супроводжується необхідністю у підвищенні якісного рівня формування та реалізації податкової політики як інструменту соціально-економічного розвитку суспільства. Питання щодо розвитку діючої системи пільгового оподаткування в Україні на сьогодні є актуальним, саме тому існує потреба її раціоналізації. Оскільки податкова пільга є, по-перше, одним з інструментів державного регулювання; по-друге, податкові пільги є ефективним інструментом підтримки розвитку пріоритетних галузей економіки у зарубіжних країнах, отже не можна погодитися з пропозиціями щодо скасування майже всіх податкових пільг.

Науковці та практики неодноразово зазначали, що фіскальний потенціал податкової системи України реалізується не в повній мірі. Нераціональна побудова системи податкових пільг є однією з причин недосконалості вітчизняної податкової системи, яка спричинює нерівномірне податкове навантаження та практично не стимулює інноваційну діяльність. Тому проблема оцінки ефективності існуючої системи податкових пільг та обґрунтування доцільності застосування більшості з них є актуальними.

Дослідженню причин бюджетних втрат, а також проблем, пов'язаних із наданням податкових пільг присвячені численні праці вітчизняних і зарубіжних науковців. У вітчизняній літературі це, насамперед, праці *В. Л. Андрущенко, О. М. Десятнюк, Я. А. Жаліло, Ю. Б. Іванова, А. І. Крисоватого, А. М. Соколовської, Д. О. Тарангул, О. М. Тимченко, М. М. Фільо* та інших. Акцентуючи увагу на збереженні такого інструменту регулювання економіки як податкові пільги, більшість науковців та практиків наголошують на необхідності модернізації механізму їх надання. Тому на сучасному етапі

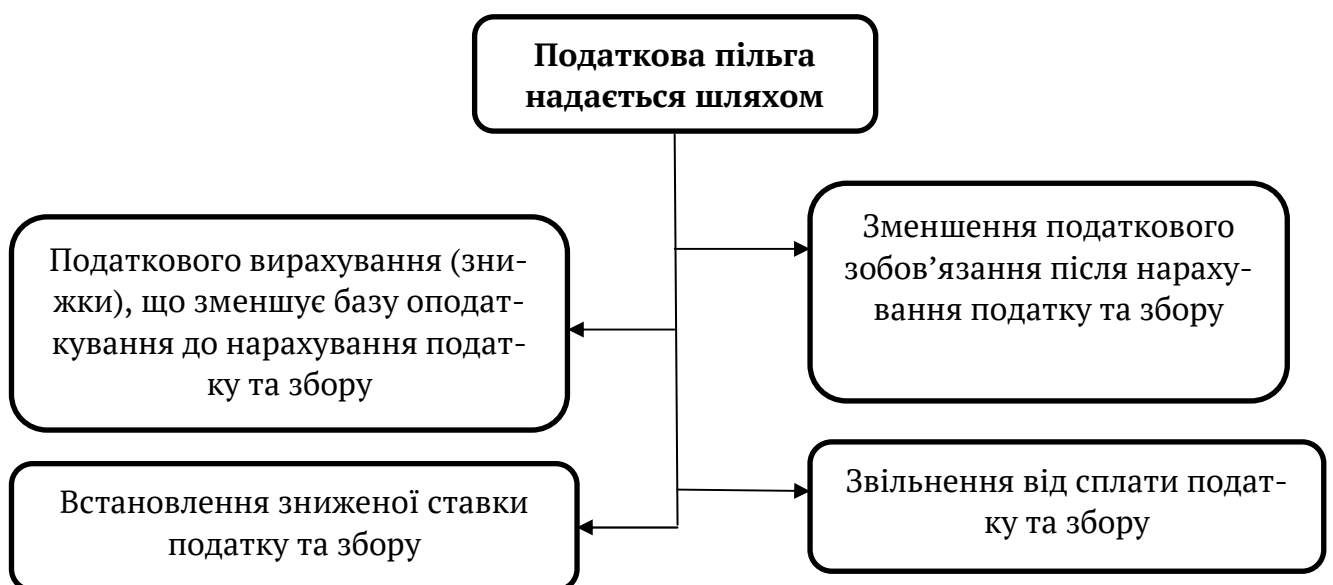
розвитку економіки України система пільгового оподаткування потребує глибокого та комплексного дослідження.

Податкові пільги є важливою складовою податкової політики держави та інструментом реалізації регулятивної функції податків. Кожна податкова пільга повинна бути економічно й соціально виправдана та ефективна.

Відповідно до Податкового кодексу України податкова пільга – це передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності відповідних підстав [1].

Підставами для надання податкових пільг, згідно ПКУ, є особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат.

Пунктом 30.9 ст. 30 Податкового кодексу встановлено, що податкова пільга надається шляхом: податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору; зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору; встановлення зниженої ставки податку та збору; звільнення від сплати податку та збору [1] (рис. 1).

Рис. 1. Види податкових пільг

Джерело: складено авторами

Розглянемо підходи вчених-економістів до трактування терміну «податкова пільга» у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «податкова пільга»

Автор	Визначення
Т. Арцер, Г. Баришева	Елемент оподаткування, завдяки якому платники податків отримують право зменшити свій тягар на законних підставах
В.Гурєєв	Встановлена законом складова частина системи оподаткування, що забезпечує фінансово-економічне стимулювання підприємницької діяльності платника податків, шляхом полегшення податкового тягара
Економічний словник	Повне або часткове звільнення від сплати податку, надане податковим законодавством за наявності об'єкта оподаткування, а також інше зм'якшення податкового тягара для платника податків
Ю. Іванов, А. Крисоватий, О. Десятнюк	Законодавчо встановлені винятки із загальних правил оподаткування, які надають платникові можливість зменшити суму податку (збору), що підлягає сплаті, або звільняють його від виконання окремих обов'язків та правил, пов'язаних із оподаткуванням. Результатом застосування пільг може бути як зменшення податкового зобов'язання платника податків, так і поліпшення фінансових показників діяльності такого платника без зміни суми податкового зобов'язання, яке підлягає сплаті до бюджету
М. Кучерявенко	Звільнення платника податків від нарахування та сплати податку або сплати ним податку у меншому розмірі за наявності підстав, визначених чинним законодавством
А. Соколовська	Передбачене і регламентоване нормами податкового законодавства (за наявності об'єкта оподаткування) відхилення від нормативних вимог оподаткування, що відбувається у формі повного або часткового звільнення платників податку від його сплати з метою полегшення податкового тягара
В. Швадченко	Це певною мірою привілей, який держава надає окремим категоріям платників, що відповідають встановленим критеріям

Джерело: складено авторами

Проаналізувавши підходи вчених-економістів до трактування терміну «податкова пільга», наведені у таблиці 1, можна зробити висновок, що практично усі визначення пов'язані із зменшенням податкового зобов'язання (суми податку).

В цілому надання податкових пільг спрямоване на вирішення соціальних завдань, стимулювання певних видів економічної діяльності, економічного зростання в окремих галузях. Разом з тим введення податкових пільг не завжди супроводжується економічною або соціальною ефективністю їх надання.

Відтак податкові пільги мають низку позитивних та негативних властивостей. До позитивних ознак податкових пільг належать: заохочення участі приватного сектора в соціальних програмах; прийняття рішень приватним сектором, а не урядом; зменшення державного контролю за використанням пільг. До негативних ознак належить потенційна неефективність та необ'єктивність пільг [2, с. 226].

Аналіз кількості пільг у розрізі окремих податків у період з 2011 по 2015 рр. зазначено у табл. 2.

Таблиця 2

Кількість пільг у розрізі податків

Назва	01.04.2011	01.04.2012	01.04.2013	01.04.2014	01.04.2015
ПДВ	99	110	125	128	121
Податок на прибуток	81	85	95	94	25
Плата за землю	49	50	51	51	50
Акцизний податок	35	37	45	46	40
Інші	28	11	13	13	13
Всього	292	293	329	332	249

Джерело: складено авторами

Починаючи з 1997 р., Державна податкова служба щоквартально формувала та затверджувала Довідник пільг, які передбачені чинним законодавством зі сплати податків і зборів. В даному Довіднику вказані витяги з законів, які визначають податкові пільги і відповідні коди. Відповідно до першого довідника, кількість видів пільг становила 271. Відповідно до довідника пільг № 57 станом на 01.04.2011 р. діяло 292 видів пільг, що на 1 пільгу менше, ніж у 2012 р. (згідно з довідником № 61 станом на 01.04.2012 р. діяло 293 пільги). Довідники пільг № 65/1 та 65/2 станом на 01.04.2013 р. містили 329 видів пільг. Довідники пільг № 70/1 та 70/2 станом на

01.04.2014 р. містили 332 види пільг, а в довіднику № 74/1 та № 74/2 кількість пільг станом на 01.04.2015 р. зменшилася на 83 пільги, порівняно з 2014 р., та становила 249 пільг.

Таблиця 3

Динаміка та структура податкових пільг

Назва	01.04.2011	01.04.2012	01.04.2013	01.04.2014	01.04.2015
Кількість пільг	292	293	329	332	249
Пільги, що призводять до втрат бюджету, у%	64,2	59,2	33,7	33,7	28,9
Пільги, що не призводять до втрат бюджету, у%	35,8	40,8	66,3	66,3	71,1

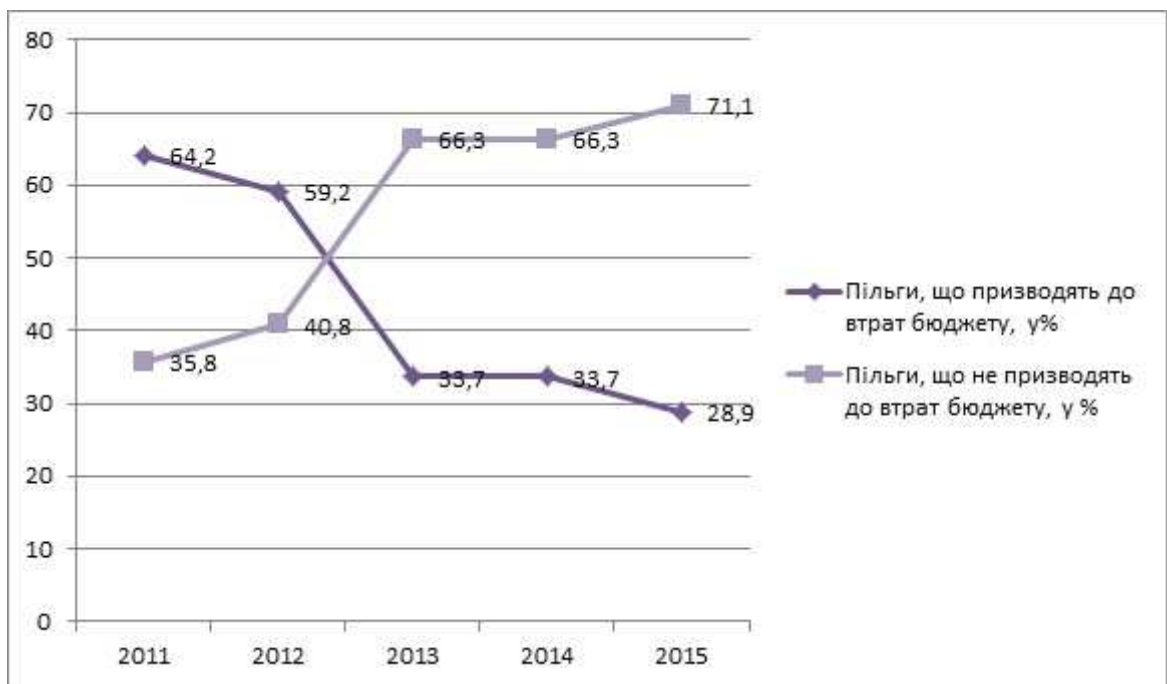
Джерело: розраховано авторами

Дослідження структури податкових пільг щодо втрат бюджету показує, що з 2011 року кількість пільг, що призводять до втрат бюджету, починає скорочуватися на користь пільг, які не призводять до втрат бюджету, та у 2012 році їх співвідношення становить 59,2% і 40,8% (див. рис. 2). Такі позитивні зміни у структурі пільг пов'язано з прийняттям Податкового кодексу України. У подальшому простежується чітка тенденція до зростання кількості пільг, що не призводять до втрат бюджету (станом на 01.04.2015р. їх частка склала 71,1%), а отже зменшення частки пільг, що призводять до втрат бюджету (28,9%).

Податкове стимулювання, яке здійснюється внаслідок надання податкових пільг, в ідеалі повинно сприяти зростанню основних економічних показників отримувача пільг (збільшення зайнятості, прибутковості, інвестицій, інновацій, продуктивності праці тощо). Таке зростання на макрорівні проявляється в зростанні ВВП країни, а відповідно, з певним лагом, і податкових надходжень до бюджету [3, с. 210].

Характерною особливістю податкових пільг є наявність значного часового лагу між впровадженням пільги та отриманням ре-

льного ефекту від механізму її дії. За оцінками вчених-економістів, оптимальний період дії податкової пільги становить 3-4 роки залежно від рівня інфляції в країні. За менший час пільга не спрацює, а за більший – виникають можливості зловживань і втрати фіскальної та економічної ефективності. Тому необхідно здійснювати безперервний моніторинг податкових пільг щодо їх цільового використання та ефективності. Крім того, регулярний моніторинг може сприяти скасуванню неефективних (як з позиції фіскальної, так і з економічної) податкових пільг.

Рис. 2. Динаміка та структура податкових пільг у розрізі довідників податкових пільг

Джерело: складено авторами

З цієї точки зору необхідно виділити критерії ефективності податкових пільг. У даному аспекті корисним є використання методу, де аналіз результативності податкових пільг здійснюється, передусім, на регіональному рівні та базується на двох критеріях: бюджетній і соціальній ефективності преференцій.

Під бюджетною ефективністю податкових пільг розуміють різницю між запланованими до отримання податковими надходженнями, обрахованими в умовах надання преференцій, та розрахунковою сумою податкових надходжень за відсутності пільг. Якщо вказане значення є позитивним, то результат надання податкової

пільги має бюджетну ефективність, якщо значення від'ємне – то бюджетна ефективність відсутня [3, с. 210].

Під соціальною ефективністю податкових пільг слід розуміти підвищення рівня життя населення, збереження та розвиток соціально значущих сфер діяльності, формування сприятливих умов життєдіяльності для соціально незахищених верств населення, збереження і створення нових робочих місць, що є результатом пільгового оподаткування. В окремих випадках соціальна ефективність може дорівнювати сумі економії бюджетних коштів на пряме фінансування виконання платниками податків соціальних завдань, трансфертні витрати або виділення коштів на підтримку соціально незахищених категорій громадян. Отже, пільгове оподаткування дозволяє коригувати поведінку суб'єктів господарювання, стимулюючи останніх до задоволення не лише приватних, а й публічних інтересів [4, с. 70].

Економічну ефективність можна розглядати у вузькому та широкому розумінні. Так, у вузькому розумінні економічна ефективність податкових пільг виявляється через збільшення фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні суб'єкта господарювання у зв'язку з відсутністю необхідності перераховувати ці кошти до бюджету держави у вигляді податків. Це може значно покращити фінансовий стан підприємства у короткостроковому періоді, забезпечивши вищу платоспроможність і ліквідність.

У більш широкому розумінні економічна ефективність податкових пільг призводить, з одного боку, до економічного зростання, що відбувається на основі розширення та модернізації виробництва у галузях, які користуються податковими пільгами, а з іншого – до покращення соціальних стандартів. В ідеалі, податкові пільги повинні стимулювати розвиток економіки на інноваційно-інвестиційній основі [3, с. 211].

Надання податкових пільг також передбачає отримання фінансової ефективності, під якою розуміється співвідношення між поточними втратами доходів бюджету від надання податкових пільг і майбутніми доходами бюджету, отриманими від сплати податку внаслідок розширення бази оподаткування за рахунок надання таких пільг, дисконтованими на індекс інфляції [5, с. 25].

Необхідно зазначити, що жодний критерій ефективності податкових пільг не може розглядатися окремо, оскільки вони тісно

пов'язані між собою. Так, підвищення бюджетної ефективності податкових пільг, як правило, призводить до соціального ефекту (наприклад, створення нових робочих місць або покращення соціальних стандартів), а також стимулює розширення виробництва та покращення економічного стану суб'єктів господарювання. Проте може виникати і обернений взаємозв'язок – розширення, модернізація та оновлення виробництва у кінцевому результаті підвищує соціальну ефективність економіки та призводить до зростання абсолютної величини сум податків, що надходять до бюджету.

З іншого боку, поєднання таких критеріїв ефективності податкових пільг може призводити до виникнення мультиплікативних ефектів, внаслідок яких податкові пільги впливатимуть і на інші сфери національної економіки.

Тому оцінювати ефективність застосування податкових пільг доцільно як з урахуванням їх впливу на різні сектори економіки, так і беручи до уваги відповідні мультиплікативні ефекти [3, с. 211].

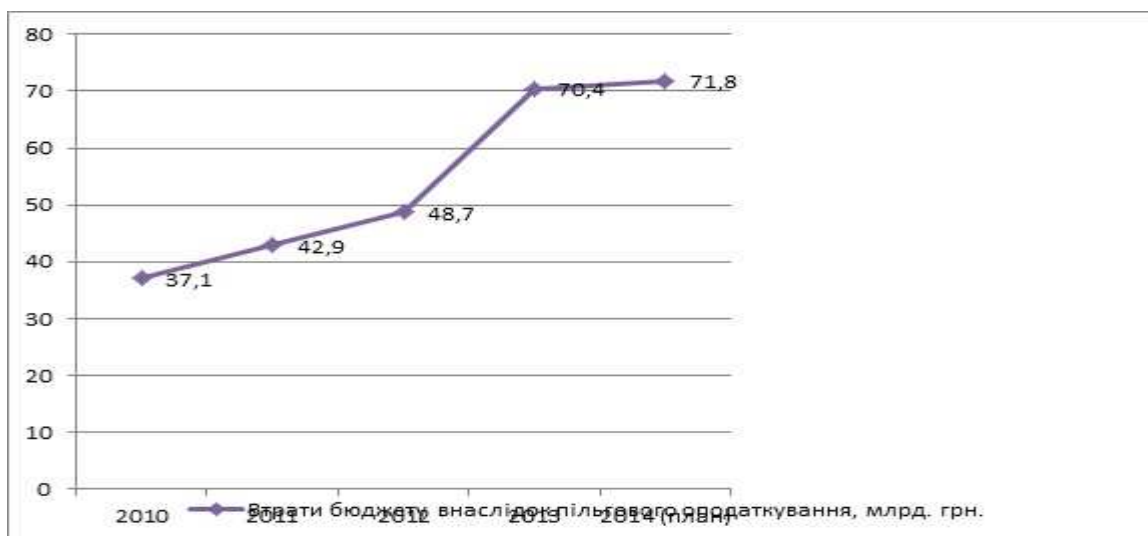
Тобто із зазначеного витікає, що податкову пільгу можна визначити як економічну преференцію, яка надається конкретним економічним суб'єктам або галузям національної економіки з метою підвищення бюджетної, соціальної та економічної ефективності їх функціонування та має на меті стимулювання економічного зростання національної економіки в цілому.

Виходячи з цього, розглянемо динаміку зміни обсягів втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування та динаміку основних макроекономічних показників України (які впливають на базу оподаткування) з метою виявлення існуючих взаємозв'язків цих показників.

Аналізуючи рис. 3 бачимо, що розмір податкових пільг протягом 2010–2014 років постійно збільшувався, що відповідно призвело до зростання рівня втрат державного бюджету з 37,1 млрд грн у 2010 році до 71,8 млрд грн у 2014 році. Найбільше зростання обсягів державних втрат відбулося протягом 2013 року і становило 21,7 млрд грн.

Дослідження фіскальної ефективності пільгового оподаткування прибутку підприємств в Україні на основі офіційних статистичних даних Держкомстату, Міністерства доходів і зборів України про розміри втрат бюджету внаслідок надання пільг за 2010–2011 роки показало, що обсяг втрат зведеного бюджету від використання пла-

тниками податкових пільг протягом 2011 року становив 42,9 млрд грн, що у 1,16 рази, або на 5,8 млрд грн більше, ніж у 2010 році.

Рис. 3. Втрати бюджету внаслідок пільгового оподаткування, млрд грн

Джерело: розраховано на основі даних Державної фіскальної служби України

Основна сума втрат, за даними податкових органів, у 2011 році припадає на пільгове оподаткування податком на додану вартість і податком на прибуток. З податку на додану вартість втрати становили 27,2 млрд грн (63,4% загальних втрат), зокрема у найбільших обсягах з пільг, пов'язаних з наданням послуг із підтримки сільськогосподарських товаровиробників, перевезення пасажирів і вантажів транзитом через територію і порти України, постачанням лікарських засобів, підтримкою національної освіти та ін. З податку на прибуток втрати бюджету становили 11,7 млрд грн, що становить 27% загальних втрат. Найбільші обсяги втрат задекларовані платниками, які мають від'ємне значення об'єкта оподаткування податком на прибуток, беруть участь у міжнародному співробітництві, які скористалися державною підтримкою літакобудівної промисловості, енергетичної галузі.

Найбільші суми бюджетних втрат за 2011 рік спостерігалися в економічній діяльності, а саме: дорожнє господарство – 31,5%, вугільна галузь – 22,7%, сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство – 16,7%, багатоцільові проекти розвитку – 15,9%. Частка підприємств обробної промисловості

у сумі бюджетних видатків не перевищує 1%. Щодо податкових пільг, то частка таких галузей, як текстильна промисловість, виробництво гумових і пластмасових виробів, виробництво машин та устаткування, також не перевищує 1% у валовому обсязі податкових пільг. Загалом державна підтримка економічної діяльності у вигляді прямих видатків з державного бюджету та бюджетні втрати від надання податкових пільг у 2011 році становили майже 8% ВВП. У секторальному розрізі найбільші обсяги пільг (податок на прибуток підприємств, ПДВ), за даними 2011 року, припадають на харчову промисловість (2,5 млрд грн); торгівлю (4,5 млрд грн); сільське господарство (11,3 млрд грн), транспорт (5,6 млрд грн) України. Відповідні дані свідчать про те, що держава повинна надавати підтримку, яка має адресний, цільовий характер, а це, у свою чергу, повинно стати основним критерієм надання допомоги в умовах обмежених фінансових ресурсів [6].

Так, за даними податкових органів, суми втрат бюджету у 2012 році внаслідок пільгового оподаткування дорівнювали 48,7 млрд грн. Найбільші з них: спеціальний режим оподаткування ПДВ сільськогосподарських товаровиробників – 8,7 млрд грн; перенесення збитків від операцій з цінними паперами – 4,4 млрд грн; оподаткування податком на прибуток операцій з цінними паперами на вторинному ринку – 3,0 млрд грн; оподаткування за нульовою ставкою ПДВ операцій з постачання природного газу – 1,5 млрд грн; звільнення від оподаткування ПДВ операцій з постачання виробів медичного призначення – 0,8 млрд грн; звільнення від податку на прибуток підприємств літакобудівної промисловості – 0,6 млрд грн. Динаміка здійснення пільгового оподаткування у 2013 році свідчить про збільшення надходжень коштів до бюджету і відповідне зростання бюджетних втрат [6].

Наймасштабніші обсяги втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування спостерігаються щодо таких видатків: податок на додану вартість, податок на прибуток та плата за землю.

Більшість учених негативно ставляться до пільг з ПДВ, оскільки вважають їх несумісними з логікою функціонування цього податку. Пільгове оподаткування з ПДВ в європейських країнах має переважно соціальну спрямованість. Пільги з цього податку надаються кінцевим споживачам, що відповідає сутності ПДВ як податку на споживання. Система пільгового оподаткування з ПДВ

в Україні спрямована переважно на виробників. У країнах ЄС, крім безпосереднього звільнення від оподаткування ПДВ та застосування нульової ставки, у якості своєрідної пільги використовують знижені ставки податку. В Україні існують пільги з ПДВ, які пов'язані з особливостями його справляння та в інших країнах пільгами не вважаються (наприклад, пільги з оподаткування операцій із надання фінансових послуг).

Одним з негативних наслідків пільг з податку на додану вартість є ускладнення умов конкуренції на внутрішньому ринку. Адже часткове чи повне звільнення від оподаткування одних суб'єктів неминуче позначається на ускладненні фінансового стану інших та значних обсягах бюджетних недоплат.

Проаналізуємо темпи зростання втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування та темпи зростання основних макроекономічних показників з метою встановлення взаємозв'язку між ними.

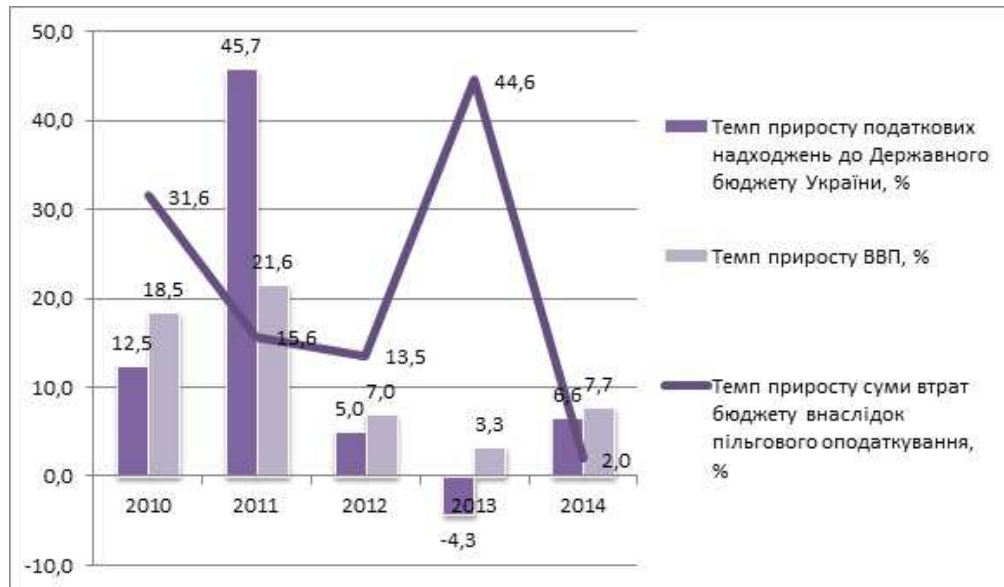
Таблиця 4

Динаміка суми втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування та окремих номінальних макроекономічних показників і у 2009–2014 рр.

Роки	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Суми втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування, млрд грн	28,2	37,1	42,9	48,7	70,4	71,8
Темп приросту суми втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування, %	-	+31,6	+15,6	+13,5	+44,6	+2,0
Суми податкових надходжень до Державного бюджету України, млрд грн	159,6	179,5	261,6	274,7	262,8	280,2
Темп приросту податкових надходжень до Державного бюджету України, %	-	+12,5	+45,7	+5,0	-4,3	+6,6
Номінальний ВВП, млрд грн	913,3	1082,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7
Темп приросту ВВП, %	-	+18,5	+21,6	+7,0	+3,3	+7,7

Джерело: розраховано на основі даних Державної фіскальної служби України та Державної служби статистики України

Порівнюючи темпи зростання втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування та темпи зростання основних макроекономічних показників, можна припустити, що між ними не існує тісного зв'язку (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка темпів приросту окремих номінальних макроекономічних показників і суми втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування у 2010–2014 рр.

Джерело: складено авторами

Необхідно зауважити, що у період 2010–2011 рр. під час зростання темпів приросту проаналізованих макропоказників, яке відбувалося нерівномірно, спостерігається стійка тенденція до зменшення витрат бюджету від надання податкових пільг. На тлі продовження тенденції до зменшення темпів приросту втрат бюджету внаслідок надання пільг у період 2011–2012 рр. відбувається зменшення приростів наведених макропоказників. Водночас у період 2012–2013 рр. зменшення темпу приросту податкових надходжень та темпу приросту ВВП супроводжувалося зростанням темпу приросту сум втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування. Отже, темпи зростання втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування не мають прямої та досить тісної залежності з темпами зростання наведених макроекономічних показників.

Для того щоб підвищити ефективність податкового стимулювання шляхом надання податкових пільг необхідно проводити податкову політику спрямовану на дотримання таких принципів: надан-

ня та застосування податкових пільг не повинно завдавати шкоди інтересам бюджету, корпоративним та особистим економічним інтересам; дотримання загальнодержавного характеру визначення порядку формування пільгового податкового портфелю, затвердженого в законодавчому порядку центральною владою; обмеження законодавчо встановленими межами права органів місцевої влади на надання податкових пільг; податкові кредити інвестиційного характеру повинні надаватися групам платників, які проваджують реалізацію загальнонаціональних інвестиційних програм; запровадження заборони вибіркового характеру пільгового оподаткування.

Таким чином, за своєю суттю податкові пільги є високо-ефективним економічним інструментом, який має за мету вирішення соціальних завдань, стимулювання певних видів економічної діяльності, економічного зростання в окремих галузях. Однак через надання безпідставних та необґрунтованих пільг держава щороку втрачає мільярди бюджетних коштів. Нерівномірне податкове навантаження, яке створює окремим суб'єктам господарювання більш вигідні умови, одночасно знижуючи конкурентоспроможність інших підприємств, є причиною безсистемного і невиправданого надання податкових пільг. Відтак ефективний інструмент податкового стимулювання перетворюється у інструмент перерозподілу доходів бюджету на користь окремих суб'єктів господарювання та галузей.

Вітчизняна система пільгового оподаткування є недосконалою і призводить до значних втрат бюджету. Незважаючи на скорочення кількості пільг, що призводять до втрат бюджету, сума втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування з кожним роком зростає. За останнє п'ятиріччя сума втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування зросла на 193,5% (на 34,7 млрд грн).

Заходами спрямованими на підвищення ефективності системи пільгового оподаткування в Україні на думку вітчизняних вчених та практиків є:

- скорочення обсягів податкових пільг, перегляд їх переліку та кількості, скасування неефективних, які надаються суб'єктам підприємницької діяльності в основному на непрозорих засадах та призводять до значних втрат бюджету (зокрема це стосується пільг з ПДВ та податку на прибуток);

- використання пільгового оподаткування та перегляд існуючих видів пільг за податками і зборами з урахуванням аналізу їх впливу

на формування доходів бюджету та податкове навантаження суб'єктів господарювання, виокремлення податкових пільг в окремий розділ ПКУ;

– підвищення фіскальної і соціальної ефективності податкових пільг, забезпечення ефективної системи контролю за їх цільовим використанням;

– формування сприятливих інституційних умов пільгового оподаткування для забезпечення розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності в країні, відновлення надання територіальних податкових пільг для стимулювання ділової активності в депресивних регіонах країни, а також скасування надання пільг окремим галузям чи суб'єктам господарювання для вирівнювання конкурентних умов;

– розробка щорічних звітів на рівні міністерств про використання галузевих податкових пільг та комплексного звіту на рівні ДФС України, передбачення звіту відповідальності керівників підприємств і установ за нецільове використання податкових пільг.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>, вільний. – Назва з екрану.
2. Крикун В. Б. Роль податкових пільг у здійсненні антикризового адміністративно-правового регулювання економіки України / В. Б. Крикун // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – № 3 (54). – С. 225–231.
3. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України : монографія / за заг. ред. Л. Л. Тарантул ; Нац. унів-т ДПС України. – Ірпінь, 2012 – С. 210–211.
4. Лукова Н. Г. Ефективність податкових пільг, які надаються суб'єктам господарювання / Н. Г. Лукова // Вісник ІЕПД НАН України. – 2011. – № 2. – С. 70.
5. Скрипник А. В. Оцінка фіскальної ефективності пільгового оподаткування прибутку підприємств / А. В. Скрипник, Д. М. Серебрянський // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 25–26.
6. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sta-sumy.gov.ua/>, вільний. – Назва з екрану.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОПЕРАЦІЯМИ «НЕТИПОВОГО ЕКСПОРТУ»

Л. М. Очеретько,

кандидат економічних наук, доцент

М. С. Бородіна,

*Запорізький національний технічний
університет*

Основну частину надходжень до бюджету держави становлять податки, тому питання оподаткування є постійним предметом дослідження, особливо в період розгортання фінансової кризи в Україні та всебільшого зростання бюджетного дефіциту [7]. Існуючому рівню адміністрування та оподаткування податків перешкоджає робота в «тіні» значної кількості підприємств, зокрема йде мова про експортні операції з товарами (послугами), які не є характерними для основного виду діяльності експортера [3]. Це так званій «нетиповий експорт» сільськогосподарської продукції, як одна із діючих схем ухилення від сплати податків [5].

Науковці та практики постійно працюють над питанням пошуку шляхів запобігання виникнення таких явищ. Зокрема, І.М. Кухоль акцентує увагу на потребі посилення митного контролю та активізації співпраці з податковими органами інших країн [5]. О.М. Сухан пропонує використовувати міжнародний досвід зі створення умови, за яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету [8]. Проте, незважаючи на значні напрацювання вітчизняних науковців з даної проблематики, повністю вирішити дані питання до нині не вдалось. Тож, до тепер існує нагальна потреба у подальшому вивченні схем ухилення за операціями «нетипового експорту» та пошуку шляхів забезпечення ефективного контролю за їх здійсненням.

Проте перш ніж перейти до розгляду сутності схем ухилення за операціями «нетипового експорту» та вирішення проблематики запобігання їх дії, вважаємо за необхідне зупинитись на розгляді понятійно-категоріального питання з оподаткування експортних операцій.

Так, згідно Розділу V Глави 15 статті 82 Митного кодексу України «експорт» (остаточне вивезення) – це митний режим, відповід-

но до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення [4]. Водночас згідно Методичних рекомендацій щодо здійснення державного контролю за експортними операціями, затверджених Наказом ДПАУ від 16.07.2007 р. № 433, «нетиповий експорт» – це експортна операція з товарами (послугами), які не є характерними для основного виду діяльності експортера [3].

При оподаткуванні експортних операцій на особливу увагу заслуговує податок на додану вартість, який є одним із основних бюджетоутворюючих податків. Згідно п.п.14.1.178, п.14.1.,ст.14 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) № 2755-VI від 02.12.2010 р. (із змінами та доповненнями) податок на додану вартість – це непрямий податок, який сплачується за результатами звітного періоду до державного бюджету [6].

Згідно ст. 193 ПКУ ставки податку встановлюються від бази оподаткування в таких розмірах: 0%, 7%, 20% [6]. Тобто операції, що підлягають оподаткуванню за основною ставкою оподатковуються 7% або 20% відсотками від бази оподаткування додаються до ціни товарів/послуг. Операції, що не є об'єктом оподаткування викладені в ст. 196 ПКУ. Водночас ст. 197 ПКУ висвітлює увесь перелік операцій звільнених від оподаткування. Варто звернути увагу на п.197.21 цієї статті [6], якою передбачено звільнення від оподаткування операції з постачання на митній території України та вивезення в митному режимі експорту зернових культур товарних позицій 1001-1008 згідно з УКТ ЗЕД та технічних культур товарних позицій 1205 і 1206 згідно з УКТ ЗЕД, крім постачання та вивезення в митному режимі експорту таких зернових та технічних культур сільськогосподарськими підприємствами-виробниками та підприємствами, які безпосередньо придбали такі зернові та технічні культури у сільськогосподарських підприємств-виробників, а також крім постачання таких зернових та технічних культур Аграрним фондом у разі їх придбання з податком на додану вартість.

Проте норми цього пункту не застосовуються до операцій з постачання зернових культур товарної позиції 1006 та товарної підкатегорії 1008 10 00 00 згідно з УКТ ЗЕД. Тож, такі операції оподатковуються податком на додану вартість у порядку, встановленому ПКУ [6]. Дію цього пункту зупинено до 31 грудня 2017 року та введено пункт 15-2 підрозділу 2 Розділу XX ПКУ згідно якого тимчасово до

31 грудня 2017 року включно від оподаткування податком на додану вартість звільняються операції з постачання на митній території України зернових культур товарних позицій 1001–1008 згідно з УКТ ЗЕД та технічних культур товарних позицій 1205 і 1206 00 згідно з УКТ ЗЕД, крім першого постачання таких зернових та технічних культур сільськогосподарськими підприємствами-виробниками та підприємствами, які безпосередньо придбали такі зернові та технічні культури у сільськогосподарських підприємств-виробників.

Виходячи з вище сказаного підприємства, які навіть не є виробниками сільськогосподарської продукції, можуть сформува-ти податковий кредит на в подальшому експортований товар за рахунок витрат на всі товарні позиції, окрім 1001–1008 згідно з УКТ ЗЕД та технічних культур 1205 і 1206 00 згідно з УКТ ЗЕД (табл. 1).

Таблиця 1

Кваліфікація окремих товарів згідно з УКТ ЗЕД

Код УКТ ЗЕД	Назва товару
1001	Пшениця і суміш пшениці та жита
1002	Жито
1003	Ячмінь
1004	Овес
1005	Кукурудза
1006	Рис
1007	Сорго зернове
1008	Гречка, просо та насіння канаркової трави; інші зернові культури
1205	Насіння свиріпи або ріпаку, подрібнене або не подрібнене
1206	Насіння соняшнику, подрібнене або не подрібнене

Джерело: складено автором

Сільськогосподарські підприємства-виробники, у яких питома вага поставки сільськогосподарської продукції (послуг) становить не менше 75% загальної суми всіх товарів (послуг) реалізованих протягом останніх 12 місяців, мають власні чи орендовані основні фонди для обробки земельних ділянок, застосовують спеціальний режим оподаткування згідно статті 209 ПКУ та сплачують податок на додану вартість.

Такі підприємства податковий кредит формують на підставі ст. 198 ПКУ за рахунок здійснення операцій з:

а) придбання або виготовлення товарів (у тому числі в разі їх ввезення на митну територію України) та послуг;

б) придбання (будівництва, спорудження, створення) необоротних активів, у тому числі при їх ввезенні на митну територію України (у тому числі у зв'язку з придбанням та/або ввезенням таких активів як внесок до статутного фонду та/або при передачі таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності);

в) отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України;

г) ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу [6].

Датою виникнення податкового кредиту з ПДВ згідно п. 198.2 ПКУ є дата події, що відбулася раніше [6]:

- дата списання коштів з банківського рахунку платника податку;
- дата отримання платником податку товарів (послуг), що підтверджено податковою накладною зареєстрованою в Єдиному реєстрі податкових накладних [1; 2].

Не вирішеною нині проблемою є те, що підприємство включає до податкового кредиту витрати на придбання сільськогосподарської продукції та в подальшому її експортує.

Детальніше розглянемо це на прикладі порівняння реалізації гороху та соняшнику згідно п.15-2 підрозділу 2 розділу ХХ ПКУ (рис. 1–2).

Реалізація на експорт	ПЗ 0%	ПЗ 0%	ПЗ 0%
Реалізація	ПЗ 20%	ПЗ 20%	ПЗ 20%
	ТОВ «ТерраВі-та Ураїна»	ПП «Еталон С»	ТОВ «Версія-Люкс»
Придбання	Витрати на вирощення ПК 20%	→ Витрати на придбання ПК 20%	→ Витрати на придбання ПК 20%

Рис. 1. Схема оподаткування операцій з реалізації гороху

Джерело: авторська розробка

На рис. 1 наглядно показано, що ТОВ «ТерраВіта Україна» як підприємство-виробник до податкового кредиту відносить витрати на вирощення гороху. Якщо ПП «Еталон С» придбало горох у ТОВ «ТерраВіта Україна», як друга ланка у першому ланцюгу, то ПП «Еталон С» до податкового кредиту відносить витрати на придбання товару. В свою чергу, ТОВ «Версія-Люкс», що придбало горох, вирощений ТОВ «ТерраВіта Україна», у ПП «Еталон С» також відносить витрати до податкового кредиту. Тобто кожен наступний ланцюг має право на податковий кредит та реалізує з податковими зобов'язаннями в розмірі 20%, а у випадку експорту – без необхідності коригування (умовного продажу при якому відбувається лише нарахування податкових зобов'язань) витрат на придбання гороху.

Реалізація на експорт	Звільнено	Звільнено	Звільнено
Реалізація	ПЗ 20% ТОВ «Терра-Віта Ураїна»	ПЗ 20% ПП «Еталон С»	ПЗ 0% ТОВ «Версія-Люкс»
Придбання	Витрати на вирощення ПК 20%	→ Витрати на придбання ПК 20%	→ Витрати на придбання ПК 0%

Рис. 2. Схема оподаткування операцій з реалізації соняшнику
Джерело: авторська розробка

Рисунок 2 свідчить, що ТОВ «ТерраВіта Україна» як підприємство-виробник до податкового кредиту відносить витрати на вирощування соняшника. У випадку, якщо ПП «Еталон С» придбало у ТОВ «ТерраВіта Україна» соняшник, як друга ланка у першому ланцюгу, то ПП «Еталон С» до податкового кредиту відносить витрати на придбання товару. В свою чергу ТОВ «Версія-Люкс», що придбало соняшник, вирощений ТОВ «ТерраВіта Україна», у ПП «Еталон С» також відносить витрати до податкового кредиту. Схематично видно шлях соняшника від виробника до наступних власників, у кожного з яких є право експортувати соняшник (згідно п.п.15-2 підрозділу 2 розділу ХХ ПКУ).

Виходячи з вищевикладеного, підприємство ТОВ «Версія-Люкс» не може сформулювати податковий кредит за рахунок витрат

на придбання соняшника, не сплативши при цьому податкові зобов'язання при експортуванні, згідно п.п. 195.1.1 ПКУ оподатковуваних операцій за нульовою ставкою.

В табл. 2 показано втрати ТОВ «Версія-Люкс» (основний вид діяльності якого за КВЕД _52.10 – складське господарство, тобто надання послуг зі зберігання та сушки зернових та технічних культур), у разі якщо воно реалізуватиме на експорт горох придбаний у сільськогосподарських виробників протягом сезону збору врожаю.

Таблиця 2

**Витяг із податкової декларації з податку на додану вартість
(ф. № J0200116) ТОВ «Версія-Люкс» за 2015 рік**

Код рядка	Показники	Обсяг поставання (без ПДВ)	Сума ПДВ
1.	Операції на митній території України, що оподатковуються за основною ставкою та ставкою 7%, крім ввезення товарів на митну територію України:	X	X
1.1.	Операції, що оподатковуються за основною ставкою	118939	23787,8
2.	Операції, що оподатковуються за нульовою ставкою:		
2.1.	Операції з вивезення товарів за межі митної території України	79523,5	0
9.	Усього податкових зобов'язань	X	23787,8
17.	Усього податкового кредиту	X	28509,3
19.	Від'ємне значення різниці між сумою ПЗ та сумою ПК поточного звітного (податкового) періоду		5173,5
25.	Сума ПДВ, яка підлягає нарахуванню за підсумками поточного звітного (податкового) періоду		452,0

Джерело: складено автором

З табл. 2 видно, що підприємство має від'ємне значення (р.19), через віднесення витрат на придбання гороху, які реалізує звісно ж за нульовою ставкою експорту. В результаті камеральної перевірки, яка проводиться податковим інспектором згідно статті 76 ПКУ у термін, що не перевищує 30 календарних днів після граничного терміну подання декларації, встановлено, що витрати на товари, які

у подальшому були експортовані складають 90% від загальної суми податкового кредиту (р.17), а саме 25658,4 тис. грн. Виходячи з цього: якщо не відносити витрати на товари, які у подальшому були експортовані, то сума податкового кредиту (р.17) буде складати:

$$28509,3 - 25658,4 = 2850,9 \text{ тис. грн.}$$

Отже, сума до сплати при такому податковому кредиті:

$$\text{р.9} - \text{р.17} = 23787,8 - 2850,9 = 20936,9 \text{ тис. грн,}$$

тобто, підприємство зменшує суму до сплати ПДВ та навіть декларує від'ємне значення (р.19) через те, що експортує перекуплену продукцію.

Таким чином, віднявши від суми в податковій декларації з податку на додану вартість, яку фактично сплатило підприємство до бюджету (р. 25) суму, яку підприємство сплатило б у разі віднесення до податкового кредиту витрат на товари, які у подальшому були експортовані (р.9 – р.17) маємо:

$$452,0 - 20936,9 = -20484,9 \text{ тис. грн.}$$

суму на яку занижено податкові надходження (втрати бюджету).

То ж, задля упередження ухилення від сплати податку на додану вартість, запропоновано:

– доповнити п.п.15-2 підрозділу 2 розділу XX ПКУ пунктом:

«Операції з вивезення в митному режимі експорту зернових та технічних культур, звільняються від оподаткування податком на додану вартість, крім виробників сільськогосподарської продукції», а саме, у випадку експорту продукції не виробником – віднесення витрат на придбання товарів в податковій декларації, які будуть експортовані до податкового кредиту в режимі звільнених від оподаткування операцій (р.10.2) та відображення експорту операцій звільнених від оподаткування до податкових зобов'язань (р.5);

– включення до податкового кредиту в податковій декларації операцій за ставкою 20% (р 10.1.1) витрат на вирощену та в подальшу експортовану продукцію тільки для виробників сільськогосподарської продукції, що експортується;

Запропоновані заходи щодо вдосконалення обліку та контролю ухилення від сплати податку на додану вартість є запорукою

правильності відображення в податковій декларації з податку на додану вартість податкового кредиту по експортним операціям як виробників, так і не виробників сільськогосподарської продукції та підвищення рівня організації податкового контролю в країні.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 28.12.2014 р. № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page4>, вільний. – Назва з екрану.
2. Лист ДФС України від 17.02.2015 № 5292/7/99-99-19-03-02-17 «Про податок на додану вартість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-dodanu-vartist/listi-dps/184524.html>, вільний. – Назва з екрану.
3. Методичні рекомендації щодо здійснення державного контролю за експортними операціями, затверджені наказом ДПАУ від 16.07.2007 р. № 433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GDPI8637.html, вільний. – Назва з екрану.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>, вільний. – Назва з екрану.
5. Нетиповий експорт – одна зі схем ухилення від сплати податків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2011_8_5.pdf, вільний. – Назва з екрану.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>, вільний. – Назва з екрану.
7. Податковий контроль як невід’ємний інструмент державної податкової служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek7-3-2010-PDF/128-133.pdf, вільний. – Назва з екрану.
8. Шляхи вдосконалення податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ic.faaf.org.ua/pdf/117-shlyahi-vdoskonalennya-podatkovoi-sistemi-ukraini.pdf>, вільний. – Назва з екрану.

ПОДАТКОВИЙ КОНТРОЛЬ В УКРАЇНІ

В. В. Пухальський,

кандидат економічних наук, доцент,
*Хмельницький національний
університет*

Суть та становлення податкового контролю в Україні

Дієвим засобом державного регулювання розвитку економіки в умовах ринкових відносин виступають податки. Як відомо, податки є основним бюджетоутворюючим джерелом та приймають безпосередню участь у розподілі доходів одержаних юридичними і фізичними особами. Реалізація фіскальної функції держави здійснюється через податкову політику – систему заходів щодо вирішення певних завдань, поставлених перед суспільством, за допомогою податкової системи країни. Податкова система України включає такі складові: систему оподаткування (перелік податків і зборів та механізм їх розрахунку й справляння до бюджетів усіх рівнів), організацію контролю за адмініструванням податків і зборів. Як одна, так і друга складові податкової системи мають стрижневе значення у формуванні доходів бюджету країни. Щодо другої складової – податкового контролю, то він виступає завершальною стадією процесу управління та підґрунтям для прийняття управлінських рішень.

Стаття 67 Конституції України закріплює обов'язок кожного громадянина сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Однак, не всі громадяни України законопослушні платники податків. Обсяги тіньової економіки якої за різними джерелами фіксується на рівні 20-50% ВВП. Така кількість правопорушень, у тому числі ухилення від сплати податків, становлять економічну загрозу державі. На шляху попередження та зупинення податкових правопорушень стоїть податковий контроль.

Податковий контроль розглядається під двома кутами зору: як елемент державного управління податковою системою та як відокремлена, основна форма адміністрування податків. Податковому контролю, як відокремленому виду діяльності притаманні всі риси фінансового контролю, і одночасно він має специфічні риси, які

проявляються у більш вузькій сфері спрямування – діяльність щодо виконання податкового законодавства України. Проте, обидві сторони податкового контролю знаходяться у взаємному зв'язку.

Здійснення податкового контролю в Україні має правове підґрунтя – Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (редакція станом на 09.07.2015) (далі – кодекс, ПКУ) і безпосередньо його глави 5-8, якими визначено сутність, способи здійснення та оформлення його результатів. У пп. 61.1 ст. 61 ПКУ наводиться законодавча дефініція даного правового інституту. У силу зазначеної норми податковим контролем визнається система заходів, що вживаються уповноваженими органами з контролю за дотриманням платниками податків законодавства про податки і збори в порядку, встановленому кодексом. Податковий контроль проводиться посадовими особами податкових органів у межах своєї компетенції за допомогою податкових перевірок даних обліку і звітності, проведення фактичних перевірок та огляду приміщень та територій, що використовуються для отримання доходу (прибутку), отримання письмових пояснень від платників податків, податкових агентів, а також в інших формах, передбачених кодексом.

Суть податкового контролю, його призначення, місце у системі державного фінансового контролю досліджують українські вчені-економісти, а саме: *В. Андрущенко, В. Борейко, В. Вишневський, Л. Воронова, М. Войнаренко, А. Даниленко, І. Криницький, В. Федосов, Т. Кушнарьова, Ю. Соловійова, О. Савченко, В. Онищенко, А. Поддєрьогін, Н. Хмелевська, Д. Рева, М. Свердан, В. Ревун, А. Сігаєв, Л. Тарангул, Н. Маринів, П. Буряк, Б. Карпінський, Н. Залуцька, В. Білінський* та інші. Незважаючи на значну кількість публікацій та робок, вивчення сутності податкового контролю, його організації та форм здійснення вимагає нових досліджень у зв'язку з прийняттям ПКУ та постійними змінами до нього.

З метою дослідження змісту податкового контролю в Україні доречно провести аналіз існуючих підходів до визначення податкового контролю та обґрунтувати його, як спеціальний вид державного фінансового контролю, визначити етапи його становлення, розкрити процес організації його здійснення.

Початок дослідження вимагає обґрунтування категорії «податковий контроль» оскільки податковому контролю відводиться особливий статус у складі державного фінансового контролю, що

здійснюється у сфері оподаткування. У спеціальній економічній та правовій літературі немає єдиної думки щодо трактування змісту поняття «податковий контроль» (таблиця 1).

Таблиця 1

Сутність дефініції «податковий контроль»

Автор / джерело	Трактування
1	2
В. А. Онищенко [1]	Діяльність посадових осіб органів податкової служби щодо спостереження за відповідністю організації обліку об'єктів оподаткування платниками податків, методики обчислення й сплати податків і податкових платежів за чинними нормативно-законодавчими актами, виявлення відхилень, допущених у ході виконання норм податкового законодавства, та визначення впливу наслідків порушень на податкові зобов'язання
В. П. Завгородній [2]	Розглядає податковий контроль у двох аспектах: як функцію чи елемент державного управління і як особливу діяльність щодо виконання податкового законодавства України
М. П. Кучерявенко [3]	Спеціальний державний контроль, який являє собою діяльність податкових органів та їх посадових осіб по перевірці виконання вимог податкового законодавства особами, які реалізують податкові зобов'язання чи забезпечують цю реалізацію
Д. М. Рева [4]	Один з видів фінансового контролю, що здійснюється у сфері державного управління оподаткуванням і являє собою діяльність уповноважених державою органів по перевірці дотримання вимог чинного законодавства особами, на яких покладено податковий обов'язок, виявленню порушень встановлених вимог та відновленню порушених прав держави та територіальних громад
П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, Н. С. Залуцька, В. З. Белінський [5]	Діяльність податкових органів щодо спостереження за відповідністю процесу організації платниками податків обліку об'єктів оподаткування, методики обчислення й сплати податків і податкових платежів за чинними нормативно-правовими актами сфери оподаткування, виявлення відхилень, допущених у ході виконання норм податкового законодавства та визначення впливу наслідків порушень на податкові зобов'язання

1	2
Ю. О. Со- ловйова [6]	Визначення податкового контролю розглядає через ви- значення його мети – контролю за правопорядком у податковій сфері, що виражається в такому: загальні пода- тково-правові заборони не порушуються; правовий статус платників податків та осіб, які сприяють виконанню подат- кового обов'язку, не порушується; учасники податкових правовідносин неухильно виконують покладені на них юри- дичні обов'язки, та їм реально гарантовано здійснення їхніх суб'єктивних прав; у разі порушення податкової норми на- ступає відповідна міра юридичної відповідальності
А. П. Чередні- ченко [7]	Система дій та заходів в управлінні фінансами країни, які спрямовані на забезпечення додержання суб'єктами госпо- дарювання чинного законодавства з оподаткування з метою наповнення фінансовими ресурсами бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів
Податковий кодекс Украї- ни [8]	Система заходів, що вживаються контролюючими органа- ми з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань проведення розрахункових та касо- вих операцій, патентування, ліцензування та іншого законо- давства, контроль за дотриманням якого покладено на конт- ролюючі органи

На основі аналізу визначення поняття «податковий контроль», представлених у таблиці 1 можна зробити такі висновки: по-перше, податковий контроль – це діяльність податкових органів, особлива діяльність, система заходів, система дій тощо; по-друге, податковий контроль має своє спрямування – перевірка дотримання законодавства щодо нарахування та сплати податків; по-третє, податковий контроль передбачає визначення фактичного розміру порушень та притягнення винних. Здавалося, що вищенаведеними визначеннями «податковий контроль» охоплено всі аспекти, проте є суттєвий недолік, що податки в Україні справляються не тільки на підставі норм чинного податкового законодавства, але і валютного законодавства.

На нашу думку, «податковий контроль» в умовах дії Податкового кодексу України – це самостійний напрям державного фінансового контролю, основне призначення якого полягає у контролі

дотримання податкового, валютного та іншого законодавства в галузі податків і зборів та реалізується шляхом проведення камеральних, документальних та фактичних перевірок суб'єктів господарювання.

Дослідження суті податкового контролю доцільно розглядати через етапи його становлення та розвитку. Проведення економічних реформ з метою розвитку ринкових відносин в Україні стали підвалинами розбудови податкової системи та її складової податкового контролю.

Початком законодавчого закріплення функцій податкового контролю в Україні вважається 1990 рік, коли на основі Закону України «Про державну податкову службу» від 04.12.1990 № 509-ХІІ почали функціонувати податкові органи в особі Державної податкової інспекції, головним завданням якої було забезпечення додержання податкового законодавства, повний облік платників податків та інших обов'язкових платежів до бюджету, здійснення контролю за правильністю обчислення та сплати цих платежів. Цим же Законом України встановлюється проведення податкових перевірок. До цього часу Україна не мала власних законодавчих актів з питань оподаткування, і в цілому, податкова система формувалася Радою Міністрів СРСР.

Другий етап розвитку податкового контролю настав з прийняттям Законів України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.97 № 283/97-ВР; «Про податок на додану вартість» 03.04.1997, № 168/97- ВР; «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181 та інших нормативних актів. Введення в дію вищевказаних Законів України супроводжувалося видачею низки інших нормативних документів: Інструкції про порядок застосування і стягнення сум штрафних (фінансових) санкцій органами Державної податкової служби, затвердженою наказом ДПА України від 17.03.2001 р. № 30; Інструкції про порядок нарахування і погашення пені, затвердженою наказом ДПА України від 01.03.2001 р. № 77; Наказу ДПА України «Про організацію контрольно-перевірочної роботи» від 25.09.1997 р № 356; Наказу ДПА України «Про взаємодію між підрозділами органів державної податкової служби України під час організації документальних перевірок юридичних осіб» від 25.09.1997 р. № 356; Наказу ДПА України

«Про затвердження форм актів перевірок» від 31.01.2003 р. № 50; листів Державної податкової адміністрації України: «Про проведення перевірок» від 28.03.1996 р. № 16, «Про перелік платежів і розмір пені» від 10.03.1997р. № 19, «Про проведення документальних перевірок» від 03.02.1998 р. № 10, «Про проведення документальних перевірок суб'єктів підприємницької діяльності» від 10.02.1998 р. № 1228 та інших нормативних актів.

Наявність значної кількості нормативних документів, постійних змін і доповнень до них вимагало удосконалення адміністрування податків і зборів та удосконалення процесу здійснення податкового контролю. Третій етап становлення податкового контролю припадає на прийняття і запровадження ПКУ, до якого на сьогоднішній день внесено близько 80 змін і доповнень. Розділ 2 «Адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів)» ст. 41 «Контролюючі органи та органи стягнення» та глави з 5 по 8 Податкового кодексу України регулюють податковий контроль в Україні. Вище наведене узагальнимо у таблиці 2.

Таблиця 2

Етапи становлення та розвитку податкового контролю

Назва етапу	Коротка характеристика
До 1990 р.	Спадщина планово-регульованої бюджетної системи колишнього СРСР
1990–1996 рр.	Прийняття Закону України «Про державну податкову службу». У ст. 2 «Завдання органів державної податкової служби» цього Закону України серед найперших завдань висувається здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових доходів, установлених законодавством.
1997–2010 рр.	Прийняття значної кількості нормативних актів щодо контролю податків, зборів і платежів
2010 р. і до сьогодні	Прийняття Податкового кодексу України, яким визначено способи проведення податкового контролю, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю та інших нормативних актів

Періодизація становлення податкового контролю в Україні, аналіз економічної наукової думки свідчать, що залишається ще багато дискусійних та практично не вирішених питань, що стосуються поняття процесу податкового контролю, його стадій. Переважна більшість науковців виділяє такі стадії контролю:

- підготовчу чи організаційну стадію;
- проведення контролю або технологічну;
- оформлення результатів контролю або результативну стадію;
- прийняття рішень та контроль їх виконання або інспекційна стадія.

Автори *А. М. Кузьмінський, В. В. Сопко, В. П. Завгородній* [9] виділяють наступні етапи: підготовчий, здійснення контролю, узагальнення результатів контролю. На думку *Б. Ф. Усача* [10] в у теорії і практиці контрольно-ревізійної діяльності є такі етапи:

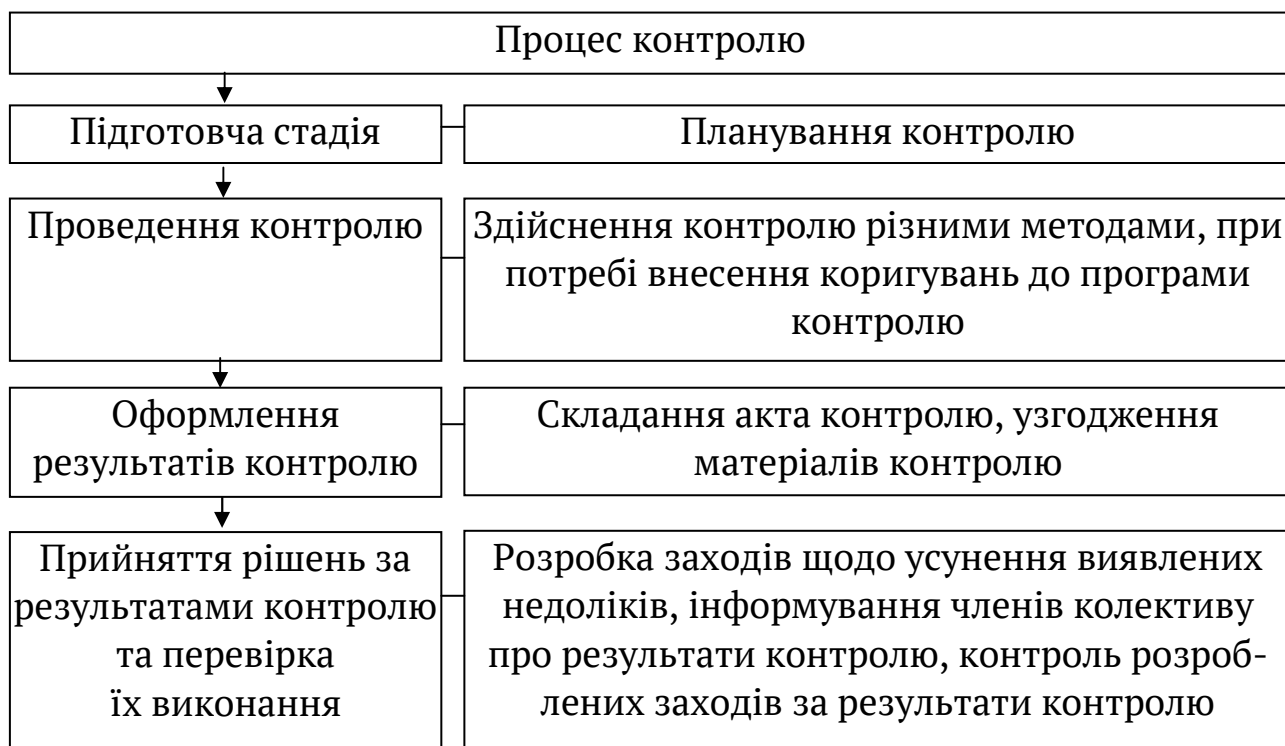
- планування ревізії;
- підготовка, складання завдання (програми) проведення ревізії;
- організація роботи на місці (об'єкті) ревізії;
- документальна і фактична перевірка;
- систематизація матеріалів і складання акта ревізії, висновків і пропозицій;
- узгодження і обговорення наслідків ревізії;
- затвердження матеріалів ревізії;
- контроль за виконанням рішень, прийнятих за матеріалами ревізії.

Таким чином, *Б. Ф. Усач* розширив процес проведення ревізії, а саме передбачивши узгодження і затвердження матеріалів контролю.

Враховуючи вищезазначене процес державного фінансового контролю можна відобразити наступним чином (рис. 1).

Контрольно-перевірочна робота в органах Державної фіскальної служби (далі ДФС) не відрізняється від загальноприйнятої у контролі практики проведення перевірок. Весь процес перевірки органами ДФС можна розподілити на такі взаємопов'язані стадії: організація і підготовка до проведення перевірки (доперевірочна робота), проведення перевірки (перевірочна робота), оформлення результатів перевірки, прийняття рішень за результатами перевірки, організація контролю за виконанням прийнятих рішень за матеріалами перевірки. Таким чином, процес податкового контролю

відповідає загальноприйнятій практиці державного фінансового контролю, однак за змістом він має свої специфічні особливості.

Рис. 1. Процес державного фінансового контролю

На нашу думку, процес податкового контролю необхідно розглядати, як певну сукупність стадій його проведення залежно від поставленої мети, завдань та масштабу. Стадія податкового контролю – це частина процесу, яка має свої етапи. Етап податкового контролю характеризується низкою складових елементів.

Доперевірочна робота в органі ДФС розпочинається після того як сформований план документальних перевірок на поточний рік. Планування або відбір платників податків для проведення податкового контролю – це важлива організаційна стадія. На нашу думку, до плану перевірки на наступний рік повинні включатися недисципліновані платники податків (порушують строки подачі податкової звітності, податкова звітність містить помилки, платник податків декларує збиткову діяльність, великі за обсягами платники податків, відшкодування податку на додану вартість). Особливістю податкових перевірок є те, що тільки планові документальні перевірки проводяться на підставі попередження платника податку за 10 днів про планову перевірку, решта переві-

рок – камеральна та фактична – проводяться без будь-якого спеціального рішення.

Підставою для допуску посадових осіб ДФС є виданий наказ, копія якого вручається платнику податків та письмове повідомлення оформлене за 10 днів до дня проведення зазначеної перевірки, де зазначається дата початку проведення такої перевірки.

До початку проведення податкового контролю податковий інспектор повинен ознайомитися з діяльністю суб'єкта господарювання, що підлягає поточному контролю. Інформаційною базою є як внутрішні, так і зовнішні джерела. До внутрішніх джерел інформації відносяться: акти попередніх податкових перевірок, декларації, результати камеральних перевірок поданих декларацій та фінансових звітів, аудиторські звіти зовнішніх незалежних аудиторів. Зовнішні джерела інформації – це інформація, яка оприлюднена в засобах масової інформації, мережі Інтернет, дані надані митними органами, банківськими установами.

Поряд з цим, податковий інспектор повинен підготувати письмові запити до органів державної влади з метою отримання відомостей, які стосуються перевірки. Такі запити направляються до органу статистики, виконавчих органів у галузі екології, водного господарства, з питань земельних ресурсів, виконавчих органів місцевих рад, органів Державтоінспекції, бюро технічної інвентаризації та інших.

Зібрана інформація необхідна для проведення аналізу діяльності суб'єкта перевірки, встановлення фактичних обсягів викидів, розміщення відходів, спожитої води тощо. Відповідно до даних звітності з'ясовується наявність основних засобів підприємства, проводиться вивчення технологічного процесу виробництва (необхідна кількість води, енергії, етикеток, сировини тощо). Отримані письмові відповіді на надіслані запити в обов'язковому порядку звіряються з даними, що містяться в базах даних АРМ податкової служби. Зібрана податковим інспектором інформація про платника податків дозволяє йому правильно визначити напрями перевірки, зменшити ризик невиявлення фактів порушень податкового і валютного законодавства, підвищити якість проведення податкового аудиту, ґрунтовно скласти програму майбутньої перевірки.

Програма перевірки включає перелік питань, що підлягають перевірці податковим інспектором, строк їх виконання, термін закінчення перевірки.

Стадія проведення податкового контролю включає: документальну перевірку бухгалтерських первинних документів, реєстрів фінансового обліку та податкової звітності. Дослідження наданої для перевірки інформації у переважній більшості слід проводити використовуючи документальні прийоми (зустрічну перевірку, за змістом, логічну тощо) та аналітичні процедури. Причому охопити документальними перевірками слід не окремого платника, а всіх, хто причетний до можливої схеми ухилення від сплати податків. Поєднання прийомів документального контролю з прийомами економічного аналізу дозволяє виявляти порушення норм чинного законодавства, зробити висновок щодо обґрунтованості декларування збитків або мінімізації та ухилення від сплати податків

На відміну від попереднього законодавства, яке вимагало узгодження суми податкового зобов'язання, у діючому податковому кодексі ця норма відсутня, що може привести до додаткових фінансових витрат на вирішення судових спорів. На нашу думку, доцільно внести поправку до ст. 54 глави 4 такого змісту: «Податкове зобов'язання платника податку, розраховане за даними перевірки контролюючим органом, підлягає узгодженню з платником податку, що зменшить кількість спірних питань, які розглядаються у адміністративному чи судовому порядку».

Результати податкової перевірки оформляються довідкою (за відсутності порушень) чи актом, що визначено Порядком оформлення результатів документальних перевірок з питань дотримання податкового, валютного та іншого законодавства, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 14.03.2013 № 395 «Про затвердження Порядку оформлення результатів документальних перевірок щодо дотримання податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби, платниками податків – фізичними особами».

Цей Порядок врегульовує: основні терміни та вимоги до оформлення результатів перевірок; зміст акта документальної перевірки; інформативні додатки до акта; порядок підписання акта (довідки), порядок його реєстрації та зберігання.

По завершенні документальної перевірки податковий інспектор приступає до оформлення результатів податкового контролю. Оформлення результатів податкового контролю представляє собою окрему стадію. Результати податкового контролю узагальнюються в основному акті перевірки, а за відсутності порушень податкового чи валютного законодавства – довідці. Акт документальної перевірки складається з трьох частин: вступної, описової частини та висновку. Зареєстрований у органі ДПІ акт чи довідка документальної перевірки вручається посадовим особам платника податків. У разі відмови посадової особи платника податків від підписання акта чи довідки документальної перевірки посадова особа органу ДФС, складає акт відмови.

Відмова платника податків від підписання акта перевірки або отримання його примірника не звільняє платника податків від обов'язку сплатити, визначені органом ДФС за результатами перевірки, грошові зобов'язання.

Підставою для прийняття рішень податковим органом за результатами податкового контролю є юридично оформлений і узгоджений з платником податків Акт перевірки. Статтею 58 Кодексу та наказом ДПА України від 22.12.2010 р. № 985 «Про затвердження Порядку направлення органами державної податкової служби податкових повідомлень-рішень платникам податків» встановлено єдиний порядок складання та надсилання (вручення) платникам податків під час податкового контролю податкових повідомлень-рішень, в т.ч. за результатами всіх видів перевірок щодо дотримання вимог податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за яким покладено на органи ДФС, а також у випадках, коли визначити податкове зобов'язання платника відповідно до законодавства повинен орган ДФС. До повідомлення-рішення додається розрахунок податкового зобов'язання та штрафних (фінансових) санкцій. Повідомлення-рішення передається платнику податків протягом десяти робочих днів з дня, наступного за днем вручення платнику податків акта перевірки, а за наявності заперечень посадових осіб платника податків до акта перевірки приймається з урахуванням висновку про результати розгляду заперечень до акта перевірки – протягом трьох робочих днів, наступних за днем розгляду заперечень і надання (надсилання) письмової відповіді платнику податків.

Завершується процес податкового контролю здійсненням контролю за виконанням прийнятих ним рішень. Контроль виконання прийнятих рішень застосовується до тих платників податків, які не сплачують суму податкового чи грошового зобов'язання. Його проводять підрозділи, які здійснювали перевірку та структурний підрозділ стягнення податкової заборгованості. Податкова вимога формується лише за узгодженими сумами податкових зобов'язань, які не сплачені платником податків в установлені терміни. Податкова вимога формується у випадках, коли платник податків не погасив суму податкових зобов'язань у встановлені строки, без попереднього направлення або вручення податкового повідомлення.

Податкова вимога формується на підставі облікових даних з карток особових рахунків платників податків, які ведуться у ДПІ або на підставі поданого іншого контролюючого органу про здійснення заходів з погашення податкового боргу.

Структурний підрозділ стягнення податкового боргу ДПІ формує і направляє податкову вимогу платнику податків. Податкова вимога вручається особисто юридичній особі під розписку або направляється поштовим відправленням з повідомленням про вручення. Після вручення податкової вимоги платнику податків структурний підрозділ, до функцій якого входить реєстрація вхідної та вихідної кореспонденції, передає корінець такої податкової вимоги з відміткою про вручення структурному підрозділу стягнення податкової заборгованості.

Податкова вимога формується структурним підрозділом стягнення податкової заборгованості не пізніше п'ятого робочого дня після закінчення граничного строку сплати узгодженої суми податкового зобов'язання. Вона містить крім повідомлення про факт узгодження податкового зобов'язання також обов'язок погасити зазначений борг та наслідки такого непогашення.

Отже, на підставі дослідження нормативно-законодавчих актів, теоретичних та практичних напрацювань у сфері податкового контролю під податковим контролем слід розуміти самостійний напрям державного фінансового контролю, основне призначення якого полягає у контролі дотримання податкового, валютного та іншого законодавства в галузі податків і зборів та реалізується шляхом проведення камеральних, документальних та фактичних перевірок суб'єктів господарювання.

Процес становлення і розвитку податкового контролю в Україні не завершений, що пов'язано з подальшим удосконаленням системи оподаткування.

Процес податкового контролю необхідно розглядати, як певну сукупність стадій його проведення залежно від поставленої мети, завдань та масштабу. Стадія податкового контролю – це частина процесу, яка має свої етапи. Етап податкового контролю характеризується низкою складових елементів.

Список використаних джерел:

1. *Онищенко В. А.* Податковий контроль (основи організації) / *В. А. Онищенко.* – Ірпінь, 2003. – 432 с.
2. *Завгородній В. П.* Налоги и налоговый контроль в Украине / *В. П. Завгородній.* – К. : А.С.К., 2000. – 639 с.
3. *Кучерявенко Н. П.* Основы налогового права / *Н. П. Кучерявенко.* – Харьков : Легас, 2001.
4. *Рева Д. М.* Правове регулювання податкового контролю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / *Д. М. Рева.* – Х., 2005. – 20 с.
5. *Буряк П. Ю.* Податковий контроль : підручник / *П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, Н. С. Залуцька, В. З. Білінський.* – К. : Хай-Тек Прес, 2007. – 608.
6. *Соловйова Ю. О.* Організаційно-правові засади здійснення податкового контролю в Україні : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право [Електронний ресурс] / *Ю. О. Соловйова.* – Режим доступу : <http://mydisser.com/en/catalog/view/6/352/8021.html>, вільний. – Назва з екрану.
7. *Чередніченко А. П.* Податковий контроль в умовах трансформаційної економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / *А. П. Чередніченко* ; Одес. держ. екон. ун-т. – О., 2005. – 18 с.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>, вільний. – Назва з екрану.

9. Кузьмінський А. М. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю і аналізу / А. М. Кузьмінський, В.В. Собко, В. П. Завгородній. – К. : Вища школа, 2001. – 175 с.
10. Усач Б. Ф. Контроль і ревізія : підручник. – 4-те вид., стер. / Б. Ф. Усач. – К. : Знання-Прес, 2002. – 253 с.

Організаційні засади податкового контролю в Україні

Податковий контроль, як складова державного фінансового контролю розглядається в трьох аспектах: організаційному (предмет, об'єкт та суб'єкт податкового контролю), методичному (метод податкового контролю) та технологічному (послідовність та порядок застосування прийомів і способів податкового контролю).

Питання проведення податкового контролю розглянуто у працях М. Т. Білухи, Ф. Ф. Бутинця, О. Д. Василика, О. М. Воронкової, О. Д. Данілова, Т. І. Єфименко, В. П. Загороднього, М. М. Каленського, М. В. Романіва, А. М. Соколовської, В. М. Федосова, К. В. Хмільовської, О. П. Чернявського, А. О. Чугаєва, В. О. Шевчука, Ф. О. Ярошенка. Організаційний аспект податкового контролю також не залишається поза увагою як вітчизняних, так і зарубіжних науковців й розглядається в працях: Н. Ф. Чечетової, Л. О. Кизиловой, Г. І. Кизилова [1], А. В. Цимбалюк, Ю. І. Аністратенко [2], О. О. Яковенко [3], Ю. В. Гаруста [4], О. В. Зайцева [5], Н. Б. Гусак, Ю. Д. Гусак [6], І. І. Кучерова [7], О. А. Ногіної [8], С. Ю. Орлова [9] та ін. Незважаючи на це проблема теоретичного дослідження сутності податкового контролю остаточно не вирішена в частині співвідношення його предмета, об'єкта та суб'єкта в умовах дії нового податкового законодавства. Без логічного відокремлення складників податкового контролю неможливо чітко уявляти собі: що контролюється (предмет контролю); кого контролюють (об'єкт контролю); хто контролює (суб'єкт контролю).

Податковий контроль необхідно розглядати як єдину самостійну систему, що складається з трьох основних елементів: контролюючого суб'єкта, предмета контролю, підконтрольного об'єкта.

Стан невизначеності предмета, об'єкта, так і суб'єкта податкового контролю потребують їх дослідження, а отже є актуальною і вчасною. Проблема об'єкта, предмета є найбільш дискусійною

в теорії управління оскільки, об'єкт контролю і предмет контролю тісно між собою пов'язані. Термін «об'єкт» відповідно до визначення у Великому тлумачному словнику сучасної української мови [10] – це «явище, предмет, особа, що на них спрямовано певну діяльність, увагу і т. ін.». Такої ж думки і С.І. Ожегов [11].

Термін «предмет» за С. І. Ожеговим – «той (те), на кого (що) спрямована думка будь-яка дія, об'єкт» [11], «той (те), на кого (що) спрямована думка будь-яка дія, об'єкт» [10].

Отже, тлумачення цих слів ототожнюється і як наслідок, предмет інколи визначають як об'єкт і навпаки, що не зовсім правильно. Звідси і нерозуміння предмета і об'єкта контролю.

Термін «об'єкт» (від лат. *objectum* – предмет) – це «явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага і т. ін.» іншими словами – це те, що (хто) контролюється. З точки зору контролю його об'єктами виступають кількісні чи якісні параметри.

Щодо об'єкта податкового контролю погляди науковців розділилися і ми спробуємо їх проаналізувати.

Таблиця 3

Трактування «об'єкт податкового контролю» у економічній і юридичній літературі

Автор	Визначення терміну
1	2
Н. Ф. Чечетова, Л. О. Кизилова, Г. І. Кизилов [1]	Об'єктом податкового контролю є правильність обчислення податкового платежу, своєчасне і повне його перерахування, виконання інших дій, безпосередньо пов'язаних з виконанням платником своїх податкових обов'язків (постановка на облік в органах податкової служби, складення та подання податкової звітності тощо)
А.В.Цимбалюк, Ю.І.Аністратенко [2]	Об'єктом податкового контролю слід вважати діяльність платників податків, податкових агентів, інших суб'єктів у процесі реалізації ними податкового обов'язку, а саме: правильність обчислення, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, надання податкової звітності
О.О.Яковенко [3]	Об'єкт податкового контролю можна визначити як різновид грошових відносин публічного характеру, що виникають у процесі стягнення податків і зборів і притягнення порушників податкового законодавства до відповідальності

1	2
Ю. В. Гаруст [4]	Об'єктом податкового контролю є платник податків, під яким ми розуміємо фізичну чи юридичну особа, а також групу осіб без статусу юридичної особи, на яку законом покладено обов'язок сплачувати податки, збори інші обов'язкові платежі до бюджетів та до державних цільових фондів
О. В. Зайцев [5]	Підконтрольний об'єкт (об'єкт контролю) – фізична чи юридична особа (особи), на певний вид діяльності яких спрямовуються контрольні дії
Н. Б. Гусак, Ю. Д. Гусак [6]	Об'єкти податкового аудиту – платники податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів у всіх рівнів та державних цільових фондів
І. І. Кучеров [7]	Об'єкт податкового контролю можна визначити як різновид грошових відносин публічного характеру, що виникають у процесі стягнення податків і зборів і притягнення порушників податкового законодавства до відповідальності
О. А. Ногіна [8]	Об'єктом податкового контролю виступає діяльність (бездіяльність) особи, що перевіряється щодо належного обліку і здійснення операцій з об'єктами оподаткування, дотримання порядку сплати податків і зборів, правомірному використанню податкових пільг і т. д
С. Ю. Орлов [9]	Об'єктом податкового контролю виступає діяльність (бездіяльність) платників податків, податкових агентів, платників зборів і інших осіб по сплаті (утриманню) податків і зборів, а також по виконанню ними інших обов'язків, передбачених податковим законодавством, які оцінюються з точки зору їх законності, достовірності і своєчасності

Отже існує декілька концепцій щодо трактування об'єкта податкового контролю. Одна частина авторів, об'єктом податкового контролю вважає суб'єкти господарської діяльності по відношенню, до яких здійснюються контрольні дії уповноважених органів контролю [4; 5; 6]. Якщо об'єктом контролю розглядати юридичні чи фізичні особи, то це буде помилкою, оскільки проведення податкового контролю жодним чином не вплине на внутрішній статус підприємства чи фізичної особи. Згідно другої позиції, в якості об'єкта податкового контролю необхідно розглядати дії осіб, від-

повідальних за певні ділянки роботи, пов'язані з нарахуванням і сплатою податків [2; 8; 9], треті вважають, що його слід «визначити як різновид грошових відносин публічного характеру, що виникають у процесі стягнення податків і зборів і притягнення порушників податкового законодавства до відповідальності» [3; 7]. Найбільш влучним є визначення об'єкта податкового контролю означене групою авторів [1], які ставлять на перше місце правильність обчислення і своєчасність сплати податкового платежу та виконання інших дій, безпосередньо пов'язаних з виконанням платником своїх податкових обов'язків. Ми не поділяємо думку авторів [1] щодо «виконання інших дій» в частині постановки на облік в органах Державної податкової служби України так, як без цієї дії взагалі не можна говорити про статус особи як платника податків. На нашу думку, таке доповнення в даному визначенні недоречне.

Усі вище перелічені підходи до визначення об'єкта контролю, крім [1], не враховують основне – те на, що спрямовується контрольна дія. Контрольна дія повинна бути націлена не на платника податків, а на перевірку правильності формування податкового зобов'язання платником податків. Це обумовлено тим, що в деяких випадках платник податків може виступати в ролі суб'єкта контролю, коли необхідно доказати свою правоту в судовому порядку. Таким чином, на нашу думку, об'єктом податкового контролю виступає повнота формування в бухгалтерському (податковому) обліку й відображення в податковій звітності податкового зобов'язання та своєчасність його перерахування до бюджету.

Паралельно об'єкту податкового контролю існує суб'єкт. Цей взаємозв'язок між суб'єктом і об'єктом носить характер прямого і зворотного зв'язку. Прямий зв'язок проявляється у результаті контрольного впливу суб'єкта контролю на об'єкт, який використовується для прийняття управлінських рішень. Зворотний зв'язок – це свідчення якості й завершеності проведеного податкового контролю. Тобто виявленні порушення суб'єктом контролю ще не свідчення того, що вони усунуті, а нараховані штрафні санкції та донараховані податкові зобов'язання сплачені до бюджету.

У Академічному тлумачному словнику наводиться значення слова «суб'єкт»: суб'єкт – особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті [12].

Аналогічно об'єкту контролю дослідимо погляди вчених на суть суб'єкта податкового контролю.

Таблиця 4

**Трактування «суб'єкт податкового контролю»
у економічній і юридичній літературі**

Автор	Визначення терміну
1	2
Н. Ф. Чечетова, Л. О. Кизилова, Г. І. Кизилів [1]	Суб'єкти податкового контролю – юридичні чи фізичні особи, поведінка яких регулюється нормами податкового законодавства, тобто платники податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів і державних цільових фондів
А.В. Цимбалюк, Ю.І.Аністратенко [2]	Чинне податкове законодавство визначає статус суб'єктів податкового контролю з урахуванням принципу розмежування їх компетенції. Згідно з п.2.1 ст.2 ЗУ «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» перелік контролюючих органів включає органи, які наділені відповідною предметною компетенцією: <ul style="list-style-type: none"> - митні органи; - органи Пенсійного фонду; - органи фондів загальнообов'язкового державного страхування; - податкові органи
О.О.Яковенко [3]	Суб'єктами податкового контролю в Україні, насамперед, є органи податкової служби (ДПА, державні податкові адміністрації в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, державні податкові інспекції в районах, містах (крім міст Києва та Севастополя), районах у містах, відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з податковими правопорушеннями (податкова міліція), які здійснюють безпосередньо оперативний контроль за надходженням податків і інших обов'язкових платежів у доход держави
Ю.В. Гаруст [4]	Під суб'єктами податкового контролю слід розуміти систему державних та громадських органів, які у межах своєї компетенції, визначеної законодавством, здійснюють контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування податків і зборів (обов'язкових платежів) та погашенням податкових зобов'язань чи податкового боргу

1	2
О.В. Зайцев [5]	Контролюючий суб'єкт (суб'єкт контролю) – юридична чи фізична особа, що спрямовує контрольні дії на власну діяльність або на діяльність іншої фізичної чи юридичної особи (осіб), що знаходяться у довколишньому господарському середовищі.
Н. Б. Гусак, Ю. Д. Гусак [6]	Суб'єкти податкового аудиту – посадові особи контролюючих органів, уповноважених на проведення податкового аудиту

Визначення суб'єкта податкового контролю, яке наводять автори *Н. Ф. Чечетова, Л. О. Кизилова, Г. І. Кизилів* дещо суперечить змісту поняття суб'єкт взагалі. Не може бути суб'єктом податкового контролю безпосередньо платник податків.

На думку *А. В. Цимбалюк* і *Ю. І. Аністратенко* суб'єктами податкового контролю виступають чотири контролюючі органи, які на той час визначав Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» і втратив свою чинність з прийняттям кодексу.

О. О. Яковенко до суб'єктів податкового контролю відносить органи податкової служби та податкову міліцію. Податкова міліція діє у складі відповідних органів державної податкової служби, а отже окремим суб'єктом податкового контролю на являється.

На думку *Ю. В. Гаруста* суб'єктами податкового контролю є не тільки державні, але і громадські органи. Помилка автора полягає в тому, що громадські органи не мали і не мають статусу суб'єктів податкового контролю.

Н. Б. Гусак та *Ю. Д. Гусак* дають більш точне трактування податкового аудиту акцентуючи увагу на тому, що контроль податкових органів здійснюється за діяльністю підприємств. Поряд з цим чітко не зазначено кого слід відносити до контролюючих органів.

Враховуючи норми кодексу визначимо, що суб'єктами податкового контролю виступають органи державної податкової служби, які згідно Податкового кодексу України мають право в повному обсязі здійснювати податковий контроль та митні органи лише у тій частині, що стосуються оподаткування.

Поряд з визначенням об'єкта податкового контролю важливо виділити місце такому елементу як предмет податкового контролю тобто те, що підлягає оподаткуванню.

Таблиця 5

**Трактування «предмет податкового контролю»
у економічній і юридичній літературі**

Автор	Визначення терміну
<i>1</i>	<i>2</i>
Н. Ф. Чечетова, Л. О. Кизилова, Г. І. Кизилов [1]	Не наведено
А. В. Цимбалюк, Ю.І.Аністратенко [2]	Не наведено
О. О. Яковенко [3]	Предметом податкового контролю, у першу чергу, є своєчасність і повнота виконання платниками податків своїх податкових обов'язків. Однак при цьому варто також враховувати, що порядок зі сплатою податків, до числа основних обов'язків підприємств-платників податків належать також ведення у встановленому порядку обліку своїх доходів (витрат) і об'єктів оподаткування і надання податковим органам і їхнім посадовим особам документів, необхідних для нарахування і сплати податків. З урахуванням цього законність складання первинних облікових документів, реєстрів бухгалтерського (податкового) обліку і звітності, а також вірогідність і повнота інформації, що міститься в них, про об'єкти оподаткування, теж становить предмет податкового контролю
Ю. В. Гаруст [4]	Предмет податкового контролю визначено як доходи або їх частину, вартість товарів, майно платників податків та окремі види їх діяльності, додана вартість, інші об'єкти, встановлені законодавчими актами, тобто те з чого нараховується податок з якого пізніше встановлюється податкова ставка
О. В. Зайцев [5]	Предмет контролю – конкретний вид діяльності (певні фінансово-господарські операції) підконтрольного суб'єкта, на який спрямовано контрольні дії
Н. Б. Гусак, Ю. Д. Гусак [6]	Не наведено

1	2
І. І. Кучеров, О. Ю.Судаков, І А. Орешкин [7]	Предметом податкового контролю в першу чергу слід визначити своєчасність і повноту виконання платником податків своїх податкових обов'язків по відношенню до держави чи муніципальної освіти, законність складання первинних облікових документів, реєстрів, бухгалтерського (податкового) обліку і звітності, а також достовірність і повнота інформації про об'єкт оподаткування, що містяться в ній також складають предмет податкового контролю
О. А. Ногіна [8]	Предметом податкового контролю є документальні, речові й цифрові носії інформації про здійснені платником податків операції, його дії (бездіяльність)
С. Ю. Орлов [9]	Не наведено

Дані таблиці свідчать, що предмет податкового контролю розглядається не усіма дослідниками. На думку, *О. О. Яковенко* та *І. І. Кучерова* предмет податкового контролю має дві складові – це по-перше, своєчасне і повне виконання свої обов'язків платників податків і по-друге, інформаційні носії. Перша частина складової податкового контролю більше стосується обов'язку платників податків сплачувати належні до бюджету податки. В той час, коли друга складова визначення може бути предметом податкового контролю оскільки, предметом повинна бути певна основа, яка підлягає дослідженню в процесі контрольної діяльності податкових органів контролю.

Ю. В. Гаруст розглядає предмет податкового контролю з точки зору об'єкта оподаткування, а *О. В. Зайцев* як вид діяльності підконтрольного суб'єкта. В даному визначенні допущена суттєва помилка, яка полягає в тому, що контрольні дії спрямовуються не на суб'єкт, а на об'єкт контролю.

На нашу думку, предмет податкового контролю складається із декількох складників. Предмет податкового контролю включає насамперед майно, товари, дохід від реалізації товарів (робіт, послуг), дохід фізичних осіб, оподатковуваний прибуток, операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти оподаткування, визначені податковим законодавством, за наявності яких діюче податкове законодавство пов'язує виникнення у платника подат-

кового зобов'язання; податкові, бухгалтерські документи, за якими платник податків має право сформулювати податкове зобов'язання; податкова звітність, у якій відображаються податкові зобов'язання платника податків.

Таким чином, система контролю взагалі, у т. ч. податкового складається з об'єкта, предмета та суб'єкта. Прийняття та дія нового Податкового кодексу породили проблему в теоретичному дослідженні співвідношення предмета, об'єкта та суб'єкта податкового контролю. Це обумовлено тим, що, в Україні податковий контроль перебуває на стадії становлення та розвитку, а отже потребує детального теоретичного дослідження.

Список використаних джерел:

1. *Чечетова Н. Ф.* Організація податкового контролю : навч. посіб. / *Н. Ф. Чечетова, Л. О. Кизилова, Г. І. Кизилів.* – Х. : ХНАМГ, 2012. – 234 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/24598/1/2011%20печ.%20Навч.%20посіб.%202011%20п%2011Н%20вар.pdf>, вільний.
2. *Цимбалюк А. В.* Податкове право : Електронний посібник [Електронний ресурс] / *А. В. Цимбалюк, Ю. І. Аністратенко.* – Ірпінь, 2008. – Режим доступу : <http://www.naiu.kiev.ua/nnipp/images/Kafedra/KEFPD/Подпр.doc>, вільний. – Назва з екрану.
3. *Яковенко О. О.* Адміністративно-правові засади реалізації контролю у сфері оподаткування як функції управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : 12.00.07 / *О. О. Яковенко* ; Київський університет внутрішніх справ. – К., 2008. – 20 с.
4. *Гаруст Ю. В.* Правове забезпечення контрольної діяльності податкових органів України 2008р. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : 12.00.07 / *Ю. В. Гаруст* ; Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2008. – 20 с.
5. Податковий менеджмент : конспект лекцій : у двох частинах. Частина 1. Для студентів спеціальності 8.030504 «Фінанси і кредит» рівня підготовки «Магістр» / укладач *О. В. Зайцев.* – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 225 с.

6. Гусак Н. Б. Контроль податкових органів за діяльністю підприємств : навч. посіб. [Текст] / Н. Б. Гусак, Ю. Д. Гусак. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 320 с.
7. Кучеров И. И. Налоговый контроль и ответственность за нарушения законодательства о налогах и сборах / И. И. Кучеров, О. Ю. Судаков, И. А. Орешкин ; под ред. И. И. Кучерова. – М., 2001. – С. 20.
8. Ногина О. А. Налоговый контроль: вопросы теории / О. А. Ногина. – СПб. : Питер, 2002. – 160 с.
9. Орлов С. Ю. О проблемах налогового права / С. Ю. Орлов // Юридический мир. – 1998. – № 11–12. – С. 6–7.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
11. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Руск. яз., 1990. – 917 с.
12. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) в означеннях : у 11 томах. – Том 5, 1974. – 495 с. – Том 7, 1976. – 527 с. – Том 9, 1978. – 814 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://sum.in.ua/s/objekt>, вільний. – Назва з екрану.

Контрольна діяльність податкових органів

Статею 41 ПКУ визначено два органи контролю – це:

– органи ДФС – щодо податків, які справляються до бюджетів та державних цільових фондів, а також стосовно законодавства, контроль за дотриманням якого покладається на органи державної податкової служби;

– органи державної митної служби – щодо мита, акцизного збору, ПДВ, інших податків, які відповідно до податкового законодавства справляються у разі ввезення (пересилання) товарів і предметів на митну територію України або територію спеціальної митної зони або вивезення (пересилання) товарів і предметів з митної території України або спеціальної митної зони.

Права, обов'язки та відповідальність платників податків та органів ДФС викладені у ст. 18–23 ПКУ.

Органи Державної фіскальної служби мають право:

– запрошувати платників податків або їх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків та зборів, дотримання вимог іншого законодавства. Запрошення оформляється письмовим повідомленням, яке надсилається не пізніше ніж за 10 календарних днів до дня запрошення рекомендованим листом, в якому зазначаються підстава запрошення, дата і час, на які запрошується платник податків (представник платника податків);

– під час проведення виїзних перевірок отримувати у платників податків копії документів, що свідчать про порушення вимог податкового законодавства або іншого законодавства. Причому, копії документів засвідчуються підписом посадової особи та скріплюються печаткою;

– перевіряти під час проведення перевірок у платників податків – фізичних осіб, а також у посадових осіб та інших працівників платників податків – юридичних осіб документи, що посвідчують особу;

– одержувати безоплатно від платників податків, а також від установ Національного банку України, комерційних банків та інших фінансових установ довідки або копії документів про наявність банківських рахунків, а на підставі рішення суду – інформацію про обсяг та обіг коштів на рахунках, у тому числі про ненадходження у встановлені терміни валютної виручки від суб'єктів підприємницької діяльності;

– проводити перевірки платників податків (крім Національного банку України);

– вимагати від платників податків, що перевіряються в ході перевірок, проведення інвентаризації основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, у тому числі зняття залишків товарно-матеріальних цінностей, готівки. У разі відмови посадових осіб або осіб, які здійснюють готівкові розрахунки та/або проводять діяльність, що підлягає ліцензуванню та/або патентуванню від проведення інвентаризації основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, коштів (зняття залишків товарно-матеріальних цінностей, готівки), або ненадання для перевірки документів, їх копій (за умови наявності таких документів) застосовуються заходи, щодо адміністративного арешту майна;

– отримувати безоплатно від платників податків, у тому числі благодійних та інших неприбуткових організацій інформацію, довідки, копії документів, засвідчені підписом посадової особи та скріплені печаткою, про фінансово-господарську діяльність, отримувані доходи, видатки платників податків та іншу інформацію, пов'язану з обчисленням та сплатою податків, дотриманням вимог іншого законодавства, а також фінансову та статистичну звітність;

– під час проведення перевірок вимагати надання копій первинних документів, засвідчених підписом посадової особи та скріплені печаткою, які свідчать про порушення податкового та іншого законодавства;

– під час проведення перевірок вивчати та перевіряти первинні документи, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку, інші реєстри, фінансову, статистичну звітність, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства;

– проводити контрольні розрахункові операції до початку перевірки платника податків щодо дотримання ним порядку проведення готівкових розрахунків та застосування реєстраторів розрахункових операцій. Товари, які було отримано службовими (посадовими) особами органів державної податкової служби під час проведення контрольної розрахункової операції, підлягають поверненню платнику податків у непошкодженому вигляді. У разі неможливості повернення такого товару відшкодування витрат здійснюється відповідно до законодавства з питань захисту прав споживачів;

– під час проведення перевірок вимагати від посадових або службових осіб платника податків надання повноважних осіб для спільного з представниками органів державної податкової служби зняття показань внутрішніх та зовнішніх лічильників, якими обладнані технічні пристрої, що використовуються у процесі провадження ним діяльності, що перевіряється;

– доступу під час проведення перевірок до територій, приміщень (крім житла громадян) та іншого майна, що використовується для провадження господарської діяльності, та/або є об'єктами оподаткування або використовується для отримання доходів (прибутку) чи пов'язані з іншими об'єктами оподаткування та/або можуть бути джерелом погашення податкового боргу;

– звертатися до суду, у разі якщо платник податків перешкоджає виконанню податковим керуючим повноважень, щодо зупинення видаткових операцій на рахунках платника податків шляхом накладення арешту на кошти та інші цінності такого платника податків, що знаходяться в банку, та зобов'язання такого платника податків виконати законні вимоги податкового керуючого;

– звертатися до суду щодо накладення арешту на кошти та інші цінності такого платника податків, що знаходяться в банку, у разі, якщо у платника податків, який має податковий борг, відсутнє майно та/або його балансова вартість менша суми податкового боргу, та/або таке майно не може бути джерелом погашення податкового боргу;

– звертатися до суду щодо стягнення коштів платника податків, який має податковий борг, з рахунків у банках, обслуговуючих такого платника, на суму податкового боргу або його частини;

– складати стосовно платників податків – фізичних осіб та посадових осіб платників податків – юридичних осіб протоколи про адміністративні правопорушення;

– виносити постанови у справах про адміністративні правопорушення;

– у випадках виявлення порушення вимог податкового та іншого законодавства України, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, надсилати платникам податків письмові запити щодо надання засвідчених належним чином копій документів;

– вимагати від платників податків, діяльність яких перевіряється, припинення дій, які перешкоджають здійсненню законних повноважень службовими (посадовими) особами органів державної податкової служби, усунення виявлених порушень податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби та контролювати виконання законних вимог службових (посадових) осіб органів державної податкової служби;

– користуватися у службових справах засобами зв'язку, які належать платникам податків, з їх дозволу або дозволу посадових осіб таких платників;

– залучати, у разі необхідності, фахівців, експертів та перекладачів;

– визначати суми податкових та грошових зобов'язань платників податків;

– застосовувати до платників податків фінансові (штрафні) санкції, стягувати до бюджетів та державних цільових фондів суми грошових зобов'язань та/або податкового боргу, стягувати суми простроченої заборгованості суб'єкта господарювання перед державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста) за кредитом (позикою), залученим державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста) або під державну (місцеву) гарантію, а також за кредитом з бюджету в порядку, визначеному цим Кодексом;

– здійснювати контроль за додержанням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), за наявності ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до законів, з наступною передачею матеріалів про виявлені порушення органам, які видали ці документи, торгових патентів;

– одержувати безоплатно необхідні відомості для ведення Єдиного реєстру податкових накладних, формування інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб – платників податків від платників податків, а також Національного банку України та його установ – про суми доходів, виплачених фізичним особам, і утриманих з них податків та зборів (обов'язкових платежів), від органів, уповноважених проводити державну реєстрацію суб'єктів, а також видавати ліцензії на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, – про державну реєстрацію та видачу ліцензій суб'єктам господарської діяльності, від органів внутрішніх справ – про громадян, які прибули на проживання до відповідного населеного пункту чи вибули з нього, від відділів державної реєстрації актів цивільного стану – про фізичних осіб, які померли;

– одержувати безоплатно від митних органів щомісяця звітні дані про ввезення на митну територію України імпортованих товарів і справляння при цьому податків та зборів та інформацію про експортно-імпортовані операції, що здійснюють резиденти і нерезиденти, за формою, погодженою з ДФС України, та від органів статистики – дані, необхідні для використання їх у проведенні аналізу

фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

– надавати відстрочення та розстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу, а також приймати рішення про списання безнадійного боргу в порядку, передбаченому законом;

– застосовувати до фінансових установ, які не подали відповідним органам державної податкової служби в установлений законом строк повідомлень про відкриття або закриття рахунків платників податків або розпочали здійснення видаткових операцій за рахунком платника податків до отримання повідомлення відповідного органу державної податкової служби про взяття рахунку на облік в органах державної фіскальної служби, фінансові (штрафні) санкції у встановленому Кодексом розмірі;

– за несвоєчасне виконання установами банків та іншими фінансово-кредитними установами рішень суду та доручень платників податків про сплату податків та зборів стягувати з установ банків та інших фінансово-кредитних установ пеню за кожний день прострочення (включаючи день сплати) у порядку та розмірах, встановлених законами України щодо таких видів платежів;

– надавати інформацію з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків іншим органам державної влади та органам фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування відповідно до закону;

– звертатися у випадках, передбачених законом до суду щодо застосування санкцій, пов'язаних із заборонаю організації і проведення азартних ігор на території України;

– приймати рішення про зміну основного місця обліку та переведення великих платників податків на облік у спеціалізовані органи державної податкової служби та знімати їх з обліку і переводити до інших органів державної податкової служби;

– звертатися до суду щодо нарахування та сплати податкових зобов'язань, коригування від'ємного значення об'єкта оподаткування або інших показників податкової звітності у результаті застосування звичайних цін;

– отримувати від нотаріусів на письмові запити інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця із обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу (прізвище, ім'я, по батькові, номер та серія паспорта, рік народження, місце проживання тощо)

та відомості про майно (нерухоме, рухоме, кошти тощо), отримане за спадком;

– звертатися до суду з заявою про вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських та бухгалтерських документів у випадках, передбачених цим Кодексом.

Посадові особи контролюючих органів зобов'язані:

– дотримуватися Конституції України та діяти виключно у відповідності з доПКУ, інших законів України, інших нормативних актів;

– забезпечувати сумлінне виконання покладених на контролюючі органи функцій;

– забезпечувати ефективну роботу та виконання завдань контролюючих органів відповідно до їх повноважень;

– не допускати порушень прав та охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій;

– коректно та уважно ставитися до платників податків, їх представників та інших учасників відносин, що виникають під час реалізації норм цього Кодексу та інших законів, не принижувати їх честі та гідності;

– не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, що одержується, використовується, зберігається під час реалізації функцій, покладених на контролюючі органи;

– надавати органам державної влади та органам місцевого самоврядування на їх письмовий запит відкрити податкову інформацію в порядку, встановленому законом.

За невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків посадові особи контролюючих органів несуть відповідальність згідно із законом.

Шкода, завдана неправомірними діями посадових осіб контролюючих органів, підлягає відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету, передбачених таким контролюючим органам.

Таким чином, кодексом розширено повноваження контролюючих органів і, відповідно, відбулося збільшення обов'язків у платників податків. При цьому кодекс не визначає чіткого механізму відповідальності посадових і службових осіб контролюючих органів за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків.

Статтею 62 ПКУ «Способи здійснення податкового контролю» визначено, що податковий контроль здійснюється шляхом:

- ведення обліку платників податків;
- інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів ДФС;
- перевірок та звірок(таблиця 6).

Таблиця 6

Способи здійснення податкового контролю юридичних осіб

Спосіб здійснення контролю	Короткий зміст
Ведення обліку платників податків	Це створення умов для здійснення контролю органами контролю за правильністю нарахування, повноти і своєчасності сплати податків, зборів, нарахованих фінансових санкцій, дотримання податкового та іншого законодавства. Взяттю на облік підлягають усі платники податків за їх місцезнаходженням на підставі заяви, яка подається до ДПІ після державної реєстрації
Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів ДПС	Це комплекс заходів із збору, опрацювання та використання інформації, необхідної органам ДПС для виконання функцій і завдань. Інформаційною базою є: <ul style="list-style-type: none"> – інформація, що надійшла від платника податків у вигляді декларацій, розрахунків та звітних документів; – інформація, що надійшла від органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та НБУ, а саме: про надані дозволи, ліцензії, свідоцтва на право здійснення діяльності; про експортно-імпорتنі операції, про наявність та рух грошових коштів, результати податного контролю, про об'єкти оподаткування тощо
Перевірка	Форма здійснення податкового контролю, яка може бути планова та позапланова; виїзна та невиїзна; документальна, камеральна та контрольна
Експертиза	Проводиться тоді, коли в ході проведення перевірки необхідні спеціальні знання у галузі науки, мистецтва, техніки, економіки

Податковий контроль реалізується поєднанням усіх шляхів його здійснення. Поряд з цим в практиці податкового контролю визначальне місце займають податкові перевірки. Саме ця форма

контролю є найбільш ефективною, що забезпечує безпосередній контроль та повнотою і правильністю обчислення податків і зборів, який може бути реалізований тільки шляхом порівняння податкової звітності, яку подають платники податків, з фактичними даними щодо об'єкта і бази оподаткування, відображених у податковому обліку.

На нашу думку, податкова перевірка – це форма податкового контролю, яку здійснюють контролюючі органи з метою встановлення правильності обчислення, повноти та своєчасності сплати податків і зборів. З точки зору теоретичних та практичних аспектів податкового контролю важливого значення набуває його класифікація. У ПКУ визначено три класифікаційні ознаки, які наведені у таблиці 7.

Таблиця 7

Класифікація податкових перевірок

Класифікаційна ознака	Суть ознаки
За часом здійснення поділяється на планову та позапланову	Планова перевірка визначена у плані контролюючого органу, позапланова – не передбачена планами контролюючого органу
За місцем проведення перевірка може бути виїзна та невиїзна	Виїзна перевірка проводиться безпосередньо за місцем знаходженням платника податку чи місцем розташування права власності. Невиїзна перевірка проводиться безпосередньо у органі ДПП
За способом проведення виділяють документальну, камеральну та контрольну	Документальна перевірка проводиться за даними трьох рівнів податкового обліку, фінансової, статистичної та іншої форм звітності і може бути невиїзною та виїзною. Камеральна перевірка – це вид невиїзної перевірки, яка націлена на перевірку податкової звітності. Контрольна перевірка проводиться за фактичним здійсненням діяльності платника податків або прав власності та діяльності, без попередження платника і проводиться не частіше одного разу на місяць Тривалість перевірки не повинна перевищувати 10 діб, продовження терміну перевірки можливе за рішенням керівника органу контролю не більше як на 5 діб

Першу класифікаційну ознаку доречно назвати по відношенню до плану, а не за часом проведення. Саме за часом проведення така класифікаційна ознака відсутня. Залежно від часу проведення податкового контролю він може бути: попередній, поточний та наступний.

Попередній податковий контроль у часі передує здійсненню фінансово-господарської діяльності платників податків. Він проявляється саме у взятті на облік платника податків у органах ДФС.

Поточний податковий контроль здійснюється в процесі фінансово-господарської діяльності платників податків шляхом проведення контрольних перевірок або застосуванням непрямих методів з метою з'ясування отримання доходів або пов'язані з отриманням інших об'єктів оподаткування.

Наступний контроль здійснюється за підсумками звітного податкового періоду. Він націлений на своєчасність подання платниками податків податкових декларацій, розрахунків та інших документів, пов'язаних з обчисленням податків, зборів, а також перевіряють достовірність цих документів щодо правильності визначення об'єктів і бази оподаткування та обчислення податків, зборів. Наступний контроль може проводитися у органі ДПС чи безпосередньо у об'єкта контролю. Наступний податковий контроль проводиться у формі документальних перевірок, зміст і види яких наведені у таблиці 8.

Таблиця 8

Види документальних перевірок

Види документальних перевірок	Короткий зміст та строки проведення
1	2
Документальна невиїзна перевірка	Проводиться посадовими органами у органі контролю за присутності чи за відсутності платника податків на підставі даних поданих до органу ДПІ (податкової звітності, податкових та бухгалтерських документів, податкових реєстрів, фінансової, статистичної та іншої звітності). Така перевірка проводиться за рішенням керівника ДПІ або направлення на її проведення

1	2
Документальна планова виїзна перевірка	<p>Проводиться у платника податків за даними податкового обліку і звітності відповідно до затвердженого плану-графіка. Періодичність проведення такого контролю залежить від ступеня ризику: з незначним ступенем ризику один раз на три календарних роки; середнім – один раз на два календарних роки; з високим – не частіше одного разу на календарний рік. Тривалість перевірки не повинна перевищувати 30 робочих днів, а суб'єктів малого підприємництва – 20 робочих днів. Продовження строків за рішенням керівника органу ДПІ не більше 15 робочих днів, а суб'єктів малого підприємництва – 10 робочих днів</p>
Документальна позапланова перевірка	<p>Проводиться у платника податків за даними податкового обліку і звітності за наявності хоча б однієї обставини:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) за наслідками перевірок інших платників податків виявлено факти, які свідчать про порушення платником податків законів України про оподаткування, валютного законодавства, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту; 2) платником податків не подано в установлений строк податкову декларацію або розрахунки, якщо їх подання передбачено законом; 3) виявлено недостовірність даних, що містяться у податковій декларації, поданій платником податків, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом 5 робочих днів з дня отримання запиту; 4) платник податків подав у встановленому порядку скаргу про порушення законодавства посадовими особами органу державної податкової служби під час проведення планової чи позапланової виїзної перевірки, в якій вимагає повного або часткового скасування результатів відповідної перевірки; 5) у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини з платником податків, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом 10 робочих днів з дня отримання запиту;

1	2
	<p>6) проводиться реорганізація (ліквідація) підприємства;</p> <p>7) стосовно платника податків (посадової особи платника податків) у порядку, встановленому законом, податковою міліцією заведено оперативно-розшукову справу, у зв'язку з чим є потреба у проведенні позапланової виїзної перевірки фінансово-господарської діяльності такого платника податків;</p> <p>8) платником подано декларацію з від'ємним значенням з податку на додану вартість, яке становить більше 100 тис. гривень;</p> <p>9) підприємство подало скаргу на інше підприємство про ненадання податкової накладної або заповнення її з порушеннями;</p> <p>10) протягом чотирьох базових періодів у податковій декларації з податку на прибуток декларує від'ємне значення</p> <p>11) платником податків подано уточнюючий розрахунок з відповідного податку за період, який перевірявся органом ДПС;</p> <p>12) у разі, коли орган ДПС вищого рівня в порядку контролю за достовірністю висновків органу ДПС нижчого рівня здійснив перевірку документів обов'язкової звітності платника податків або висновків акта перевірки, складеного органом ДПС нижчого рівня, та виявив їх невідповідність вимогам законодавства або неповне з'ясування під час перевірки питань, що повинні бути з'ясовані під час перевірки для внесення об'єктивного висновку щодо дотримання платником податків вимог законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи ДПС. Позапланова виїзна перевірка в цьому випадку може ініціюватися органом ДПС вищого рівня лише у тому разі, коли стосовно посадових або службових осіб органу ДПС нижчого рівня, які проводили планову або позапланову виїзну перевірку зазначеного платника податків, розпочато службове розслідування або порушено кримінальну справу.</p> <p>Тривалість перевірки не повинна перевищувати 15 робочих днів, суб'єктів малого підприємництва – 10 робочих днів. Термін перевірки може бути продовжений з дозволу керівника ДПІ на строк не більше 10 днів</p>

Аналізуючи таблицю 8 слід зазначити, що кількість обстав, за якими можна проводити позапланову документальну перевірку в ПКУ збільшено проти попереднього законодавства. Змінилася, в сторону збільшення, тривалість проведення планової та позапланової документальної перевірки.

ПКУ узаконено непрямі методи перевірки. У зв'язку з цим доцільно виділити і таку ознаку класифікації як спосіб отримання доказів. За способом отримання доказів перевірки можуть бути документальні, про які йшла мова вище, та фактичні. Фактичний податковий контроль зумовлює використання контролюючими органами проведення інвентаризацій запасів, основних засобів, обстеження складських торговельних та інші приміщень юридичних осіб та житло громадян, якщо вони використовуються як юридичні адреса суб'єкта підприємницької діяльності, а також для отримання доходу, що дозволяють встановити фактичні дані щодо кількісних та якісних показників об'єктів оподаткування, їх відповідності даним податкового обліку.

Таким чином в Україні основним методом податкового контролю є перевірки. Проведення податкових перевірок не підвищує їх результативність та не зменшує тінізацію української економіки. За результатами податкових перевірок не завжди досягається 100% погашення податкового боргу, а платники податків усякими способами мінімізують податкові зобов'язання. Якщо податковий контроль і надалі буде обмежено лише проведенням перевірок платників податків і застосуванням санкцій до порушників, то позитивних зрушень не відбудеться.

З метою удосконалення механізму проведення податкового контролю необхідно здійснити ряд конкретних заходів. Насамперед ДФС повинна налагоджувати партнерські стосунки з бізнесом. Враховуючи досвід багатьох європейських країн необхідно всіляко сприяти добровільній сплаті податків суб'єктами бізнесу. Для цього доцільно посилити роз'яснювальну роботу серед платників податків (семінари, наради тощо), надавати однозначні не розмиті консультації з питань оподаткування, надавати конкретну допомогу в складанні податкової звітності, а це напряму залежить від рівня підготовки податкових кадрів; спростити зміст податкових звітів і особливо їх додатків, оскільки вони занадто громіздкі. Щодо консультацій, то слід зазначити, відповідно до п.5 2.1 ст. 52 ПКУ за

зверненням платників податків контролюючі органи надають безоплатно консультації з питань практичного використання окремих норм податкового законодавства протягом 30 календарних днів, що настають за днем отримання такого звернення даним контролюючим органом. За такий час, скільки можна здійснити помилкових дій? Отже, і тут необхідно змінювати термін надання консультації. Вона повинна бути вчасна, грамотна та оперативна.

Наступне скоротити кількість податків. На даний час в Україні кількість податків скорочено з 22 до 9, але фактично зміни не відбулися. Якщо проаналізувати Акцизний податок то в нього трансформувалися крім акцизного податку ще збір за першу реєстрацію транспортного засобу, екологічний податок (з палива), збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками, кожен із яких має свій механізм оподаткування. І така ситуація спостерігається за іншими податками. Крім того ліквідовані такі податки, як збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, фіксований сільськогосподарський податок, збір за користування радіочастотним ресурсом, а серед місцевих податків – туристичний збір, збір за місця для паркування транспортних засобів, які визнано як неефективні для податкової системи України.

Досвід Євройських країн свідчить, що податкова служба допомагає платнику податків визначити перелік податків та зборів, які йому необхідно сплачувати, а не визначати самостійно згідно до ПКУ як це має місце в Україні, що унеможливить накладання штрафних та фінансових санкцій через незнання законодавства.

Далі доречно удосконалити доперевірочний процес. Відділу організації документальних перевірок ДПІ слід провести детальний аналіз і перехресну перевірку поданих декларацій з метою виявлення «вузьких» місць наперед заниження податкового зобов'язання. Податковий інспектор буде направлений на перевірку для встановлення цього факту, що дозволить зменшити час на проведення контрольного заходу і в такому разі перевірці будуть піддаватися лише недобросовісні платники податків, а сумлінні платники податків будуть піддаватися меншій кількості перевірок. Поряд з цим має бути розроблена чітка програма перевірки в розрізі кожного податку та галузі його виникнення.

ДФС необхідно перейняти досвід країн Євросоюзу, де на перше місце висувається робота з неплатниками податків, які знаходяться на обліку в податкових органах, але не подають податкову звітність та не сплачують податки або займаються підприємницькою діяльністю, але не пройшли реєстрацію у податкових органах і не сплачують податки, що звичайно скоротить кількість перевірок у сумлінних платників податків.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>, вільний. – Назва з екрану.
2. *Проскура К. П.* Зарубіжний досвід організації податкового адміністрування / *К. П. Проскура* // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 7–8. – С. 30–33

ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

О. С. Черкасова,

аспірант

Запорізький національний

технічний університет

Особливості формування податкового потенціалу на сучасному етапі розвитку економічних відносин обумовлені вмістом міжбюджетних відносин, існуючою системою податкових інструментів, станом податкового законодавства. Чинне податкове законодавство і сформована система міжбюджетних відносин значною мірою обмежують можливості території при встановленні показників дохідної бази регіонального бюджету і зумовлюють спрямованість податкової політики.

Кризові явища в країні більшою мірою негативно відображаються на обмежених фінансових можливостях бюджетів України, тобто на їх доходній частині. Її основу складають податкові надходження, однак, зниження підприємницької активності в період кризи, зростання неплатоспроможності, безробіття і т.д. призводять до недоотримання запланованих обсягів надходжень. В такій ситуації актуальним є оцінка та прогнозування можливостей країни та її регіонів зокрема щодо формування доходної частини бюджетів усіх рівнів. Іншими словами, одним з ключових напрямів бюджетно-податкової політики, а також політики соціально-економічного розвитку регіонів та його регулювання, має стати оцінка, прогнозування та формування податкового потенціалу регіонів.

Ефективне управління податковим потенціалом регіону є одним з перспективних напрямків розвитку регіональної економіки. Забезпечення послідовного розвитку податкового потенціалу регіонів сприятиме зростанню їх фінансової самостійності та підвищення рівня соціально-економічного розвитку. Облік всіх факторів, що впливають на розрахунок податкового потенціалу, служить інструментом досягнення цієї мети.

Дослідження теоретичних аспектів формування податкового потенціалу займають чільне місце в працях наступних авторів: *М. Гапонюк, І. Горський, О. Гришанова, К. Давискиба, Ю. Іванов, С. Каламбет, О. Калініна, А. Коломієць, М. Меламед, П. Мельник,*

О. Мірчев, А. Окунь, С. Онишко, В. Опарін, Ю. Пасічник, В. Рощупкіна, А. Славкова, Л. Тарангул, І. Таранов, А. Тищенко, В. Федосов, М. Шалюхіна, Ф. Ярошенко та ін. Аналіз літератури свідчить, що багато вчених-економістів, науковців приділяли значну увагу та виявляли зацікавленість до даної категорії, зокрема до факторів формування податкового потенціалу регіону. Проте на сьогоднішній день одностайної думки щодо класифікаційної системи чинників формування та реалізації податкового потенціалу території немає.

Провідну роль у формуванні доходів держави відіграє податкова система, адже саме на податки припадає більша частина доходів у Державному бюджеті України. В свою чергу, за умов ринкової економіки податкові надходження значно залежать від результатів діяльності суб'єктів господарювання. Тому раціонально організована система оподаткування повинна стимулювати господарську і підприємницьку діяльність, бути простою і зрозумілою для всіх громадян держави, забезпечувати ефективність процесу стягнення податків. Податки можуть бути не лише джерелом наповнення бюджетів, але й інструментом регулювання тих чи інших соціально-економічних процесів. В Україні податкове регулювання доходів юридичних осіб і громадян перебуває на стадії становлення. Велика кількість податків, складний механізм їх нарахування в бюджет, часті зміни податкового законодавства ускладнюють як теоретичне сприйняття окремих податків, так і практичне їх нарахування. З прийняттям Податкового кодексу України відбулися значні зміни в податковому законодавстві, складі податків та зборів, методиці їх нарахування та сплати. Однак податкова система внаслідок таких змін не втратила своєї ролі, а набула ще більшого поширення і всезагального обговорення. І надалі перед Україною актуальним питанням постає необхідність побудови ефективного оподаткування на всіх рівнях управління. Податкове планування та прогнозування в податковій системі України, реформування діючої системи податкового адміністрування викликають підвищений інтерес, обумовлений проведеними змінами, що мають на меті створення економічного й політичного підґрунтя системи податків та зборів, формування оптимального рівня податкового потенціалу держави та її регіонів.

Роль регіональних органів влади як суб'єктів формування регіональної податкової політики все більше зростає. Враховуючи, що

в регіонах відбуваються всі соціально-економічні процеси життєдіяльності населення і розвиваються досить різноманітні і розгалужені суспільно-виробничі відносини, на формування їх податкового потенціалу, насамперед їх податкоспроможності, впливають різноманітні за своєю природою, масштабами і характером фактори.

Податковий потенціал регіону – показник, який дозволяє визначити власні можливості регіонів і їх потреби у міжбюджетному вирівнюванні і відображає величину податкових ресурсів, які, через існуючий механізм податкового вилучення, можуть бути мобілізовані з цієї території в усі рівні бюджетів за певний проміжок часу (зазвичай звітний період) з урахуванням:

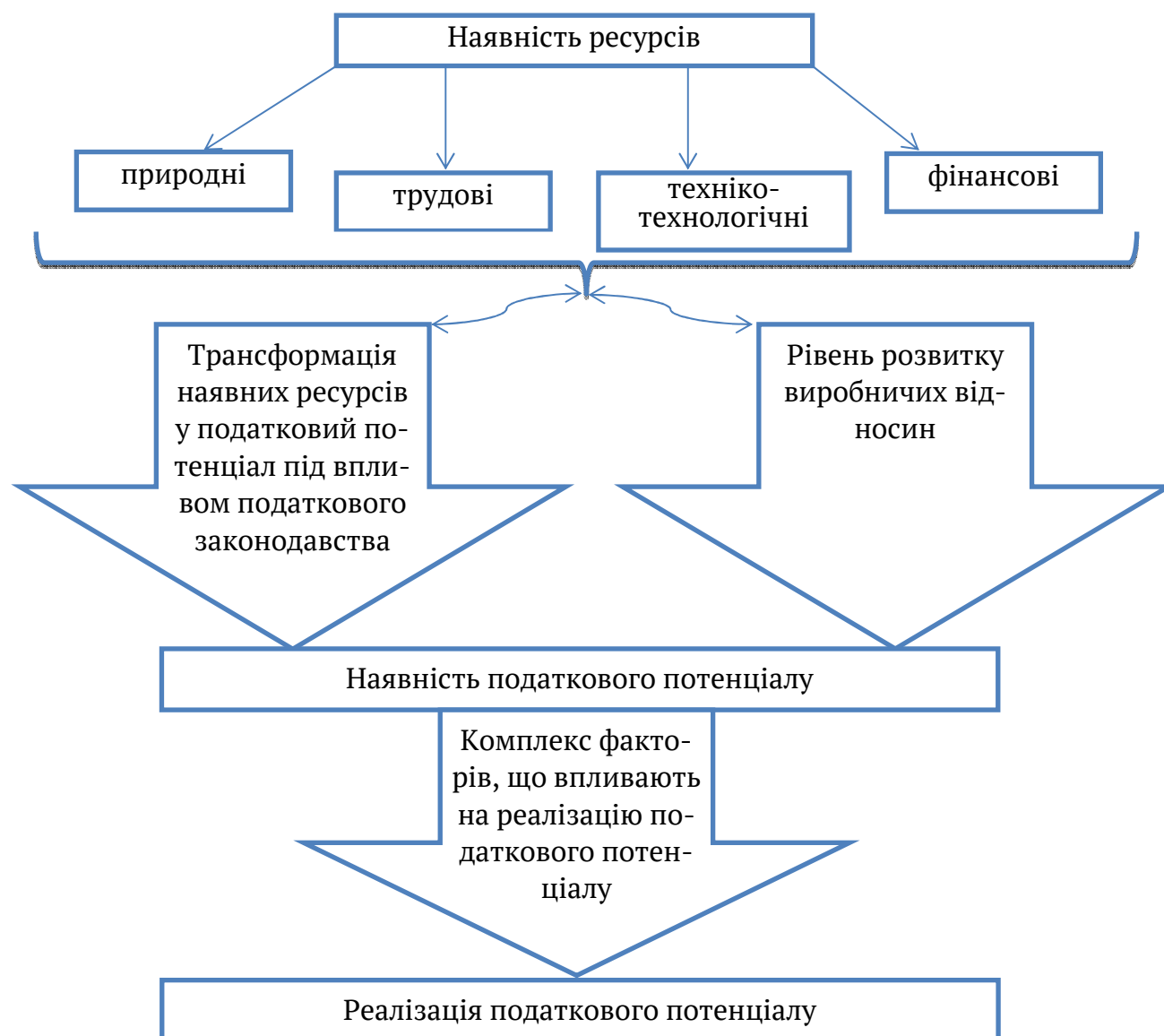
- положення чинного законодавства;
- геополітичного положення регіону;
- ресурсного забезпечення території (природні, трудові, майнові, фінансові та ін. ресурси);
- досягнутого рівня соціально-економічного та промислового розвитку регіону;
- якості роботи регіональних і місцевих органів законодавчої, виконавчої, судової влади і місцевого самоуправління;
- частки тіньового бізнесу у валовому регіональному продукті (ВРП), за умови, що рівень податкового вилучення, дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати розширене відтворення, сприяє розширенню податкових баз.

При дослідженні податкового потенціалу регіону важливе значення має теоретичне обґрунтування факторів, що визначають формування та реалізацію податкового потенціалу регіону.

Оскільки в залежності від умов одне і те ж явище може виступати як в якості чинника формування податкового потенціалу, так і в якості умови його реалізації, далі в роботі ми не будемо розділяти їх між собою, об'єднавши поняттям фактори формування та реалізації податкового потенціалу регіону.

Кожному з видів ресурсів відповідає своя домінуюча форма доходу, який може бути використаний в якості джерела сплати податку: природним ресурсам – рент; трудових ресурсів – оплата праці; техніко-технологічних ресурсів – прибуток; фінансових ресурсів – дивіденди і відсотки. Однак визнання даних ресурсів об'єктами оподаткування, та регламентація порядку визначення податкової бази і порядку обчислення сум податку, держава не

зможе трансформувати наявні ресурси в податковий потенціал, а далі, відповідно, і податкові доходи (рис.1).

Рис. 1. Процес формування та реалізації податкового потенціалу
 Джерело: складено автором

Крім того, важливим є не тільки наявність ресурсів та визнання їх об'єктами оподаткування, але і рівень розвитку продуктивних сил, локалізованих на території (яскравий приклад – Запорізька область – регіон володіє значними природними ресурсами, але недостатній рівень продуктивних сил, а саме дефіцит засобів виробництва, стримує розвиток економічного і, як наслідок, податкового потенціалу даної території).

Податкове законодавство, по-перше, є головною умовою формування податкового потенціалу території, а по-друге, виступає значним фактором, що впливає на умови і можливості його реалізації.

Загалом, податковий потенціал виступає теоретичною категорією і, на нашу думку, його можна визначити як прогностичний обсяг податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, який реалізується через систему взаємодії податкового законодавства, органів податкової служби та платників податків з метою максимально можливо наповнення бюджетів фінансовими ресурсами з врахуванням мінімально можливих втрат платників податків для стимулювання економічно необхідних процесів у державі. Джерелами формування податкового потенціалу виступають потенційні податкові фінансові ресурси, можливості платників податків, ресурси бази оподаткування, тобто податкові бази та ставки [3]. Структура податкового потенціалу є досить розгалуженою та включає три основні складові: реалізовану, нереалізовану та прогностичну. Найпростішим шляхом розширення реалізованої складової виступає збільшення ставок оподаткування. Друга, нереалізована складова, має великі резерви розширення за рахунок податкового боргу, податкових пільг та тіньової економіки. Третя, прогностована складова податкового потенціалу передбачає можливості розширення його обсягів за рахунок економічного зростання і приросту ВВП, тобто за рахунок розширеного відтворення на старих і створення нових підприємств, видів економічної діяльності тощо [4]. За рівнем визначення податковий потенціал можна розглядати як загальнодержавний, так і окремих регіонів країни. Зважаючи на те, що саме в регіонах відбуваються усі соціально-економічні процеси життєдіяльності населення та розвиваються досить різноманітні й розгалужені суспільно-виробничі відносини, формування їх податкового потенціалу, насамперед їх податкоспроможності є визначальним і в сукупності утворюють рівень податкоспроможності держави.

У світовій практиці під податковим потенціалом прийнято розуміти «потенційний бюджетний дохід на душу населення, який може бути отриманий органами влади, при застосуванні єдиних на всій території країни умов оподаткування». Також можна виділити фіскальний підхід до тлумачення поняття «податковий потенціал» як максимально можливої суми податкових платежів на даній території; міжбюджетний підхід – як потенційний бюджетний дохід

на душу населення, який може бути отриманий в результаті реалізації міжбюджетних відносин; ресурсний підхід – як ресурси, які підлягають акумулюванню в бюджет через податкові платежі. Показник «податковий потенціал» характеризує максимальну величину податків і обов'язкових платежів, які можуть бути зібрані на території країни або її регіону, від галузі економічної діяльності або з конкретного підприємства за конкретний період часу при оптимальному використанні всіх наявних ресурсів (фінансових, економічних, трудових, природних та інших).

Показник податкового потенціалу може бути розрахований для країни в цілому, її регіонів зокрема, тієї чи іншої галузі економічної діяльності, конкретного підприємства (іншими словами на макро-, мезо- і мікрорівні). Найбільшу актуальність на сьогоднішній день являє собою оцінка і прогнозування показника податкового навантаження регіону. На регіональному рівні цей показник характеризує максимально можливий обсяг податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, зібраний на території окремого регіону країни. Це дозволяє використовувати його для аналізу і прогнозування рівня дохідної частини місцевих бюджетів, іншими словами величини фінансових ресурсів для фінансування їх витрат, а також регіональних програм розвитку і т.д. При зіставленні з фактичним обсягом податкових надходжень досліджуваній показник дозволяє оцінити величину тіньового сектора в регіоні в цілому або конкретному вигляді економічної діяльності.

При оцінці податкового потенціалу регіону та прогнозування його динаміки на перспективу доцільно розмежовувати два аспекти даного поняття: податковий потенціал у вузькому і широкому розумінні. Податковий потенціал у вузькому сенсі – це фінансові ресурси, які підлягають акумулюванню в бюджет через податкові платежі у відповідності з діючою в країні системою оподаткування. Податковий потенціал у широкому розумінні являє собою сукупність фінансових ресурсів, які можуть бути ефективно мобілізовані через оподаткування в системі «населення – господарство – територія», у координатах якої протікають основні процеси життєдіяльності суспільства в межах регіону. Вибір того чи іншого аспекту розгляду податкового потенціалу регіону залежить від розв'язаної задачі. Так, оцінку податкової активності регіональної влади і, в першу чергу, оцінку збирання податків в окремих регіонах і їх

зіставлення за цим показником доцільно базувати на дослідженні податкового потенціалу регіону у вузькому сенсі. При вирішенні масштабних завдань, пов'язаних з удосконаленням податкової системи країни, а також при формуванні її бюджетної і кредитно-фінансової політики щодо регіонів необхідно спиратися на оцінку податкового потенціалу регіонів в широкому сенсі.

На розмір податкового потенціалу регіону впливають безліч об'єктивних і суб'єктивних факторів. В основному оцінка податкового потенціалу полягає у вивченні ряду економічних факторів, що впливають на зміну ставок податків і зборів та бази оподаткування (рівень розвитку економіки регіону, її структура, рівень та динаміка діючих цін, обсяг і структура експорту і імпорту). В першу чергу, податковий потенціал визначається складом і структурою податкової системи, тобто його величина залежить від різноманіття об'єктів оподаткування, ступеня їх охоплення діючою системою оподаткування. *І. А. Кабакова* серед факторів, що впливають на рівень податкових надходжень у бюджет, виділяє показник ділової активності, для оцінки якого використовує значення річного ВВП, і величина тіньового сектора. В умовах кризи також необхідно враховувати ряд чинників, які надають значний вплив на оподаткування базу: неплатежі в економіці, заборгованість по заробітній платі і т. д. Але не слід нехтувати і суб'єктивними факторами, такими як ефективність роботи податкових органів щодо стягнення податків і зборів, рівень податкової культури громадян. Також до суб'єктивних факторів слід віднести ефективність діяльності місцевих органів влади щодо підвищення податкової активності регіону за допомогою результативного використання механізмів стимулювання підвищення ефективності господарювання, які сприяють розширенню податкової бази.

Кількісна оцінка податкового потенціалу передбачає вирішення двох ключових завдань: визначення власне податкового потенціалу (тієї частини сукупних фінансових ресурсів, які можуть розглядатися як потенційно податкові ресурси) і визначення гранично допустимого навантаження для окремого регіону (їх групи).

У розвитку теорії і практики податкового регулювання в країнах з розвинутою ринковою економікою накопичено значний досвід кількісного визначення податкового потенціалу регіонів. У багатьох країнах світу, зокрема в США, в якості податкового по-

тенціалу широко застосовується показник середньодушового доходу населення. Застосовуються й інші методи оцінки податкового потенціалу – за допомогою показника валового регіонального продукту, рівня сукупних оподатковуваних ресурсів регіону, «репрезентативної податкової системи», поєднання методу репрезентативної податкової системи з використанням регресійного аналізу.

Оцінка податкового потенціалу може здійснюватися як в абсолютному вираженні, так і у вигляді індексів, що відображають співвідношення податкового потенціалу регіону до середнього показника по країні або групі регіонів. Індексні показники є більш об'єктивними, так як в менше залежать від недосконалості застосовуваних методів розрахунку і дозволяють значною мірою зменшити вплив інфляційного фактора.

Український вчений-економіст С. В. Каламбет для оцінки податкового потенціалу регіону пропонує наступну формулу:

$$K_{\text{налпот}} = \frac{(П - П_1) + (ЗП - ЗП_{\text{жнп}}) + В + Р}{ПК + ЗК} \times 100\%, \quad (1)$$

де $K_{\text{налпот}}$ – коефіцієнт податкового потенціалу; $П$ – прибуток; $П_1$ – прибуток, спрямований на інвестиції; $ЗП$ – заробітна плата; $ЗП_{\text{жнп}}$ – заробітна плата, яка необхідна для забезпечення життєво необхідних потреб громадян; $В$ – відсоток; $Р$ – рента; $ПК$ – постійний капітал; $ЗК$ – змінний капітал.

Проаналізувавши наведену формулу, можна сказати, що даний коефіцієнт податкового потенціалу в більшій мірі характеризує ефективність використання капіталу, а не максимально можливу величину податкових надходжень до бюджетів.

З урахуванням світової практики найбільш прийнятним і перспективним, на наш погляд, для розрахунку податкового потенціалу регіону є метод репрезентативної податкової системи. Він являє собою прогнозування (або оцінку) потенційних податкових надходжень регіону за допомогою застосування стандартних (чи середніх) податкових ставок до відповідних податкових баз. Даний метод ґрунтується на використанні ряду показників, що характеризують дохідні можливості регіону, а саме: 1) показники податкових баз і ставок податків у відповідності з чинним законодавством України; 2) прогнозні показники соціально-економічного розвитку

регіону; 3) індекси-дефлятори (індекси споживчих цін); 4) показники рівня збирання податків у регіоні; 5) показники рівня недоїмки в регіоні. Рівень оподаткування для $N_{го}$ регіону за основними видами податків на запланований рік розраховується за наступною формулою:

$$ПП_{pi}^0 = \sum ПБ_{pi}^0 \times PC^0 \times KZ^0, \quad (2)$$

де $ПП_{pi}^0$ – рівень оподаткування за основними видами податків; $ПБ_{pi}^0$ – прогнозна податкова база з податку на увазі 0; PC^0 – середня репрезентативна ставка податку на увазі 0; KZ^0 – коефіцієнт, що враховує ступінь збирання податку на увазі 0 в середньому по країні.

Перевага методу оцінки податкового потенціалу з допомогою репрезентативної податкової системи полягає в тому, що він виходить з необхідності якомога більш точної оцінки податкової бази по кожному з основних податкових джерел з урахуванням відповідних особливостей справляння цих податків і податкових ставок. До того ж податковий потенціал може оцінюватися окремо за кожним видом податкових доходів, виходячи з відповідної податкової бази та середньої податкової ставки. Однак, слід зазначити, що використання в чистому вигляді методу репрезентативної податкової системи для оцінки податкового потенціалу регіонів в нашій країні не представляється можливим внаслідок обмеженості статистичних даних за величиною податкової бази в регіонах, а також недостовірності подібних даних.

Слід зазначити, що при класифікації факторів формування й реалізації податкового потенціалу можна використовувати практично будь-яку групу, застосовувану в загальній економіці: первинні (основні) і другорядні; зовнішні і внутрішні; загальні, постійні і змінні; екстенсивні та інтенсивні; кількісні та якісні; прості й складні.

Багато авторів (Красницкий В.А.[3], Толстая О.В.[9], Улыбина Л.В.[10], Кусраева Д.Э.[5]) до найбільш вагомої класифікації відносять поділ факторів на об'єктивні (зовнішні) та суб'єктивні (внутрішні). Незважаючи на те, що конкретний суб'єкт не може надавати будь-якого впливу на зовнішні чинники, їх роль у процесі формування та реалізації податкового потенціалу регіону досить вагома,

оскільки саме вони утворюють його базис. Внутрішні фактори становлять найбільший інтерес, так як їх стан і вплив може коригуватися регіональною владою.

На погляд автора, при такому групуванні необхідно виділяти третю підгрупу – змішані фактори. Це дозволить врахувати, що багато факторів, що впливають на формування і реалізацію податкового потенціалу, чутливі як до зовнішніх, так і внутрішніх впливів. Саме відсутність даної підгрупи в попередніх класифікаціях, обумовлено тим, що іноді вони суперечать один одному. Так, наприклад, Кузнецова Л. Н.[4] і Кусраева Д. Е.[5] природні фактори відносять до внутрішніх, а Улибіна Ст. Л.[10] до зовнішніх.

Грунтуючись на вищесказаному і проаналізувавши існуючі класифікації, вважаємо доцільним розподілити фактори, що впливають на податковий потенціал за трьома підгрупами: об'єктивні (зовнішні), суб'єктивні (внутрішні) та змішані. Результати групування наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація факторів формування податкового потенціалу регіону

Фактори впливу		
Внутрішні	Зовнішні	Змішані
1	2	3
1. Природно-кліматичні умови:	1. Стан фінансових інститутів:	1. Природні умови
– розміри території регіону	– якість фінансового, бюджетного, податкового та банківського законодавства	- рекреаційні
– кількість і якість природних ресурсів	– ефективність функціонування державних і місцевих фінансових органів та фінансової інфраструктури	- наявність різноманітних корисних копалин
– кліматичні умови	– рівень розвитку фінансової правосвідомості	- рельєф території

1	2	3
2. Геополітичне положення регіону:	2. Стан економіки: – рівень економічного розвитку країни	2. Законодавчий - податкове право: • введення нових або скасування існуючих податків; • методичне забезпечення податкових відносин; • зміна порядку визначення податкової бази; • зміна ставок податків; • надання або скасування податкових пільг; • зміна загального податкового навантаження економіки
	– надійність національної грошової одиниці та стан грошового обігу	- адміністративне право
	– рівень інфляції	- цивільне право
– місце розташування в державі	– галузева структура і рівень розвитку галузей	3. Рівень економічного, фінансового і соціального розвитку території
	– стан конкурентних відносин, ступінь монополізації економіки	- обсяги і темпи зростання валового регіонального продукту

1	2	3
3. Рівень життя населення:	– інвестиційна привабливість регіону і розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності	- транспортна та комунальна інфраструктура
	– частка тіньової економіки у ВВП для країни загалом та для регіону зокрема, відповідно	- рівень податкового навантаження
– рівень доходів і витрат населення в регіоні	– ризик невизначеності фінансових відносин	- інвестиційна привабливість та інноваційна активність регіону
3. Рівень життя населення: – рівень зайнятості регіону;	3. Управління:	рівень розвитку кредитних і страхових інститутів
	– державна і регіональна податкова політика	- обсяг і структура експорту і імпорту
– рівень доходів і витрат населення в регіоні; – якість трудових ресурсів (рівень кваліфікації, професіоналізму; вікова й професійна структура кадрів)	– кількість і структура державних та місцевих податкових органів	- частка тіньової економіки в ВРП
	– стабільність правової бази здійснення фінансово-господарської діяльності підприємств	- рівень інформатизації суспільства
– рівень зайнятості регіону;	– ступінь корумпованості органів влади;	4. Ефективність роботи адміністрацій
– умови праці (тривалість робочого дня, інтенсивність праці)	4. Соціально-політичні умови:	оптимальність структури органів
– якість трудових ресурсів (рівень кваліфікації, професіоналізму; вікова й професійна структура кадрів);	– структура власності на засоби виробництва;	- якість і стабільність управлінських кадрів
– структура міграційних процесів	– адміністративні бар'єри та ступінь довіри до влади	- технічна оснащеність
	– рівень соціально-політичної напруженості в суспільстві	- ступінь корумпованості
	– ставлення окремих категорій населення до певних видів підприємницької діяльності	- рівень податкової культури та дисципліни

Джерело: складено автором

Доцільно зазначити, що в залежності від рівня розвитку території дані фактори можуть мати як прямий, так і непрямий вплив. Важливо відмітити, що всі змішані фактори в залежності від ситуації можуть перейти як до підгрупи об'єктивних, так і в підгрупу суб'єктивних факторів.

Податковий потенціал – це, по-перше, динамічний показник, який змінюється в часі, а по-друге, йому властивий відтворювальний характер. При цьому практично всі перераховані фактори так само змінюються в часі. Таким чином, в залежності від часу впливу факторів їх можна розділити на:

- початкові (фіксовані) – геополітичні чинники, система державного устрою і несприятливі природні умови;
- історично сформовані – повільно змінюються основи регіонального розвитку (екологічна обстановка, рівень освіти і культури), або швидко змінювані, але зафіксовані на якусь дату (система пільг, нормативно-правове поле)
- поточні – здійснюють свій вплив на даному часовому проміжку (зазвичай звітний період).

У ході проведеного дослідження було з'ясовано, що всебічний облік сукупності факторів, які впливають на величину податкового потенціалу території є необхідною умовою його реалізації. Були розглянуті такі способи поділу факторів: зовнішні (об'єктивні), внутрішні (суб'єктивні). Проте, на думку автора даний перелік факторів слід доповнити третьою підгрупою – змішані фактори.

В рамках політики соціально-економічного розвитку регіонів, важливе значення має не тільки оцінка податкового потенціалу того чи іншого регіону, але й заходи, спрямовані на розширення і поліпшення структури податкової бази регіона. На основі проведеного аналізу факторів, що чинять вплив на його формування, а також вимог і можливостей чинного податкового законодавства, можна виділити основні шляхи збільшення податкової бази регіону: 1) оздоровлення економіки платників податків, стабілізація їх фінансового стану; 2) підвищення результативності використовуваних в регіоні механізмів щодо стимулювання зростання ефективності господарювання, які сприяють розширенню податкової бази; 3) створення умов для розвитку і зміцнення малого бізнесу (у розвинених країнах доходи від малого бізнесу складають 40% доходів бюджетів); 4) ефективне використання можливостей чин-

ного податкового законодавства в цілях максимального збільшення податкового потенціалу регіону; 5) вдосконалення чинного законодавства, в тому числі податкового (оптимізація податкових ставок, податкових пільг тощо); 6) підвищення податкової культури серед жителів регіону, іншими словами виховання законослухняного платника податків, формування позитивного ставлення суспільства до сплати податків до конституційного обов'язку кожного громадянина. Рішення даних питань сприятиме підвищенню ефективності функціонування підприємництва в регіоні, його економічному і, отже, соціальному зростанню. Це означає розширення податкової бази регіону і відповідно підвищення його податкового потенціалу.

Список використаних джерел:

1. *Іванов Ю. Б.* Оцінка розвитку оподаткування та його взаємозв'язок з рівнем соціально-економічного розвитку регіону / *Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, К. В. Давискиба* // *Фінанси України.* – 2005. – № 12. – С. 6–12.
2. *Кабакова І. А.* Оцінка податкового потенціалу в Україні / *І. А. Кабакова* // *Інвестиції: практика та досвід.* – 2006. – № 2. – С. 25–28.
3. *Каламбет С. В.* Податковий потенціал: теорія, практика, управління. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2001. – 304 с.
4. *Калустян Я. В.* Теоретичні підходи до визначення податкового потенціалу регіону [Електронний ресурс] / *Я. В. Калустян.* – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/EkBud/2011_3/st-05.pdf, вільний. – Назва з екрану.
5. *Тарангул Л. Л.* Методологічні засади податкового планування у розрізі регіонів / *Л. Л. Тарангул, І. О. Горленко, Т. О. Скоромцова* // *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право).* – 2009. – № 3 (46). – С. 85–91.
6. *Тарангул Л. Л.* Удосконалення податкової політики у контексті соціально-економічного розвитку регіонів / *Л. Л. Тарангул* // *Фінанси України.* – 2004. – № 6. – С. 8–16.

Для нотаток

Наукове видання

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**КАФЕДРА ОБЛІКУ І АУДИТУ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ**

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ,
АНАЛІЗУ І АУДИТУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Монографія

Відповідальний за випуск:
д.держ.упр., професор **Н. М. Левченко**

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій, а також добір, точність наведених фактів, цитат та інших відомостей несуть автори наукових праць.

Видавець:

ТОВ «Видавництво „Кругозір“»

Адреса редакції:

Україна, 69035, м. Запоріжжя, пр. Леніна, 158, оф. 248.

тел. (061) 270-78-76, моб. (066) 541-41-01

krugozor.zp@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 4798 від 27.11.2014 р.

Інтернет-магазин

<http://bookprint.net.ua>

Здано в набір 07.12.2015. Підписано до друку 14.12.2015. Формат 60x84/16.
Папір офсетний № 1. Гарнітура Серіф. Друк принтерний. Ум. друк. арк. 21,39.
Обл.-вид. арк. 17,16. Друк. арк. відбиток 10695. Наклад 500 прим. Замовлення № 8039/12.2015-А.

Макет розроблений та віддрукований: Фізична особа-підприємець В. В. Мокшанов
тел.: (061) 220-88-63

Дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України 2 103 000 0000 081508 від 02.12.2014 р.

ISBN 978-617-7353-08-VIII